ANA

MAKSİM GORKİ

Türkçesi: Zaven Biberyan

yordam edebiyat

3. BASIM

Zaven Biberyan *(1921, İstanbul - 4 Ekim 1984, İstanbul)*

Ermeni sosyalist yazar ve çevirmen. Kadıköy Aramyan-Uncuyan ve Dibar Gırtaran Ermeni ilkokullarından sonra, Saint Joseph Lisesi ve İstanbul Ticari İlimler Akademisi'nde eğitim gördü.

Ermenice yayın yapan çeşitli gazetelerde yazarlık ve yöneticilik yaptı. 1946'da *Nor Lur* adlı Ermenice gazetede yazdığı bir yazıdan dolayı hapis yattı. Daha sonra, baskılara maruz kalıp işini kaybeden Biberyan, 1949'da Beyrut'a yerleşti. Orada da gazeteciliğe devam etti, Ermenice yayın yapan gazetelerde görev aldı.

1953 yılında İstanbul'a döndü. *Meydan Larousse: Büyük Lugat* ve *Ansiklopedi*'nin redaksiyon kurulunda görev aldı. 1968 yılında Türkiye İşçi Partisi'nden (TİP) İstanbul Belediye Meclis üyeliğine seçildi.

Varlık Vergisi mağduriyetini işlediği romanı, önce Ermenice (*Mırçünneru Verçaluysı* 1984), sonra Türkçe olarak (*Babam Aşkale'ye Gitmedi,* 1998*)* yayınlandı. *Yalnızlar* (1966), *Türkiye'm Yazıları* (makaleler); *Bir Şey* (şiir), eserlerinden bazılarıdır.

Biberyan'ın *Ana* dışındaki çevirilerinden bazıları şunlardır: *Köylüler* (Balzac), *Ay Vadisi* (Jack London), *Tek Özgürlüğüm* (Jack London), *Sanayi Kralı* (Upton Sincliar).

Zaven Biberyan'ın Fransızcadan yaptığı *Ana* çevirisi, ilk olarak 1975 yılında (Oda Yayınları) yayınlanmıştır. Çeviri, bu basımda Ali Mert tarafından gözden geçirilmiştir.

Çevirinin önceki basımları:

1975, Oda Yayınları
1976, Oda Yayınları
1977, Oda Yayınları
1978, Oda Yayınları

MAKSİM GORKİ

ANA

ROMAN

TÜRKÇESİ
ZAVEN BİBERYAN

yordam
edebiyat

Yordam Edebiyat: 2 • **Ana** • Maksim Gorki • ISBN 978-605-172-148-4
Türkçesi: Zaven Biberyan • *Kitap Editörü:* Ali Mert
Düzeltme: Günnur Aksakal • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Birinci Basım:* Haziran 2016
İkinci Basım: Şubat 2017 • *Üçüncü Basım*: Temmuz 2017
Dördüncü Basım: Mart 2018 • © Yordam Kitap, 2016

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **Faks:** 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap. com
www.facebook.com/YordamEdebiyat • www.twitter.com/YordamEdebiyat

---

Baskı: **Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic.Ltd.Şti.** (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No:38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 5650122

ANA

ROMAN

Maksim Gorki

Hasan Âli Ediz

Kişisel yaşantısı:

Dünya ölçüsünde büyük bir yazar olan Maksim Gorki, 26 Mart 1868 tarihinde, bugün "Gorki" adını taşıyan Nijniy-Novgorod şehrinde doğdu. Asıl adı Aleksey Maksimoviç Peşkov'du. Bir mobilya işçisi olan babasını, dört yaşındayken kaybetti. Bu durum karşısında o zamanlar bir boya imalathanesi sahibi olan dedesi Kaşirin'e sığındı. Yedi yaşına gelince onu, bir sanat ilkokuluna verdiler. Ama, okul kayıtlarına göre, "fukaralığından ötürü" beş ay sonra okuldan ayrılmak zorunda kaldı. Bir daha da okul yüzü görmedi. Bu sıralarda annesi veremden öldü. Dedesinin işleri de bozulduğu için, Gorki daha sekiz yaşlarında iken hayata atılmak zorunda kaldı.

Gorki'nin çocukluğu, kaba, cahil, sert birtakım insanların çevresinde geçti. Gorki çocukluğunun bu acı günlerini, dünya edebiyatına birer klasik eser olarak giren *Çocukluğum* (1913) ve *Ekmeğimi Kazanırken* (1916) eserlerinde bütün ayrıntılarıyla anlatır.

Gorki'nin baştan başa acı ve yoksulluk dolu çocukluk hayatının biricik avuntusu, büyükannesi Ahdine İvanovna'dır. Gorki'yi sonsuz bir sevgi ile seven, onu anlayan, onu koruyan ve kayıran biricik insan bu duygulu, bu iyi yürekli kadındı.

Gorki, ninesine olan sevgisinin derinliğini, *Ekmeğimi Kazanırken, Benim Üniversitelerim* (1923) adlı eserlerinde çok güzel belirtmiştir.

Gorki'yi on yaşında, bir kundura mağazasına çırak olarak verdiler. Ama ellerini kaynar çorba ile haşladığı için, buradan ayrılarak

yeniden ninesinin yanına dönmek zorunda kaldı. Elleri iyileşince, uzak akrabalardan bir mimarın yanına çırak olarak girdi. Gorki mimarın evinde, düpedüz hizmetçilik yaptı. Bu ağır iş koşullarına ancak bir yıl dayanabildi. Oradan kaçarak, Volga'da işleyen gemilerden birinde, aşçı yamaklığı ve bulaşıkçılık yaptı. Gemiden ayrılınca, bir süre başıboş dolaştı. Kuş avcılığı ile hayatını kazanmaya çalıştı. Sonra, yeniden mimarın yanına girdi. Oradan ayrılınca, bir ikon atölyesine kapılandı. Kutsal resimler (ikon'lar) satan bir mağazada tezgâhtar çıraklığı etti. Üçüncü kez yine mimarın yanına girdi, inşaat işlerinde mimara yardım etti.

Gorki bütün bu ağır iş koşullarına rağmen fırsat buldukça okudu. Bu yüzden başına olmayacak işler geldi. Ondaki bu okuma aşkı, ölünceye kadar kendisini bırakmadı.

İçini bir kurt gibi kemiren bu okuma tutkusu, Gorki'yi nihayet Kazan şehrine sürükledi. 1884 yılında, bir arkadaşının teşvikiyle, üniversiteye girmek üzere Kazan şehrine gitti. Ama üniversiteye girmek olanağını bulamadı. Fakat resmî üniversiteye giremeyen Gorki, Kazan'da hayat denilen yüksek üniversitenin bütün fakültelerinden geçti. Gorki, hayatının bu bölümünü *Benim Üniversitelerim* adlı eserinde bütün ayrıntılarıyla anlatır.

Gorki, Kazan'da bir süre çeşitli fırınlarda çalıştı. 1888 yılında, yine bu şehirde, Romaş adlı bir halkçı-devrimci ile tanıştı. Romaş'ın teşvikiyle, köylüler arasında çalışmak ve onları aydınlatmak üzere Volga nehri üzerindeki Krasnovidovo köyüne gitti. Burada, Rus köylüsünün hayatını yakından incelemek fırsatını buldu.

Gorki hayatının bu döneminde, Hazer denizi kıyılarına kadar gitti. Orada bir balıkçı dalyanına girdi. Bir aralık şimendifer bekçiliği, sonra da kantar memurluğu yaptı.

1889 yılında Nijniy-Novgorod'da devrimci çalışmalarından ötürü ilk kez tutuklandı. Yine bu sıralarda, devrin tanınmış yazarlarından Korolenko ile tanıştı. Korolenko'ya, o zamanlar yazmış olduğu, "İhtiyar Meşenin Şarkısı" adlı düzyazı şiirini okudu. Korolenko yazıyı beğenmedi. Düşüncesini de Gorki'ye açıkça söylemekten çekinmedi. Gorki bunun etkisiyle, iki yıl eline kalem almadı.

Gorki bu sıralarda Lapin adlı bir avukatın yanında sekreter olarak çalışıyordu. Gorki anılarında bu avukattan sevgi ve saygı ile söz eder, öğrendiği şeylerden birçoğunu bu kişiye borçlu olduğunu söyler.

Gorki, 1891 yılı baharında yaya olarak uzun bir geziye çıktı: Don Kazaklarının yaşadığı yerleri; Ukrayna'yı; Basarabya ve Tuna bölgelerini; Kırım kıyılarını karış karış dolaştı. Kuban'a kadar uzandı. Yollarda gördüklerini, yol arkadaşlarını, bundan bir süre sonra yazacağı o olağanüstü hikâyelerinde bütün ayrıntılarıyla canlandıracaktır.

1891 yılı sonbaharında Tiflis şehrine geldi.

1892 yılı, Gorki'nin hayatında bir dönüm noktasıdır. Çünkü 1892 yılı 25 Eylül'ünde Tiflis'te çıkmakta olan *Kafkas* adlı gazetede, "Makar Çudra" adlı ilk hikâyesini yayımladı. Gorki'nin edebiyat çalışmalarına başlangıç olarak bu tarih kabul edilir.

Büyük yazar, ilk kez bu hikâyesinde, onu dünya edebiyatında ölümsüzleştiren "Gorki" takma adını kullandı.

Gorki, 1893 yılı Ekim'inde yeniden Nijniy-Novgorod şehrine döndü. Orada *Voljinski Vestinik* gazetesine fıkralar yazmaya başladı. Bu arada hikâyeler yazmaya devam ettiyse de bunları yayınlamadı. Ancak 1893 yılı Ağustosunda, bir Moskova dergisinde "Yemilyan Pilaye" adlı ikinci hikâyesi çıktı.

Gorki bu sıralarda Korolenko ile sıkı bir arkadaşlık kurmuş bulunuyordu. Korolenko'nun Gorki'ye yazı alanında birçok yararlı öğütler verdiğini, hatta onu elinden tutup yazı hayatına soktuğunu, Gorki'nin kendi mektuplarından öğreniyoruz. Gorki, bir vesileyle, okuma yazma alanında kendisine yardımı dokunanları anarken, birinci derecede aşçı Smuriy'den, avukat Lapin'den, Kalyujniy'den ve Korolenko'dan söz eder.

Okurların, *Ekmeğimi Kazanırken*'de görecekleri gibi, Gorki'ye okuma zevkini aşılayanlar arasında, aşçı Smuriy'den başka "Kraliçe Margof"* ile terzinin ufak tefek karısı da önemli bir yer tutmaktadır.

1895 yılı Mart'ında Gorki'ye *Samara Gazetesi*'nde, devamlı yazı yazmasını önerdiler. Bunun üzerine Gorki, 1895 yılı Mart'ında Samara şehrine gitti.

---

* Kraliçe Margot: Gorki'nin çok beğendiği, platonik bir çocuk sevgisiyle bağlandığı kadına verdiği addır. *–H. Â. Ediz*

Samara Gazetesi'nde çıkan birçok fıkra ve hikâyesi arasında özellikle: "Mavi Gözlü Kadın", "Öğretmen Korjik'in Dinlenme Saatleri", "Akulina Nine", "Bir Masal", "Semaga'yı Nasıl Yakaladılar?" gibi hikâyeleri çok ünlüdür.*

Gorki, 1896 yılında *Nijegorodskiy Listok* gazetesine devamlı yazar olarak alındı. Bu gazetede çıkan hikâyeleri arasında "Stepte", "Boles", "Konovalov" gibileri çok ünlüdür. Bu dönemde Gorki'nin ünü hızla yayılıyor, hikâyeleri, Rusya'nın çeşitli bölgelerinde çıkmakta olan *Severniy Vestnik, Ruykoye Bogatsvo, Ruskaya Misi* gibi gazetelerde birbiri peşinden yayınlanıyordu.

1898 yılı, Gorki'nin hayatında mutlu dönüm noktalarından ikincisidir. İlk kez bu yıl Gorki'nin hikâyeleri iki cilt halinde yayımlandı.

1898 yılında Gorki, üçüncü kez tutuklandı. Bir yıl sonra da (1899-1900) yazarın *Foma Gordeyev* ve *Üç Kişi* adlı iki büyük eseriyle başka hikâyeleri yayımlandı.

Gorki, 1901 yılında Çehov'la tanıştı. 1902 yılı 23 Mart'ında ise "Moskova Sanat Tiyatrosu"nda *Küçük Burjuvalar* piyesi oynandı. Piyes büyük bir başarı kazandı. Aynı yılın Nisan ayında da *Ayaktakımı Arasında* adlı eseri oynandı.

Rusya'daki ilk temsilinden ancak 34 yıl sonra İstanbul Şehir Tiyatrosunda oynanmış olan bu eserin Moskova Sanat Tiyatrosunda temsili, o dönemin Rus basınında, yazardan yana büyük gösterilere yol açtı. Gorki'nin düşüncelerine katılanlar da katılmayanlar da; Gorki'yi beğenenler de beğenmeyenler de oyun etrafında birleştiler ve bu eserin, dünya çapında bir başeser olduğunu açıkladılar. O zamana kadar Gorki'ye dostça davranmamış olan eleştirmeciler bile, onu göklere çıkardılar. Petersburg'da çıkmakta olan *Novosti* gazetesinin Moskova muhabiri, gazetesine şöyle bir yazı yazmak zorunda kaldı:

> Dün, bizde Moskova'da önemli bir olay oldu. Bu olay, Maksim Gorki'nin Sanat Tiyatrosunda temsil olunan *Ayaktakımı Arasında* adlı piyesinin kazandığı büyük başarıdır. Buna "olay" diyorum,

---

* Gorki'nin yine tarafımdan dilimize çevrilmiş *Aşk Rüyası, Körlerin Türküsü, Soytarı* gibi eserlerine bakınız! –*H. Â.Ediz*

çünkü ünlü Gorki'nin bu yeni zaferi, edebî bir devrimdir. Estetik dünyasında, bir rejim değişikliğidir. Bir tiyatro eleştirmecisi olarak ihtiyarladım, ama sizi temin ederim ki bugüne kadar hiçbir zaman böyle bir başarıya tanık olamadım. Dün, yeni bir dilin, yeni bir edebî düşüncenin taç giyme töreni yapıldı.

Gorki'nin başarısı, Rusya ölçüsünde kalmadı. *Ayaktakımı Arasında* oyunu, aynı yıl içinde Almancaya çevrilerek Berlin tiyatrolarında oynandı. Bunu, Paris ve Prag tiyatrolarının temsilleri izledi.

Bu olay Maksim Gorki'nin, Petersburg Bilimler Akademisi onur üyeliğine seçilişini doğurdu. *Hükümet Sözcüsü* adlı gazetede, bu seçimin bozulduğunu bildiren hükümet bildirisi ise bir bomba gibi patladı. Tolstoy, Çehov, Korolenko gibi tanınmış edebiyat kişilerinin, hükümetin bu davranışını protesto etmek üzere Akademi üyeliğinden istifa etmeleri, işe büsbütün önem kazandırdı. Birbirine bağlanan bütün bu olaylar, Gorki'nin adını en ücra köşelere kadar duyurdu.

Bunu izleyen yıllar içinde Gorki'nin en güzel eserleri birbirini kovalamaya, ünü de gün geçtikçe büyümeye başladı. 1906'da *Ana* romanı, 1913'de *Çocukluğum*, 1916'da *Ekmeğimi Kazanırken,* 1923'de *Benim Üniversitelerim* gibi eserleri; 1925'de *Artamanovlar*; 1926'da ise en büyük romanı olan *Klim Samgin'in Hayatı*'nın birinci cildi çıktı.

Gorki'nin ne kadar çabuk ün saldığını, eserlerinin, çıkar çıkmaz, ne kadar çabuk başka dillere çevrildiğini daha iyi anlayabilmemiz için, şu küçük noktayı belirtmemiz yeter: Dünya çapında ünlü bir romancı olan Turgenyev'in en ünlü eserleri, ancak çıkışlarından 20-25 yıl sonra; Dostoyevski'nin ise, *Suç ve Ceza*, *Karamazov Kardeşler, Budala* gibi başeserleri, çıkışlarından ancak 60-70 yıl sonra dilimize çevrildikleri halde, Gorki'nin *Ana* romanı Rusya'da 1906-1907 yıllarında yayımlanmış, hemen iki yıl sonra da, yani 1909 yılında Türkçeye çevrilerek, *Tanin* gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap halinde çıkmıştır.

Gorki'nin kitap halinde çıkmış ilk eseri olan iki ciltlik hikâyeleri, 1898 tarihini taşıdığına göre, bu büyük yazarın bize ka-

dar gelebilmesi için, ancak 10 yıllık bir zaman geçmesi yetmiştir. Halbuki Turgenyev ile Dostoyevski, Gorki'nin 10 yılda aldığı yolu, ancak 40-60 yıl içinde alabilmişlerdir.

Başarının sırrı:

Pekiyi, Gorki'yi böylesine kısa bir zamanda ünlü eden, onu geniş okur yığınlarına sevdiren sebepler nelerdi?

Dönemin edebiyat eleştirmecileri bunu, kısmen Gorki'nin çok renkli ve serüven dolu hayatına; kısmen de ele aldığı konuların özgünlüğüne, yani onun, özellikle serserilerin hayatını yansıtmasına veriyorlardı. Bazıları ise bu başarının sırrını sadece Gorki'nin yetenek ve üstünlüğünde görüyorlardı.

Hâlbuki teker teker alındıkları zaman, bu sebeplerden hiçbiri Gorki'nin kazandığı başarının gizini yeteri kadar açıklayamıyordu.

Çünkü Gorki'nin serüven dolu hayatını, hele ilk zamanlarda, koca Rusya'da bilenler pek azdı. Onun için, Gorki'nin başarı sebeplerinden biri olarak bunu saymak yanlış olur.

Gorki'nin eserlerinde dile getirdiği Rus yaşamını, Rusya'da Gorki'den önce de dile getirenler olmuştu. Buna örnek olarak Levitov gösterilebilirdi. O halde böyle bir konuya ilk kez el atan Gorki olmuyordu. Demek ki bu da, bir başına Gorki'nin başarısını sağlayan sebeplerden biri olamazdı.

Gorki'nin üstün edebi nitelik ve yeteneği de bu alanda başlı başına bir sebep sayılamazdı. Çünkü Gorki'nin yazı yazmaya başladığı dönemde Tolstoy gibi, Çehov gibi devler, en ünlü anlarını yaşıyorlardı. Öte yandan, Turgenyev'in, Dostoyevski'nin ölümleri üzerinden, henüz on yıl bile geçmemişti. Bu edebiyat devleri arasında kendine yer bulup sesini duyurabilmek için, Gorki'de yukarıda saydığımız özelliklerden daha başka birtakım özelliklerin bulunması gerekiyordu.

Gerçekten de, Gorki'nin eserleri incelenince, büyük yazarın bütün eserlerinde, ona başarı yolunu açan ciddi bir sebebin bulunduğu hemen göze çarpar. Bu ciddi sebep, Gorki'nin eserlerinde görülen sosyal yönün, geniş okur yığınlarının sosyal eğilimlerine uygun olması gerçeğidir.

Gerçekten de Gorki'nin eserlerini, bunların yazıldığı dönemi, bunların değindiği konuları inceleyecek olursak, yazarın, hemen her eserinde geniş okur yığınlarını çok yakından ilgilendiren sosyal davalara dokunduğunu görüyoruz.

Sanat Yöntemi:

Gorki'nin eserlerinde göze çarpan sosyal yön, olay kişileriyle toplumsal koşullar arasındaki çelişme ve çatışmadır. Gorki'nin bütün eserlerine egemen olan başlıca mesele ise, olay kişilerinin sosyal koşullara kendi istek ve eğilimlerine göre bir yön vermeye çalışmalarıdır.

Gorki'nin eserlerinde bu sosyal yön üç şekilde, üç türlü belirtilmiştir: a) Masallar ve efsaneler, **b)** Gazete makaleleri, **c)** Nihayet olayların realistçe açıklanması ve hikâyesi biçiminde.

a) Gorki ilk yazılarını tercihen masal ve efsaneler biçiminde yazmıştır. Yazarın dilimize de çevrilmiş olan *Stepte* eserindeki ("Kocakarı İzergil", "Makar Çudra", "Şahin Üzerine Türkü", "Han ve Oğlu") gibi masal ve efsanelerde görüldüğü gibi içinde yaşanılan acı gerçeğe karşı, idealize edilmiş bir gerçek çıkarılmıştır, içinde yaşanılan hayatta elde edilemeyen, gerçekleştirilemeyen istekler, idealize edilmiş bir hayatta gerçekleştirilmiş gibi gösterilmiştir. Gorki'nin bu tip eserlerindeki bütün kişilerde göze çarpan şu özellik var: Güçlü insanlar zayıflara, serbest ve bağımsız insanlar kölelere; mağrur insanlar alçalmış insanlara karşı konulmuştur.

Gorki'nin başıboş insanların, serserilerin hayatını tasvir ettiği "Malva", "Çelkaş", "Konovalov", "Yol Arkadaşım" gibi hikâyelerinde de aynı hali görmekteyiz. Bu hikâyelerin kişileri de "olağanüstü" insanlardır.

Hiç kuşku yok ki Gorki, bu çeşit eserlerinde romantiktir. Ama Gorki'nin bu romantizminde, geçmişe, geriye dönüşten çok, ileriye, iyiye ve güzele bir akış vardır.

Gorki'nin birçok eserlerinde, içinde yaşadığı gerçek ve sıkıcı hayatı, hayal gücüyle daha çekici bir hale getiren, hayale tapan kişilere rastlıyoruz. Hayali cennetler yaratmak, hayal gücüyle daha çekici yaşama koşulları yaratmak, içinde yaşanılan kötü koşullara karşı bir mücadele aracı olmasa bile bir avuntudur.

Nitekim bu hayali cennetlere rağmen kötü yaşam koşulları, yine olanca ağırlığıyla sürmektedir. Kısa bir zaman sonra yaşamın yasaları, bütün ağırlığıyla kendilerini duyurmaya başlayacaklardır. Biraz olsun avunmak için bu hayali cennetler belki yararlıdır ama bunlar kötü yaşam koşullarını büsbütün yok eden bir ilaç değildir. Gerçek yaşamı, yalancı, hayali bir yaşamla değiştirmeye çalışmak, olsa olsa aciz, güçsüz insanların işidir.

Gorki'nin "Boles" hikâyesindeki Tereza'sı bu çeşit insanlardan biridir. Bu düş ürünü hayatın filozofları, vaizleri de vardır. Örneğin, "Aşağı tabaka arasında"ki Lenka bunun güzel bir örneğini oluşturur.

b) Ama Gorki, masal ve efsaneler içinde canlandırılan hayali cennetlerle yetinemezdi. Bunun için daha başka yollara da başvurmak gerekiyordu, işte bu yollardan biri de gazete fıkralarıdır. Burada kişiler yok, gerçekler vardır. "9 Ocak", "Amerika'da", "Rus Masalları" bu çeşit yazılardır. Gorki bu çeşit eserlerinde yaşamı açıkça mahkûm etmektedir.

c) Gorki'nin insanla sosyal koşullar arasındaki çelişmeyi ve anlaşmazlığı belirtmek için en çok başvurduğu yol, doğrudan doğruya olayların gerçekçi bir yöntemle anlatılmasıdır. Gorki'nin eserleri çoğunlukla bu biçimde yazılmıştır. *Foma Gordeyev, Üç Kişi, Ana, Matvey Kojemyakin'in Hayatı, Benim Üniversitelerim, Klim Samgin'in Hayatı* gibi romanları bu çeşit eserlerden sayılmaktadır. Gorki'nin, sayıları 10-15'i bulan tiyatro eserlerini de bu türe sokmak mümkündür.

Gorki'nin dilimize çevriliş zamanı ve koşulları göz önüne alınacak olursa, bu büyük yazarın başarısını sağlayan sebepler daha çabuk anlaşılabilir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, dünya çapında bir yazar olan Tolstoy, ancak ömrünün sonlarına doğru; Dostoyevski ile Turgenyev ise ancak ölümlerinden sonra dilimize çevrildikleri halde, Gorki, kitap halinde ilk eserlerinin çıkışından hemen 10 yıl sonra dilimize çevrilmiş bulunuyor. Dostoyevski'nin en ünlü eserlerinden biri olan *Suç ve Ceza* Rusya'da 1866 yılında yayımlanmış, Fransızcaya 1884 yılında, yani tam 18 yıl sonra çevrilmiştir. Aynı eserin

dilimize çevrilişi 1947 tarihlerine rastlar. Yani, Rusya'da çıkışından tam 81 yıl sonra...

Hâlbuki *Ana* romanı Rusya'da 1906-1907 tarihlerinde çıkmış, iki yıl sonra da, yani 1909 tarihinde dilimize çevrilmiştir. *Ana* romanı, Gorki'nin eserleri içinde, doğrudan doğruya Çarlık düzenine karşı yazılmış çok güçlü bir eserdir. Türkiye'de Abdülhamid düzeninin devrilişi ise bu eserin çıkışından bir yıl sonraya rastlar. İstibdat düzenlerine karşı savaşın bir simgesi sayılan *Ana* romanı, o zaman, istibdatla savaşan bütün ülkelerce benimsendiği gibi, ülkemizde de benimsenmiş ve dönemin tanınmış ediplerinden İsmail Müştak ile Muhittin Birgen tarafından dilimize çevrilerek, yine o dönemin en ünlü ve ilerici gazetesi olan *Tanin* gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap halinde yayınlanmıştır. Gorki'nin henüz hiçbir hikâyesinin bile dilimize çevrilmemiş olduğu sıralarda, *Ana* romanının dilimize çevrilişi ancak ve ancak bu romanın taşıdığı aktüel ruhla ve bunun o zamanlar istibdat düzeninden yeni kurtulmuş olan Türk toplumunca benimsenmiş olmasıyla açıklanabilir.

O zamanlar Gorki'yi Türkiye'de tanıtan ve ünlü kılan sebepler ne idiyse, onu kendi memleketinde de ünlü kılan sebepler, çok daha geniş ölçüde aynıydı.

Hikâye ustası:

Gorki'nin 8-10 romanıyla 10-15 tiyatro eseri bir yana bırakılırsa, eserlerinden geri kalanı, kısa ya da uzun hikâyeleridir. Onun için Gorki'ye dünya çapında bir hikâye ustası gözüyle bakmak mümkündür.

Gerçekten de Gorki büyük çapta bir hikâye ustasıdır. Gorki'nin hikâyeleri kadar, hikâyecilik sanatı üzerine öğütleri de, özellikle genç hikâyeciler için, çok ilginçtir. Gorki'nin hikâye tekniği üzerine neler düşündüğünü anlamamız için, onun kısa hikâye tekniğini öğretmek ve tanıtmak amacıyla çıkan bir dergiye yazdığı mektuptan şu satırları okumak, gerçekten de çok yararlıdır. Hepimizin, hele genç yazarların çok şeyler öğrenebileceği bu mektubun önemli bölümlerini olduğu gibi aktarıyoruz.

30 Gün dergisini, genç kuşaklara kısa hikâye tekniğini tanıtacak bir dergi haline getirmek niyetinizi çok iyi karşıladım. Çünkü her büyük şey, küçükten doğar. Hâlbuki bizde öyle bir durum meydana gelmiştir ki, küçük tabanca, okurun üzerine hemen romanla ateş etmeye başlıyor. Ama bu tabanca, hedefe isabet ettiremeyip de, sağdan soldan saldırılara uğrayınca hemen kusurlarını itiraf mektupları başlıyor: "Kitabımın kusurlarını ben kendim de görüyor ve biliyorum!" Hâlbuki işin doğrusunu isterseniz, bizim genç yazar, hatası yüzüne vuruluncaya kadar, kendi hatası üzerine ne bir şey biliyordu ne de bilmek istiyordu. Bu yazdığı mektuplar ise, hatasının gençliğine, deneyimsizliğine verilerek hoş görülmesi içindir.

Ama bu bir mazeret değildir. Bir yazar geliştiği gibi okur da gelişir. Bugünün okuru dünün okuruna hiç benzemez! Onun için, bir edip, bir yazar olmak isteyenler şunu iyice bellemelidirler: Edebiyat çok sorunlu bir iştir. Bir yazar, büyük edebi türlere, romana geçmeden önce küçük hikâye türünün dikenli yollarından geçmek zorundadır. Roman türü, büyük bir yaşam deneyimi ister.

Ama iyi bir hikâye yazmanın kolay bir iş olduğunu da sanmamalıdır. Hayır; kötü bir roman yazmanın iyi bir hikâye yazmaktan çok kolay olduğunu açıkça söylemek gerekir.

Hikâyecilik, belli birtakım çerçevelerle çevrilmiş çok köklü bir sanat koludur. Bu hikâyedeki her gereksiz söz, her gereksiz konuşma ya da sesleniş, okurun kulağında falsolu bir nota, bozuk bir melodi etkisi yapar.

Gorki, yeni yazı yazmaya başlayan genç yazarlara özellikle Çehov'u, Maupassant'ı, Pirandello'yu dikkatle okumalarını öğütlemektedir. Bizce, bu adların en başına Gorki'yi koymak hiç de yanlış bir davranış olmayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I

İşçilerin yaşadığı dış mahallenin dumanı ve yağ kokusu içinde, fabrikanın düdüğü her gün böğürüp titreşirdi. Asık suratlı, kasları hâlâ yorgun insanlar, ürkütülmüş hamam böcekleri gibi telaşla dışarı fırlardı kül rengi evlerden. Alacakaranlığın soğuğu içinde, kaldırımsız sokaklardan, vıcık vıcık kara pencereleriyle sakin ve kayıtsız bekleyen yüksek taş bir binaya doğru giderlerdi. Adımları şapırdardı, çirkefin, çamurun içinde. Uykulu, boğuk haykırışlar karşılardı onları, kötü küfürler savrulurdu. Sonra makinelerin boğuk gürültüsü, istiminin homurtusu işitilirdi. Asık suratlı kara bacalar, mahallenin üstüne kaldırılmış kalın sopalar gibi gökyüzüne doğru yükselirdi.

Akşam olup da batan güneşin kızıl ışınları pencere camlarını tutuşturunca, fabrikanın taş karnı kusmuk gibi dışarı atardı öğüttüğü insanları ve yüzleri isten kararmış işçiler, aç insanlara özgü parlak dişlerini göstererek yeniden sokaklara doluşur, ortalığa makine yağı kokuları yayarlardı ekşi ekşi. Artık sesler canlı ve hatta neşeli çıkardı, çünkü forsalık o gün için son bulmuştu, evde akşam yemeği yiyip dinleneceklerdi.

Fabrika bir günü daha yutmuştu. Makineler, insan kaslarındaki bütün gücü kendi ihtiyaçları için emmişti. O gün de geçip gitmişti işte, hiçbir iz bırakmadan. İnsan bir adım daha atmıştı mezarına doğru. Fakat dinlenmek tatlı bir şeydi, dumanlı meyhane keyifliydi ve insan seviniyordu iş gününün son bulmasına.

Bayram günleri, saat ona dek uyunurdu. Sonra, ağırbaşlı ve evli kimseler en iyi elbiselerini giyip kilisedeki ayine gider, dinsel görevlere karşı gösterdikleri ilgisizlik yüzünden gençleri kınarlardı. Kilise dönüşü, yemek yenir ve akşama kadar yatılırdı.

Yıllar boyunca biriken yorgunluk iştah bırakmazdı kimsede. Yemek yiyebilmek için, çokları içki içer, midelerini kavurucu alkolle uyarırlardı.

Akşam olunca, sokaklarda tembel tembel dolaşılırdı. Lastik çizmesi olan, kuru havada bile çizmesini giyerdi; şemsiyesi olan, hava güneşli bile olsa, şemsiyesini yanına alırdı.

Birbirleriyle karşılaşınca, fabrikadan, makinelerden söz ederler, ustabaşılara verip veriştirirlerdi. Sözler, düşünceler, hep çalışmayla ilgili konuları kapsardı. Geçip giden günlerin renksiz tekdüzeliği içerisinde tek tük basit bir fikir kıvılcımı parlarsa, o bile çoktu. Erkekler eve dönünce karılarıyla kavga eder, çoğu zaman da sille tokat döverlerdi onları. Gençler kahvehanede kalır ya da birbirlerinin evinde toplanır, akordeon çalar, rezil şarkılar söyler, dans eder, edepsizce öyküler anlatır ve içki içerlerdi. Çalışmaktan bitkin düşen erkekler kolayca sarhoş olurdu. İçki onları yok yere sinirlendirir ve bu hastalığa varan öfke hali, bir yerden patlak vermek isterdi. O zaman, boşalmak için, yoktan bir bahane icat ederek hayvani bir öfkeyle birbirlerine girer, kanlı dövüşler çıkarırlardı. Kimileri sakatlanır, arada sırada ölenler dahi olurdu.

İlişkilerinde egemen olan duygu, onları hep tetikte bulunmaya iten bir öfkeydi. Bu duygu, kaslarının yorgunluğu kadar kökleşmişti onlarda. Ruhsal bir illet olarak, daha doğarken babalarından geçmişti sanki ve kara bir gölge gibi mezara dek izlerdi onları, gereksiz gaddarlıklara neden olurdu.

Bayram günleri, gençler eve geç dönerlerdi geceleyin; yırtık pırtık giysileri toz toprak ve çamur içinde, yüzleri çürüklerle kaplı olurdu. Kötülük dolu bir sesle arkadaşlarına indirdikleri darbelerle övünürlerdi. Ya da öfkeden kudurmuş durumda, uğradıkları hakaretler için hırslarından ağlayarak gelirlerdi; fitil gibi sarhoş, mutsuz ve tiksindirici, acınacak durumda olurlardı. Kimi zaman ana babalar, oğullarını bir duvar dibinde ya da meyhanede sızmış olarak bulur, kaldırıp eve getirirlerdi. Sızan oğlan, epey bir dayak ve küfür yerdi. Az çok dikkatlice yatırırlardı onu yatağına. Ertesi sabah düdük sinirli sinirli böğürmeye başlayınca, erkenden kaldırıp işe göndermek gerekecekti çünkü.

Oğlanlar çok dayak yer, hakarete uğrardı ama bu gençlerin kafayı çekip çekip kavgaya tutuşmalarına yaşlılar pek karışmaz,

hatta bunu onların hakkı sayardı. Onlar da gençliklerinde sarhoş olup dövüşmüşlerdi. Onlar da ana babalarından dayak yemişlerdi. Hayat böyle gelip geçerdi işte. Bulanık bir su gibi, ağır ağır ve hiç durmadan akar, yıllar birbirini kovalardı. Her geçen gün, aynı düşünce ve davranışların tekrarı, eski ve inatçı alışkanlıkların yinelenmesiydi sanki. Kimse bu durumu değiştirme isteği duymazdı.

Mahallede bazen nereden geldikleri bilinmeyen yabancılar türerdi. Önce, tanınmadıkları için dikkat çekerdi bu kişiler. Sonra, çalıştıkları yerlerden söz ederek biraz daha fazla merak uyandırırlardı. Daha sonra yeni bir şey görmenin çekiciliği aşınır, silinir giderdi. Yeni gelenlere de alışılır ve artık kimse dikkat çekmezdi. Anlattıkları şeyler şunu kanıtlardı ki, işçinin yaşantısı nereye giderseniz gidin hep aynıdır. Öyleyse bu yaşantıdan söz etmenin ne gereği vardır?

Ama bazen de, mahallede hiç işitilmemiş yeni şeyler söyleyen birileri çıkagelirdi. Onlarla kimse tartışmaz, yalnızca dinlemekle yetinirlerdi. Söylediklerine pek inanan da bulunmazdı. Garip lafları kimilerini için için kızdırır, kimilerini de kaygılandırırdı. Kimileri de belirsiz bir umuda kapılıp heyecanlanır ve bu yararsız, bu sıkıcı duyguyu gidermek için daha çok verirlerdi kendilerini içkiye.

Mahalleliler bir yabancıda olağandışı bir şey sezdiler mi, ona karşı uzun süre hınç duyar ve içgüdüsel bir tiksintiyle davranırlardı. Sanki onun yüzünden, sönük, zorlu ama yine de düzenli bir şekilde akıp giden sakin yaşantılarının bozulacağından korkarlardı. Sürekli bir güç tarafından ezilmeye alışık oldukları için, hiçbir iyileşme beklemezler, her değişikliğin ancak boyunduruklarını daha da ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramayacağına inanırlardı.

Bir yerde yenilikten söz edildiğinde, mahalle sakinlerinin oradan sessizce uzaklaştığı görülürdü. Anında ortadan yok olur, başka yere gitmek için yola koyulurlardı. Fabrikada kalsalar bile bir köşeye çekilir, tekdüze işçi kitlesi içinde erimeye çalışırlardı... İnsanlar bu biçimde elli yıl kadar yaşar, sonra da ölüp giderlerdi...

II

Çilingir Mihail Vlasov'un yaşantısı da böyleydi işte. Aksi, aşırı kıllı, kötü gülüşlü bir adamdı. Gür kaşları altında kuşkuyla bakan küçük gözleri vardı. Fabrikanın en iyi çilingiri, mahallenin herkülü idi ama az para kazanırdı, çünkü maaşını veren üstlerine karşı da kaba davranırdı. Her pazar günü birisini tepelerdi. Herkes ondan nefret eder, ondan korkardı. Onu da pataklamayı deneyenler oldu ama asla başaramadılar. Vlasov kendisine saldırılacağını hissedince, bir taş, bir tahta, bir demir parçası yakalar, bacaklarını açıp sağlam durur, sessiz sedasız düşmanını beklerdi. Gözlerinden boynuna kadar uzanan bir sakalla örtülü yüzü ve kıllı elleri herkese dehşet verirdi. Özellikle gözlerinden korkarlardı, karşısındakini çelik matkap gibi delen küçük gözlerinden. Onunla göz göze geldiklerinde, korku nedir bilmeyen, acımasızca vurmaya hazır vahşi bir güç karşısında bulunduklarını hissederdi insanlar. Boğuk bir sesle:

"Siktir olun, leşler!" derdi.

İri sarı dişleri, yüzündeki gür kılların ortasında parıldardı. Hasımları ona hakaretler, küfürler yağdırır ama yakınına gelince korkup geri çekilirlerdi. O yine:

"Leşler!" diye bağırırdı.

Çuvaldız gibi delici, kötü bakışlı gözleri ateş saçardı. Sonra başını dikip meydan okur, onları kovalar, kışkırtırdı:

"Hadi bakalım, kim ölmek istiyor?"

Kimse istemezdi tabii ki ölmeyi...

Çok az konuşurdu. En çok da "leş" sözcüğünü kullanırdı. Fabrikanın ustabaşısına da "leş" derdi, polise de. Karısına hitap ederken de bu sıfatı kullanırdı:

"Pantolonlarımın yırtık olduğunu görmüyor musun, leş?"

Oğlu Pavel on dört yaşına varınca bir gün, Vlasov onu saçlarından yakalamaya heveslendi. Gelgelelim Pavel, ağır bir çekici kaptı ve kısaca:

"Bana dokunma..." dedi.

"Nasıl yani?" dedi baba.

Ve körpe bir kayın ağacı üzerine düşen bir gölge gibi, narin, fidan boylu oğlanın üzerine yürüyüverdi.

"Yeter," dedi Pavel. "Beni dövmene izin verememe artık..."

Ve çekici havaya kaldırdı.

Baba oğlana baktı, ellerini arkasına kavuşturdu, pis pis gülerek:

"İyi bakalım..." dedi.

Sonra derin derin içini çekerek ekledi:

"Leş oğlu leş!"

Az sonra karısına şöyle dedi:

"Artık benden para isteme. Geçimini Pavel sağlayacak..."

Kadın cesaret aldı:

"Yani bütün paranı içkiye mi vereceksin sen?"

"Bu senin üzerine vazife değil, leş. Bir metres tutacağım..."

Metres falan tutmadı ama o günden sonra öldüğü güne kadar, yani aşağı yukarı iki yıl boyunca, ne oğlunun yüzüne baktı, ne de ona bir söz söyledi.

Kendisi kadar iri ve kıllı bir köpeği vardı. Hayvan her gün fabrikaya kadar sahibine eşlik eder ve akşama da onu kapıda beklerdi. Pazar günleri, Vlasov kahvehaneleri dolaşırdı. Hiç ağzını açmadan yürür, yanından geçenleri süzerdi. Sanki hep birisini arıyormuş gibi hareket ederdi. Köpek de bütün gün sahibinin ardından giderdi. Vlasov sarhoş sarhoş eve dönünce, sofraya oturur, köpeğe kendi tabağından bir şeyler yedirirdi. Onu asla ne döver, ne de hırpalardı ama okşamazdı da. Yemekten sonra, eğer karısı sofrayı zamanında kaldırmadıysa, masanın üzerinde ne var ne yok hepsini yere fırlatır, önüne bir şişe votka koyar, sırtını duvara dayar, ağzını açar, gözlerini yumar, avazı çıktığınca şarkı söylerdi. Boğuk sesi, işitenlerin içini karartırdı. Şarkının hüzünlü ve kaba sözleri, bıyıklarının arasından anlaşılmaz biçimde ve tekdüze çıkar, kıllara takılan ekmek kırıntıları yere dökülürdü. Çilingir, kocaman parmaklarıyla sakalını tarayarak şarkısına devam ederdi. Şarkının ezgisi kışın kurtların ulumasını andırırdı. Şişede votka kaldığı sürece şarkıyı asla kesmezdi. Sonra sedirin üzerinde bir yana devrilir ya da başını

masaya koyup fabrika düdüğü çalıncaya dek sızar kalırdı. Köpeği de hemen yanı başında yatardı.

Fıtıktan öldü. Tam beş gün boyunca yatağında debelenip durdu. Yüzü mosmor kesilmişti. Gözleri kapalıydı. Dişlerini gıcırdatıyordu. Arada sırada:

"Bana fare zehiri ver, zehir..." diyordu.

Doktor lapa verdi ama mutlaka ameliyat etmek gerektiğini, hastayı hemen hastaneye kaldırmanın şart olduğunu söyledi. Vlasov dişleri arasından homurdandı:

"Canı cehenneme... Yalnız başıma da ölebilirim ben! Leş!"

Doktor gidince, karısı, iki gözü iki çeşme, ameliyata razı olması için zorladı onu. Vlasov yumruğuyla kadına gözdağı vererek:

"Eğer iyileşirsem, çok çekersin elimden!.." dedi.

Bir sabah, iş başı düdüğü çalarken öldü.

Tabutun içinde ağzı açık yatıyordu. Fakat kaşları çatık, suratı öfke doluydu. Karısı, oğlu, köpeği, fabrikadan kapı dışarı edilmiş ayyaş hırsız Danilo Vesovşikov ile mahallenin birkaç fukarası, ölüyü gömdüler. Pavel'in gözünden tek bir damla yaş akmadı. Cenaze kortejine rastlayanlar duruyor, haç çıkarıyor ve yanındakilere şöyle diyordu:

"Pelageya onun ölmesine sevinmiştir herhalde..."

Ve hemen sözlerini düzeltiyorlardı:

"Ölmesine değil, gebermesine!.."

Tabut çukura indirildikten sonra herkes evine döndü. Ama köpek orada kaldı, taze atılmış toprağın üzerinde yattı, havlamaksızın uzun süre mezarı kokladı. Birkaç gün sonra öldürüldü. Kim öldürdü, bilinmez...

III

Babasının ölümünden on beş gün kadar sonra bir pazar günü, Pavel Vlasov eve sarhoş döndü. Sendeleyerek odaya girdi, yumruğunu babası gibi masaya indirerek:

"Yemek ver!" diye bağırdı.

Anası yaklaştı, yanına oturdu, oğlunu kucaklayıp başını göğsüne bastırdı. Oğlan, elini anasının omuzuna dayayıp geri itti ve:

"Hadi bakalım ana, kıpırdan biraz!" diye bağırdı.

Kadın Pavel'in direncini kırdı, hüzünlü ve okşayıcı bir sesle:

"Bacaksız budala!" dedi.

Pavel homurdandı:

"Sonra pederin piposunu ver, tütün içeceğim..."

Dili zor dönüyordu ağzında.

İlk kez sarhoş olmuştu. Alkol vücudunu zayıflatmış ama bilincini yok etmemişti! Hep aynı soru dolaşıp duruyordu kafasında:

"Sarhoş muyum?.. Sarhoş muyum?.."

Anasının okşamaları onu utandırdı, gözlerindeki hüzün ise duygulandırdı. Canı ağlamak istiyordu. Bu isteği yenmek için, olduğundan daha da sarhoş gösterdi kendini.

Ana, birbirine karışmış, terden ıslanmış saçlarını okşuyor, tatlılıkla konuşuyordu.

"Bunu yapmamalıydın..."

Oğlanın içi bulandı. Arka arkaya şiddetli kusmalardan sonra, Ana onu yatağa yatırdı, solgun alnına ıslak bir havlu koydu. Oğlan kendine geldi biraz, gelgelelim çevresindeki her şey dönüyordu, göz kapakları kurşun gibiydi, ağzında tiksindirici ve acı bir tat vardı. Kirpikleri arasından anasının büyüyen yüzüne bakıyor, kafasından karmakarışık düşünceler geçiyordu:

"Benim için daha çok erken. Ötekiler içiyorlar ama onlara bir şey olmuyor. Bense... İçince kusuyorum işte böyle..."

Anasının tatlı sesi çok uzaklardan geliyordu sanki:

"İçmeye başlarsan beni nasıl geçindirebileceksin?.."

Gözlerini yumdu:

"Herkes içiyor..." dedi.

Pelageya içini çekti. Hakkı vardı oğlanın. Meyhaneden başka gidilecek yer yoktu ki keyiflenmek için. Kadıncağız bunun böyle olduğunu bilirdi bilmesine ya, yine de şu karşılığı verdi:

"Sen içme! Baban senin payına da yeterince içti. Ve bana çok acı çektirdi... Biraz acımalısın anana..."

Pavel bu hüzünlü ve tatlı sözleri dinliyordu. Anasının hep dayak yeme kaygısı içinde geçen silik, sessiz yaşantısını anımsıyordu. Son zamanlarda babasıyla karşılaşmaktan kaçınmak için Pavel pek evde kalmamış ve anasını biraz unutmuştu. Şimdi ise, yavaş yavaş ayıldıkça, durgun gözlerle ona bakıyordu.

Uzun boylu bir kadındı. Hafifçe kamburu çıkmıştı. Sürekli çalışmaktan ve kocasının kötü davranışlarından ötürü vücudu epey harap olmuştu. Bir şeylere çarpmaktan çekiniyormuş gibi hafif yan yan ve sessizce yürürdü, kırışıklarla kaplı, şişkince, geniş oval yüzünde, kenar mahalle kadınlarının çoğundaki gibi karanlık, üzgün, kaygılı gözleri parlardı. Derin bir yara izi sağ kaşını biraz yukarı kaldırırdı. Sağ kulağı da öbüründen daha yüksekmiş gibi dururdu. Olana bitene kaygıyla kulak kabartıyormuş gibi bir hali vardı hep. Gür siyah saçlarındaki tutam tutam ak saçlar ilk bakışta keskin bir karşıtlık yaratırdı. Tepeden tırnağa tatlılık ve hüzünlü bir tevekkül okunurdu bu kadında...

Gözyaşları ağır ağır yanaklarından aşağı süzülüyordu. Oğlu yumuşak bir sesle:

"Ağlama!" dedi. "Bana su ver!"

"Sana buzlu su getireyim..."

Fakat o dönünceye kadar, oğlan çoktan sızıp kalmıştı bile. Ana, oğlunun başucunda bir an hareketsiz durdu. Testiyi tutan eli titriyor, buz parçası testinin çeperlerine çarparak hafif bir tıkırtı çıkarıyordu. Ana, su kabını masanın üzerine bıraktı, kutsal tasvirlerin önünde sessizce diz çöktü. Dışarıda yükselen sarhoş naraları pencere camlarını zangırdatıyordu. Sisli sonbahar gecesinin karanlığında bir akordeon sesi yükseliyordu. Birisi şarkı söylüyordu çığlık çığlığa. Bir başkası iğrenç küfürler savuruyordu. Kaygılı, kızgın ve yorgun kadın sesleri geliyordu...

Vlasov'ların küçük evinde yaşam eskisinden daha durgun, daha sessiz ve öteki evlerdekinden biraz farklı bir biçimde sürüp gitti. Vlasov'ların evi ana caddenin ucunda, bir bataklıkta son bulan kısa ama dik bir yokuşun yakınında bulunuyordu. İnce bir

bölmeyle ayrılmış ufak bir oda ve mutfak, evin üçte birini kaplıyordu; Ana işte bu odada yatardı. Geri kalan bölümü iki pencereli dört köşe bir odadan ibaretti; bir köşede Pavel'in yatağı, öbür köşede bir masa ile iki sedir vardı. Birkaç sandalye, bir çamaşır dolabı, dolabın üzerinde ufak bir ayna, giysilerin korunduğu bir sandık, duvarda bir saat ve bir köşede iki ikon, evin bütün eşyasını tamamlamaktaydı.

Pavel, bir delikanlıya yakışan her şeyi yaptı: Bir akordeon, bir gömlek, kolalı bir göğüslük, göz alıcı bir kravat, lastik çizmeler ve bir baston satın aldı, böylece tıpatıp yaşıtlarına benzedi. Yine tıpkı onlar gibi, akşamları eğlenmeye giderdi. Kadril ve polka danslarını öğrendi. Pazar günleri adamakıllı içtikten sonra dönerdi eve, yine de bir türlü votkaya alışamıyordu. Ertesi günü başı ağrıyor, midesi yanıyor, bitkinleşiyor ve hemen benzi soluyordu.

Bir gün anası sordu:

"Nasıl, dün akşam iyi eğlendin mi?"

Oğlan sinirli sinirli karşılık verdi:

"Sıkıntıdan patladım! Balık avına gitsem daha iyi olacak. Ya da kendime bir tüfek satın alırım belki."

İyi çalışırdı. Hiç kaytarmazdı. Ceza yemezdi. Az konuşurdu. Anasınınki gibi iri, mavi gözlerinde hoşnutsuzluk okunurdu hep. Tüfek satın almadı, balık avına da gitmedi ama bütün delikanlıların ortak yaşantısından gittikçe yüz çevirdi, gece eğlentilerine de pek gitmez oldu. Pazar günleri nereye giderse gitsin, içki içmeden eve dönüyordu artık. Gözünden hiçbir şey kaçmayan Ana, oğlunun süzüldüğünü, bakışının daha da ciddileştiğini ve dudaklarına garip, sert bir çizginin yerleştiğini görüyordu.

Sessiz bir öfke ile doluydu sanki ya da bir hastalık kemiriyordu onu için için. Önceleri arkadaşları onu görmeye gelirlerdi. Ama artık onu hiç evde bulamadıklarından uğramayı bıraktılar. Ana, Pavel'in fabrikada çalışan gençlere artık öykünmediğini de sevinçle fark etmişti. Bir yandan da herkes gibi yaşamamakta ayak dirediğini anlayınca, gizli bir tehlike sezer gibi oldu.

"Pavel, yavrum, iyi değil misin?" diye sorardı bazen.

"Yooo, iyiyim!" diye karşılık verirdi oğlan.

Ana içini çekerdi:

"Ne kadar da zayıfsın!"

Pavel eve kitaplar getirmeye başladı. Gizliden gizliye okuyor, sonra bir yere saklıyordu. Bazen kitaptan bir pasaj kopya ediyordu bir kâğıda, kâğıdı da saklıyordu.

Birbirlerini pek göremiyorlar, az konuşuyorlardı. Sabahları tek söz söylemeksizin çayını içip işine gitmeye başladı Pavel. Öğleyin, yemeğe geliyordu. Sofrada havadan sudan birkaç laf ederlerdi, sonra akşama dek yine yok olurdu ortadan. Akşam işten dönünce özene bezene yıkanır, çorbasını içer, sonra oturup kitaplarını okurdu uzun uzun. Pazar günleri sabahtan çıkıp gider, gece geç saatte dönerdi. Pelageya şehire, tiyatroya gittiğini biliyordu. Ama şehirden kimse gelmezdi onu görmeye. Gün geçtikçe oğlunun daha az konuşkan olduğunu düşünüyor, ara sıra anlamadığı birtakım yeni sözcükler kullandığını da fark ediyordu. Üstelik eskiden her zaman söylediği terbiyesizce, kaba sözler artık çıkmıyordu ağzından. Davranışlarında, ananın dikkatini çeken yeni ayrıntılar göze çarpıyordu. Mesela züppelik etmekten vazgeçmişti, vücudunu ve giysilerini temiz tutmaya daha çok özen gösteriyordu. Sonra, yürüyüşü daha serbest, daha rahat, dış görünüşü daha yalın, daha yumuşak olmaya başladı. Bütün bu değişiklikler anasını kaygılandırıyordu. Ona karşı davranışında da farklılıklar vardı. Bazen odasını süpürüyor, pazar günleri yatağını kendisi düzeltiyor, genel olarak anasının işini hafifletmeye çalışıyordu. Mahallede hiç kimse böyle davranmazdı halbuki...

Bir gün, eve bir tablo getirip duvara astı. Resim, birbirleriyle konuşa konuşa yürüyen üç kişiyi tasvir ediyordu. Pavel konuyu şöyle açıkladı:

"Dirildikten sonra Emmaus'a giden İsa'nın tasviri bu."

Pelageya tabloyu beğendi ama şöyle düşünmekten de kendini alamadı:

"İsa'yı saymasına sayıyorsun ama bir de kiliseye gitsen…"

Pavel'in bir marangoz arkadaşı güzel bir raf yapmıştı ona. Rafın üzerindeki kitaplar gün geçtikçe çoğalıyordu. Oda hoş bir görünüşe bürünüyordu.

Pavel, Pelageya'ya genelde "Ana" diyor, "siz" diye hitap ediyordu ama bazen sevgi ve şefkat ifade eden sözcükler kullandığı da oluyordu:

"Bu akşam geç döneceğim, anne, merak etmeyesin…"

Pelageya bu sözlerin altında güçlü ve ciddi bir şeylerin gizli olduğunu hissediyor ve bu da çok hoşuna gidiyordu doğrusu.

Yine de kaygısı artıyor, geçen zaman onu yatıştırmıyordu. Zaman oluyor, oğluna karşı hoşnutsuzluk duyuyordu.

"İnsan erkek gibi yaşar," diye düşünüyordu. "Ama bu, keşişe benziyor… Fazla ciddi… Bu yaşta olmaz ki böyle…"

Sonra yine kendi kendine:

"Acaba bir sevgilisi mi var," diye düşünüyordu.

İyi ama kızlarla ilişki kurmak için para gerek; oysa Pavel hemen tüm kazancını anasına bırakırdı.

Böylece haftalar, aylar, yıllar geçti. İki yıl. İki yıl sürdü bu sessiz, bu düşünceler ve gittikçe artan belirsiz korkularla dolu garip hayat.

IV

Bir akşam yemekten sonra Pavel perdeleri çekti ve başının üstünde duvara asılı petrol lambasının altında bir köşeye oturdu, okumaya başladı. Anası bulaşıkları yıkadıktan sonra mutfaktan çıkıp kararsız adımlarla yanına yaklaştı. Pavel başını kaldırdı, ne istediğini sorar gibi yüzüne baktı.

"Yok... Bir şey yok, Pavel, benim..." dedi ona.

Ve mahcup bir tavırla kaşlarını kaldırıp hemen odadan çıktı. Bir an mutfağın ortasında durdu; düşünceliydi, kaygılıydı. Uzun uzun ellerini yıkadı ve oğlunun yanına döndü. Alçak sesle:

"Sana sormak istediğim bir şey var," dedi. "Nedir o habire okuyup durduğun kitap?"

Pavel kitabını bıraktı:

"Otur, anne..." dedi.

Oğlunun yanına oturdu, doğruldu, pek önemli bir şey bekliyormuş gibi dikkat kesildi. Pavel anasına bakmaksızın, sert bir tonla, usulca konuşmaya başladı:

"Yasak kitaplar okuyorum. Bu kitapları okumayı yasaklıyorlar çünkü biz işçilerin yaşantısı üzerine gerçekleri anlatıyorlar orada. Gizlice basılıyor bunlar. Eğer bizim evde bulurlarsa beni hapse gönderirler... Gerçeği bilmek istediğim için hapse tıkarlar. Anlıyor musun?"

Ana birden güçlük çekti solumakta. Bulanık gözlerini oğluna dikti. Onu değişmiş gibi gördü, bir yabancı gibi. Sesi de başkalaşmıştı, daha iyi çınlıyor, daha kalın, daha dolu çıkıyordu. İnce uzun parmaklarıyla yeni biten bıyıklarını buruyordu. Garip, dalgın bakışı boşluğa dalıp gidiyordu. Oğlu için duyduğu korku ve acıma anayı heyecanlandırdı.

"Niçin yapıyorsun bunu Pavel?" diye sordu.

Oğlan başını kaldırıp anasına baktı, bağırıp çağırmadan serinkanlılıkla yanıtladı:

"Gerçeği bilmek istiyorum."

Sesi alçak ama sertti. Gözleri inatla parlıyordu. Ana, oğlunun kendisini esrarlı ve müthiş bir şeye kesin olarak adadığını anladı. Yaşamda ona her şey kaçınılmaz gibi gelmişti, düşünmeden her şeye boyun eğmeye alışıktı. Söyleyecek söz bulamadı. Yüreği acı ve kaygıyla burkuldu ve usul usul ağlamaya başladı.

Pavel tatlı bir sesle:

"Ağlama!" dedi.

Oğlu veda ediyormuş gibi geldi Ana'ya.

"Sürdüğümüz yaşamı düşün bir! Kırk yaşındasın ama gerçekten yaşadın mı bu hayatı? Babam seni döverdi... Şimdi anlıyorum neden dövdüğünü: Acının, onu boğan yaşamdan duyduğu acının hıncını senin kaburgalarından alıyordu ve bunun nedenini anlamıyordu. Otuz yıl çalıştı. İşe başladığı zaman fabrikanın ancak iki binası vardı, şimdi yedi oldu binalar!"

Oğlunun sözlerinden ürküyordu Ana ama onu dinlemeye de doyamıyordu. Delikanlınınsa gözleri parlıyordu. Güzeldi, duruydu bu sözler. Göğsünü masaya dayamış, anasına sokulmuştu, öylesine sokulmuştu ki neredeyse onun gözyaşlarıyla ıslanan yüzüne dokunacaktı. İlk kez anlatıyordu okuduklarından öğrendiklerini ona. Kendisine göre apaçık gerçek olan her şeyi anlatıyordu. Bildiklerinden gurur duyan, öğrendiği şeylerin gerçek olduğuna dine inanır gibi inanan bir öğrencinin tüm coşkusuyla, gençliğin sarsılmaz inancıyla anlatıyor da anlatıyordu. Anasına anlatmaktan çok, kendi kanılarını yoklamak için konuşuyordu biraz da. Zaman zaman, aradığı sözcükleri bulamayınca susuyordu. O zaman, anasının yüzünü, korku ve şaşkınlık dolu buğulu gözlerini görüyordu. Acıdı ona. Konuşmasını sürdürdü ama bu kez anasından, onun sürdüğü yaşamdan söz etti.

"Ne zevk tattın ki şu dünyada? Hayatında hoş bir şeyler oldu mu hiç?"

Ana dinliyor, başını üzüntü ile sallıyordu. Bilmediği, tanımadığı yeni duygular, acı ve sevinçten oluşan karmakarışık şeyler hissediyordu ta en derinlerinde. Bu duygular tatlı tatlı okşuyordu onun yaralı yüreğini. Kendisinden, yaşantısından bu dille söz edildiğini ilk kez işitmekteydi. Bu sözler içinde çoktandır uyuklayan belirsiz birtakım düşünceleri uyandırıyordu, usul usul duyumsuzluğun sönük duygusunu, çok gerilerde kalan gençliğin izlenimlerini canlandırıyordu. Kız arkadaşlarıyla geçen çocukluğunu anlattı, her şeyden uzun uzun söz etti. Gelgelelim, öbürleri gibi kendisi de yakınmaktan başka bir şey bilmezdi. Hayatın neden bu denli acılı ve zor olduğunu kimse açıklayamazdı. Ama işte şimdi kendi oğlu yanı başında oturmuştu ve onun gözleri, yüzü ve sözleri kendisini duygulandırıyordu. Anasının yaşantısını bu kadar iyi anlayan, çektiklerini anlatan, acıyan bir oğlu olduğu için bir yandan da gurur duyuyordu.

Analara acınmaz.

Bilirdi bunu. Kadınların yaşantısı hakkında Pavel'in bütün söyledikleri gerçekti, acı gerçek. Göğsünde tatlı duygular kıpırdanmaktaydı. Bilmediği bu tatlılık, içini, gönlünü ısıtıyordu.

"Peki, ne yapmak istiyorsun?"

"Öğrenmek istiyorum, sonra da başkalarına öğretmek. Biz işçiler okuyup öğrenmeli ve öğretmeliyiz. Hayatın bizler için neden bu kadar zor olduğunu bilmeli, anlamalıyız."

Oğlunun hep ciddi ve sert bakan mavi gözlerinin şimdi böylesine sevecenlik ve tatlılıkla parladığını görmek, Ana için büyük bir zevkti. Pelageya'nın dudaklarında hafif bir gülümseme belirdi. Kırışık yanaklarında hâlâ yaşlar titreşiyordu ama kıvançlıydı. İki duygu arasında bocalıyordu. Bir yandan, yaşamdaki acıların nedenlerini bu kadar iyi gören oğlundan gurur duyuyordu; ama bir yandan da, onun, genç olmasına karşın arkadaşları gibi konuşmadığını fark ediyor ve kendisi de dahil herkesin sürdüğü tekdüze yaşantıya karşı tek başına savaşa girişmeye kararlı olduğunu düşünüyordu. Ona şöyle demek istiyordu: "Ama yavrucuğum, sen ne yapabilirsin ki?"

Ne var ki, bu kadar akıllı bir genç olup çıkan oğluna hayranlıkta kusur etmek istemiyordu. Gerçi onu biraz da yabancı bulmuyor değildi ya, neyse...

Pavel anasının dudaklarında gülümseme, yüzünde dikkat, gözlerinde sevgi gördü. İnandığı gerçeği ona anlatabildiğini sandı. Konuşma gücünden duyduğu gurur, kendisine karşı güvenini daha da arttırdı. Ateşli ateşli konuşuyordu. Kâh alay ediyor, kâh kaşlarını çatıyordu. Zaman zaman kin ve öfke fışkırıyordu sesinden. Anası bu haşin sesleri işitince ürküyor, başını sallıyor, alçak sesle soruyordu:

"Ya! Demek öyle! Söylediklerinden emin misin Pavel?"

Delikanlı kesin bir sesle:

"Evet!" karşılığını veriyordu.

Ve halkın iyiliğini isteyenlerden söz ediyordu. Doğruyu dile getirdikleri için hayata düşman olanlarca vahşi hayvanlar gibi kovalanan, hapse atılan, zindana tıkılan kimselerden...

"Böyle adamlar gördüm ben!" diye haykırdı. "Onlar dünyada bulunan insanların en iyileri."

Bu bahsettiği adamlar anasına dehşet veriyordu. Kadıncağız "Öyle mi" diye tekrar sormak istiyor fakat bir türlü cesaret edemiyor, gevşiyor, kendisi için anlaşılmaz kimseler olan o insanlar hakkında Pavel'in anlattıklarını dinlemekle yetiniyordu; oğluna onlar öğretmişlerdi bu pek tehlikeli konuşma ve düşünme tarzını.

"Neredeyse gün doğacak, gidip yatsan olmaz mı?.." dedi.

"Hemen yatacağım," dedi Pavel.

Ve anasına doğru eğilerek:

"Ne dediğimi anladın mı?" diye sordu.

Kadın içini çekti:

"Evet!"

Gözlerinden yine yaşlar boşaldı. Hıçkırdı.

"Mahvedeceksin kendini!" diye ekledi.

Pavel kalkıp birkaç adım attı odanın içinde.

"İşte, ne yaptığımı, nereye gittiğimi biliyorsun şimdi. Her şeyi anlattım sana... Yalvarırım anne, eğer beni seviyorsan tutma beni!.."

Anası:

"Canım yavrum!" diye haykırdı. "Bana hiçbir şey söylemeseydin daha iyi olurdu belki!"

Pavel anasının elini tutup kuvvetle sıktı. Kadıncağız bu sıcacık "anne" sözüne ve bambaşka el sıkışına şaşırıp kalmıştı. Sık sık soluyarak:

"Canını sıkacak hiçbir şey yapmam," dedi. "Yalnız dikkatli ol, çok dikkatli ol!"

Oğlunun neden sakınması gerektiğini kendisi de bilmiyordu. Mahzun mahzun ilave etti:

"Gittikçe zayıflıyorsun..."

Sağlam, düzgün vücudunu okşayıcı bakışlarla süzdü, alçak sesle çabuk çabuk:

"Tanrı seni korusun!" dedi. "Nasıl istersen öyle yap, sana engel olmam. Senden bir tek şey istiyorum. Başkalarıyla konuşurken

daha ihtiyatlı ol! İnsanlardan sakınmak gerek. İnsanlar birbirlerinden nefret ediyorlar! Açgözlüdürler, birbirlerini çekemezler. Kötülük etmekten mutluluk duyarlar. Sen onlara gerçek yüzlerini göstermeye, onları yargılamaya başlarsan sana kin besler, mahvederler seni!"

Pavel kapının yanında ayakta duruyor, bu acı sözleri dinliyordu. Gülümsedi:

"İnsanlar kötüdür, evet. Ama ben dünyada doğru bir şey olduğunu öğrendim öğreneli, daha iyi görünüyorlar gözüme!.."

Tekrar gülümsedi.

"Nasıl olduğunu ben de anlamıyorum! Çocukken herkesten korkardım... Büyüyünce, kimilerinden alçaklıkları için nefret ettim, kimilerinden de… Ne için olduğunu bilmiyorum, öylesine nefret ettim işte? Şimdi ise hepsi değişti gözümde. Galiba acıyorum onlara... Bilmiyorum nasıl oldu ama hepsinin de rezilliklerinden sorumlu olmadıklarını anlayınca yüreğim yumuşadı sanki..."

İçinden gelen bir sesi dinler gibi bir an sustu, sonra düşünceli düşünceli sürdürdü sözlerini:

"İşte insan böyle erişir gerçeğe!"

Ana, gözlerini kaldırıp oğluna baktı.

"Ne kadar değişmişsin sen!" diye mırıldandı. "Öyle korkutuyorsun ki beni, aman Tanrım!"

Pavel yatıp uyuyunca, Ana sessiz sedasız kalktı, usulca onun yatağına yaklaştı. Pavel sırtüstü uyuyordu. Yağız, inatçı, sert yüzü beyaz yastığın üzerinde daha da belirginleşmişti. Ana, ellerini göğsü üzerinde kavuşturmuş, gecelikle, yalınayak, yatağın yanında duruyordu. Dudakları sessizce oynuyordu. Birbiri ardından iri yaşlar akıyordu gözlerinden.

Ve sakin yaşantıları sürüp gitti böylece. Yine eskisi gibi hem birbirlerinden uzak, hem birbirlerine yakındılar.

V

Hafta ortasına rastlayan bir bayram günü, Pavel evden çıkarken:

"Cumartesi günü şehirden misafirlerim gelecek," dedi.

Ana:

"Şehirden mi?" diye sordu ve ansızın hıçkırmaya başladı.

Pavel'in canı sıkıldı:

"Ama anne, ağlayacak ne var bunda?" diye haykırdı.

Ana, önlükle yüzünü silerek içini çekti:

"Bilmiyorum... Öyle... Geldi işte..."

"Korkuyor musun?"

"Evet," diye itiraf etti.

Pavel anasına doğru eğildi, bir çocuğu azarlıyormuş gibi sinirli sinirli:

"Hepimiz korkudan geberiyoruz zaten!" dedi. "Bizi yönetenler de bu korkudan yararlanıp bizi daha fazla korkutuyorlar."

Ana:

"Kızma!" diye inledi. "Nasıl korkmam? Ömrüm boyunca hep korku içinde yaşadım!.."

Pavel yumuşadı, hafif bir sesle:

"Bağışla beni," dedi. "Başka türlü yapamam."

Ve çıkıp gitti.

Ana üç gün korku içinde yaşadı. O adamların, herhalde korkunç kimseler olan yabancıların evine geleceklerini düşündükçe, yüreği yerinden oynuyordu. Oğluna onlar göstermişlerdi şimdi tuttuğu yolu...

Cumartesi akşamı Pavel fabrikadan döndü, yıkandı, üstünü başını değiştirdi, anasının yüzüne bakmaksızın:

"Gelirlerse hemen döneceğimi söyle," dedi. "Ve korkma, lütfen..."

Tekrar dışarı çıkıyordu. Kadıncağız bitkin bir halde sedirin üzerine bıraktı kendini. Pavel kaşlarını çattı:

"Acaba... Dışarı çıkmak ister miydin?" diye sordu.

Ana kırıldı. Başını salladı:

"Hayır. Ne diye dışarı çıkayım ki?"

Kasım ayının sonlarıydı. O gün don yapmış, sonra da ince, toz gibi bir kar yağmıştı. Uzaklaşan Pavel'in ayakları altında karın gıcır gıcır bir ses çıkardığını işitti. Gecenin yoğun, hareketsiz ve korkutucu karanlığı pusuda bekler gibi pencere camlarına yapışıyordu. Ana, ellerini sedire dayamış, gözlerini kapıya dikmiş, bekliyordu...

Acayip kılıklı kötü yaratıkların karanlıkta her yönden eve doğru süzüldüklerini sanıyordu. İki büklüm, sağa sola bakınarak sessiz adımlarla yaklaşıyorlardı sanki. İşte gerçekten birisi yürüyordu evin etrafında, duvarı elliyordu.

Bir ıslık sesi yükseldi, ince hüzünlü, tatlı bir ses, gecenin karanlığında titreşti, yaklaştı bir şeyler arar gibi. Sonra, pencerenin altında birdenbire sustu; sanki tahta bölmeye saplanmıştı.

Kapının önünde ayak sesleri vardı. Ana titredi, yerinden kalktı. Gözleri büyüdü.

Kapı açıldı. Önce kocaman pelüş kalpaklı bir baş göründü. Sonra uzun bir vücut eğilerek usulca içeri girdi, doğruldu, sağ kolunu telaşsız yukarı kaldırdı, derin bir soluk aldı, göğüsten gelen derin bir sesle:

"İyi akşamlar!" dedi.

Ana sesini çıkarmadı, yalnızca eğilerek aldı selamı.

"Pavel yok mu?"

Adam ağır ağır kürklü ceketini çıkardı, bir ayağını kaldırıp çizmesindeki karı kalpağıyla silkti, sonra öbür ayağındaki karları düşürdü, kalpağını bir köşeye fırlattı, uzun bacakları üzerinde sallana sallana odaya girdi. Bir iskemlenin yanına gitti, sağlam olup olmadığını anlamak istercesine ötesini berisini inceledi, sonunda oturdu, eliyle ağzını kapatarak esnedi. Yusyuvarlak bir kafası vardı. Saçları çok kısa kesilmişti, sakalı tıraşlıydı. Uzun bıyıklarının uçları sarkıktı. Kül rengi iri patlak gözleriyle odayı gözden geçirdi, bacak bacak üstüne attı, iskemlesinde sallanarak sordu:

"Bu kulübe sizin mi, yoksa kirada mısınız?"

Karşısında oturmakta olan Pelageya cevap verdi:

"Kiradayız."

"Pek de ahım şahım bir yer değil hani!"

Pelageya usulca:

"Pavel şimdi gelecek, bekleyin," dedi.

Uzun boylu konuk, sakin sakin:

"Ben de bekliyorum zaten!" dedi.

Sakin duruşu, tatlı sesi ve yüzündeki yalınlık Ana'yı yüreklendirdi. Adam içtenlikle, dostça bakıyordu kendisine. Saydam gözlerinin içinde neşeli bir ışık yanıyordu sanki. Uzun bacaklı, köşeli, kamburca vücudunda, karşısındakinin sempatisini çeken hoş bir şey vardı. Mavi bir gömlek ve paçaları çizmelerinin içine sokulmuş siyah bir pantolon giymişti. Ana, kim olduğunu, nereden geldiğini, oğlunu çoktan mı tanıdığını soracak oldu. Ama adam ansızın tüm vücuduyla ileri geri sallanarak:

"Küçük anne, kim deldi alnınızı öyle?" diye sordu.

Sesi teklifsizdi. Işıl ışıl gözlerinde hoş, aydınlık bir gülümseme görülüyordu. Ama sorduğu şey Pelageya'nın canını sıkmıştı. Dudaklarını sıktı, bir an sessiz durduktan sonra soğuk bir nezaketle cevabı yapıştırdı:

"Sizin neyinize gerek, beyefendiciğim?"

Adam boylu boyunca Pelageya'ya döndü:

"Kızmayın canım! Sormamın nedeni şu ki, analığımın alnında da sizinki gibi bir çukur vardı. Kocası olacak kundura tamircisi, kalıpla vurmuştu da. Analığım çamaşırcıydı, adam da kunduracı. Beni evlat edindikten sonra rastlamış o ayyaşa; nerede rastlamış bilmem. Hay rastlamaz olaydı! Herif sürekli döverdi kadıncağızı. Daha neler neler! Ödüm patlardı ondan..."

Bu içtenlik karşısında Ana'nın öfkesi geçti. Bu orijinal adama aksilendiğimi Pavel bilse, çok kızar herhalde, diye düşündü. Kabahat işlemiş gibi gülümsedi:

"Kızdığım yok ama beni öyle bir sorguya çektiniz ki... Böyle birdenbire... Kocamın marifeti bu... Allah rahmet eylesin!.. Siz Tatar mısınız?"

Adam irkildi. Yüzüne öylesine geniş bir gülümseme yayıldı ki, kulakları bile ensesine doğru çekildi. Sonra ağırbaşlılıkla:

"Henüz hayır," dedi.

Ana şakayı kavradı, gülümsedi.

"Konuşmanız bir Rus'un konuşmasına benzemiyor da!" dedi.

Konuk başını salladı, neşeyle haykırdı:

"Ben Rusçayı bir Rus'tan daha iyi konuşurum. Küçükrusyalı'yım ben, Kanyev kentindenim."

"Buraya geleli çok oldu mu?"

"Bir yıla yakın, şehirde kaldım. Şimdi bir aydır burada, fabrikadayım. İyi insanlar buldum burada, oğlunuz ve daha başkaları..."

Ve bıyığını burarak:

"Buraya yerleşmek istiyorum..." dedi.

Adamdan hoşlanmıştı. Oğlundan övgüyle söz etmesi bir minnettarlık duygusu yaratmıştı içinde. Şükranını belirtmek isteğiyle:

"Çay içersiniz tabii," dedi.

Konuk, omuzlarını silkti:

"Yalnız başıma içmeyeceğim ya!" karşılığını verdi. "Herkes geldikten sonra ikram edersiniz..."

Ana'nın korkuları yeniden canlandı. "Allah vere de hepsi bunun gibi olsa!" dileğinde bulundu içinden.

Evin girişinde yine ayak sesleri vardı. Kapı hızla açıldı. Ana ayağa kalktı. Genç bir kızın girdiğini görünce pek şaşırdı. Kız kısa boyluydu. Basit bir yüzü vardı, bir köylü yüzü. Açık renk saçları örgülüydü.

"Geç kalmadım ya?"

Küçükrusyalı:

"Bilakis," dedi. "Yaya mı geldiniz?"

"Tabii! Siz Pavel'in annesi misiniz? İyi akşamlar! Adım Nataşa..."

"Ya soyadınız?"

"Vasiliyevna..."

"Ya sizin ki?"

"Pelageya Nilovna."

"Gördünüz mü işte, tanışmış olduk şimdi..."

Ana hafifçe iç geçirdi:

"Evet," dedi.

Ve gülümseyerek genç kızı süzmeye başladı. Küçükrusyalı, kızın soyunmasına yardım etti.

"Soğuk mu?"

"Evet, kırlar çok soğuk. Rüzgâr var..."

Sesi pürüzsüz, ağzı küçük ve etliydi. Tümüyle tombul ve körpe bir kızdı. Mantosunu çıkardıktan sonra soğuktan kızarmış küçük elleriyle pembe yanaklarını hızlı hızlı ovdu ve hemen odaya girdi. Potinlerinin topukları tahta döşemede takırdıyordu. Ana:

"Lastik çizmesi yokmuş!" diye düşündü.

Genç kız tir tir titriyordu. Sözcükleri uzatarak:

"Eveeet..." dedi. "Dondum gerçekten de!"

Ana mutfağa doğru giderek:

"Size hemen bir çay hazırlayayım," dedi telaşla. "Isınırsınız."

Genç kızı çoktandır tanıyor ve müşfik bir anne gibi seviyordu sanki, öyle bir duyguya kapılmıştı. Mutfaktan, odada konuşulanlara gülümseyerek kulak kabarttı.

"Neşeli görünmüyorsunuz, Nakhodka*!"

Küçükrusyalı alçak sesle:

"Şöyle böyle..." diye karşılık verdi. "Bu dul kadının gözleri keskin, belki anamın gözleri de bununki gibi diye düşünüyordum. Ben sık sık anamı düşünürüm de... Ve bana hep sağmış gibi gelir..."

"Öldüğünü söylerdiniz ya?"

"Hayır, ölen analığım, beni evlatlık edinen kadın. Ben gerçek anamdan söz ediyorum. Kiev'de bir yerlerde dilendiğini tasavvur ederim. Ve de votka içtiğini... Ve sarhoş olunca polislerin onu dövdüklerini düşünürüm."

"Ah! Zavallı adam!" diye düşündü Ana ve içini çekti.

---

* Anası babası bilinmeyen, "bulunmuş" çocuk demektir.

Nataşa, çabuk çabuk, ateşli ateşli ama sesini yükseltmeden konuştu. Sonra, Küçükrusyalı'nın sesi yeniden çınladı:

"Siz daha genceciksiniz arkadaş, fazla geçim sıkıntısı çekmediniz. Bir çocuk dünyaya getirmek kolay değil, onu iyi yetiştirmek daha da zor..."

"Bak hele!" dedi Ana içinden. Küçükrusyalı'ya bir iki tatlı söz söylemek isterdi. Ama kapı açıldı, Nikolay Vesovşikov ağır adımlarla içeri girdi. Koca hırsız Danilo'nun oğlu, tüm mahallede yabani biri olarak tanınırdı. Daima insanlardan kaçardı. Somurtkandı. Toplumla bağdaşmaz yaradılışı yüzünden onunla alay ederlerdi. Pelageya şaşkınlıkla sordu:

"Ne istiyorsun Nikolay?"

Nikolay, elmacık kemikleri çıkık çopur yüzünü geniş avucuyla sildi, boğuk bir sesle:

"Pavel burada mı?" diye sordu.

"Hayır."

Odaya bir göz attı, sonra içeri girdi:

"İyi akşamlar, arkadaşlar..."

Ana: O da mı bunlardan? diye düşündü. Hoşuna gitmemişti bu. Nataşa'nın neşeli ve sevecen bir tavırla elini Nikolay'a uzattığını görünce pek şaşırdı.

Sonra, gencecik iki oğlan geldi. Hemen hemen çocuk sayılabilirlerdi. Onlardan birini tanıyordu Pelageya. Adı Teo idi, fabrikada çalışan Sizov adında yaşlı bir işçinin yeğeni. Köşeli bir yüzü, çok yüksek alnı ve kıvırcık saçları vardı. Öbür oğlanın saçları düzdü. Alçakgönüllü görünüyordu. Onu tanımıyordu Ana. Ama onun görünüşü de hiç korkunç değildi. Sonunda Pavel geldi. Yanında iki arkadaşı daha vardı. Ana ikisini de tanırdı, fabrikada işçiydiler.

"Çay mı hazırladın? Teşekkür ederim," dedi Pavel tatlılıkla.

Ana farkında olmadan duyduğu gönül borcunu nasıl belirteceğini bilemedi.

"Votka almak gerekir mi?" diye sordu.

Pavel sevecen bir gülümseme ile karşılık verdi:

"Hayır, gereği yok."

Ana, sesini daha da alçalttı:

"Bunlar mı o tehlikeli insanlar?"

"Evet, bunlar!" dedi Pavel ve odaya geçti.

Ana, neşeli neşeli:

"İyi," dedi.

Ama içinden de "Daha çocuk bu yahu!" diye düşündü.

VI

Kaynayan semaveri odaya getirdi. Konuklar masanın çevresinde sıkışmışlardı. Nataşa eline bir kitap alıp bir köşede, lambanın altında oturmuştu.

"İnsanların neden bu kadar kötü yaşadıklarını anlamak için..." dedi.

Küçükrusyalı söze karıştı:

"Ve bizzat insanların da neden bu kadar kötü olduklarını anlamak için..."

"Hayata nasıl başladıklarına bakmak gerek..."

Ana bir yandan çay hazırlarken, bir yandan da mırıldandı:

"Bakın evlatlarım, bakın!"

Hepsi sustular. Pavel kaşlarını çatarak sordu:

"Ne diyorsunuz, anne?"

"Ben mi?"

Ana, herkesin kendisine baktığını görünce sıkıldı.

"Hiç, öyle, kendi kendime konuşuyordum!.."

Nataşa gülmeye başladı. Pavel de gülümsedi. Küçükrusyalı:

"Çay için teşekkürler, küçük anne," dedi.

Ana:

"Daha çayı içmeden teşekkür ediyorsunuz!" diye karşılık verdi.

Sonra oğluna bakarak ilave etti:

"Acaba sizi rahatsız mı ediyorum?"

Cevabı Nataşa verdi:

"Siz ev sahibesisiniz, nasıl rahatsız edebilirsiniz ki konuklarınızı?"

Ve çocuksu bir sesle sızlandı:

"Çabuk, çay verin bana, Pelageyacığım. Titriyorum... Ayaklarım buz kesildi!"

Ana, telaşla:

"Hemen, şimdi!" dedi.

Nataşa bir fincan çay içti, derin derin soludu, saç örgüsünü omuzu üzerinden arkaya attı ve sarı kapaklı, resimli bir kitabı okumaya başladı. Ana, fincanları takırdatmamaya çalışıyor, çayları dolduruyor, genç kızın uyumlu ve pürüzsüz sesine kulak kabartıyordu. Semaverin tatlı fokurtusu kıza eşlik ediyordu. Kitapta, mağaralarda yaşayan, yırtıcı hayvanları taşlarla öldüren vahşi ve ilkel insanların öyküsü anlatılıyordu heyecanlı bir roman gibi. Harika bir masaldı sanki. Pelageya birkaç kez oğluna baktı göz ucuyla. Bu masalda yasaklanacak ne var diye sormak istiyordu.

Gelgelelim, çok geçmeden öyküyü izlemekten yoruldu ve konuklarını incelemeye koyuldu.

Pavel, Nataşa'nın yanında oturuyordu. Aralarında en yakışıklısı oydu. Kitabın üstüne eğilmiş olan genç kız, alnına dökülen perçemini sık sık geriye itiyordu. Başını sallıyor, kimi konularda kişisel görüşünü anlatmak için kitabı bırakıyor, bakışını dinleyicilerin üzerinde gezdiriyordu dostça. Küçükrusyalı, geniş göğsünü masanın köşesine dayamış, bıyığının kıvrık uçlarını görmeye uğraşıyor, şaşı şaşı bakıyordu. Vesovşikov ellerini dizlerine koymuş, bir manken gibi kaskatı oturmuştu iskemlesinde. İnce dudaklı, kaşsız, çopur suratı bir maske kadar kımıltısızdı. Yumuk gözlerini semaverin parlak bakırına dikmiş, inatla kendi yüzünü seyrediyordu. Hiç solumuyor gibiydi. Küçük Teo, kızın okuduğuna kulak kabartıyordu; kitaptaki sözcükleri içinden yineliyormuşçasına dudakları sessizce oynuyordu. Arkadaşı ise dirseklerini dizlerine dayamış, yanaklarını avuçlarının içine almış, öne doğru eğilmişti; düşünceli düşünceli gülümsüyordu. Pavel'le gelen oğlanlardan biri kıvırcık kızıl saçlıydı, neşeli yeşil gözleri

vardı. Bir şey söylemek istiyor olacak ki, sabırsızlıkla sallanıp duruyordu. Öbürü sarışındı, saçları kısa kesilmişti, yere doğru eğdiği başını sıvazlıyordu boyuna; yüzü görünmüyordu. Odada hoş bir hava egemendi. Ana, o zamana dek hiç tatmadığı bir rahatlık hissi duyuyordu. Nataşa bıkıp usanmadan okumayı sürdürürken, Ana kendi gençliğini, delikanlıların kaba sözlerini, sinik şakalarını, leş gibi içki kokan soluklarını anımsıyordu. Anımsadıkça da kendi kendine acıyordu.

Ölen kocasının evlenme teklifi geldi aklına. Bir gece eğlentisinde, evin karanlık antresinde yakalamış, duvara sıkıştırıp bütün ağırlığıyla üzerine abanmış, boğuk, öfkeli bir sesle:

"Benimle evlenir misin?" diye sormuştu.

Pelageya kendisini hakarete uğramış sayarak adamın elinden kurtulup kaçmak istemişti. O ise burnunu çekiyor, sıcak ve nemli soluğunu yüzüne veriyor, memelerini yoğurarak göğsünü acıtıyordu.

"Nereye gidiyorsun?" diye kükremişti. "Sorduğum şeye karşılık ver önce."

Utancından soluğu kesilen, onuru kırılan Pelageya ağzını açamamıştı. Birisi kapıyı açınca, adam, hiç istifini bozmaksızın onu salıvermiş ve:

"Pazar günü seni isteteceğim," demişti.

Ve sözünde durmuştu.

Pelageya gözlerini yumdu, derin derin içini çekti.

Birden, Vesovşikov'un hoşnutsuz sesi yükseldi:

"İnsanların önceleri nasıl yaşadıklarını bilip de ne yapacağım! Şimdi nasıl yaşamalı? Onu bilmek istiyorum ben."

Kızıl saçlı oğlan ayağa kalkarak:

"Tamam," dedi. "Mesele bu!"

"Ben bu kanıda değilim!" diye bağırdı Teo.

Tartışma baş gösterdi. Haykırışmalar bir ateşin alevleri gibi fışkırıyordu. Ana, niçin bağırdıklarını anlayamıyordu. Tüm suratlar heyecandan kızarmıştı ama yine de hiç kimse sinirli değildi, hiç kimse alışılagelen o kaba sözlerden sarf etmiyordu. Ana:

"Kızdan sıkılıyorlar da ondan herhalde," diye düşündü.

Nataşa'nın ciddi yüzüne bakmak hoşuna gidiyordu. Kız, hepsini dikkatle süzüyordu. Bir anne çocuklarına nasıl yaparsa, öyle.

Nataşa birdenbire:

"Durun arkadaşlar!" dedi.

Hepsi sustular, bakışlarını kıza çevirdiler.

"Her şeyi bilmemiz gerektiğini söyleyenler doğru söylüyor. Evin ışığı bizleri de aydınlatmalıdır. Eğer karanlık içinde bulunanları aydınlatmak istiyorsak, bütün soruları dürüstlükle, gerçeğe uygun biçimde yanıtlandırabilmeliyiz. Bütün doğruları, bütün yalanları bilmemiz gerek..."

Küçükrusyalı dinliyor, cümlelerin akışına uyarak başını sallıyordu. Vesovşikov, kızıl saçlı olan ve Pavel'le birlikte gelen işçi, ayrı bir küme oluşturuyorlardı. Ana onlardan hoşlanmıyordu, nedenini kendisi de bilmiyordu.

Nataşa sözünü bitirince, Pavel ayağa kalkıp serinkanlılıkla sordu:

"Bizim istediğimiz, karnımızı tıka basa doyurmak mı yalnız?"

Ve üç oğlanın yüzüne bakarak kendi sorusunu kendisi yanıtladı:

"Hayır! Boğazımızı sıkanlara, gözlerimizi kapatanlara göstermeliyiz ki, biz her şeyi görüyoruz, ne aptalız, ne de hayvan; yalnızca yemek değil, yaşamak da istiyoruz, yaşama layık yaratıklar olarak yaşamak! Düşmanlarımıza şunu göstermeliyiz ki, bize dayattıkları bu kürek mahkûmu yaşantısı, akıl yoluyla onlarla boy ölçüşmemize, hatta onlardan daha üstün olmamıza engel olamaz!.."

Ana dinliyor, oğlunun bu kadar güzel konuşmasından duyduğu gurur onu titretiyordu.

Küçükrusyalı:

"Karnı tok olan çok, namuslu adam yok!" dedi. "Bu çürümüş yaşantının bataklığında, bizleri iyilik ve kardeşliğin egemen olacağı yeni bir dünyaya götürecek bir köprü kurmalıyız. İşte buna çalışacağız biz, arkadaşlar!"

Vesovşikov boğuk bir sesle:

"Dövüşme zamanı gelince tırnak temizlemekle oyalanılmaz!" diye karşılık verdi.

Ayrıldıkları zaman gece yarısını geçmişti. Önce Vesovşikov'la kızıl saçlı olan gittiler. Bu da hoşuna gitmedi Ana'nın. Onların vedasına karşılık verirken: "Şunlara bak hele, nasıl acele ediyorlar!" diye düşündü öfkeyle.

"Bana eşlik edecek misiniz, Nakhodka?" diye sordu Nataşa.

Küçükrusyalı:

"Elbette!" dedi.

Nataşa mutfakta giyinirken, Ana şöyle dedi ona:

"Çoraplarınız böyle havalar için çok ince! Size yün çorap örmemi ister misiniz?"

Nataşa gülerek cevap verdi:

"Teşekkür ederim, Pelageya," dedi. "Yün çorap kaşıntı yapıyor."

"Ama ben size kaşıntı vermeyenini yapacağım."

Nataşa gözlerini biraz süzerek baktı dul kadına. Ana bu bakıştan sıkıldı, sesini alçaltarak:

"Aptallığımı mazur görün," diye ilave etti. "İyi niyetle söylemiştim!.."

Nataşa, Ana'nın elini sıktı, tatlı bir sesle:

"Ne kadar iyisiniz!" dedi.

Küçükrusyalı içtenlikle baktı Ana'ya.

"İyi geceler, küçük anne!" dedi.

Ve Nataşa'nın ardından çıkmak için eğildi. Ana, odanın kapısında gülümseyerek ayakta duran oğluna bir göz attı. Keyfi kaçtı.

"Niye gülümsüyorsun?" diye sordu.

"Hiiiç!.. Neşeliyim de!"

"Elbette, ben yaşlı ve akılsızım... Ama ne de olsa iyiyi kötüyü anlarım."

Biraz gocunmuştu.

"Haklısınız!" dedi Pavel... "Artık yatmalısınız, saat geç oldu!.."

"Hemen gidiyorum!"

Sofrayı kaldırmakla oyalandı biraz. Sevinçliydi. Hatta duyduğu o hoş heyecan yüzünden biraz terliyordu. Mutluydu, çünkü her şey iyi, sükûnet içinde geçmişti.

"İyi düşündün, Pavelciğim. Küçükrusyalı çok sevimli. Ya küçük hanım... Aman ne akıllı kız! Kim o?"

Pavel odada yukarı aşağı dolaşarak kısaca:

"Bir okul öğretmeni," diye yanıtladı.

"Desene ondan öyle fakir!.. Çok da kötü giyinmiş. Soğuk alacak zavallıcık. Peki, anası babası neredeler?"

"Moskova'da."

Pavel anasının önünde durdu, ağırbaşlı bir tavırla:

"Babası zengin," dedi. "Demir tüccarı. Bir sürü evi var. Kızını bu yola saptı diye kovmuş. Kız özenle yetiştirilmiş, ailesi tarafından şımartılmış, şimdi ise, görüyorsun işte, gecenin bu saatinde tek başına, yedi kilometreden fazla yol yürüyecek..."

Bu ayrıntılar Pelageya'yı etkiledi. Odanın ortasında ayakta duruyor, şaşkın şaşkın kaşlarını kaldırarak sessizce oğluna bakıyordu. En sonunda:

"Şehire mi gidecek?" diye sordu.

"Evet."

"Ya!.. Peki, korkmuyor mu?"

Pavel gülümsedi:

"Hayır, korkmuyor," dedi.

"Ama niçin? Geceyi burada geçirebilirdi... Yatağımda yatardı!"

"Kolay değil! Yarın sabah buradan çıkarken görebilirlerdi; görmemeleri gerek."

Ana düşünceli gözlerle pencereye baktı, usulca devam etti:

"Anlamıyorum Pavel, bu konuştuklarınızın neresi tehlikeli, neresi yasak? Ortada bir kötülük yok ki, öyle değil mi?"

Sözlerinin doğruluğundan kendisi de emin değildi. Oğlunun doğrulamasını istiyordu.

Pavel sakin sakin gözlerinin içine baktı.

"Hayır, kötülük yok. Ama gene de hepimizin sonu hapishane, bunu bilmen gerek..."

Ana'nın elleri titremeye başladı. Kısık bir sesle:

"Ama belki..." dedi. "Tanrı yardım ederse, belki bir şey olmaz..."

Oğlan sevecenlikle devam etti:

"Hayır! Seni aldatmak istemem. Hiçbirimiz, kurtulamayız." Gülümsedi:

"Yat artık, yorgun olmalısın. İyi geceler!"

Ana, yalnız kalınca pencereye yaklaştı, sokağı seyretmeye daldı. Dışarısı soğuk ve karanlıktı. Rüzgâr uykuya dalmış, küçük evlerin damlarındaki karları süpürüyor, duvarlara çarpıp yere iniyor, incecik kar tanelerini toz bulutu gibi sokağın bir başından öbür başına savuruyordu.

Ana, usulca.

"Ey İsa, sen acı bizlere!" diye mırıldanıyordu.

Gözyaşlarının biriktiğini hissediyordu. Oğlunun sükûn ve inançla sözünü ettiği o felaketi bekleyecekti artık. Bu bekleyiş, kolu kanadı kırık kör bir pervane gibi çırpınıyordu yüreğinde. Çıplak karla kaplı bir ova geldi gözlerinin önüne. Soğuk bir rüzgâr küçük ıslıklarla esiyor, karları önüne katıp döne döne, hoyratça saldırıyordu. Ovanın ortasında, tek başına sendeleye sendeleye küçük bir gölge ilerliyordu. Rüzgâr, bacaklarına dolanıyor, eteğini şişiriyor, kar zerreciklerini yüzüne savuruyordu. Genç kız yürümekte zorluk çekiyor, ayakları kalın kar tabakasına batıyordu. Üşüyordu, korkuyordu, iki büklüm... Deli rüzgârın önüne kattığı bir çöp gibi bulanık ovanın ortasında... Sağında bataklıkların üstünde orman yükseliyordu karanlık bir duvar gibi. Cılız, çıplak kayın ağaçları ve çamlar inildiyordu. İleride, uzaklarda bir yerde, kentin donuk ışıkları...

Ana korkudan titreyerek:

"Yüce Tanrım, sen acı bize!" diye mırıldandı...

VII

Günler art arda akıp gidiyor, abaküsün boncukları gibi üst üste diziliyor, haftalar, aylar hızla geçiyordu. Her cumartesi, arkadaşları Pavel'in evinde bir araya geliyorlardı. Her toplantı, hafif eğimli, uzun bir merdivenin yeni bir basamağı gibiydi; merdivenin ucu nereye kadar uzanırdı bilinmez ama basamakları tırmananlar yavaş yavaş yükselirlerdi.

Yeni kişiler ortaya çıktı. Vlasov'ların ufak odası dar geliyordu artık. Boğucu bir hava oluyordu. Nataşa yorgun, buz kesilmiş olarak geliyordu ama bitmek tükenmek bilmeyen neşe ve canlılığı da birlikte getiriyordu.

Ana çorapları örmüş ve kendi eliyle giydirmişti kızın ufacık ayaklarına. Nataşa önce güldü, sonra düşünceli düşünceli:

"Sütninem de eşsiz bir kadındı, öyle iyi yürekliydi ki! Ne tuhaf değil mi? Halkın yaşantısı böylesine sıkıntılı ve onur kırıcı ama yine de halk ötekilerden çok daha yüce gönüllü, daha iyiliksever!"

Ve eliyle uzak, çok uzak, bilinmeyen bir yeri gösterdi.

"Ya siz!" dedi Ana. "Siz ki ana-babanızı feda etmişsiniz ve her şeyi..."

Düşüncesinin sonunu getiremedi, içini çekti ve susarak Nataşa'ya baktı. Nedenini bilmiyordu ama ona karşı minnettarlık duyuyordu içinde. Önünde çömelmiş kaldı. Genç kız başını eğmiş, dalgın dalgın gülümsüyordu.

"Anam, babam..." diye yineledi. "Zararı yok. Babam öyle kaba ki; erkek kardeşim de öyle. Hem çok içer. Ablam mutsuz bir kadın... Yaşça kendisinden çok büyük bir adamla evlidir... Çok zengin, sıkıcı, pinti bir adam. Annem... Ha! Bakın, ondan ayrıldığım için üzülürüm! Sizin gibi sade bir kadındır. Ufacık tefeciktir, fare gibi. Durduğu yerde duramaz hiç ve herkesten korkar. Bazen öyle özlerim ki onu!.."

Ana başını mahzun mahzun salladı:

"Zavallı yavrucuğum!" dedi.

Genç kız birdenbire doğruldu, bir şeyi geri itmek ister gibi elini uzattı.

"Oh! Hayır, zavallı demeyin. Öyle anlar var ki büyük bir sevinç, büyük bir mutluluk duyarım!"

Yüzü sarardı, gözleri parladı. Elini Ana'nın omuzuna koydu, derin, yoğun bir sesle usulca ekledi:

"Bir bilseniz... Anlayabilseniz, ne büyük bir işe girişmiş olduğumuzu!.."

Kıskançlığa benzer bir duygu belirdi Pelageya'nın yüreğinde. Ayağa kalktı, üzgün bir tavırla:

"Böyle işler için çok yaşlı ve... Ve çok cahilim ben!" dedi.

Pavel gitgide daha sık söz alıyordu o toplantılarda. Artan bir heyecanla tartışmalar yapıyor ve zayıflıyordu. Nataşa ile konuşurken, ya da onu izlerken, sert bakışı yumuşuyor, sesi okşayıcı bir havaya bürünüyordu. Ona karşı daha doğal davranıyordu. Ya da Ana'ya öyle geliyordu.

"Haydi hayırlısı bakalım," diye düşünüyordu Ana. Ve gülümsüyordu.

Toplantılarda tartışmalar fazla kızıştığında, Küçükrusyalı ayağa kalkar, çan gibi bir o yana bir bu yana sallanarak, çınlayan ve titreşimler yapan sesiyle konuşmaya başlardı. Sözlerindeki yalınlık, iyilik, ötekileri de yatıştırır; ölçülü olmaya iterdi. Her zaman somurtkan görünen Vesovşikov ise genel bir gerginlik yaratırdı havada. Bütün kavgalar onun ve Samoylov adındaki kızıl saçlının başının altından çıkardı. Hep yeni yıkanmış gibi görünen, toparlak kafalı, sarı kaşlı İvan Bukin de onlardan yana çıkardı. Düz saçlı, her zaman temiz pak olan Yakov Somov az konuşurdu; bağırmadan ciddi bir sesle konuşurdu. Geniş alınlı Teo Mazin gibi o da hep Pavel'in ve Küçükrusyalı'nın fikirlerini paylaşırdı.

Bazen, Nataşa'nın yerine Nikolay İvanoviç gelirdi şehirden. Gözlüklüydü Nikolay ve küçük sarışın bir sakalı vardı. Yerel şivesini taşıdığı uzak bir eyaletten gelmişti buralara. Davranışlarında her zaman ölçülü ve dalgındı. Sıradan şeylerden söz ederdi,

aile yaşantısından, çocuklardan, ticaretten, polisten, ekmek ve et fiyatlarından, günlük yaşantıya ilişkin şeylerden. Ve her şeyde ikiyüzlülük, düzensizlik, çoğu zaman da gülünç ama genelde kötülük getiren bir çeşit budalalık görürdü. Pelageya, onun çok uzaklardan geldiğini sanıyordu, herkesin namuslu ve rahat yaşadığı başka bir krallıktan. Burada her şey yabancıydı ona. Alışamıyordu bir türlü bu yaşantıya, böyle bir yaşamın kaçınılmazlığını kabul edemiyordu. Hoşlanmıyordu ve her şeyi kendi kafasına göre baştan yapmak istiyordu sakin bir dirençle. Böyle sanıyordu Pelageya. Nikolay'ın sarımtırak bir yüzü vardı. Gözlerinin çevresi incecik kırışıklıklarla doluydu. Sesi tatlı, elleri her zaman sıcacıktı. Pelageya'yı selamlarken güçlü parmaklarıyla onun tüm elini kavrayıp sıkardı. Bu jesti, Ana'nın yüreğini ferahlatırdı.

Şehirden gelenler arasında, bir de boylu boslu, düzgün vücutlu bir küçük hanım vardı ki, hiçbir toplantıyı kaçırmazdı. Zayıf, solgun yüzünde kocaman gözleri vardı. Onu Sandrin diye çağırırlardı. Yürüyüşünde, davranışlarında erkeksi bir hava göze çarpardı. Kara kaşlarını sinirli sinirli çatardı, konuşmaya başladığındaysa dümdüz burnunun ince kanatları titrerdi.

Yüksek ve kaba bir sesle ilk defa o söyledi:

"Biz sosyalistleriz!.." sözünü.

Ana, bu kelimeyi duyunca hiç ses çıkarmadı, dehşetle baktı kızın yüzüne. Sosyalistlerin Çar'ı öldürdüklerini duymuştu. O zaman gençti daha. Söylendiğine göre derebeyleri ve toprak sahipleri, serfleri azat ettiği için Çar'dan öç almak istiyorlardı. Çar'ı öldürmedikçe saçlarını kestirmemeye ant içmişlerdi. Bu nedenle sosyalist diyorlardı onlara. Ana, oğlunun ve arkadaşlarının şimdi niçin sosyalist olduklarını bir türlü anlayamıyordu.

Herkes gittikten sonra Pavel'e açıldı:

"Sosyalist olduğun doğru mu, Pavelciğim?"

Pavel, her zaman olduğu gibi, kararlı ve dürüst davrandı:

"Evet," dedi. "Ne var ki bunda?"

Ana derin bir of çekerek gözlerini yere indirdi.

"Olur, mu Pavel? Sosyalistler Çar'a karşıdırlar ya; çarlardan birini de öldürmüşlerdi hani!"

Pavel odanın içinde birkaç adım attı, eliyle yanağını ovdu, gülümsedi:

"Bizim öyle şeylerle ilgimiz yok!" dedi.

Sakin bir sesle uzun uzadıya konuştu. Ana, oğlunun gözlerine bakıyor, şöyle düşünüyordu.

"O kötü bir iş yapmaz, yapamaz!"

O günden sonra, bu korkunç sözcük gittikçe daha sık söylenir oldu, söylendikçe de etkisi silindi gitti, anlamadığı bir sürü deyim gibi kulağı buna da alıştı... Ama Sandrin hoşuna gitmiyordu. Onu görünce kaygılanıyor, huzursuz oluyordu...

Bir akşam, hoşnutsuzluk ifadesiyle dudağını bükerek şöyle dedi Küçükrusyalı'ya:

"Şu sizin Sandrin çok aksi biri! Herkese buyruklar yağdırıyor, sen şunu yapacaksın, sen bunu yapacaksın diye..."

Küçükrusyalı kahkahalarla güldü.

"İyi görmüşsünüz, tam üstüne bastınız!" dedi.

Ve alaycı bir bakışla Ana'ya göz kırptı:

"Eh! Ne de olsa serde soyluluk var!.."

Pavel kesin bir tavırla:

"İyi kızdır," dedi.

"Doğru!" diye onayladı Küçükrusyalı. "Yalnız şunu anlamıyor ki, yapmak zorunda olan kendisidir ama yapmak isteyen ve yapabilen, biziz!"

Ana'nın anlamadığı bir konu üzerinde tartışmaya koyuldular.

Sandrin'in, özellikle Pavel'e karşı sert, hatta kırıcı davranışları Ana'nın gözünden kaçmadı. Pavel gülümsüyor, susuyor, eskiden Nataşa'ya baktığı gibi tatlı gözlerle genç kızı izliyordu. Ve bu da hoşuna gitmiyordu Ana'nın.

Kimi zaman gençler, ansızın coşkun ve bulaşıcı bir neşeye kapılırlardı, Pelageya da şaşkına dönerdi bu gibi durumlarda. Genellikle gazetelerde yabancı işçilerle ilgili haberleri okudukları zaman olurdu bu. Bütün gözler sevinçten parlar ve işin gari-

bi, hepsi çocuklar gibi mutlu olurlardı. Şen kahkahaları çın çın öterdi. Dostça birbirlerinin omuzlarına vururlar, neşeden sarhoş olurlardı sanki.

"Aslan Alman işçileri," diye bağırırdı biri.

Başka bir gün ise:

"Yaşasın İtalyan işçileri!" diye haykırırlardı.

Kendilerini tanımayan, dillerinden anlamayan uzaktaki dostlarına alkış tutunca, onların bu coşkunluklarını duyup anlayacaklarından emin görünürlerdi.

Gözleri tüm insanları ve yaratıkları kucaklayan bir sevgiyle ışıldayan Küçükrusyalı şöyle derdi:

"Onlara mektup yazsak ne iyi olurdu, değil mi? Bilsinler ki, Rusya'da da aynı inancı taşıyan, aynı amaçlar için yaşayan, onların zaferlerine sevinen dostları var!"

Ve hepsinin gözleri dalar, dudaklarına bir gülümseme yayılırdı. Uzun uzun Fransızlardan, İngilizlerden, İsveçlilerden söz ederlerdi. Onlar, saydıkları, sevinçlerini ve üzüntülerini paylaştıkları kişisel dostları, yakınlarıydı sanki.

Ufacık odada, tüm yeryüzünün emekçilerini kardeş yapan manevi bir akrabalık duygusu doğardı. Ana da duyardı hepsini tek yürek gibi coşturan bu duyguyu. Açık seçik anlamadığı halde, kendisi de neşelenir, gençleşir, güçlenir, umutla kendinden geçerdi.

"Ne tuhaf adamlarsınız!" dedi bir gün Küçükrusyalı'ya. "Sizin için herkes arkadaş... Ermeniler de, Yahudiler de, Avusturyalılar da... Bütün insanlar için üzülür ve sevinirsiniz!.."

"Hepsi için, evet küçük anne, hepsi için. Bizim için uluslar arasında ayrı gayrı yoktur. Yalnızca arkadaşlar ve yoldaşlar var ya da kardeşlik istemeyen düşmanlar. Dünyaya gönül gözüyle bakıp ne denli kalabalık ve güçlü olduğumuzu görünce insan öylesine seviniyor ki, içi ferahlıyor!.. Bir Fransız, bir Alman, bir İtalyan için de durum aynı, küçük anne. Hayatı anladılarsa eğer, onlar da aynı biçimde sevinç duyarlar. Hepimiz aynı ananın, aynı düşüncenin; bütün insanların kardeşliği fikrinin evlatlarıyız. Bu düşünce bizi ısıtır, adaletin göklerinde parlayan bir güneştir o ve

bu gökler emekçinin kalbinde yatar. Hangi millet olursa olsun, adı ne olursa olsun, fark etmez."

Bu çocuksu ama sarsılmaz inanç, küçük grupta gittikçe artan bir şiddetle daha sık belirtiliyordu. Ve bu coşkun umutları görünce, gerçekten dünyada güneş gibi parıldayan ulu bir şeyin doğduğunu hissediyordu Ana.

Çoğu defa şarkılar söylenirdi. Bilinen şarkılar. Avaz avaz neşeyle. Kimi zaman da yeni şarkılar söylenirdi, bambaşka bir güzellik taşıyan ama hüzünlü ve garip şarkılar. O zaman sesler alçalır, ciddileşir, dinsel ilâhiler gibi çıkardı. Benizler soluklaşır, sonra tutuşur ve şarkının sözlerinden büyük bir güç fışkırırdı.

Bu yeni şarkılardan özellikle bir tanesi yüreğini oynatıyordu Pelageya'nın, içini hüzünle dolduruyordu. Acılı şaşkınlığın karanlık patikalarında yapayalnız dolaşan yaralı bir ruhun üzüntülü düşüncelerini yansıtan bir hava yoktu bu şarkıda. Fakirlik ve korkunun etkisiyle perişan olan karaktersiz, renksiz bir ruhun iniltileri de değildi. Bu şarkıda, ne uçsuz bucaksız yerlere susamış buruk bir yüreğin sıkıntılı iç çekişleri, ne de ayırım yapmaksızın kötülüğü de, iyiliği de ezmeye kararlı cüretkâr bir meydan okuyuş duyuluyordu. Uğradığı hakaretin intikamını alma pahasına her şeyi yok edebilen ama herhangi bir şeyi yaratmaktan âciz kimselerin körü körüne besledikleri kin de değildi bu. Eski dünyadan, köleler dünyasından, hiçbir yankı yoktu bu şarkıda.

Ana, şarkının sert sözlerinden, ağırbaşlı ezgisinden hoşlanmıyordu ama bu şarkıda sözcüklerden ve seslerden daha büyük bir güç vardı. Bu güç, sözcükleri de, sesleri de bastırıyor, düşüncenin ulaşamayacağı kadar yüce bir şeyin varlığını hissettiriyordu insanın içinde. Ana, bunu gençlerin yüzlerinde, gözlerinde görüyor, yüreklerinde duyuyor ve kendini bu güce kaptırarak her zaman özel bir dikkatle, öteki şarkılardan daha büyük bir kaygıyla dinliyordu.

Gençler de bu şarkıyı öteki şarkılardan daha hafif bir sesle söylüyorlardı ama yine de hepsinden daha güçlü çıkıyor, baharın birinci günü gibi sarhoş ediyordu herkesi.

Somurtkan Vesovşikov:

"Bunu sokakta söylemenin zamanı gelmiş olsa gerek!" diyordu.

Babası hırsızlık suçundan yeniden hapse girince, sakin sakin:

"Şimdi benim evimde toplanabiliriz..." dedi.

Hemen her akşam işten sonra, içlerinden biri Pavel'in evine gelirdi. Hep birlikte okurlar, kitaplardan bölümler aktarırlardı. Tasalıydılar ve yıkanmaya zaman bulamıyorlardı. Kitapçıklarını ellerinden bırakmadan akşam yemeğini yiyorlar, çaylarını da çalışırken içiyorlardı. Konuşmaları gitgide anlaşılmaz hale geliyordu Ana için.

Pavel sık sık:

"Bize bir gazete gerek!" diyordu.

Çalkantılı ve hayhuylu bir yaşantıya dalmaktaydılar. Gittikçe artan bir susuzlukla kitaptan kitaba koşuyorlardı. Tıpkı çiçekten çiçeğe konan arılar gibi...

Bir gün, Vesovşikov:

"Bizden söz edilmeye başlanıyor," dedi. "Mutlaka yakında yakalayacaklar bizi..."

"Su testisi su yolunda kırılır," dedi Küçükrusyalı.

Andrey her geçen gün biraz daha hoşuna gidiyordu Pelageya'nın. "Küçük anne" diye çağırdığı zaman, tatlı bir çocuk elinin yanağını okşadığı duygusuna kapılıyordu. Eğer Pavel'in işi çıkarsa, pazar günleri odunu o yarıyordu. Bir gün omuzunda bir tahtayla geldi. Baltayı aldı, evin girişindeki çürük bir basamağı ustalıkla çabucak değiştiriverdi. Başka bir gün, yıkılmak üzere olan tahta perdeyi onardı. Çalışırken, tatlı, yanık havalar çalardı ıslıkla.

Bir gün Ana, oğluna dedi ki:

"Küçükrusyalı'yı evimize alsak mı, ha? Ne dersin? İkiniz için de iyi olur, birbirinizin evine koşuşturmaktan kurtulursunuz."

Pavel omuzlarını silkti.

"Ne diye sıkıntıya sokacaksınız ki kendinizi?" diye sordu.

"O da laf mı canım! Ben ömrüm boyunca sıkıntıya katlandım, hem de nedenini bilmeden. İyi bir çocuk için seve seve katlanabilirim sıkıntıya."

Pavel:

"Canınız nasıl istiyorsa öyle yapın!" diye karşılık verdi. "Eğer kendisi kabul ederse, ben de sevinirim..."

Ve Küçükrusyalı onların evine taşındı.

VIII

Mahallenin ucundaki küçük ev, çevrede oturanların dikkatini çekiyordu. Kuşkulu gözler duvarları tarayıp duruyordu. Millet dedikoduya başlamış, türlü türlü yorumlar yapıyordu. Küçük evdeki gizlenen esrarı meydana çıkarmak istiyorlardı. Gece vakti gelip pencereden içeriyi seyredenler bile oluyordu. Bazen birisi camı tıkırdatıyordu. Ama genelde ödlek birisi olduğu için, hemen tüyüyordu.

Bir gün Hancı Beguntsov, Pelageya'yı sokakta çevirdi. Ufak tefek bir ihtiyardı. Sarkık derili kırmızı boynuna siyah ipekli bir fular bağlardı hep. Göğsü, açık mor renkte kalın bir yelekle örtülüydü. Sivri uçlu parlak burnu üzerinde bağa çerçeveli bir gözlük otururdu hep. Bu yüzden "Kemikgöz" adını takmışlardı ona. Soluk almadan, karşılık vermeye hiç zaman bırakmadan, makineli tüfek gibi takırdayan bir laf yığını altında serseme çevirdi Pelageya'yı:

"Nasılsınız, Pelageya? Oğlan nasıl? Daha evlendirmiyor musunuz onu? Artık karı alma yaşına bastı sizin delikanlı. Çocuklar evlenirse, ana babalar da rahat eder hem. İnsan aile arasında bedenen de, ruhen de daha sağlıklı yaşar, sirkeye yatırılmış mantar gibi daha iyi olur, bozulmaz. Ben sizin yerinizde olsam evlendirirdim onu. Bu devirde herkesin yaşantısını gözaltında tutmak gerek. İnsanlar akıllarına estiği biçimde yaşamaya başlıyor sonra! Kafalar karışmaya başlıyor, yerilecek davranışlarda bulunuyor kimileri. Bir bakmışsınız, gençler Tanrı'nın evinden yüz çevirmeye, herkesin gittiği yerlerden uzak durmaya başlamış! Gizli gizli toplanıp köşede bucakta fısıldaşıyorlar. Niçin fısıldaşıyorlar peki? Müsaadenizle sorayım size. Niçin kaçarlar ki toplumdan?

Bir insan söylemek istediğini herkesin önünde, örneğin bir handa söylemeyi göze almıyorsa, bunun anlamı nedir yani? Sır! Ama sırrın yeri, bizim kutsal kilisemizdir. Köşe bucak yapılan gizemli hareketler, aklın doğru yoldan çıktığına işarettir. Size afiyetler temenni ederim!"

Özentili bir hareketle kasketini çıkardı, havada salladı. Ana'yı şaşkınlık içinde bırakıp uzaklaştı gitti.

Başka bir gün, Vlasov'ların komşusu Maria Korsunov pazarda Ana'ya rastladı. Bir demircinin dul karısı olan Maria fabrikanın kapısında yiyecek satardı.

"Oğluna biraz göz kulak olsana, Pelageya!" dedi.

"Niye?"

Maria esrarengiz bir tavır takınıp;

"Söylentiler dolaşıyor!" dedi. "Olumsuz söylentiler, şekerim. Kendi kendilerine çile çektirenler gibi bir tür dernek kuruyormuş diyorlar. Buna tarikat derler. Birbirlerini kırbaçlayacaklarmış!"

"Bırak şu saçma lafları Maria."

Satıcı kadın:

"Saçmalıkları söyleyeni değil, asıl yapanı kınamak gerek!" diye karşılık verdi.

Ana, işittiklerini oğluna bir bir anlattı. Pavel omuzlarını silkti, karşılık vermedi. Küçükrusyalı ise kahkahayı bastı.

"Genç kızlar da çok kızgın size!" dedi Ana. "İyi kısmetlersiniz. Hepiniz iyi, çalışkan işçilersiniz, içki içmezsiniz ama kızlara da yüz vermezsiniz! Kötü yola sapmış kızlar şehirden sizi ziyarete geliyorlarmış, öyle diyorlar..."

Pavel tiksintiyle yüzünü buruşturdu.

"He ya!" dedi.

Küçükrusyalı içini çekti:

"Bataklıkta her şey çürük kokar! O kaz kafalı kızlara evliliğin ne olduğunu açıklasanız iyi olur, küçük anne. Kaburgalarını dayaktan kırdırmak için pek öyle acele etmesinler..."

"Canım onlar pekâlâ bilirler böyle olduğunu, pekâlâ anlarlar. Ama ne yapacaklarını, nasıl edeceklerini bilmezler!"

"Hiç de anladıkları yok," dedi Pavel. "Yoksa başka bir yol bulurlardı."

Ana, oğlunun sert yüzüne şöyle bir göz attı:

"İyi ya, siz öğretin işte! En akıllılarını çağırırsınız, olur biter..."

Pavel kesin bir sesle:

"Olamaz!" dedi.

Küçükrusyalı:

"Bir denesek? Ne dersin?" diye sordu.

Pavel bir an sessiz kaldı:

"Kız-oğlan gezintilerle başlar, sonra birkaçı evlenir, hepsi bu kadar."

Ana düşüncelere daldı. Pavel'in bir kesiş yaşantısı sürmesi hoşuna gitmiyordu. Küçükrusyalı gibi yaşça ondan büyük olanların bile onun öğütlerini tuttuklarını görüyordu. Fakat hepsinin ondan çekindiklerini, bu sert tutumu yüzünden onu sevmediklerini sezinliyordu.

Bir akşam yatmaya gittiğinde, Pavel'le Küçükrusyalı hâlâ oturmuş bir şeyler okuyor, usulca konuşuyorlardı. Ana da, ince bölmenin ardından kulak kabarttı onların konuştuklarına.

Küçükrusyalı ansızın:

"Biliyor musun? Nataşa hoşuma gidiyor," dedi.

"Biliyorum!"

Pavel karşılık vermekte biraz gecikmişti.

Küçükrusyalı ağır ağır kalktı, çıplak ayaklarla odayı arşınlamaya başladı. Islıkla hüzünlü bir hava tutturdu. Sonra tekrar konuştu:

"Ama o farkında mı acaba?"

Pavel susuyordu.

Küçükrusyalı, sesini alçaltarak sordu:

"Sen ne dersin?"

"Farkında!.. Farkına vardığı için vazgeçti bizimle çalışmaktan..."

Küçükrusyalı'nın adımları ağırlaştı, ıslığı titreşti. Sonra şöyle bir soru çıktı ağzından;

"Peki, kendisine söylesem mi, ne dersin, ha?.."

"Neyi söyleyeceksin?"

Alçak sesle kem küm etmeye başladı:

"Şeyi... Yani... Ben..."

Pavel arkadaşının sözünü kesti:

"Ne olacak söylesen?"

Küçükrusyalı durdu. Ana, onun gülümsediğini sezdi.

"Aslında, bana sorarsan, insan bir genç kızı seviyorsa, ona söylemeli, yoksa hiçbir sonuç çıkmaz."

Pavel kitabını şaklatarak kapattı.

"Peki, ne sonuç bekliyorsun sen?"

Bir süre ikisi de konuşmadılar. Küçükrusyalı:

"O halde?" diye sordu.

Pavel ağır ağır devam etti: .

"İnsan ne istediğini açıkça bilmeli, Andrey. Farz edelim o da seni seviyor, hiç sanmıyorum ama öyle varsayalım. Evleniyorsunuz. İlginç bir evlilik: Bir aydın kızla bir işçi! Çocuklar gelecekler dünyaya. Sen tek başına ve... Sıkı çalışmak zorunda kalacaksın. Çoluk çocuk, ev bark derken, yarı aç yarı tok... İkinizin de artık davaya bir hayrı dokunmaz."

Sessizlik çöktü. Pavel'in sesi tatlılaştı:

"Böyle şeylerden vazgeçersen daha iyi olur Andrey. Onun yaşamını da allak bullak etme..."

Sustular. Saatin tik takı saniyeleri saydı.

"Yüreğin yarısında sevgi, öbür yarısında nefret..." dedi, Andrey. "Buna yürek mi denir?"

Çevrilen sayfaların hışırtısı işitildi. Herhalde Pavel yeniden okumaya koyulmuştu. Ana boylu boyunca uzanmış, gözlerini yummuş, kıpırdamaktan çekiniyordu. Ağlamaklı oldu. Küçükrusyalı'ya pek acıyordu ama oğluna daha da çok acıyordu. "Yavrucuğum!" diye düşünüyordu.

Andrey birden sordu:

"Yani, susmam mı gerek?"

"Daha dürüst bir iş yapmış olursun," dedi Pavel usulca.

"İyi ya, biz de öyle yaparız!" dedi Küçükrusyalı.

Bir an sonra, hüzünlü hüzünlü ekledi:

"Pavelciğim, senin için de zor olacak, eğer bir gün sen de..."

"Bana şimdiden zor oluyor..."

Rüzgâr evin duvarlarını sıyırıp geçti. Saatin tik takları acımasızca yutuyordu zamanı.

Küçükrusyalı, ağır ağır:

"Bu gibi şeylere gülünmez!" dedi.

Ana, yüzünü yastığa gömdü, sessiz sedasız ağladı.

Ertesi sabah, Andrey eskisi kadar iri yarı görünmedi gözüne; daha sevimli buldu onu. Oğlu her zaman olduğu gibi zayıf, dik ve sessizdi. Ana o güne kadar Küçükrusyalı'ya Andrey Onesimoviç diye hitap ederdi. Fakat o gün, farkında olmaksızın:

"Andreyciğim," dedi. "Çizmelerinizi tamir etmek gerek, yoksa ayaklarınızı üşüteceksiniz!"

"Haftalığımı alınca yenilerini satın alırım."

Gülmeye başladı ve birden uzun elini Ana'nın omuzuna koyarak sordu:

"Gerçek anam belki de sizsiniz. Beni yeterince yakışıklı bulmadığınız için başkalarının önünde gerçeği söylemek istemiyorsunuz, ha?"

Pelageya delikanlının eline vurdu. Ona şefkat dolu bir sürü söz söylemek isterdi ama yüreği acıma hissiyle o kadar dolu doluydu ki, dili dönmüyordu.

IX

Mahallede, her tarafta mavi mürekkeple yazılı bildiriler dağıtan sosyalistlerden söz ediliyordu. Bildirilerde fabrikada olup bitenler sert bir dille kınanıyor, Petrograd'da ve ülkenin güneyinde cereyan eden işçi grevleri anlatılıyor, işçiler birleşmeye ve çıkarlarını savunmak için mücadeleye çağrılıyordu.

Fabrikadan dolgun ücret alan, belirli bir yaşın üstündeki işçiler:

"Bunlar kışkırtıcı! Ağızlarını burunlarını kırmak gerek!" diye bağırıyorlardı.

Bağırıp çağırmakla yetinmiyor, bildirileri müdüriyete de götürüyorlardı. Gençler ise coşkuyla okuyordu yazılanları;

"Doğru yazıyor!" diyorlardı.

Çalışmaktan anası gevremiş ve her şeye ilgisiz kalan çoğunluk, tembel tembel şu karşılığı veriyordu:

"Bundan hayır çıkmaz. Olur mu hiç?.."

Fakat bidiriler milleti meraklandırmaya başlamıştı. Bir hafta çıkmasa birbirlerine:

"Vazgeçtiler galiba..." diyorlardı.

Pazartesi bildiriler yeniden ortaya çıkınca, yorumlar da yine başlıyordu.

Fabrikada olsun, handa olsun, hiç kimsenin tanımadığı insanlar göze çarpmaya başladı. Bu yabancılar sorular soruyor, incelemeler yapıyor, ortalığı kolluyor, kimileri kuşku uyandıran bir sakınganlıkla, kimileri de aşırı girginlik göstererek hemen dikkati çekiyordu.

Ana, bütün bu çalışmaları oğlunun çekip çevirdiğini anlıyordu. Birçok kimsenin oğlunun çevresini sardığını görüyor ve onun geleceğiyle ilgili beslediği korkular, böyle bir oğlun anası olmanın gururuna karışıyordu.

Gecelerden birinde, Maria Korsunov camı tıkırdattı; Ana, pencereyi açınca çabuk çabuk fısıldadı:

"Sıkı dur, Pelageya, senin ana kuzuları için gülmenin sonu geldi. Bu gece sizin evde, Mazin'in evinde, Vesovşikov'un evinde arama yapılacak..."

Maria kalın dudaklarını telaşla şapırdatarak konuşuyordu. Etli burnunu yukarı çekiyor, sokakta acaba bir gören var mı diye gözleri bir o yana, bir bu yana dönüp duruyordu.

"Benden işitmiş olma sakın, ben sana bir şey söylemiş olmayayım, seni bugün görmedim bile, işitiyor musun?"

Uzaklaşıp kayboldu.

Ana pencereyi kapattı, bir sandalyenin üzerine yığıldı. Fakat oğlunu bekleyen tehlikeyi düşününce hemen ayağa fırladı yine. Çabucak giyindi, başına bir şal örtüp iyice sıktı, hasta olduğu için çalışmayan Fedor Mazin'in evine koşturdu. İçeri girdiğinde, Fedor pencerenin önüne oturmuş, bir şeyler okuyordu. Haberi işitince hemen kalktı, yüzü sapsarı kesildi:

"Eh! Bu defa, artık..." diye bir şeyler mırıldandı.

Pelageya titrek eliyle alnındaki terleri sildi:

"Ne yapmalı?" diye sordu.

Fedor kıllı eliyle kıvırcık saçlarını sıvazladı:

"Durun bakayım, korkmayın!" karşılığını verdi.

"Ama bana öyle geliyor ki siz de korkuyorsunuz!" diye haykırdı Ana.

"Ben mi?"

Yanakları birden al al oldu. Güç durumda kalmış gibi gülümseyerek:

"E-evet, alt tarafı... Pavel'e haber vermek gerek. Hemen birisini yollayayım ona! Siz eve gidin, bir şey yok! Bizi dövmeyecekler ya!"

Evet, döner dönmez Ana bütün kitapları topladı, göğsüne bastırarak uzun süre evin içinde dolaşıp durdu, ocağın içine, sabanın altına, hatta bir fıçının içine baktı. Pavel'in işini bırakıp hemen eve koşacağını düşünüyordu. Ama gelmedi. Sonunda Ana yoruldu, mutfakta bir bankın üzerine oturdu kitapları etekleri altına gizledi, yerinden kımıldamaya bile cesaret edemeden, Pavel'le Küçükrusyalı'nın dönüşüne kadar öyle bekledi. Yerinden kalkmaksızın:

"Haberiniz var mı?" diye haykırdı.

Pavel gülümseyerek:

"Evet!" dedi. "Korkuyor musun?"

"Eh! Elbet korkuyorum, öyle korkuyorum ki!.."

"Korkmamalısınız," dedi Andrey, "korkmanın faydası yok."

"Semaveri bile hazırlamamışsın," dedi Pavel.

Ana kalktı, kitapları gösterdi, kızara bozara açıkladı:

"Şey... Bunları saklıyordum da..."

Oğlu ve Küçükrusyalı kahkahayı bastılar. Bu, ona cesaret verdi. Pavel kitaplardan birkaçını aldı, onları dışarıda saklamak için evden çıktı. Andrey de semaveri yaktı.

"Hiç korkmamalısın, küçük anne. İnsanların böyle saçmalıklarla uğraştıklarını görmek utanç verici. Olacağı şu: Kılıçlı, mahmuzlu, iri yarı birtakım adamlar gelecek, ortalığı didik didik edecekler. Yatağın, sobanın altına bakacaklar. Mahzen varsa mahzene inecekler, tavan arası varsa tavan arasına çıkacaklar. Örümcek ağları yüzlerine gözlerine bulaşacak. Söylenecekler, hırlayacaklar. Hoşlarına gitmez yaptıkları, onun için çok hoyrat görünür ve öfkeli davranırlar. Pis bir iş yaptıklarını kendileri de gayet iyi bilir! Bir defa bana da geldilerdi; her şeyi altüst ettiler, hiçbir şey bulamadılar, ağızlarını havaya açtılar, çekip gittiler. Başka bir gün beni de birlikte götürdüler, hapse tıktılar, dört ay kaldım orada… Dört ay, dört aydır! Çağırırlar insanı, nöbetçilerle beraber sokağı geçersin, bir yığın soru sorarlar. Hiç de kurnaz değiller, kafaları işlemez. Sonra yine hapishaneye iade ederler. Böyle süründürürler işte insanı. Ne yapsınlar, aldıkları maaşı hak etmelidirler en nihayetinde! Sonra da salıverirler. Hepsi bu kadar işte!"

Pelageya:

"Öyle bir konuşuyorsunuz ki, Andreyciğim," diye haykırdı.

Küçükrusyalı semaverin önünde diz çökmüş, ateşi üflüyordu. Kızarmış yüzünü kaldırdı, bıyıklarını burarak:

"Nasıl konuşuyormuşum?" diye sordu.

"Sanki hiç kimse sizi hiç küçük düşürmemiş gibi..."

Andrey ayağa kalktı, başını sallayıp gülümsedi:

"Yeryüzünde küçük düşürülmemiş, aşağılanmamış kimse var mıdır? Beni o kadar çok küçük düşürmüşlerdir ki, artık kızmıyorum bile. Ne yapacaksın, insanlar başka türlü davranamıyorlar işte. İnsan her şeye incinirse iş göremez, üzerinde durmakla vakit kaybeder. Hayat bu! Eskiden, insanlara kızdığım olurdu. Sonra düşündüm ve gördüm ki kızmaya değmiyor. Herkes komşusun-

dan dayak yemekten korkuyor, onun için ondan önce davranıp ilk darbeyi kendisi vurmak için acele ediyor. Hayat böyle işte, küçük anne."

Sakin, açık konuşuyordu ve akıcı sözleri, aramanın bekleyişi içinde ağırlaşan kaygıyı yatıştırıyordu. Duru, parlak gözleri için için gülüyordu. Uzun, sarsak vücudu çevik görünüyordu.

Ana içini çekti:

"Tanrı sizi mutlu etsin Andreyciğim!" dedi yürekten.

Küçükrusyalı bir adımda semaverin yanına vardı, yeniden çömeldi.

"Bana mutluluğu verirlerse geri çevirmem ama kendim de dilenmem mutluluğu!" diye söylendi.

Pavel avludan döndü. Emin bir tavırla:

"Hiçbir şey bulamazlar!" dedi. Yıkandı, ellerini özenle kuruttu:

"Korktuğunuzu gösterirseniz anne, burada bir şey var, ondan böyle korkuyor derler. Hiçbir kötülük tasarlamadığımızı siz de biliyorsunuz pekâlâ. Gerçek bizden yana, ömrümüzü onun uğruna çalışmakla geçireceğiz. İşte bütün suçumuz bu! Öyleyse titremek niye?"

"Cesur olacağım, Pavel," diye vaat etti Ana.

Ama hemen arkasından da ağzından kaçırdı.

"Hiç değilse çabuk gelseler bari!"

O akşam gelmediler. Ertesi sabah korktuğu için kendisiyle alay edeceklerini kestiren Pelageya onlardan önce davranıp kendi kendisiyle alay etti:

"Korkuyordum, ama... Korkmaktan korkuyordum canım!"

X

O gecenin üzerinden hemen hemen bir ay geçtikten sonra geldiler. Nikolay Vesovşikov da oradaydı. Üçü birden oturmuşlar, gazete konusunda konuşuyorlardı. Vakit epey geçti, gece yarısına yakındı. Ana yatmış, uyumak üzereydi; genç, hafif ve kaygılı

seslerini işitiyordu içeridekilerin belli belirsiz. Ansızın Andrey kalktı, ayak uçlarına basarak mutfaktan geçti, arkadan usulca kapıyı sürgüledi. Antrede bir teneke kova tangırtısı işitti. Ve birdenbire kapı ardına dek açıldı, Küçükrusyalı mutfağın içinde bir adım attı, alçak ama anlaşılır bir sesle:

"Mahmuz şıkırtısı var!" dedi.

Ana, yatağından fırladığı gibi giysilerini kaptı titrek elleriyle. Fakat Pavel kapının eşiğinde dikilip, soğukkanlılıkla:

"Siz yatın," dedi. "Hastasınız, anlaşıldı mı?"

Dışarıdan hafif sesler geliyordu. Pavel kapıya yaklaştı, eliyle itip sordu:

"Kim var orada?"

Kurşuni üniformalı, uzun boylu bir adam şimşek hızıyla kapının eşiğinde dikildi. Bir ikincisi de onu izledi. İki jandarma, delikanlıyı sıkıştırıp aralarına aldılar. Tiz, alaycı bir ses öttü:

"Beklediğiniz kimseler değil herhalde!"

Konuşan, ince, uzun boylu siyah seyrek bıyıklı bir subaydı. Mahallenin polis memuru Fedyakin, Ana'nın yatağı ucunda belirdi. Bir elini kasketinin siperine götürdü, öbür eliyle Pelegeya'yı işaret etti, dehşetengiz gözlerini fıldır fıldır çevirerek:

"İşte anası bu, Ekselans!" dedi.

Sonra, kolunu Pavel'e doğru uzatarak:

"Bu da kendisi!"

Subay gözlerini kısarak:

"Pavel Vlasov mu?" diye sordu.

Pavel başıyla evet dedi. Subay bıyığının ucunu burarak devam etti:

"Evinde arama yapacağım... Kalk bakalım, kocakarı... Bunlar kim peki?"

İçeri baktı ve hızlı adımlarla odaya girdi:

"Kimsiniz siz?"

Tanık olarak çağrılmış iki kişi geliyordu. Biri ihtiyar dökmeci Tveryakov'du, öbürü ise kiracısı, ateşçi Ribin. Siyah saç ve sakallı, ciddi bir adam olan Ribin tok bir sesle:

"Selam Pelageya!" dedi.

Ana bir yandan giyiniyor, bir yandan da kendi kendini yüreklendirmek için söylenip duruyordu.

"İyi doğrusu! Gecenin köründe geliyorlar... Millet yatmış... Onlar geliyorlar!.."

Oda dar geliyordu. Keskin bir cila kokusu tutmuştu havayı. İki jandarma ile mahallenin polis komiseri Riskin çizmelerini döşeme üzerinde rap rap öttürüyor, kitapları raftan indirip masanın üzerine, subayın önüne istif ediyorlardı. İki kişi de yumruklayarak duvarı yokluyor, sandalyelerin altına bakıyorlardı. Birisi zar zor ocağın üzerine tırmandı. Küçükrusyalı ile Vesovşikov bir köşeye çekilip birbirlerine sokulmuşlardı. Nikolay'ın çopur yüzü kızıl beneklerle örtülmüştü. Gözlerini subayın yüzünden ayıramıyordu. Andrey bıyıklarıyla oynuyordu. Ana odaya girince, başını sallayarak dostça gülümsedi ona.

Pelageya korkusunu yenmeye çalışarak ilerledi. Her zamanki gibi yan yan yürümüyordu şimdi. Göğsünü ileriye doğru dimdik tutuyordu. Bu duruşu onu özentili ve biraz da gülünç gösteriyordu. Yürürken gürültü ediyor, kaşlarını titretiyordu.

Subay, beyaz elinin ince uzun parmaklarıyla kitapları alıp sayfaları çabuk çabuk çeviriyor, silkiyor, sonra usta bir hareketle bir kenara atıyordu. Kimi zaman kitaplardan biri yere düşüyordu. Kimse konuşmuyordu. Kan ter içinde kalan jandarmalar burunlarını çekiyorlardı. Mahmuzlar şakırdıyor, arada sırada bir soru işitiliyordu:

"Buraya bakıldı mı?"

Pelageya, Pavel'in yanında durdu, bölmenin yakınında. O da oğlu gibi kollarını göğsü üzerinde kavuşturdu ve subayı izledi. Dizleri titriyor, gözleri buğulanıyordu.

Ansızın Vesovşikov'un sesi, sessizliği bir bıçak gibi kesti:

"Kitapları yere atmanın ne anlamı var?"

Ana ürperdi. Tveryakov, sanki ense köküne bir darbe yemiş gibi kafasını salladı. Ribin öksürdü, dikkatle Nikolay'a baktı.

Subay bir saniye için gözlerini kıstı ve hemen o çopur, hareketsiz yüze doğru dimdik baktı. Parmakları da daha hızlı çevirmeye başladı sayfaları. Zaman zaman grimsi gözlerini öyle bir açıyordu ki, müthiş bir ağrısı var da artık dayanamayıp çığlığı basacak sanıyordu insan.

Vesovşikov bir kez daha:

"Asker!" dedi. "Kaldır kitapları!"

Jandarmalar hep birden Vesovşikov'a döndüler, sonra subaya baktılar: Subay yine başını kaldırdı. Önce Nikolay'ın koca karaltısına derin bir bakış fırlattı, sonra da yayvan, burundan çıkan bir sesle:

"Öyle ya... Kaldırın..." dedi.

Jandarmalardan biri eğildi, göz ucuyla Vesovşikov'u süzerek, sayfaları buruşan kitapları kaldırmaya başladı...

Ana:

"Bu Nikolay dilini tutsa iyi eder!" diye fısıldadı oğluna.

Pavel omuzlarını silkti. Küçükrusyalı başını önüne eğdi.

"Kim okuyor İncil'i?"

"Ben," dedi Pavel.

"Peki, bütün bu kitaplar kimin?"

"Benim."

"İyi!" dedi subay.

Sandalyenin arkalığına yaslandı, ince ellerinin parmaklarını çıtlattı, bacaklarını masanın altından uzattı, bıyığını düzeltti ve Vesovşikov'a doğru dönerek:

"Andrey Nakhodka sen misin?" diye sordu.

Nikolay ilerleyerek:

"Evet," karşılığını verdi.

Küçükrusyalı elini uzattı, Nikolay'ı omuzundan tutup geri çekti:

"Yanıldı!" dedi. "Andrey, benim!"

Subay elini kaldırdı, işaret parmağını sallayarak:

"Dikkat et, sen!" dedi.

Ve evrakını karıştırmaya başladı.

Dışarıda, ay ışığına aldırmayan meraklı gözler pencereden içerisini seyrediyordu. Evin önünde birisi yürüyordu karları gıcırdatarak:

"Sen, Nakhodka, bundan önce bir kez daha siyasal suçtan kovuşturmaya uğramışsın, öyle mi?" diye sordu subay.

"Evet, Rostov'da, Saratov'da... Yalnız, orada jandarmalar bana 'siz' diye hitap ederlerdi."

Subay sağ gözünü kırptı, ovuşturdu, ufacık dişleri göründü.

"Peki," diye sürdürdü. "Siz, Nakhodka, evet, özellikle siz fabrikada canavarca bildiriler dağıtan alçakların kimler olduklarını bilmiyor musunuz? Ha?"

Küçükrusyalı bacakları üzerinde sağa sola sallandı, geniş bir tebessüm yüzünü aydınlattı. Bir şey söyleyecekti ki, Nikolay'ın sinir bozucu sesi yeniden duyuldu.

"Biz ilk kez olarak alçak görüyoruz..."

Bir an sessizlik oldu. Herkes taş kesilmişti.

Ana'nın alnındaki yara izi soldu, sağ kaşı yukarı doğru çekildi, Ribin'in siyah sakalı garip bir biçimde titredi. Başını eğdi, sakalını parmaklarıyla taradı.

Subay:

"Bu hayvanı dışarı atın!" dedi.

İki jandarma Nikolay'ı kollarından yakaladıkları gibi mutfağa götürdüler. Orada Nikolay, sıkı sıkı durdu yerinde ve bağırdı:

"Durun hele, üstümü giyineyim..."

Polis komiseri yine içeri girdi:

"Bir şey bulamadık, her yere baktık."

Subay gülümseyerek:

"Elbette!" diye haykırdı. "Burada tecrübeli birisi var..."

Ana, subayın incecik, titrek, hırçın sesini dinliyor, sarı suratına korkuyla bakıyor, bu adamın acımasız bir düşman olduğunu, halka karşı küçümsemeyle dolu bir aristokrat yüreği taşıdığını hissediyordu. Bu tür insanları pek az görmüştü ve bunların varlığını bile unutmuştu neredeyse:

“Bunlar rahatsız oluyorlar bizden!” diye düşündü.

“Babası bilinmeyen Bay Andrey Onisimov Nakhodka, sizi tutukluyorum!”

Küçükrusyalı serinkanlılıkla:

“Hangi nedenlerle?” diye sordu.

Subay, kin kokan bir incelikle:

“Bunu sonra söyleyeceğim,” yanıtını verdi.

Pelageya’ya döndü:

“Okuma bilir misin?”

Pavel cevap verdi:

“Hayır.”

Subay sert bir sesle:

“Sana sormuyorum!” dedi ve devam etti:

“Cevap ver kocakarı!”

Adama karşı, içgüdüsel bir nefret bürüdü Ana’yı. Birden doğruldu. Buzlu suya dalmış gibi tir tir titriyordu. Yara izi kırmızı kesildi ve kaşı aşağı indi. Kolunu subaya doğru uzatarak:

“Bağırmayın!” dedi. “Siz daha gençsiniz, yazgının ne olduğunu bilmezsiniz.”

Pavel sözünü kesti:

“Sakin olun anne!”

Ana masaya doğru fırlayıp bağırdı:

“Sen dur Pavel. Niçin tutukluyorsunuz bu adamları?”

Subay ayağa kalktı:

“Bu seni ilgilendirmez, kapa çeneni!” diye bağırdı. “Getirin Vesovşikov’u!”

Yüzünün hizasında tuttuğu bir kâğıdı okumaya başladı.

Nikolay’ı odaya getirdiler. Subay okumayı keserek:

“Şapkanızı çıkarın!” diye bağırdı.

Ribin, Pelageya’nın yanına yaklaştı, omuzuyla, onu dürterek fısıldadı:

“Sakin ol, Ana!”

Nikolay tutanağın okunmasını yarıda kesti:

“Şapkamı nasıl çıkarırım? Ellerimi tutuyorlar.”

Subay, kâğıdı masanın üzerine fırlattı:

"İmzalayın!"

Ana, orada bulunanların tutanağı imzalamalarını izledi. Kızgınlığı yatışmıştı. İçi fena oluyordu. Küçük düşürülmüştü ve elinden hiçbir şey gelmiyordu. Gözleri yaşlarla doldu. Bu yaşları yirmi yıllık evlilik yaşamı boyunca da dökmüştü. Ama son zamanlarda bunu unutmuş görünüyordu.

Subay onun yüzüne baktı ve aşağılayıcı bir tavırla suratını ekşiterek:

"Ağlamak için daha çok erken hanımcığım!" dedi. "Dikkat edin, sonrası için yeterince gözyaşınız kalmayacak!"

Bu söz Ana'yı yeniden kızdırdı. Şu karşılığı verdi:

"Analarda her şey için yeterince gözyaşı bulunur... Her şey için! Sizin de bir ananız varsa eğer, bunu bilmeniz gerekir."

Subay evrakını süratle parlak kilitli gıcır gıcır çantaya yerleştirdi ve:

"İleri, marş!" buyruğunu verdi.

Pavel arkadaşlarının ellerini sıktı. Alçak sesle ama hararetle:

"Tekrar görüşürüz Andrey, yine görüşürüz Nikolay!" dedi.

Subay alaycı alaycı güldü.

"Evet, gerçekten de yine görüşeceksiniz!" diye söylendi.

Vesovşikov güçlükle soluyordu burnundan; kalın boynuna kan yürümüştü; gözleri öfkeden ateş saçıyordu. Küçükrusyalı hep gülümsüyordu. Ana'ya bir şeyler söylüyor, başını sallıyordu. Ana, istavroz çıkararak onu kutsadı ve:

"Tanrı, haklı insanları görür," dedi.

Sonunda, kurşuni kaput giyen adamlar mahmuz şıkırtısı içinde sokak kapısına doğru yitip gittiler. Son çıkan Ribin oldu. Kara gözleriyle Pavel'i baştan ayağa, inceden inceye süzdü.

"Hadi hoşçakal..." dedi.

Ve sakalının içine öksürerek ağır adımlarla çıkıp gitti.

Pavel ellerini arkasında kavuşturdu, odanın içinde yerlerde sürünen kitaplarla çamaşırlar arasında bir aşağı bir yukarı dolaştı. Yüzü sıkıntılıydı.

"Şimdi gördün mü nasıl olduğunu?" diye sordu.

Ana, kararsız gözlerle, altüst olan odaya bakıp duruyordu. Derin bir kaygıyla fısıldadı:

"Nikolay niçin kaba davrandı?.."

Pavel usulca:

"Herhalde korktuğundan olsa gerek," karşılığını verdi.

"Geldiler, yakaladılar, götürdüler..."

Pelageya çaresizlik belirten bir hareket yaptı. Fakat oğlu kendisine kalmıştı. Yürek atışları düzeliyordu. Bütün aklını seferber ediyor, gerçeği anlamaya çalışıyor ama bir türlü aklı almıyordu.

"O sarı suratlı adam bizimle alay ediyor, gözdağı veriyor…"

Pavel, birden, kararlı bir sesle:

"Yeter artık anne," dedi. "Gel de şunları yerlerine yerleştirelim."

Ona "anne" demiş, senli benli konuşmuştu. Bunu ancak kendisini ona daha yakın bulduğu zamanlar yapardı. Pelageya oğluna döndü, gözlerinin içine baktı, ancak duyulur duyulmaz bir sesle:

"Seni küçük düşürdüler, öyle değil mi?" diye sordu.

"Evet!.. Ağır bir şey bu! Onlarla birlikte gitmeyi tercih ederim..."

Neredeyse ağlayacak gibi geldi Ana'ya. Çektiği acıyı kendisi de hissettiğinden, oğlunu avutmak için:

"Biraz bekle, seni de yakalarlar!" dedi ve içini çekti.

"Evet."

Kısa bir sessizlikten sonra, üzüntülü bir tavırla:

"Görüyorsun ya," dedi. "Ne kadar katı yürekli ve sert davrandığını! Bari beni teselli etsen biraz! Tam tersine, ben sana korkunç şeyler söylüyorum, sen bana daha da korkunç şeyler söylüyorsun."

Pavel anasına yaklaştı, tatlılıkla:

"Çünkü ben de bilmiyorum, anne," dedi. "Buna alışmak gerek."

Pelageya bir daha içini çekip sustu. Sonra dehşetle ürpererek yine söylenmeye başladı:

“Belki de işkence ederler, vücudunu parçalarlar, kemiklerini kırarlar! Bunları düşündükçe... Pavel, çocuğum, yavrum, korkunç bir şey bu!..”

“İnsanın ruhuna işkence ederler... Pis elleriyle... Bu, daha da çok acıtır...”

XI

Ertesi gün, Bukin, Somov ve beş kişinin daha tutuklandıklarını öğrendiler. Akşam, Fedor Mazin rüzgâr gibi içeri daldı: Onun evinde de arama yapılmıştı, bundan ötürü kendisini kahraman sayıyordu.

Ana:

“Korktun mu, Fedya?” diye sordu.

Fedor’un benzi soldu, burun kanatları titredi:

“Subay vurur diye korktum. Kara sakallı şişkonun biriydi. Elleri kıllarla kaplı. Burnunda siyah bir gözlük, gözleri yok sanki, habire bağırıp çağırıyor, ayağını yere vuruyordu! ‘Hapislerde çürüyeceksin!..’ diyordu. Hâlbuki beni asla ne anam, ne babam dövmüştür, tek evlattım ve beni çok severlerdi.”

Bir an gözlerini yumdu, dudaklarını sıktı, seri bir el hareketiyle saçlarını kabarttı ve biraz kızaran gözlerini Pavel’e çevirerek:

“Eğer,” dedi. “Birisi bana vurmaya kalkarsa, saldırırım üstüne, dişlerimle parçalarım onu... Beni bir vuruşta tepelemelidir!”

Pelageya:

“Ama pek narin, pek sıskasın!” diye haykırdı. “Nasıl dövüşürsün?”

Fedor dişleri arasından:

“Dövüşürüm!” dedi.

O gittikten sonra:

“Bunun belini ötekilerden de önce kıracaklar!..” dedi.

Pavel cevap vermedi.

Az sonra, mutfak kapısı ağır ağır açıldı, Ribin içeri girdi.

"Merhaba," dedi gülümseyerek. "Yine geldim işte. Dün akşam, onlar getirdiler beni ama bugün kendiliğimden geliyorum!"

Pavel'in elini kuvvetle sıktı, Ana'nın omuzunu tuttu:

"Bana çay ikram eder misin?"

Pavel sessizce Ribin'i inceliyordu. Onun gür siyah sakallı, koyu gözlü, geniş yağız yüzünü. Durgun bakışlarından ciddi bir şeyler okunuyordu.

Pelageya çay hazırlamak için mutfağa gitti. Ribin oturdu, sakalını sıvazladı, dirseklerini masaya dayayarak siyah gözlerini Pavel'e dikti. Sanki yarıda kesilmiş bir konuşmayı sürdürüyormuşçasına:

"Demek böyle!" dedi. "Açık konuşacağım seninle. Uzun süre dikkat ettim sana. Aşağı yukarı komşu sayılırız. Sana çok konuk geldiğini gördüm. Ama içki âlemleri yapmıyor, rezalet çıkarmıyorsunuz. En önemli nokta bu. Rezalet çıkarmayan kimseler hemen göze çarpar. Tamam mı? Tamam! İnsanlara karışmadığım için benden de tedirgin oluyorlardı."

Sesinin tonu ciddiydi ama rahat konuşuyordu. Esmer eliyle sakalını sıvazlıyordu. Bakışını Pavel'in gözlerinden ayırmıyordu.

"Sonra, senden bahsedilmeye başlandı. Patronların sana kâfir diyorlar. Kiliseye gitmiyorsun ya, ondan. Gerçi ben de gitmem kiliseye. Sonra şu bildiriler var. Fikir senin mi?"

"Evet, benim."

Ana telaşlandı, mutfaktan dışarı çıktı.

"Nasıl senin?.." diye haykırdı. "Tek başına değilsin ki sen!"

Pavel gülümsedi, Ribin de gülümsedi:

"İyi!" dedi.

Ana, sözlerine önem verilmediği için biraz gocunmuştu. Burnunu yukarı çekip mutfağına döndü.

"O bildiriler iyi fikirdi. Heyecanlandırır insanı. On dokuz tane mi çıktı?"

"Evet."

"Hepsini de okudum. Ama içinde öyle şeyler var ki insan anlamıyor, anlamaya ihtiyaç duymuyor. Evet, bir kimse çok konuşursa, hiçbir işe yaramayan bir sürü laf da eder arada."

Ribin gülümsedi. Dişleri beyaz ve sağlamdı.

"Sonra da... Arama işte. Özellikle bu arama çekti beni yanınıza. Sen, Küçükrusyalı, Nikolay, şey davrandınız biraz..."

İstediği kelimeyi bulamadı, sustu, parmaklarıyla masayı tıkırdatarak pencereye doğru baktı.

"Kararlılığınızı gösterdiniz. 'Ekselans, siz kendi işinizi yapın biz de kendi işimizi yaparız' diyordunuz sanki. Küçükrusyalı yiğit bir delikanlı. Çoğu kez, fabrikada konuşurken onu dinlerdim de, işte bunu ezemezler, bunu yalnız ölüm paklar, diye düşünürdüm. Yürek var onda! Bana inanıyor musun, Pavel?"

Pavel başını salladı.

"Evet," dedi.

"İyi. Bak, ben kırk yaşındayım. Senden bir misli yaşlıyım ama yirmi kat fazla şey görüp geçirdim. Üç yıldan fazla askerlik yaptım, iki kez evlendim, ilk karım öldü, öbürünü terk ettim. Kafkasya'da bulundum, dukhabor'ları tanırım... Başkalarının yaşamını kendi ellerinde sanırlar aslanım. Ama öylesi değil işte!"

Ana bu tok sözleri can kulağıyla dinliyordu. Olgun bir adamın, oğlunu ziyarete gelip itirafta bulunurcasına konuşması hoşuna gidiyordu. Ama Pavel konuğuna karşı fazla soğuk davranır gibiydi. Bu izlenimi silmek için:

"Bir şey yer misin, Mikhail?" diye sordu Ribin'e.

"Teşekkür ederim Ana! Yemeğimi yedim de geldim... Demek ki, Pavel, hayatın seyri hiç de hoş değil, ha?"

"Yo! İyi gidiyor. Baksanıza, sizi açık yüreklilikle evime getirdi işte. Bizleri birleştiriyor yavaş yavaş. Gün gelecek, ömür boyunca bizleri, hepimizi birleştirecek! Adaletsizdir, zordur bizim için ama gözümüzü açan da odur. Acı anlamını da ondan öğreniyoruz. Hayatın seyrini nasıl hızlandıracağımızı da gösteren yine hayatın ta kendisidir."

Ribin, Pavel'in sözünü kesti:

"Doğrudur! İnsanı yenilemek gerek. İnsan uyuz olmuşsa hamama götürür, yıkar, temiz üst baş giydirirsin, iyileşir, değil mi? Ama insanın içini nasıl temizlersin? İşte sorun bu!"

Pavel resmî makamlar konusunda, fabrika konusunda, yabancı ülkelerde işçilerin haklarını nasıl koruduklarını konusunda ateşli ateşli konuşmaya başladı. Ribin ara sıra bir sözü vurgulamak istercesine parmağını masaya vuruyordu. Gelgelelim bir kez bile "Tamam, dediğin doğru!" demedi.

Bir ara gülüverdi ve usulca:

"Sen daha gençsin, insanları tanımazsın!" dedi.

Pavel, Ribin'in tam karşısında durdu ve ağırbaşlı bir tavırla şu karşılığı verdi:

"Gençlikten, yaşlılıktan söz etmeyelim! Hangi fikirler daha doğru, ona bakalım."

"Peki öyleyse, bizi Tanrı konusunda bile aldatmışlar mıdır sence? Evet, değil mi? Ben de dinimizin doğru din olmadığını düşünüyorum."

O anda Ana lafa karıştı. Oğlu Tanrı'dan ve kendisi için kutsal olan iman sorunlarında söz açınca, hep Pavel'le göz göze gelmeye çalışır, dinî duygularını incitmemesini bakışlarıyla anlatırdı. Ne var ki Tanrı'ya inanmadığını belirten sözleri altında gerçekte bir iman duygusunun yattığını sezer gibi olur, bu his de onu rahatlatırdı. "Ne düşündüğünü bir anlayabilsem!" derdi içinden. Olgunluk çağına ermiş Ribin'in, Pavel'in sözlerinden hoşlanmayacağını ve günah sayacağını tahmin etmişti. Fakat misafirinin Tanrı hakkındaki sözlerini duyunca kendini tutamadı, kesin ve inatçı bir tonla:

"Tanrı'dan bahsederken daha dikkatli olmalısınız!" dedi. "Siz elbette ki nasıl isterseniz öyle düşünürsünüz!"

Soludu, daha bir kuvvetle devam etti:

"Peki ama eğer Tanrı'yı elinden alırsanız, benim gibi yaşlı bir kadın üzüntülü zamanlarında neye yaslanır, nereye dayanır?"

Gözleri yaşlarla doldu. Bulaşıkları yıkarken elleri titriyordu.

Pavel tatlı, sevecen bir sesle:

"Bizi iyi anlamadınız, anne!" dedi.

Ribin gülümseyerek Pavel'e baktı ve ağır, anlamlı bir sesle;

"Bağışla beni Ana," dedi. "Düşüncelerini değiştirmek için seni zorlamak istemedim, biraz yaşlı olduğunu da unuttum hem..."

Pavel devam etti:

"Benim bahsettiğim Tanrı sizin inandığınız şefkatli, bağışlayıcı Tanrı değildi, papazların bizi tehdit etmek için bir silah olarak kullandıkları Tanrı'ydı. Öyle bir Tanrı ki, onun adına herkesi birkaç kişinin acımasız iradesine boyun eğmeye zorlamak isterler."

Ribin elini masaya vurarak:

"Tamam, sorun da bu!" diye haykırdı. "Dinimizi bile değiştirdiler. Ellerine ne geçse bize karşı çeviriyorlar. Bilirsin Ana, insanı kendi tasvirine göre yaratmıştır derler. Şu halde ona benzememiz gerekirdi. Oysa biz Tanrı'ya değil, yırtıcı hayvanlara benzeriz. Kilisede işlerine geldiği biçimde bir Tanrı gösterirler bize. İftira ederler Tanrı'ya. Çıkarlarını yürütmek, ruhumu dürmek için onu kılıktan kılığa sokarlar."

Alçak sesle konuşuyordu ama ağzından çıkan her kelime ağır bir yumruk gibi Ana'nın kafasına iniyor, onu sersemletiyordu. Kara sakalla çerçeveli geniş yüzü ürkütüyordu kadını, koyu gözlerinin parıltısına dayanamıyor, yüreğine acı ve korku yerleşiyordu. Kafasını sallayarak:

"Hayır," dedi. "Gitsem iyi olacak. Bunları dinlemek gücümü aşan bir şey benim!"

Ve mutfağa kaçtı. Ribin haykırıyordu:

"Görüyor musun Pavel? Her şeyin kökü yürekte, kafada değil! Yürekte asla başka şey bitmeyecektir."

"İnsanı ancak akıl özgürleştirir!" dedi Pavel.

Ribin inatla haykırdı:

"Akıl güç vermez. Gücü yürek verir, kafa değil. Bu böyle işte."

Ana soyunup yatmıştı. Duasını yapmamıştı. Üşüyordu, huzursuzdu. Eskiden Ribin'i akıllı uslu bir adam sanırken, şimdi ona karşı düşmanlık hissediyordu. Sesini dinlerken:

"Kâfir! Karıştırıcı herif!" diye düşünüyordu. "Ne diye buraya geliyor sanki?"

Ribin ise sakin, kendinden emin bir şekilde konuşuyordu:

"Kutsal bir yer boş kalmamalıdır. Ruhumuz acılı bir yerdir. Tanrı'nın bulunduğu yerdir. Eğer Tanrı o yeri terk ederse, yara açılır işte orada! Yeni bir iman icat etmek gerek Pavel… İnsanlara dost olan bir din…"

"İsa böyle bir din kurdu ya!" dedi Pavel.

"İsa'nın iradesi sağlam değildi. Sezar'ı tanırdı. Tanrı, bir insanın diğerleri üzerinde zorbalık kurmasını kabul edemez, çünkü Tanrı kendisi salt kudrettir! Ruhunu paylaşmaz. Şu tanrısaldır, bu beşerîdir demez... Hâlbuki İsa ticareti kabul ederdi. Evliliği kabul ederdi. İncir ağacını lanetlemiştir. İncir ağacı kısırsa suç ağaçta mı? Eğer ruhun güzel meyveleri yoksa bunda ruhun da suçu yoktur... Ben miyim yani kötülüğü ruhun içine eken?"

Seslerin ardı arkası kesilmiyordu odada. Coşkulu bir oyun oynanıyormuş gibi, sesler kâh alçalıyor, kâh çatışıyordu. Pavel yukarı aşağı geziniyor, döşeme ayaklarının altında neredeyse çatırdıyordu. Konuştuğu zaman, bütün sesler onun sesinde eriyordu. Ribin ağır ve sakin sesiyle onu yanıtlarken saatin tiktakları ve evin duvarlarını tırmalayan donun kuru çatırtısı işitiliyordu.

"Ben bildiğim yolla, ateşçi ağzıyla söyleyeceğim sana: Tanrı ateşe benzer. Doğrudur. Yürekte yaşar."

Pavel inatla tekrarlayarak:

"Akılda!"

"Öyle! Bu demektir ki Tanrı yürekte ve akıldadır ama kilisede değil!"

Ana uyudu ve Ribin'in gittiğini işitmedi.

Daha sonra Ribin sık sık gelmeye başladı. Pavel'in arkadaşlarından biri orada olduğu zaman, ateşçi bir köşeye oturur, konuşmazdı. Yalnız, arada sırada:

"Tamam, doğru," derdi.

Bir defasında, siyah gözlerini orada bulunanların üzerinde gezdirerek ters ters homurdandı:

"Olandan bahsetmeli, olacaktan değil. Olacağı kimse bilemez çünkü. Halk azat edildikten sonra, yapılacak en iyi şeyin ne olduğunu kendiliğinden görecektir. Onun kafasına yeteri kadar istemediği şey tıkılmıştır; bu kadarı yeter! Kendisi düşünsün, tercihini yapsın! Belki her şeyi tutup atmak isteyecek, tüm hayatı, bütün bilimleri, belki her şeyin kendisi aleyhine çevrilmiş olduğunu görecektir; sözgelimi kilise gibi... En iyisi, bütün kitapları eline verirsiniz, kararı kendisi verir... İşte bu!"

Pavel yalnız olduğu zaman hemen sonu gelmez bir tartışmaya girişirlerdi. Fakat tartışmalar daima sakin geçerdi. Endişeli Ana onları dinler, gözleriyle takip eder, ne dediklerini anlamaya çalışırdı. Bazen geniş omuzlu ve kara sakallı mujiğin de, sağlam yapılı ve cüsseli oğlunun da kör olduklarını düşünürdü. Bir çıkış bulmak için sağa sola saldırırlar, rastgelen şeye sarılırlar, güçlü ama beceriksiz elleriyle her şeyi sarsarlar, her şeyi şuradan alıp buraya koyarlar, yere düşürüp sonra da çiğnerlerdi. Bir şeye sürtünürler, başka bir şeyi yoklarlar, sonra onu geriye iterler ama ne inançlarını kaybederlerdi ne de umutlarını...

Açık ve cüretli olduğu oranda dehşet verici de olan bir sürü sözcüğe Ana'yı da alıştırmışlardı ve bu sözcükler artık eskisi gibi sarsmıyordu onu. Bazen Tanrı'yı inkâr eden sözlerin gerisinde, oğlunda sağlam bir iman bulunduğunu hissediyordu. O zaman tatlı bir hoşgörü ile gülümsüyordu. Ribin hoşuna gitmiyorsa da, artık eskisi gibi düşmanlık beslemiyordu ona karşı.

Haftada bir hapishaneye gidiyor, Küçükrusyalı'ya çamaşır ve kitap götürüyordu. Bir gün onunla görüşme izni kopardı, dönüşünde duygulanmıştı.

"Hiç değişmemiş," diye anlattı. "Herkese karşı güler yüzlüdür ve herkes onunla şakalaşıyor. Kendisi için zor elbette hapis hayatı ama belli etmiyor..."

"Öyle yapmak gerek," dedi Ribin. "Hepimiz alışkınız güçlüklere, ıstıraplara. Çile çekmek bizim doğal ortamımız. Elbise gibi giyeriz onu, onunla soluk alırız. Bunda böbürlenecek bir şey yok.

Herkesin gözü kapalı olmaz. Kimileri gözlerini kendi istekleriyle yumarlar. Ama insan aptal olursa, işte o zaman, sabretmekten başka çare yok!.."

XII

Vlasov'ların kül rengi ufak evi gitgide mahallenin dikkatini çekmekteydi. Bu ilgide büyük ölçüde çekingenlik, sakınganlık ve bilinçsiz bir düşmanlık vardı ama yavaş yavaş güvenle dolu bir merak da uyanmaktaydı. Bazen bir yabancı çıkagelir, her şeyi dikkatle inceler ve sonra:

"Delikanlı," derdi Pavel'e, "Sen ki kitaplar okuyorsun, kanunları bilmen gerek. Şimdi sen bana söyle bakalım, izah et..."

Ve polisin ya da fabrika yönetiminin işlediği bir haksızlığı anlatırdı. Karışık durumlarda Pavel birkaç satır yazıp adamı şehre, tanıdığı bir avukata yollardı. Yok, eğer kendi bildiği bir işse, kendisi açıklardı meseleyi.

Her konuda yalın ve yürekli bir dille konuşan, anlatılanları can kulağıyla dinleyen, bütün karışık sorunları en ince ayrıntılarına varıncaya kadar inatla çözmeye uğraşan ve insanları binlerce sağlam düğümle birbirlerine bağlayan ortak ipi kesinlikle ortaya çıkarıp yakalayan bu ağırbaşlı delikanlıya beslenen saygı gittikçe büyüdü.

"Bataklığın kapik"i meselesinden sonra Pavel'in önemi daha da arttı kamuoyunda.

Fabrikanın arkasında, binayı, kokuşan bir halka ile hemen tümüyle saran bir geniş bataklık uzayıp giderdi. Bu bataklıkta çam ve kayın ağaçları dikiliydi. Yazın oradan sarımtırak yoğun buğularla sivrisinek bulutları yükselir, mahallenin üzerine çöker ve sıtma hastalığını yayardı. Bataklık fabrikanın malıydı. Yeni müdür bu durumdan yararlanmaya baktı, bataklığı kurutmak ve turbayı da çıkarıp yakıt olarak kullanmak için bir tasarı hazırladı. İşçilere de şu açıklamayı yaptı: Bu operasyon orasını sağlığa

zararlı koşullardan arıtacak ve hepsinin yaşamını düzeltecekti. Bu amaçla, bataklığın kurutulmasına harcanmak üzere ücretlerden ruble başına bir kapik kesilmesi buyruğunu verdi.

Bu tutum işçiler arasında ciddi bir karışıklık ve heyecan yarattı. Aralarında, özellikle memurların bu kesintinin dışında tutulmasına sinirlenenler oldu.

Müdüriyet kararının askıya çıkarıldığı cumartesi günü Pavel hastaydı, işe gitmemişti, bu konuda hiçbir şey bilmiyordu. Ertesi gün Pazar ayininden sonra, iyi bir ihtiyar olan dökmeci Sizov ile çok çabuk sinirlenen, uzun boylu çilingir Makhotin, Pavel'in evine gelerek olup bitenleri anlattılar.

"En yaşlılarımız toplandık," dedi Sizov ağır ağır, "Meseleyi tartıştık. Sen aydın bir kişi olduğun için, arkadaşlarımız sana danışmak üzere bizi gönderdiler. Anlamak istiyoruz; müdüre, bizden keseciği kapiklerle sivrisineklere karşı mücadele etme hakkını veren kanun var mıdır?"

Makhotin, çekik gözlerini sağa sola kaydırarak:

"Biliyorsun," dedi. "Dört yıl evvel bizim için hamamlar yaptırmak üzere para toplamışlardı, dalgacı herifler. Üç bin sekiz yüz ruble elde ettiler. Nerede bu para? Hamam mamam da yapılmadı!"

Pavel bu verginin haksız olduğunu anlattı, bu girişimden fabrikanın edeceği kârı açıkladı. Bunun üzerine iki ziyaretçi suratlarını asarak kalkıp gittiler. Ana, onları geçirdikten sonra gülümseyerek:

"Görüyorsun ya, Pavel," dedi. "Artık yaşlılar da sana akıl danışmaya geliyor."

Delikanlı cevap vermedi. Tasalı bir halde masasına oturup yazmaya başladı. Birkaç dakika sonra:

"Rica edeceğim," dedi anasına, "Hemen şehire git, bu kâğıdı teslim et..."

"Tehlikeli mi?"

"Evet. Gazetemiz orada basılıyor. Bu kapik hikâyesi mutlaka çıkmalıdır gelecek sayıda..."

"Tamam, tamam!" diye karşılık verdi Ana. "Hemen gidiyorum..."

Oğlu ilk kez bir görev veriyordu kendisine. Meselenin ne olduğunu açıkça söylemesi onu mutlu kıldı. Giyinirken:

"Bak, bunu aklım alıyor işte, Pavel!" dedi. "Düpedüz hırsızlık bu!.. Adı neydi o adamın? Yegor İvanoviç mi?"

Gece geç vakit döndü. Yorgun ama memnundu.

"Sandrin'i gördüm," dedi oğluna. "Sana selam gönderdi. Hele o Yegor, hiç de kibirli değil! Boyuna şaka yapıyor."

"Hoşuna gitmelerinden çok memnunum!" dedi Pavel tatlılıkla.

"Öyle sade insanlar ki, Pavelciğim! İnsanların sade olmaları ne kadar iyi! Hem hepsi de sayıyorlar seni..."

Pavel pazartesi günü de gitmedi işe. Başı ağrıyordu. Öğleyin, Fedor Mazin koşa koşa geldi. Heyecanlı ve neşeliydi. Soluk aldıktan sonra havadisi verdi:

"Gel! Bütün fabrika ayağa kalktı. Seni çağırmaya yolladılar, beni! Sizov'la Makhotin meseleyi senin herkesten daha iyi izah edebileceğini söylüyorlar. Bir görsen neler olduğunu!"

Pavel tek söz söylemeden giyindi.

"Kadınlar toplanmışlar, bir yaygara, bir yaygara ki!"

"Ben de geliyorum!" dedi Ana. "Neler dönüyor orada? Ben de gideceğim!"

"Git!" dedi Pavel.

Konuşmaksızın, hızlı hızlı yürüdüler. Ana'nın eli ayağı titriyordu heyecandan. Önemli bir şeyler olacağını hissediyordu. Fabrika kapısında kalabalık bir kadın topluluğu bağıra çağıra tartışıyordu. Üçü birden avluya girmeyi başarınca, birdenbire heyecandan uğuldayan, kara yoğun bir kitlenin ortasına düştüler. Ana, bütün başların aynı yöne, demirhane atölyesinin duvarına dönük olduğunu gördü. Orada, Sizov, Makhotin ve Vialov ve daha beş altı işçi, olgun yaşta, nüfuzlu işçiler, kırmızı tuğlalı duvarın önünde hurda demir yığını üzerinde ayakta duruyorlardı.

"İşte Vlasov geldi!" diye bağırdı biri.

"Vlasov mu? Buraya gelsin..."

Sağdan soldan aynı zamanda:

"Susun!" diye bağıranlar oldu.

Yakınlardan bir yerden, Ribin'in sakin sesi yükseldi:

"Bir kapikçik için değil, adalet için karşı koymak gerek, asıl sorun bu. Önemli olan bizim kapik değil, öbür kapiklerden daha iri değil bizimki; ama daha ağırdır. Bizim kapikçikte bir müdürün rublesinden daha çok insan kanı vardır. Sorun bu. Biz bu bir kapiğe değil, kana, gerçeğe değer veriyoruz, sorun bu!"

"Doğru! Bravo Ribin!"

"Haklısın, ateşçi!"

"İşte Vlasov geldi!"

Makinelerin boğuk gürültüsünü istimin derin soluklarını ve boruların uğultusunu bastıran insan sesleri, havayı dolduran bir patırtı halinde eriyordu. Kollarını sallayan, birbirlerini ateşli, iğneleyici sözlerle kızıştıran kimseler koşuşup duruyordu ortalıkta. Yorgun göğüslerde her zaman uyuklayan öfke şimdi uyanıyor, boşalmak için bir çıkış yolu arıyordu sanki. İnsanlar gittikçe artan bir şiddetle coşup bağırıyor, çatışıyorlardı. Kalabalığın üstünde bir kurum ve toz bulutu yüzüyordu. Kızarmış yüzleri kaplayan ter, esmer yanaklarda siyah yaşlar gibi akıyor, herkesin gözü sanki kıvılcım saçıyor, dişleri parıldıyordu.

Pavel, Sizov'la Makhotin'in yanı başında dikiliverdi:

"Arkadaşlar!" diye bağırdı.

Ana, oğlunun yüzünün solgun olduğunu, dudaklarının titrediğini gördü. Ne yaptığının pek de farkında olmadan ilerledi ve kalabalıkta yol açtı kendine. Sinirli sesler, "Nereye gidiyorsun?" diye haykırıyordu. Geriye itiyorlardı Ana'yı. Fakat o durmak bilmiyordu. Omuzuyla, dirsekleriyle kalabalığı yarıyor, ağır ağır oğluna yaklaşıyor, onun yanında olmak istiyordu.

Bu kelime derin bir anlam taşıyordu Pavel için. "Arkadaşlar!" diye bağırdıktan sonra sesinin kısıldığını hissetti; mücadeleye atılmanın sevinci boğazını sıkmıştı sanki. Adalet ve hakikat tutkusuyla yanıp tutuşan yüreğini bu adamlara fırlatmanın sevinci içindeydi.

"Arkadaşlar!" diye bir daha seslendi, bu sözcük ona güç ve coşkunluk verdi. "Arkadaşlar, kiliseleri ve fabrikaları yapan biziz, zincirleri yapan, gümüşü döken biziz. Herkese, beşikten mezara dek, ekmeği ve zevk ve sefasını sürdüğü her şeyi veren biziz..."

"Tamam, sorun tam da bu işte!" diye haykırdı Ribin.

"Her zaman ve her yerde en çok çalışan biziz, yaşamın nimetlerinden en az pay alan da biz. Bizi düşünen kim? Kim iyiliğimizi düşünür bizim? Kim insan yerine koyar bizi? Hiç kimse!"

Bir ses, yankı gibi:

"Hiç kimse!" dedi.

Pavel kendine geldi, daha yalın ve serinkanlı konuşmaya başladı. Kalabalık yavaş yavaş ona yaklaşıyor, çok başlı karanlık bir gövde gibi toplanıyordu. Yüzlerce dikkatli göz konuşana dikiliyor; herkes onun sözlerine kulak kabartıyordu.

"Hepimizin arkadaş olduğunu hissetmedikçe, aynı istekle, haklarımız için mücadele etme isteğiyle sıkı sıkıya birbirlerine bağlı dostlardan oluşan bir aile oluşturmadıkça, daha iyi bir yaşantıya ulaşamayız."

Ana'nın çevresinden kaba sesler işitildi:

"Sadede gel!"

Bir iki ses:

"Bırakın konuşsun!" diye bağırdı.

Kararmış, asık suratlar kuşkulu görünüyordu. Yalnız birkaç ciddi ve düşünceli bakış geziniyordu Pavel'in üzerinde.

"Sosyalisttir bu ama ahmak değildir!" dedi biri.

Tek gözlü, iri yarı bir delikanlı omuzuyla Ana'yı dürttü:

"Herhalde korkmuyor!" dedi.

"Arkadaşlar, eğer biz kendi kendimize yardım etmezsek kimse bize yardım etmez, bunu anlamanın zamanı gelmiştir. Birimiz hepimiz için, hepimiz birimiz için, işte bizim yasamız, eğer muzaffer olmak istiyorsak!"

Makhotin:

"Doğru söylüyor, çocuklar!" diye bağırdı.

Ve yumruğunu havaya kaldırıp salladı.

"Müdürü buraya getirmek gerek!" diye devam etti Pavel.

Sanki kasırga koptu. Kalabalık dalgalanmaya başladı. Bir sürü insan hep bir ağızdan bağırdı:

"Müdür! Müdür!"

"Temsilciler gönderilsin müdüre!"

Pelageya en ön sıraya varmıştı. Aşağıdan gururla seyretti oğlunu. Pavel, en çok saygı gören yaşlı işçilerin ortasında duruyordu; herkes onun söylediklerini dinliyor, onaylıyordu. Ölçüyü kaçırmadığı, ötekiler gibi sövüp saymadığı için Ana memnunluk duyuyordu.

Çinko damın üzerine dolu nasıl düşerse, kesik bazı haykırışlar, küfürler ve beddualar da öyle yağıyordu kalabalığın üzerine. Pavel büyüyen gözlerle yukarıdan kalabalığı seyrediyordu. Bir şey arar gibiydi:

"Delegeleri seçin!"

"Sizov!"

"Vlasov!"

"Ribin! Ribin dişlidir!"

Ansızın birkaç kişi daha hafif sesle:

"İşte geliyor!" diye bağırdı.

"Müdür geliyor!.."

Kalabalık yarıldı, uzun boylu, uzun suratlı, sivri sakallı adama yol verdi. Yolu üzerinde bulunan işçileri bir el hareketiyle ama onlara hiç elini dokundurmadan bir yana itiyordu.

"Müsaade edin," diyordu.

Gözlerini açıp kapıyor, yılların idarecisi gözüyle ve dikkatle işçilerin yüzlerini tek tek inceliyordu. Onun karşısında işçiler kasketlerini çıkarıyor, eğilerek selamlıyorlardı. O, bu saygı gösterilerine karşılık vermeden ilerliyor, geçtiği yerde heyecan ve sessizlik yaratıyordu. Çekingen tebessümlerde ve boğuk seslerde, saçma işler yaptıklarının farkına varan çocukların pişmanlığı seziliyordu.

Müdür, Ana'nın önünde geçerken sert bir bakış fırlattı kadına; hurda demir yığının önünde durdu. Yukarıdan bir el uzandı.

Müdür bu eli tutmadı. Güçlü ve çevik bir sıçrayışla yığının üzerine tırmandı, Pavel'le Sizov'un karşısına dikildi:

"Ne demeye toplandınız? Niye bıraktınız işi?"

Birkaç saniye sessizlik oldu. Başlar, başaklar gibi dalgalanıyordu. Sizov kasketini havada sallar gibi yaptı, omuzlarını silkti, başını eğdi.

Müdür:

"Söylesenize!" diye bağırdı.

Pavel, müdürün yanına yaklaştı. Sizov'la Ribin'i göstererek, yüksek sesle:

"Üçümüz," dedi. "Arkadaşlarımız tarafından birer kapik kesme kararınızdan vazgeçmenizi istemekle görevlendirilmiş bulunmaktayız..."

Müdür, delikanlıya bakmaksızın:

"Niçin?" diye sordu.

Pavel'in sesi çınladı:

"Bu kesintiyi haksız buluyoruz!"

"Demek, bataklığı kurutma tasarısında işçilerin yaşam koşullarını düzeltmek kaygısını değil de, onları sömürmek niyetini görüyorsunuz, öyle mi?"

"Evet," diye yanıtladı Pavel.

Müdür, Ribin'e:

"Siz de mi?" diye sordu.

Ribin:

"Hepimiz aynı kanıdayız!" dedi.

Müdür, Sizov'a döndü.

"Ya siz, aslanım?" dedi.

"Ben de, o bir kapiği kesmemenizi rica ediyorum."

Ve Sizov, çekingen bir gülümseme ile başını yeniden eğdi.

Müdür, gözlerini ağır ağır kalabalığın üzerinde gezdirdi, omuzlarını silkti. Sonra Pavel'i tepeden tırnağa süzerek:

"Sanırım siz oldukça kültürlü bir insansınız," dedi. "Bunun yararlı bir önlem olduğunu siz de mi anlamıyorsunuz?"

Pavel, "Eğer fabrika bataklığı kendi parasıyla kurutursa, bunu herkes anlar!" diye yanıtladı.

Müdür dediğim dedik bir tavırla:

"Fabrika insancıl işlerle uğraşmaz!" karşılığını verdi. "Hepinize, hemen işe başlamanızı emrediyorum!"

Ve aşağı inmeye başladı. Ayakkabılarının ucuyla, dikkatle yokladıktan sonra basıyordu demirlere. Kimsenin yüzüne bakmıyordu.

Bir hoşnutsuzluk uğultusu yayıldı kalabalıkta. Müdür durdu.

"Ne oluyor?" diye sordu.

Herkes sustu. Yalnız bir ses yükseldi uzak bir yerden:

"Git de sen çalış!"

Müdür, sözcüklerin üzerine basa basa:

"Eğer," dedi. "Bir çeyrek saat içinde işe başlamazsanız hepinize ceza kestiririm!"

Kalabalığı yararak geldiği yerden geri döndü. Arkasından boğuk homurdanmalar yükseldi. Müdür uzaklaştıkça, haykırışlar da gittikçe şiddetlendi.

"Onunla konuşmaya gitsene!"

"Kim takar bizim haklarımızı! Nasibimiz bu işte!.."

"Hey, avukat, ne yapacağız şimdi?" diye bağırıyorlardı Pavel'e.

"Konuşmasına iyi konuştun ya, o gelince her şey mayna oldu, boşa çıktı!"

"Söyle bakalım Vlasov, şimdi ne yapmalı?"

Haykırışmalar gitgide kararlılık kazanıyordu. Pavel söze başladı:

"Arkadaşlar, o bir kapiği kesmekten vazgeçmedikçe, işi bırakmamızı öneriyorum..."

Coşkunluk adamakıllı sarıp sarmaladı kalabalığı.

"Sen bizi aptal yerine mi koyuyorsun?"

"Greve mi gideceğiz?"

"Hem de bir kapik için!"

"Ne olacak yani? Grev yapalım!"

"Hepimizi kapı dışarı ederler!.."
"Kimi alırlar yerimize?"
"Bulurlar, merak etme!"
"Hainleri mi?"

XIII

Pavel aşağı inip anasının yanına gitti. Etraflarında uğultu yeniden başlamıştı. Sinirli sinirli, bağıra çağıra tartışıyordu herkes.

Ribin, Pavel'e yaklaştı:

"Grev yaptırtamazsınız. Halk çıkarına düşkündür ama korkaktır. Belki üç yüz kişi yürür arkandan, o kadar. Böyle bir gübre yığını bir tek yaba ile kaldırılamaz..."

Pavel susuyordu. Kocaman kara yüzlü kalabalığın kıpır kıpır kendisine baktığını, kendisinden bir şeyler beklediğini görüyordu. Yüreği kaygıyla eziliyordu. Uzun bir kuraklıktan sonra toprağa düşen seyrek yağmur damlaları gibi, kendi sözlerinin de bu insanlarda hiçbir iz bırakmadan silinip gittiğini düşünüyordu.

Üzgün ve yorgun döndü eve. Ana'sı ile Sizov hemen arkasından geliyorlardı. Ribin yanı başından yürüyor, kulağına bir şeyler mırıldanıyordu.

"İyi konuşuyorsun, evet ama kalbe hitap edemiyorsun, asıl mesele de bu. Kıvılcımı insanların kalbinin ta derinliklerine saçmak gerek. Onları akıl yolu ile avlayamazsın. Kundura onların ayağına çok dar gelir, çok incedir."

Sizov ise şöyle diyordu Ana'ya:

"Bizler, yani yaşlılar için mezarlığa gitmenin zamanı gelmiştir! Şimdi yeni bir halk yetişiyor. Biz nasıl yaşardık eskiden ha? Diz üstü sürünürdük, hep yerlere kadar eğilip öyle selamlardık başkalarını. Ama bugünkü gençler, akıllandılar mı, yoksa bizden fazla mı yanılıyorlar, orasını tam bilmiyorum doğrusu ama işte bu gençler, aynı gençler değil; bakıyorsun, müdürle sanki akranlarıymış gibi konuşuyorlar! Tekrar görüşürüz, Pavel!.. İnsanları

savunman güzel bir şey aslanım! Tanrı'nın yardımıyla işin içinden çıkmanın çaresini bulursun belki... Hadi hayırlısı!"

Ayrılıp gitti.

Ribin homurdandı:

"İyi ya, sen mezarlığına git. Bugün geldiğimiz noktada artık bu saatten sonra, insan değil, macunsunuz siz macun, ancak çatlaklarınızı tıkamaya yararsınız. Seni temsilci olarak göndermek isteyenleri gördün mü Pavel? Senin bir sosyalist, bir karıştırıcı olduğunu söyleyenler onlardı. Tastamam onlar işte! Senin için birbirlerine, onu fabrikadan kovacaklar diyen de vardı, oh olsun diyen de."

"Kendi görüş açılarından haklı olabilirler."

"Kurtlar da haklıdır birbirini paralarken..."

Ribin'in suratı iki karıştı, sesi de alışılmadık biçimde titreyerek çıkıyordu:

"İnsanlar yalın laflara kulak asmazlar. Acı çekmek ve lafları kana bulamak gerek..."

Pavel bütün gün üzüntülü ve yorgun göründü. Tuhaf bir kaygıyla doluydu. Parlayan gözleri bir şeyler arar gibiydi. Anası farkına vardı, vesveseye kapılıp sordu:

"Pavel, yavrum, neyin var?"

Pavel düşünceli düşünceli:

"Başım ağrıyor," dedi.

"Sen yat, ben gidip doktor çağırayım."

Pavel, anasına baktı.

"Hayır, hayır, gereği yok," dedi.

Ve birdenbire sesini alçaltarak:

"Ben gencim, gereğince deneyli değilim, durum bu!.. Bana güvenmediler, ardımdan gelmediler, demek ki gerçeği anlatamadım onlara!.. Gücüme gidiyor bu... Küçük düştüm!"

Ana oğlunun asık yüzüne baktı, onu avutmak için tatlı bir sesle:

"Bekle!" dedi. "Bugün anlamadılar, yarın anlarlar..."

"Anlamaları gerekirdi!"

"Elbette... Görüyorsun işte, ben bile anlıyorum gerçeği..."

Pavel anasına yaklaştı.

"Ama sen yiğit bir kadınsın, Ana..."

Ve öte tarafa döndü. Pelageya, oğlunun alçak sesle söylediği sözlerden öylesine şiddetli bir coşkunluğa kapıldı ki, tepeden tırnağa ürperdi. Pavel'in bu okşayıcı övgüsünü içinde saklamak için elini yüreğine bastırarak uzaklaştı.

Geceleyin, Pelageya uyurken, oğlu da yatağında kitap okurken, jandarmalar yine geldiler, azgınlıkla her yanı aramaya başladılar avludan tavan arasına kadar. Sarı benizli subay ilk gelişindeki gibi kırıcı, alaycı davrandı, onları küçük düşürmekten zevk aldı. Ana-oğulu kalplerinden vurmaya çalıştı. Ana bir köşede oturmuş, susuyor, gözlerini oğlundan ayırmıyordu. Pavel, heyecanını zapt etmeye gayret ediyor ama subay güldüğü zaman parmakları garip bir şekilde oynamaya başlıyordu. Jandarmaya cevap vermek için kendini zor tuttuğu, onun alaylarına dayanabilmek için kendini çok sıktığı belli oluyordu. Daha çok da kin duyuyordu ve bu kurşuni üniformalı, mahmuzlu, davetsiz gece misafirlerine karşı duyduğu kin, korkusunu silip süpürüyordu.

Pavel fırsatını bulup anasına fısıldadı:

"Götürecekler beni..."

Ana başını eğdi, usulca:

"Anlıyorum..." diye yanıtladı.

Evet, anlıyordu: Onu hapse tıkacaklardı, çünkü o gün işçilere hitap etmişti. Fakat hepsi onun fikirlerini paylaşıyorlardı, şu halde hepsi onu savunmalıydılar… O zaman, çabucak çıkardı işte hapisten...

Oğlunu kolları arasına alıp sıkmak ve ağlamak isterdi ama subay yanı başında durmuş, kısık gözlerini üzerlerine dikmişti. Dudakları titriyor, bıyıkları oynuyordu. Bu adam kendilerinden gözyaşları, iniltiler, yalvarıp yakarmalar bekliyor gibi geldi Pelageya'ya. Bütün iradesini topladı, az konuşmak için kendini zorladı, oğlunun elini sıkıp öyle kaldı. Sonra, soluğunu tutarak ağır ağır ve alçak sesle:

"Güle güle, Pavel'im," dedi. "Gerekli olan her şeyi aldın mı?"

"Evet, sen merak etme..."

"Tanrı seninle beraber olsun..."

Jandarmalar Pavel'i götürünce, bankın üzerine çöktü, gözlerini yumdu, usul usul hıçkırdı. Eskiden kocasının yaptığı gibi sırtını duvara yasladı, başını eğdi. Güçsüzlüğünün onur kırıcı bilinci ve duyduğu derin kaygı, gerginliğini artırıyordu. Uzun süre ağladı, ağladı, hıçkırıkların tekdüze iniltisinde yaralı yüreğinin acısını dışarı akıttı. Sarı benizli, ince bıyıklı o suratı, acı çekmekten hoşlanan o kısık gözleri, kımıltısız bir leke halinde karşısında görür gibi oluyordu. Gerçeği aradığı için bir evladı anasından çekip koparan insanlara karşı duyduğu hınç ve öfke göğsünde düğümleniyordu.

Hava soğuktu. Yağmur camları dövüyordu. Karanlıkta pusu kurmuş uzun kollu, kırmızı ablak suratlı, neredeyse hiç gözü olmayan karaltılar çevresinde dolanıp duruyordu sanki. Hafif bir mahmuz şıkırtısı işitiliyordu. Pelageya:

"Bari beni de yakalayıp götürselerdi ya!" diye düşünüyordu.

Fabrikanın işbaşı düdüğü uludu. Bugün boğuk, cılız çıkıyordu düdüğün sesi. Kapı açıldı, Ribin içeri girdi. Sakalına takılan yağmur damlalarını eliyle silerek sordu:

"Götürdüler mi?"

Ana içini çekti:

"Evet. Alçaklar..."

Ribin acı acı güldü:

"Tamam! Bende de arama yaptılar, her yeri altüst ettiler, yaaa! Bağırıp çağırdılar. Ama onurumu kıramadılar... Demek götürdüler Pavel'i!.. Anlıyorum şimdi: Müdür kesin göz kırpmıştır, jandarma da anlaşıldı diye bir işaret çakmıştır, sonra yürü bakalım!.. Uçtu adam. Bunların hepsi kafadar değil mi? Birileri boynuzlarından tutar, öbürleri de sağar halkı..."

Ana ayağa kalktı.

"Pavel için bir şeyler yapmalısınız!" diye haykırdı. "Ne yaptıysa sizin için, hepiniz için yaptı."

"Kimmiş o bir şeyler yapacak olan?"

"Siz hepiniz!"

"Ya öyle mi sanıyorsun sen? Hiç güvenme buna, hayır."

Ve alaylı alaylı gülerek, ağır adımlarla çıkıp gitti. Umut bırakmayan sert sözleri Ana'nın üzüntüsünü arttırdı.

"Ya döverlerse?.. Ya işkence ederlerse?.."

Oğlunun parçalanmış, kanlı vücudu gözleri önüne geldi. Dehşet, donmuş bir kil gibi göğsüne çöktü, yüreğini ezdi. Gözleri yanıyordu. Ocağı yakmadı, yemek pişirmedi, çay bile içmedi. Ancak gece geç vakit bir lokma ekmek yiyebildi. Yatağa girince, ömrü boyunca hiç bu derece yalnız, böylesine çıplak olmadığını düşündü. Son yıllarda önemli, mutlu bir şeyin bekleyişi içerisinde yaşamaya alışmıştı. Çevresinde gürültülü ve neşeli gençler canlı, cıvıl cıvıl bir hava yaratıyordu. Bu kaygılı ama iyi yaşantının yaratıcısı olan oğlunun ciddi yüzü hep karşısındaydı. Şimdi oğlu orada değildi artık. O olmayınca da başka hiçbir şey kalmadı demekti.

XIV

Gün geçti, gece oldu, uykusuz bir gece, sonra daha uzun bir gün başladı, birisi çıkagelir diye umutlandı ama kimse çalmadı kapısını. Akşam oldu, tekrar gece oldu. Buz gibi bir yağmur süzülüyordu duvarlardan. Rüzgâr ocağın içine üfürüyordu sanki. Döşemenin altında bir şeyler kıpırdanıyordu. Damdan damla damla sular akmaya devam ederken, onların hüzünlü sesi saatin tik taklarına eşlik ediyordu. Sanki evin tamamı korkudan donakalmış, etrafında olup bitenleri umursamadan usul usul sallanıyordu...

Derken pencere tıklatıldı, önce bir, sonra iki tıklama sesi birden.

Alışkındı bu işarete, ürkmezdi; bu kez de, sevinçten ürperdi. Belirsiz bir umutla yataktan fırladı, omuzlarına bir şal aldı ve kapıyı açtı.

Samoylov girdi içeri. Onu izleyen ikinci adam şapkasını gözleri üzerine indirmiş, yüzünü paltosunun yakasıyla örtmüştü.

Samoylov, Ana'yı selamlamadı. Suratı asık ve kaygılıydı bu defa:

"Uyandırdık mı?" diye sordu.

"Uyumuyordum," dedi Ana.

Ve susarak gözlerini ziyaretçilere dikti, bekledi.

Samoylov'un arkadaşı derin bir soluk verdi, şapkasını çıkardı, kısa parmaklı geniş elini Ana'ya uzattı, eski bir dostla konuşuyormuş gibi samimiyetle:

"İyi akşamlar, Ana!" dedi. "Beni tanımadınız mı?"

Pelageya birdenbire sevinçle doldu.

"Siz misiniz, Yegor İvanoviç?" diye haykırdı.

Ziyaretçi, papaz gibi uzun saçlı iri başını eğerek:

"Ta kendisi!" dedi.

Açık bir gülümseme aydınlatıyordu yuvarlak yüzünü. Küçük gri gözlerini Ana'ya dikti. Kısa, kalın, yuvarlak boynu ve kısa kollarıyla semavere benziyordu. Yüzü parlıyordu. Yüksek sesle soluk alıp veriyordu ve göğsünden boğuk bir nezle hırıltısı çıkıyordu.

"Odaya geçin, ben hemen giyineyim," dedi Pelageya.

Samoylov düşünceli bir tavırla, göz ucuyla Ana'ya bakıp:

"Size söyleyeceklerimiz var," dedi.

Yegor İvanoviç, odaya geçerek:

"Bu sabah Nikolay İvanoviç, tanırsınız, hapisten çıktı," dedi.

"Hapiste miydi?"

"İki ay, on bir gündür. Küçükrusyalı'yı ve Pavel'i görmüş orada; size selam yollamışlar. Oğlunuz kaygılanmamanızı rica ediyor sizden. Seçtiği yolda, hapishanenin daima bir dinlenme yeri olduğunu düşünmenizi istiyor. İyiliksever makamlarımız bunun böyle olmasını kararlaştırmışlar. Şimdi konuya gelelim. Dün kaç kişi tutuklanmış, biliyor musunuz?"

"Hayır. Pavel'den başkaları da mı var?"

Yegor serinkanlılıkla sözünü kesti:

"Pavel kırk dokuzuncusu. Üstelik polisin on kişi kadar daha toplaması bekleniyor. İşte bu arkadaşımız da var onların arasında..."

"Evet, ben de varım!" dedi Samoylov suratını asarak:

Pelageya rahat bir nefes aldı. "Orada yalnız değilmiş!" diye düşündü bir an.

Giyindikten sonra odaya döndü, konuğuna cesaretle gülümsedi.

"Mademki bu kadar çok kişiyi tutukladılar, uzun süre alıkoymazlar herhalde..."

"Doğru!" dedi, Yegor İvanoviç. "Ve biz eğer onları şaşırtmayı becerirsek, hava alırlar. Mesele şu: Şimdi eğer fabrikada broşür dağıtmayı durdurursak, o Tanrı'nın cezası jandarmalar bunu Pavel ve arkadaşları aleyhine koz olarak kullanırlar."

Ana kaygılandı:

"Nasıl olacak ki o?"

"Çok basit! Çok nadir de olsa, kimi zaman jandarmalar da doğru akıl yürütür. Düşünün hele bir: Pavel varken broşürler ve bildiriler de vardı. Şimdi Pavel yok, broşür de yok, bildiri de! Ne demek bu? Bu demektir ki broşürleri, bildirileri yayan Pavel'di. Tamam mı? Doğru değil mi? O zaman, jandarmalar da onları ısırmaya başlar hemen. Birisine diş geçirmeye bayılırlar ve bir kez dişlerini geçirmeye görsünler, o kişiden bir hayır gelmez artık!.."

Ana telaşlandı.

"Anlıyorum, anlıyorum!" dedi. "Aman Tanrım! Ne yapmalı peki?"

Samoylov sesini yükseltti:

"Namussuzlar, hemen hepsini yakaladılar!.. Şimdi eskisi gibi işi sürdürmemiz gerekiyor. İş başa düştü. Yalnız davamız için değil, aynı zamanda arkadaşlarımızı kurtarmak için de."

Yegor usulca gülerek:

"Oysa bu işi yapacak kimse kalmadı," diye ekledi. "Mükemmel yazılar hazırladık, ben kendim hazırladım. Fakat nasıl sokacağız fabrikaya? İşte bütün dava bu."

"Fabrikaya giren herkesin üstünü aramaya başladılar," dedi Samoylov.

Ana, kendisinden bir şey beklediklerini seziyordu.

"Peki, ne yapmalı, nasıl etmeli?" diye sordu.

Samoylov kapının eşiğinde dikildi:

"Satıcı Maria Korsunov'la aranız iyi..."

"Evet, ne olacak?"

"Kendisiyle konuşun, o geçirebilir belki..."

Ana, eliyle olumsuz bir jest yaptı:

"Yok canım, gevezenin biri o, hayır, olmaz! Benim yaptığımı, evimizden çıktığını öğrenirler... Yok, hayır!"

Birden, aklına bir fikir gelmiş gibi, alçak sesle.

"Bana verin onları, bana!" dedi. "Bir yolunu bulurum ben. Beni yardımcı olarak almasını söylerim Maria'ya. Alt tarafı karnımı doyurmak için çalışmam gerek. Tamam, yemekleri taşırım fabrikaya. Beceririm ben!"

Elleri göğsünde, dil döküyor, bu işi pekâlâ yapabileceğine, hiç belli etmeyeceğine yemin ediyordu. Muzaffer bir eda ile bağırdı:

"Görecekler, görecekler ki Pavel burada olmadığı halde, eli hapishaneden buraya kadar uzanıyor!"

Üçü birden coştular. Yegor gülümsüyor, ellerini kuvvetle ovuşturuyordu:

"Mükemmel, Ana! Harikulade bir şey bu... Bir bilseniz! Düpedüz harika bu!"

"Bu işi başarırsak, bir koltuğa uzanmış kadar keyifli olurum hapishanede," dedi Samoylov ellerini oğuşturarak.

Yegor, nezleli sesiyle:

"Yaman bir kadınsınız siz!" diye bağırıyordu.

Ana gülümsedi. Aklı yatmıştı: Broşürler fabrikaya sokulunca, müdüriyet, onları getirenin Pavel olmadığını anlayacaktı. Evet, bu işi başarabilecek güçteydi. Sevinçten titriyordu.

Yegor, Samoylov'a:

"Pavel'i ziyarete gittiğinizde, çok yaman bir annesi olduğunu söyleyin kendisine," dedi.

Samoylov gülümseyerek:

"Onu daha önce göreceğim!" diye söz verdi. "Ziyaret gününe kalmaz..."

"Kendisine söyleyin ki gereken her şeyi yapacağım. Bunu iyi bilsin!"

Yegor, Samoylov'u göstererek:

"Peki, ya onu tutuklamazlarsa?" dedi.

"Ne yapalım? Bahtımıza küseriz."

İki adam kahkahalarla güldüler. Ana, kırdığı potu anladı, kendisi de gülmeye başladı. Gülmemeye çalışıyordu, utanmıştı ama gülerken Samoylov'a takılır gibi bir hali de vardı. Gözlerini yere indirerek:

"Herkesin kendi derdi öyle çok ki, başkalarını düşünemiyor işte!" dedi.

"Çok doğal bir şey bu," dedi Yegor. "Ama siz Pavel'i hiç merak etmeyin, umutsuzluğa kapılmayın. Eskisinden daha iyi durumda çıkar hapisten. İnsan hapishanede dinlenir, eğitilir. Oysa bizler özgürken, ne dinlenmeye zaman buluruz, ne bilgimizi arttırmaya. Örneğin ben, üç kez hapse girdim; pek hoşuma gitmedi elbette ama yürek ve kafa bakımından benim için çok yararlı oldu."

Pelageya dostça bir bakışla:

"Solumakta güçlük çekiyorsunuz ama!" dedi.

Yegor parmağını havaya kaldırarak:

"Bunun özel nedenleri var!" dedi. "Demek ki anlaştık Ana. Biz size yarın malzemeyi vereceğiz... Ve yüzyılların karanlığını yok edecek makine yeniden işlemeye başlayacak. Yaşasın konuşma özgürlüğü ve yaşasın anaların yüreği! Şimdilik hoşça kalın."

Samoylov, Ana'nın elini kuvvetle sıkarak:

"Hoşça kalın," dedi. "Benim için durum aynı değil, ben bu olup bitenler konusunda tek söz söyleyemem anama!"

Pelageya onun gönlünü almak için:

"Sonunda herkes anlayacak gerçekleri!" dedi.

Ziyaretçiler gittikten sonra kapıyı kapadı, odanın ortasında diz çöktü, dua etmeye koyuldu. Dışarıda yağmurun sesi vardı,

içinden ediyordu duasını. Pavel'in yaşamına soktuğu bütün bu insanları tek bir büyük düşünce içerisinde birleştiriyordu. Hepsi aziz tasvirleri gibi geçiyorlardı gözlerinin önünden ve hepsi öyle gösterişsiz, birbirlerine öyle yakın ve de öylesine yalnızdı ki!

Ertesi gün erkenden ve dosdoğru Maria Korsunov'un evine gitti. Satıcı kadının üstü başı her zaman olduğu gibi yağ lekeleri içindeydi. Şamatacı ve canayakın bir havayla karşıladı Ana'yı. Tombul eliyle omuzuna vurarak:

"Keyfin yerinde değil mi?" diye sordu. "Aldırmaaa! Alıp götürdüler de iyi halt ettiler sanki! Ne var bunda? Eskiden de böyleydi, bir şey çaldın mı kodese tıkarlardı insanı. Şimdi ise, gerçeği söyleyince hapse koyuyorlar. Pavel belki söylenmemesi gereken şeyler söylemiştir ama hepsinin savunmasını üzerine aldığını herkes anlamıştır, merak etme sen. Herkes böyle konuşmuyor olabilir ama mert insanlar çok iyi biliyorlar bunun böyle olduğunu. Hep seni ziyarete gelmek istiyordum ama ne yapayım ki vaktim yok görüyorsun işte. Yemek yapıyorum, sonra götürüp satıyorum. Yine de sokak serserileri gibi ölüp gideceğim sonunda. Sevgililerim sömürüyorlar beni, serseriler! Kemirip duruyor pisboğazlar, tıpkı hamam böceklerinin ekmeğin içini kemirmeleri gibi! On ruble koyuyorum bir kıyıya, bir de bakıyorsun o allahsızlardan biri geliyor, kaşla göz arasında iç ediyor paramı. Kadın olmak felaket bir şey. Pis bir hayat yaşıyoruz bu dünyada! Tek başına yaşamak zor, iki kişinin birlikte yaşaması ise... Pek tatsız bir şey!"

Pelageya bu lakırdı selini kesti:

"Beni yardımcı olarak yanına almanı istemek için geldim sana."

Maria:

"Nasıl yani?" diye sordu.

Pelageya sözünü bitirince, peki anlamında kafasını salladı:

"Olabilir bu dediğin. Biliyor musun çoğu kez beni kocama karşı korumuşsundur. Ben de şimdi muhtaçlığa karşı korurum

seni... Herkes sana yardım etmeli, çünkü oğlun herkesi ilgilendiren bir sorun yüzünden acı çekiyor. Çok iyi bir çocuk, bak bunu herkes söylüyor ve herkes acıyor ona. Bana sorarsan bu tutuklamalar hiç de uğur getirmeyecek müdüriyete. Fabrikadaki durumdan haberin var mı? Memnun değiller şekerim. Müdüriyettekiler şöyle düşünüyor; herifin ayağını kırdık, artık uzun süre dayanamaz bu yola. Oysa sonuç bambaşka; on kişiye vurduklarında, yüzlerce kişi öfkeye kapılıyor!"

İki kadın anlaştılar. Ertesi gün yemek zamanı Pelageya, Maria'nın iki kap içinde hazırladığı yiyecekleri fabrikaya taşıdı. Maria da satış yapmak için çarşıya gitti.

XV

Yeni kantinci hemen gözüne çarptı işçilerin. Bazıları yanına yaklaşıp yüreklendirdiler:

"İş mi buldun, Pelageya?"

Ana'yı avutmaya çalıştılar, Pavel'in pek yakında salıverileceğini söylediler. Kimileri geçmiş olsun diyerek yüreğinin yarasını deşti. Kimileri ise müdüriyete ve jandarmaya sövüp saydı. Onların bu öfkesi derin yankılar uyandırdı Ana'nın içinde. Haince sevinenler de vardı tabii. Hatta puantör İsai Gorbov, dişlerini sıkarak:

"Vali ben olsaydım astırırdım oğlunu!" dedi. "Halkı doğru yoldan saptırmak ne demekmiş anlardı o zaman!"

Bu kin dolu gözdağı karşısında Ana buz kesildi. Hiç sesini çıkarmadı. Adamın dar, çilli yüzüne bir bakış fırlattı yalnızca, içini çekerek gözlerini yere indirdi.

Fabrika için için kaynıyordu. İşçiler küçük kümeler halinde toplanıyor, aralarında alçak sesle konuşuyor, tartışıyorlardı. Endişe içerisindeki ustabaşıları ortalıkta gezinip duruyordu. Arada bir küfürler savruluyor, sinirli, alaycı gülüşmeler işitiliyordu. Pelageya, Samoylov'un geçtiğini gördü; iki yanında iki polis vardı.

Bir eli cebindeydi, öbür elinin parmaklarıyla kızıla çalan sarışın saçlarını tarıyordu.

Yüz kadar işçi, polislere alay ve hakaretler yağdırarak peşlerinden gitti.

Birisi bağırdı:

"Şöyle bir dolaşmaya mı gidiyorsun?"

"İşçiler için büyük onur doğrusu!" dedi bir başkası. "Maiyet veriyorlar..."

Ve okkalı bir küfür savurdu.

İri yarı, tek gözlü bir işçi öfkeyle bağırdı:

"Görülüyor ki hırsızları yakalamak kârlı bir iş değil. Şimdi artık namuslu insanları kovalıyorlar..."

Kalabalık içinden birisi ekledi:

"Bari gece karanlığında yapsalar bu işi! Ama utanmak sıkılmak yok ki bunlarda, güpegündüz yapıyor namussuzlar!"

Asık suratlı polisler hızlı hızlı yürüyordu. Hiçbir şey görmüyorlardı sanki. Sağdan soldan yükselen haykırışları işitmez gibi davranıyorlardı. Üç işçi polislere karşı yürüdü. Ellerindeki kalın demir çubukla onları tehdit ederek bağırdılar:

"Ayağınızı denk alın, acemi avcılar!"

Samoylov, Pelageya'nın yanından geçerken güldü, başıyla bir hareket yaptı.

"Kıstırdılar beni!" dedi.

Ana, ağız açmaksızın, yerlere dek eğilerek selamladı onu. İçki içmeyen, gülerek hapse giden bu namuslu delikanlıların durumu pek duygulandırıyordu onu. Onları bir ana şefkatiyle sevmeye başlıyordu.

Fabrikadan çıkınca, akşama dek Maria'nın evinde kaldı, ona yardım etti, gevezeliğini dinledi. Eve geç döndü. Bomboş, soğuk bir yuva. Dostça bir yer değildi artık. Uzun süre sağda solda dolaştı durdu. Nerede oturacağını, ne yapacağını bilemiyordu. "Acaba Yegor söz verdiği broşürleri getirmez mi, acaba hiç gelmez mi?" diye düşünüyor, içi içini yiyordu.

Dışarıda, güz karının ağır taneleri dans ediyor, camlara yapışıyor, sessizce kayıyor, ıslak bir iz bırakarak eriyordu. Ana, sürekli oğlunu düşünüyordu...

Usulca vuruldu kapıya. Ana koşup sürgüyü çekti. Sandrin girdi içeri. Ana çoktandır görmemişti onu. Dikkatini çeken ilk şey, kızın anormal göbeği oldu.

Misafiri geldiği, gecenin bir bölümünü tek başına geçirmeyeceği için, mutluluk duydu Ana.

"İyi akşamlar," dedi. "Çoktandır görüşemedik. Seyahatte miydiniz?"

Kız, gülümseyerek:

"Hayır, hapisteydim!" karşılığını verdi. "Nikolay İvanoviç'le birlikte girdik içeri. Anımsıyor musunuz onu?"

Ana:

"Anımsamaz olur muyum hiç?" diye haykırdı. "Dün Yegor, onun salıverildiğini söylemişti bana. Ama sizin girdiğinizden hiç haberim bile yoktu. Hiç kimse söylemedi sizin de..."

"Boş verin, konuşmaya değmez..."

Genç kız çevresine bakındı.

"Yegor gelinceye dek ben de üstümü değiştirmeliyim," dedi.

"Sırılsıklam olmuşsunuz..."

"Bildiri ve broşürleri getirdim..."

Ana:

"Verin, verin!" dedi heyecanla.

Genç kız mantosunun düğmelerini çözüverdi, silkindi, bir ağacın yaprakları gibi tomar tomar kâğıt döküldü yere. Ana hem kâğıtları topluyor, hem gülüyordu.

"Sizi öyle tostoparlak görünce ben de düşünmüştüm ki… Herhalde evlenmiş olacak, çocuk bekliyor diyordum kendi kendime... Bak hele, neler getirmişsiniz oysa! Yaya gelmediniz ya?"

"Yaya geldim!" dedi Sandrin.

Yeniden ince, narin bir kız olup çıkmıştı.

Ana, kızın avurtlarının çöktüğünü fark etti. Gözleri son derece büyümüş, siyah halkalarla çevrilmişti. Ana başını sallayarak göğüs geçirdi:

"Hapisten yeni çıkmışsınız," dedi. "Dinlenmeniz gerekirdi. Dinleneceğinize..."

"İş iştir!.. Pavel nasıl, iyi mi? Fazla gevşemedi ya?"

Ana'nın yüzüne bakmadan konuşuyordu. Başını eğmiş, saçlarını düzeltiyor, parmakları titriyordu.

"İyidir. İyi dayanacağı kuşkusuz."

Genç kız zayıf bir sesle:

"Sağlığı yerinde, değil mi?" diye sürdürdü.

"Hiç hasta olmamıştır... Amma da titriyorsunuz! Durun size çay yapayım, ahududu reçeliyle içersiniz."

"İyi olur! Ama niye zahmet ediyorsunuz? Vakit geç. Bırakın ben hazırlayayım..."

Ana sitemli bir sesle:

"Bu yorgunlukla mı?" dedi.

Semaveri hazırlamaya koyuldu. Sandrin, Ana'nın peşinden mutfağa girdi, sedirin üzerine oturdu, bir elini ensesine dayadı:

"Ne de olsa... Hapis insanı bitiriyor!" dedi. "O hareketsizlik yok mu? En zoru o. Yapılacak bir yığın iş varken, siz vahşi bir hayvan gibi kafese kapatılmış kalacaksınız..."

"Bütün bu yaptıklarınızın ödülünü kim verecek size?"

Ana içini çekerek kendi sorusunu kendini yanıtladı:

"Tanrı'dan başka hiç kimse! Herhalde siz de inanmazsınız Tanrı'ya!"

Genç kız başını salladı, kısaca:

"Hayır!" dedi.

Ana birden canlanıverdi:

"Ama ben inanmıyorum bu sözünüze!" dedi.

Kömürden kirlenen ellerini hızlı hızlı önlüğüyle sildi, ateşli bir inançla devam etti:

"İçinizdeki imanı siz kendiniz de anlamıyorsunuz! İnsan Tanrı'ya inanmadan nasıl katlanır böyle bir yaşantıya?"

Antreden ayak sesleri geldi. Birisi homurdanıyordu. Ana titremeye başladı. Genç kız ayağa fırladı, çabuk çabuk fısıldadı:

"Açmayın! Jandarmalarsa eğer siz beni tanımıyorsunuz... Yanlış eve geldim, rastlantıyla girdim içeri, düşüp bayıldım, beni soydunuz ve kitapları buldunuz... Anlıyor musunuz? Tamam mı?"

Ana duygulandı:

"Sevgili yavrucuğum," dedi. "Ne faydası var bütün bunların?"

"Durun bakayım!.."

Sandrin kulak kabarttı:

"Bana öyle geliyor ki... Yegor bu..."

Oydu. Yorgunluktan yıkılıyordu ve sırılsıklamdı:

"Aman şu güzel semavere bakın!" diye haykırdı. "Dünyada bundan daha iyi şey yok, Ana! Erken gelmişsin, Sandrin..."

Kısık sesi daracık mutfağı dolduruyordu. Ağır pardösüsünü yavaş yavaş çıkarıyor, bir yandan da hiç durmadan konuşuyordu:

"Bu kız var ya Ana, resmî makamların hiç hoşlanmadıkları bir küçük hanım kendisi! Hapishanede gardiyanın biri kendisine hakaret etti diye açlık grevine başlamış, kendisinden özür dilenmedikçe yemek yemeyeceğini, açlıktan öleceğini bildirmiş. Sekiz gün ağzına bir lokma bile koymamış. Az kalsın tabutu çıkacaktı hapisten. Nasıl? Peki ya benim göbeğimi nasıl buluyorsunuz?"

Hem çenesini işletiyor, hem de kısa kollarıyla aşırı sarkık göbeğini tutuyordu. Odaya girip kapıyı kapadı.

Ana şaşkın şaşkın:

"Nasıl olur! Sekiz gün bir şey yemediniz mi?" diye sordu. Genç kızın üşümesi hâlâ geçmemişti. Omuzlarını sarsarak cevap verdi:

"Benden özür dilemesi gerekiyordu!"

Sükûneti ve kırılmaz inadı Ana'da olumsuz bir etki yaptı. "Demek bunun için!.." diye düşündü. Sitemli bir sesle:

"Ya ölseydiniz?" diye sordu.

Sandrin zayıf bir sesle:

"Ne yapalım!" dedi. "Ama en sonunda özür diledi ya ona bakın! Yapılan hakareti bağışlamamak gerek."

Ana, ağır ağır:

"Eveeeet," dedi. "İyi ama biz kadınlar ömrümüz boyunca hep hakarete uğruyoruz..."

Yegor kapıyı açıp haber verdi:

"Yükümü boşalttım! Semaver hazır mı? İzninizle ben getireyim."

Semaveri kaptı ve hemen ekledi:

"Saygıdeğer babam günde en az yirmi bardak çay içerdi. Bu sayede rahat rahat yetmiş üç yıl yaşadı, ne hasta oldu ne bir şey. Yüz yirmi altı kiloydu. Voskresenski köyünün kilisesinde çalışırdı."

Pelageya:

"Siz Vanya Baba'nın oğlu musunuz?" diye haykırdı.

"Tastamam öyle! Peki ama siz nereden biliyorsunuz?"

"Ben de Voskresenski'liyim de ondan!.."

"Hemşerimsiniz demek? Kimlerden?"

"Komşunuz Serengin'lerden."

"Topal Nil'in kızı mısınız yoksa? İyi tanırdım onu, kaç kez kulaklarımı çekmiştir!.."

Karşı karşıya durmuşlar, karşılıklı soru cevap yağmuru altında gülüşüyorlardı. Sandrin çayı hazırlıyor, onlara bakıp gülümsüyordu. Bardakların sesi birden görevini anımsattı Ana'ya.

"Ay! Kusura bakmayın, gevezeliğe daldım!" dedi. "Bir hemşeriye rastlamak öyle keyifli bir şey ki..."

"Kendi evimdeymişim gibi davrandığım için ben özür dilemeliyim asıl," dedi Sandrin. "Fakat saat on bir oldu ve benim yolum uzun..."

"Nereye? Kente mi gideceksiniz yoksa?" diye şaşkınca sordu Ana.

"Evet."

"Nasıl olur? Gece vakti, hem de yağmur yağıyor... Siz ise yorgunsunuz! Burada kalın. Yegor mutfakta yatar, biz ikimiz de şuracıkta..."

"Hayır, gitmem gerek," dedi genç kız.

"Evet hemşerim, bu küçük hanım ortadan yok olmalı. Burada tanıyorlar onu. Yarın sokakta görülürse hiç de iyi olmaz!" dedi Yegor.

"Peki ama... Yalnız başına mı gidecek?"

Yegor gülümsedi:

"Evet."

Genç kız kendine bir çay doldurdu, bir parça çavdar ekmeği aldı, düşünceli gözlerini Ana'ya dikerek yemeğe başladı.

"Nasıl gidersiniz? Nataşa da öyle yapardı! Ben olsam gitmezdim... Korkardım!.."

Yegor:

"O da korkar," dedi. "Değil mi, Sandrin?"

"Tabii!"

Ana bir onun, bir ötekinin yüzüne baktı, alçak sesle:

"Ne kadar da... Katısınız!" diye söylendi.

Çayını içtikten sonra Sandrin hiçbir şey söylemeden Yegor'un elini sıktı, mutfağa geçti. Ana da peşinden gitti.

"Pavel'i görürseniz, benden selam söyleyin lütfen."

Eliyle kapının mandalını tutmuşken birden geriye döndü, hafif bir sesle:

"Sizi öpebilir miyim?" diye sordu.

Ana karşılık vermeksizin, onu sevecenlikle bağrına basıp öptü. Kız usulca:

"Teşekkür ederim," dedi.

Ve başıyla selamladıktan sonra çıkıp gitti.

Ana yine odaya döndü, kaygılı bakışlarla pencereden dışarısını seyretti. Karanlığın içinde, yarı erimiş kar taneleri ağır ağır iniyordu gökten.

Yegor:

"Prozorov'ları da anımsıyor musunuz?" diye sordu.

Bacaklarını açıp oturmuş, çayını üflüyordu gürültülü bir şekilde. Yüzü kızarmış, ter içindeydi. Memnundu.

"Hatırlıyorum," dedi Ana.

Düşüncelere dalmıştı. Her zamanki yan yan yürüyüşüyle geldi, oturdu, hüzünlü bakışlarını konuğuna çevirdi, acımalı bir sesle:

"Hay Allah! Sandrin nasıl varacak şehre?"

"Yorulacak," dedi Yegor. "Hapislik sarstı onu. Önceleri daha sağlamdı... Üstelik özen gösterilerek büyütülmüş... Galiba ciğerlerinde bir şey var..."

Ana, sesini alçaltarak:

"Kimin nesidir?"

"Bir arazi sahibinin kızı. Sandrin'in dediğine göre babası sefih bir hayat yaşarmış. Neyse, evlenmek istiyorlar, haberiniz var mı, anne?"

"Kim evlenmek istiyor?"

"Sandrin'le Pavel. Ama fırsat bulamıyorlar ki bir türlü... Pavel serbest olduğu zaman kız hapiste ya da tersi!"

Kısa bir sessizlikten sonra Ana:

"Haberim yoktu," dedi. "Pavel hiç kendinden söz etmez..."

Genç kıza daha fazla acıdı. Elinde olmayarak konuğuna kızgın bir bakış fırlattı.

"Kendisine eşlik etmeniz gerekirdi!" diye ekledi.

Yegor sakin sakin cevap verdi:

"Olanaksız! Burada yapmam gereken bir sürü iş var. Bütün gün durmadan yürümem gerek. Bendeki bu astımla hiç de hoş değil..."

Ana, tarif edilemez bir tonla:

"İyi bir kız," dedi.

Yegor'un söylediklerini düşünüyordu. Bu haberi oğlundan değil de bir yabancıdan işitmek, incitmişti onu. Dudaklarını sıktı. Kaşları çatılmıştı.

Yegor başını sallayarak onayladı:

"Çok iyi bir kız! Görüyorum ki ona acıyorsunuz. Ama neye yarar? Hepimize, bütün devrimcilere acımaya kalkarsanız, sizdeki merhamet yetmez. Hepimizin yaşantısı zor doğrusu. Örneğin, arkadaşlarımdan biri sürgünden daha yeni döndü. O Nijniy-Novgorod'a varırken karısı ile çocuğu onu Smolensk'te bekliyorlardı. Smolensk'e geldi, bu sefer... Karısı ile çocuğu Moskova'da hapisteydiler. Şimdi Sibirya'ya gitme sırası karısında. Benim de bir karım vardı, eşsiz bir kadın. Gelin görün ki beş yıl bu yaşantıyı sürdürdükten sonra mezara girdi..."

Çay bardağını bir defada dikti, devam etti konuşmaya, kaç ay, kaç yıl hapiste kaldığını, sürgünde yaşadıklarını, bir bir sayıp dökmeye başladı. Türlü türlü felaketleri, hapishanede yediği dayakları, Sibirya'da çektiği acıları ve açlığı anlattı. Ana, ona bakarak usulca dinliyordu. Bu ıstırap, zulüm ve hakaret dolu yaşantıyı bu kadar sade ve sakin anlatmasına hayret ediyordu.

"Boş ver... İşimize bakalım şimdi."

Sesi değişti, yüzü ciddileşti. Önce, broşürleri fabrikaya hangi yolla sokmayı düşündüğünü sordu. Bütün ayrıntılar hakkında bu derece kesin bilgi sahibi olması Pelageya'ı şaşırttı.

İş faslını bitirdikten sonra yine doğdukları köyden söz etmeye başladılar. Yegor şakalaşıyor, Pelageya ise geçmiş yıllara dönüyordu. Bu yıllar onun için tıpkı bir bataklığa benziyordu. Birbirinden farkı olmayan keseklerle kaplı, tümsekler arasında küçük kavakların ürkek ürkek titreştiği, ufak köknarlar ve ak kayınlar dikili bir bataklık. Kayınlar yavaş yavaş büyür, bu çürümüş, oynak zemin üzerinde beş, altı yıl kadar yaşar, sonra onlar da çürür giderdi. Ana dayanılmaz bir acıma duygusuyla gözleri önüne getiriyordu bu tabloyu. Sert, inatçı yüzlü bir genç kız görüyordu ta uzaklarda. Kar taneleri altında durmaksızın yürüyordu kız; yapayalnızdı ve çok yorgundu.

Bir de oğlu vardı. Hapiste. Belki uyumamıştı daha, bir şeyler düşünüyordu. Anasını değil ama. Şimdi anasından daha yakın biri vardı ne de olsa... Değişik renk ve biçimlere bürünen ağır düşünceler, sinsi sinsi kuşatıyordu Pelageya'yı, yüreğini kuvvetle sıkıyordu...

"Yorgunsunuz anne, gidip yatalım," dedi Yegor gülümseyerek.

Pelageya iyi geceler dileyip mutfağa gitti. Usul usul, yan yan yürüyor, yakıcı burukluğunu yüreğinde hapsediyordu.

Sabahleyin çay içerlerken Yegor sordu:

"Ya sizi yakalarlar da bu broşürleri nereden aldığınızı sorarlarsa ne diyeceksiniz?"

"Bu sizin üzerinize vazife değil diyeceğim, ne diyeceğim!"

"Evet ama bu konuda sizinle aynı kanıyı paylaşmazlar. Tam tersine, bunun üzerlerine vazife olduğu kanısındadırlar. Uzun uzadıya sorguya çekecekler sizi."

"Ama ben de hiçbir şey söylemeyeceğim!"

"Hapse atacaklar sizi."

"Ne olacak ki? Şükür Tanrı'ya, hiç değilse bir işe yaramış olurum. Kimin ihtiyacı var ki bana? Hiç kimsenin. Dediklerine göre işkence de etmiyorlarmış..."

Yegor dikkatle Ana'ya baktı:

"Orası öyle! İşkence yok. Ama sizin gibi iyi bir kadın ayağını denk almalı..."

Ana, acı bir gülümsemeyle:

"Tam da size düşer yani bana bu dersi vermek!" dedi.

Yegor bir an sustu, odayı arşınladı, sonra Ana'ya yaklaştı:

"Zor iş, hemşerim! Bana öyle geliyor ki sizin için çok zor olacak."

Ana "boş versene" der gibi bir el hareketi yaptı.

"Herkes için zordur!" dedi. "Belki ancak anlayanlara kolay gelir bu... Ama ben de artık yavaş yavaş anlıyorum yiğit insanların ne istediklerini..."

Yegor ağır bir sesle:

"Eğer bunu anlıyorsanız anne, demek hepsi de size muhtaç, hepsi!" dedi.

Pelageya, Yegor'a bir göz attı, hiçbir şey demeden gülümsedi.

Öğleyin, göğsünü broşürlerle doldurdu. Alabildiğine serinkanlıydı. Bu işi öyle bir ustalıkta yaptı ki, Yegor sevincinden dilini şaklattı.

"Mükemmel!" diye haykırdı. "Taşıdığınız o edebî metinler sizi hiç değiştirmedi anne. Her zamanki gibi tatlı bir kadın olarak kaldınız, olgun yaşta, topluca, uzun boylu bir kadın. Ne kadar tanrı varsa, hepsi korusun sizi!"

Yarım saat sonra, Ana, yükünün ağırlığı altında iki büklüm, sükûn ve huzur içinde fabrika kapısına dayandı. İşçilerin alaylarına sinirlenen iki bekçi hiç nazik davranmıyor, avluya giren

herkesin üstünü arıyorlardı. Karşılıklı küfürler savruluyordu. Bir yanda bir polis duruyordu, bir de cılız bacaklı, kırmızı suratlı, sinsi bakışlı bir adam.

Pelageya sırığı bir omuzundan öbür omuzuna aktarıyor, bir yandan da göz ucuyla adamın hareketlerini izliyordu. Onun bir ispiyoncu olduğunu seziyordu.

İri yarı, kıvırcık saçlı bir delikanlı, şapkasını ensesine yıkmış, üstünü arayan bekçilere şöyle bağırıyordu:

"Cepleri değil, kafamın içini aramak gerek, zebaniler!"

Bekçilerden biri:

"Kafanın içinde bitten başka bir şey yok..." dedi.

"İyi ya işte, siz de bitleri ayıklayın, başka şeye aklınız ermez zaten!"

İspiyoncu, seri bir bakışla delikanlıyı süzdü, yere tükürdü.

"Bırakın da geçeyim ben," dedi Ana. "Görüyorsunuz ki yüküm ağır, belim kırıldı!"

Çileden çıkmış olan bekçi:

"Geç, geç! Fazla söylenme!" diye bağırdı.

Yerine varınca, Ana kapları yere bıraktı, yüzündeki teri silerek çevresine bir göz attı.

Çilingir Gusev kardeşler hemen yanına yaklaştılar. Büyüğü, Vasili, kaşlarını çatarak yüksek sesle sordu:

"Etli börek var mı?"

Ana:

"Yarın getiririm!" diye karşılık verdi.

Bu parolaydı. Adamların yüzü aydınlandı. Genç olanı İvan kendisini tutamayıp haykırdı:

"Ah! Ne yiğit kadınsın sen Ana..."

Vasili çömeldi, kaplardan birinin içine baktı; aynı anda bir tomar kâğıt kayboldu ceketinin altında. Yüksek sesle:

"İvan," dedi. "Eve gitmeyelim, bu yemekten yiyelim."

Ve kaşla göz arasında broşürleri çizmesinin içine tıkıverdi.

"Yeni kantinciye yardım etmeliyiz!.."

"Doğru," dedi İvan ve bastı kahkahayı.

Ana dikkatle çevresine bakınıyor, arada bir bağırıyordu:

"Sıcak çorba var, sıcak erişte var!"

Ve tomar tomar broşürleri el altından çıkarıp dost işçilere aktarıyordu. El değiştiren her tomarda, jandarma subayının suratı geliyordu gözlerinin önüne, karanlık odada tutuşan bir kibrit alevine benzer sarı bir leke gibi... Ve hınçlı bir sevinçle şöyle diyordu ona içinden:

"Al bu da sana ahbap..."

Öbür tomarı uzatırken sevinçle ekliyordu:

"Al bir daha!.."

İşçiler tabaklarıyla oraya doğru gelince, İvan Gusev yüksek sesle gülüyor, Pelageya da "edebî metin" dağıtımını yarıda keserek yemek dağıtıyor, tabaklara lahana çorbası ve erişte dolduruyordu. Gusev'ler ise habire şakalaşıyorlardı:

"Pek de becerikli bu Pelageya!"

Ateşçinin biri, suratı iki karış, şu karşılığı verdi:

"Muhtaçlık her şeyi yaptırır insana. Nafakanı getireni elinden aldılar, itler!.. Üç kapiklik erişte doldur bana... Merak etme Ana, sen bu zor günlerin de altından kalkarsın!"

Pelageya gülümsedi:

"Bu yüreklendirici sözünüz için çok teşekkürler!"

İşçi, oradan uzaklaşırken homurdandı:

"Bu sözü söylemem bana pahalıya mal olmuyor ki..."

Pelageya yeniden bağırmaya başladı:

"Sıcak çorba var! Erişte var! Lahana çorbası var!"

Oğluna, bu ilk adımı anlatacağını düşünüyordu. Subayın kötü, safralı suratı gözünün önünden bir türlü gitmiyordu. Siyah bıyıkları oynuyor, öfkeden kızarıyordu. Hırsından çatlayacaktı. Ana'nın neşeli yüreği ise kuşlar gibi cıvıl cıvıldı. Neşeli olmasına rağmen bir yandan da gözleri nefretle dolup taşıyor, yemekleri dağıtırken kendi kendine konuşuyordu:

"Al bir daha!.. Al bir tane de sana!.."

XVI

Akşam çayını içerken, pencerenin altında çamuru döven ayak sesleri işitti. Tanıdık bir ses geldi dışarıdan. Fırlamasıyla mutfak kapısına saldırması bir oldu. Birisi çıkıyordu basamakları. Ana'nın gözleri karardı. Pervaza yaslanıp kapıyı ayağı ile itti. Hiç yabancı olmayan bir ses:

"İyi akşamlar, küçük anne!" dedi.

Uzun, kuru eller kondu omuzlarına. Düş kırıklığının verdiği acı ile Andrey'i yeniden görmenin sevinci birbirine karıştı yüreğinde. Bu iki duygu kabardı, derin, yakıcı tek bir duyguya dönüştü ve Ana'yı kaldırıp Andrey'in göğsüne attı. Delikanlı, titrek kolları arasında sıktı onu. Ana, ağzını hiç açmadan usul usul ağlıyordu. Andrey onun saçlarını okşadı, tatlı bir sesle:

"Ağlamayın, küçük anne," dedi. "Yüreğinizi tüketmeyin! Hiç kuşkunuz olmasın, yakında salıverecekler onu. Aleyhinde hiçbir kanıtları yok ve bütün arkadaşlar tavada balık gibi susuyorlar..." Kollarını Ana'nın omuzlarına dolayıp odaya götürdü. Pelageya, Andrey'e yaslanıyor, anlatacaklarını merak ederek konuşmaya başlamasını beklerken telaşla gözyaşlarını siliyordu.

"Pavel sizi öpüyor. Sağlığı yerinde. Eh, hapiste ne kadar mümkün olursa, mümkün olduğu kadar keyfi de yerinde. Hapishane sıkışık. Gerek burada, gerek şehirde, yüzden fazla insan tutuklandı. Üçer, dörder kişi kalıyorlar hücrelerde. Hapishane müdüriyetine diyecek yok, kötü değiller ama işleri başlarından aşkın: O Allah'ın belası jandarmalar öyle bir iş çıkardılar ki başlarına! Gerçek şu ki, çok sert davranmıyorlar. Genelde bize: 'Baylar, uslu uslu oturun, hır çıkarmayın!' diyorlar. Böylece her şey yolunda gidiyor. Mahpuslar çene çalıyor, birbirleriyle kitap değiş tokuşu yapıyor, yemeklerini paylaşıyorlar. İyi bir hapishane! Tabii köhne bir yer, pislik içerisinde ama yine de tatlı bir havası var. Üzüntüye kapılmıyor insan hiç. Adi suçlular da iyi insanlar, bize çok yardımları dokunuyor. Ben, Bukhin ve daha dört kişi salıverildik. Pavel de yakında serbest bırakılacak, buna hiç kuşku yok. En

uzun süre kalacak olanı, Vesovşikov'dur. Müthiş kızıyorlar ona. Boyuna herkese kafa tutuyor. Jandarmalar hiç tahammül edemiyorlar ona. Belki mahkemeye bile verirler onu, belki de falakaya yatırırlar. Pavel onu yatıştırmaya epey uğraştı: 'Boş ver, Nikolay! Arkalarından bağırmakla onları yola getiremezsin!' diye öğütler verdi durdu. Ama o, 'Hepsini tavşanlar gibi geberteceğim!' diye bar bar bağırıyor. Pavel iyi davranıyor. Herkese karşı sakin, herkesle barışık. Söylüyorum ya, yakında salıverilir yüzde yüz..."

Ana'nın yüreğine su serpilmişti. Gülümseyerek:

"Yakında," diye yineledi. "Evet, biliyorum, yakında."

"Madem biliyorsunuz, her şey yolunda! Hadi öyleyse, bana çay doldurun da anlatın bakalım ne var ne yok?"

Andrey tatlı tatlı gülümseyerek Ana'ya bakıyor, yuvarlak gözlerinde iyilik, yakınlık, biraz hüzünlü ama sevecen bir alev parlıyordu.

Pelageya derin bir iç geçirme ile delikanlının zayıf yüzünü seyretti; koyu renkte kıl kümeleri bu yüze gülünç bir hava veriyordu.

"Sizi çok severim Andreyciğim!" dedi.

"Birazcık da sevseniz bana yeter. Beni sevdiğinizi biliyorum, siz herkesi sevebilirsiniz, gönlünüz gani!" dedi Küçükrusyalı sandalyesinde ileri gelir sallanarak.

Ana üsteledi:

"Hayır, sizi özel olarak severim! Eğer bir anneniz olsaydı, sizin gibi bir oğlu olduğu için herkes imrenirdi ona..."

Andrey fısıldar gibi:

"Benim de bir anam vardır, kim bilir nerede..." dedi.

Ana:

"Bugün ne yaptım, biliyor musunuz?" diye haykırdı.

Ve keyfinden kekeleyerek, biraz da süsleyip püsleyerek broşürleri fabrikaya nasıl soktuğunu ateşli ateşli anlattı.

Andrey önce şaşkınlıkla gözlerini açtı, sonra kasıklarını tutarak kahkahalarla güldü, elini kafasında şaklattı, sevinçle bağırdı:

"Ne diyorsunuz? Şaka etmiyorsunuz ya! Yaman bir iş görmüşsünüz! Pavel zevkten dört köşe olacak! İşte bu iyi, küçük anne! Pavel için de, herkes için de iyi!"

Kendinden geçmişti. Parmaklarını şakırdatıyor, ıslık çalıyor, sandalyesinde sallanıp duruyordu. Taşkın sevinci Ana'da derin yankılar uyandırıyordu. Pelageya, sanki yüreği açılıvermiş de içindeki sevinci belirten sözcükler şakır şakır dışarı fışkırmış gibi devam etti:

"Sevgili Andreyciğim! Kendi yaşamımı düşündüm de, aman Tanrım! Ne diye yaşamışım ki sanki? Çalışmak... ve habire dayak yemek için mi?.. Kocamdan başka kimsenin yüzünü görmezdim, korkudan başka bir şey bilmezdim. Pavel nasıl büyüdü, onu bilmem. Kocam sağken, oğlumu sever miydim? Bunu bile bilmiyorum. Bütün derdim, düşüncem tek bir şeye yönelikti: O vahşi hayvanı yedirebileyim, yemeğini zamanında önüne koyayım da kızmasın, beni dövmesin, hiç değilse bir kerecik olsun bağışlasın beni. Ben öyle davranırdım ama beni bağışladığını da hiç ama hiç anımsamam. Sürekli döverdi beni. Beni ben olduğum için dövmezdi de, bütün nefret ettiği kimseler yerine döverdi sanki! Yirmi yıl böyle yaşadım. Evlendikten önceki yaşantımı unuttum bile. Bazen bir şeyler anımsar gibi oluyorum... Sonra hiçbir şey görmüyorum artık, kör gibiyim! Benimle aynı köyden olan Yegor İvanoviç buradaydı, şundan bundan söz ediyordu, bense... Evleri, insanları anımsıyorum ama nasıl yaşarlardı, neler konuşurlardı, ne oldular, unuttum gitti! Yangınları anımsıyorum... İki kez yangın çıkmıştı. Her şey uçup gitmiş içimden. Ruhum, terk edilmiş, kör sağır bir ev gibi kapalı..."

Ana, sudan çıkmış balık gibi, derin derin soludu. Öne doğru eğildi, daha cılız bir sesle devam etti:

"Kocam ölünce, oğluma tutundum... Ama o, işte bu gibi işlerle uğraşmaya başladı. Hiç hoşuma gitmedi haliyle bu durum. Ona da acıyordum... Başına bir şey gelirse ben nasıl yaşayacaktım tek başıma? Ne kaygılar, ne korkular geçirdim! Başına gelecekleri düşününce yüreğim hop ediyordu..."

Başını ağır ağır salladı:

"Biz kadınların sevgisi saf değildir!" diye sürdürdü. "Biz sevmeye gerek duyduğumuz şeyleri severiz. Sözgelimi sizi düşünüyorum da, siz ki ananızı özlüyorsunuz, ne kadar çok ihtiyacınız var ananıza! Halk için acı çeken, hapishaneye ya da Sibirya'ya giden, ölen bunca kişi için de durum aynı... Karanlıkta, karda, çamurda, yağmur altında yollara düşen, buraya gelmek için yedi kilometre yol tepen o gencecik kızları kovalayan ne? İten ne? Sevgi! Katıksız sevgi bu işte! İnanıyorlar Andrey, imanları var. Bense, bu biçim sevmesini hiç bilmem. Benim olan, benle ilgisi olan her şeyi severim ben!"

Küçükrusyalı, Ana'nın yüzüne hiç bakmaksızın, kafasını, yanağını ve gözlerini ovuşturup, üstüne basa basa:

"Siz de öyle sevebilirsiniz," dedi. "Herkes daha çok kendi yakınlarını sever. Oysa sevgi dolu bir yürek için uzak olanlar bile yakın sayılır. Çok sevgi taşıyabilirsiniz siz de o uçsuz bucaksız ana yüreğinizde..."

"Umarım!" diye mırıldandı Pelageya. "Bana öyle geliyor ki güzel bir şey böyle yaşamak! Örneğin sizi belki Pavel'den bile çok seviyorum. O çok içine kapanık bir oğlan... Baksanıza, Sandrin'le evlenmek istiyormuş da, bana hiç çıtlatmadı bile bunu, ben ki onun anasıyım..."

"Yalan! Doğru olmadığını biliyorum. Seviyor kızı, kız da onu seviyor, bu doğru. Ama iş evlenmeye gelince, hayır! Sandrin ister ama Pavel istemiyor..."

Ana, düşünceli ve tasalı bakışını Andrey'e dikti:

"Ya! Öyle mi?" dedi. "Demek öyle? İnsanlar kişisel yaşantılarını feda ediyorlar demek..."

Andrey alçak sesle:

"Pavel az bulunur bir insan!" dedi. "Demir gibi adam..."

"Ama şimdi hapishanede! Kaygı verici, korkutucu bir şey değil mi bu? Ne var ki, daha şimdiden kaygının niteliği değişti bile. Ne yaşam aynı yaşam, ne de korku aynı korku. Ben artık hepsi için tasalanıyorum. Benim yüreğim de başkalaştı; ruhun gözle-

ri açıldı, sadece bakmakla yetinmiyor, üzülüyor ve seviniyor da. Çok anladığım şeyler değil bunlar. Sonra, Tanrı'ya inanmamanız gücüme gidiyor, burukluk veriyor bana. Neyse bunun çaresi yok. Yalnız görüyorum ki iyi insanlarsınız, evet, iyi insanlar! Ve halk uğruna kendinizi zor bir yaşantıya adamışsınız, evet, acılı bir yaşantıya, gerçek uğruna. Sizin gerçeğinizi ben de anlamış bulunuyorum: Güçlü zenginler var oldukça, halkın hiçbir şeyi olmayacak, ne adalet, ne mutluluk, hiçbir şey! Baksanıza, aranızda yaşıyorum; kimi geceler eski yaşantım geliyor aklıma, ayaklar altında çiğnenen gücüm, ezilen yüreğim... Aklıma geldikçe de kendi kendime acıyorum. Ne de olsa, yaşantım daha iyi şimdi. Her geçen gün kendimi biraz daha kendim olarak görüyorum... Kendimi buluyorum..."

Küçükrusyalı kalktı, büyük zayıf ayaklarını sürtmemeye çalışarak bir aşağı bir yukarı yürümeye başladı.

"Söylediklerinizi güzel, çok güzel!.. Kerç'te gencecik bir Yahudi vardı. Şiir yazardı. Bir gün şöyle yazdı:

Öldürülen suçsuzları
Diriltecektir bir gün
Gerçeğin gücü!

"Kendisi de polis tarafından Kerç'te öldürüldü daha sonra. Ama bu önemli değil. O biliyordu gerçeği. Ve gerçeğin tohumlarını insanların içine serpmeyi. Siz de bir bakıma öldürülmüş bir suçsuzsunuz işte..."

"Baksanıza nasıl konuşuyorum şimdi! Konuşuyorum, kendi söylediklerimi kendim dinliyorum, kulaklarıma inanamıyorum. Ömrüm boyunca bir tek şey düşünmüşümdür oysa; geçip giden günlerin kıyısında yaşamak, bir köşeye çekilmek, göze görünmemek, yeter ki kimse de bana dokunmasın... Şimdi ise herkesi düşünüyorum. Yaptığınız işleri pek anlamıyorum belki ama herkes benim yakınım artık, herkese acıyorum, herkesin iyiliğini istiyorum. Özellikle sizin, sevgili Andrey!.."

Küçükrusyalı, Ana'ya yaklaşıp:

"Teşekkür ederim!" dedi.

Elini avucuna alıp sıktı, salladı, sonra hızla öte yana döndü.

Heyecandan yorulan Pelageya bulaşıkları ağır ağır yıkadı. Suskunlaşmıştı. Yiğitlik duygusu tatlı bir sıcaklık yayıyordu yüreğine.

Küçükrusyalı:

"Size bir şey söyleyeyim mi, küçük anne?" dedi. "Bir gün Vesovşikov'u biraz okşarsanız iyi olur. Babası da hapiste. İğrenç ihtiyarın biri! Nikolay penceresinden onu görünce hakaret yağdırıyor. İyi şey değil yaptığı! İyi yürekli çocuktur, köpekleri, sıçanları bütün yaratıkları sever, yalnız insanları sevmez. Nasıl da yozlaştırıyorlar insanı!"

Pelageya düşünceli düşünceli:

"Anası ortadan yok oldu, babası hırsız ve ayyaş," dedi.

Andrey yatmaya gidince, Ana sezdirmeden kutsadı onu. Yatağa gireli yarım saat kadar olmuştu ki, Pelageya usulca:

"Uyuyor musunuz, Andrey?" diye seslendi.

"Hayır... Niye sordunuz?"

"Allah rahatlık versin!"

"Teşekkür ederim, küçük anne, teşekkür ederim!" dedi Andrey minnettarlıkla.

XVII

Ertesi günü Pelageya yükünü sırtlayıp fabrika kapısına geldiğinde, bekçiler onu kalabalıkla durdurdular, yemek kazanlarını yere bırakması buyruğunu verdiler ve özenle üstünü aradılar.

"Yemeklerimi soğutacaksınız," dedi Ana hiç bozuntuya vermeden.

Bekçiler hiç sıkılmadan giysisinin altını yokladılar.

"Kapa çeneni!" diye homurdandı bekçilerden biri.

Öbürü, Ana'yı omuzundan hafifçe iterek kendinden emin bir tavırla:

"Ben demedim mi sana!" dedi. "Tahta perdeden içeri atıyorlar işte!"

Pelageya'ya ilk yaklaşan Sizov oldu. Çevresine bir göz attıktan sonra, alçak bir sesle sordu:

"Söylenenleri işittin mi, Ana?"

"Neymiş o?"

"Yine yeni yayınlar geldi! Ortalık bildiri dolu. Ekmeğe tuz eker gibi dört bir yana serpmişler. Neye yaradı yaptıkları tutuklamalar, aramalar? Yeğenim Mazin'i kodese tıktılar da ne oldu sanki? Oğlunu alıp götürdüler. Şimdi belli oldu ki bu işi yapan onlar değilmiş!"

Sakalını avucunun içine aldı, Pelageya'ya baktı, yanından ayrılırken:

"Arada uğra bize," dedi. "İnsanın canı sıkılır öyle yapayalnız..."

Ana teşekkür etti. Bir yandan bağıra çağıra yemeğin gelişini bildiriyor, bir yandan da fabrikaya egemen olan olağanüstü çalkantıyı gözlüyordu büyük bir dikkatle. Bütün işçiler kızışmış gözüküyorlardı. Gruplar halinde bir araya geliyor, sonra dağılıp bir atölyeden öbürüne koşturuyorlardı. Kurum yüklü havada bir yiğitlik, bir gözü peklik yeli estiği seziliyordu. Sağdan soldan birbirini yüreklendiren seslenmeler ya da alaycı haykırışlar yükseliyordu. Yaşlı başlı işçiler ise yalnızca gülümsemekle yetiniyorlardı. Ustabaşıları, endişeli tavırlarla bir oraya bir buraya gidip geliyor, güvenlik görevlileri de koşuşturup duruyordu. Onları görünce işçiler ağır ağır dağılıyor ya da yerlerinde kalsalar bile konuşmalarını kesip onların öfkeli ve kötü niyetli suratlarına sessizce bakıyorlardı.

Bütün işçiler yeni yıkanmış gibiydiler. Gusev kardeşlerden büyüğü oradan oraya gidiyordu; kardeşi onu bir gölge gibi izliyor, kahkahalarla gülüyordu.

Marangoz ustası Vavilov ile puantör İsai yavaş yavaş Ana'nın yanından geçtiler. Zayıf, ufak tefek bir adam olan puantör başını dik tutuyor, şişkin, donuk yüzlü marangoza bakmak için boynunu sola eğiyor, sakalını oynatarak hızlı hızlı konuşuyordu:

"Bakınız İvan İvanoviç, herkes gülüyor, herkes sevinç içinde. Oysa Müdür Bey'in söylediği gibi, bu sorun devletin mahvıyla ilişkili. Burada yapılması gereken iş yabanıl otları temizlemek değil. İvan İvanoviç, toprağı sürmek gerek, toprağı sürmeli!.."

Vavilov ellerini ardında kavuşturmuş olarak yürüyordu. Parmaklarının kasılı olduğu görülüyordu. Yüksek sesle:

"İstediklerini yazsın, bassınlar," dedi. "Ama benden söz etmeye kalkmasın bu köpoğlular."

Vasili Gusev, Ana'nın yanına yaklaştı.

"Bugün yine senden yiyeceğim," dedi. "Senin yemeğine doyum olmuyor!"

Ve göz kırparak sesini alçalttı:

"Tam hedefe vurdunuz, Ana; evet, yaman bir iş becerdiniz!"

Pelageya başıyla dostça bir işaret yaptı. Mahallenin en maskara delikanlısı olan Vasili'nin, kendisine "siz" demesi ve gizli gizli konuşması çok hoşuna gitmişti. Ortalıktaki bu heyecan dalgası, kendisine büyük mutluluk veriyordu.

"Ben olmasaydım, muhakkak ki..." diye düşünüyordu.

O sırada üç rençber, Ana'nın yakınında durdu. Aralarından biri alçak sesle hayıflandı:

"Hiçbir yerde bulamadım..."

"Yüksek sesle okumaları gerekirdi! Ben okuma bilmem ama heriflere korkunç bir darbe indirilmiş olduğunu görüyorum!.."

Üçüncüsü ortalığa bir göz attı:

"Ocağa gidelim," diye teklif etti.

Gusev göz kırparak:

"Görüyor musunuz yaptığı etkiyi?" diye fısıldadı.

Pelageya eve döndüğünde ağzı kulaklarına varıyordu.

"Okuma bilmediklerine pek hayıflanıyorlar," dedi Andrey'e. "Ben gençken bilirdim, sonra unuttum..."

"Yeni baştan öğrenmek gerek!"

"Bu yaşta mı? Herkesi kendime mi güldüreceğim?"

Andrey raftan bir kitap aldı, bıçağının ucuyla kapaktaki bir harfi göstererek sordu:

"Bu hangi harf?"

Ana gülerek:

"R!" diye yanıtladı.

"Ya şu?"

"A..."

Pelageya sıkılmış, mahcup olmuştu. Andrey'in gözlerinin içi gülüyordu. Kendisiyle alay ediyor sandı. Fakat delikanlının yüzü ciddiydi, sesi de sakin ve tatlı çıkıyordu. Ana zoraki bir gülümsemeyle:

"Sahi mi, Andrey, gerçekten bana öğreteceğinizi düşünüyor musunuz?" diye sordu.

"Neden olmasın?.. Mademki daha önce okuma biliyordunuz, kolayca öğrenirsiniz yeniden. Atasözü der ki: Olmadıysa olmadı, ne yapalım! Ama olduysa, ne âlâ!.."

"Ama başka bir atasözü de şöyle der: İkonlara baka baka aziz olunmaz!"

Küçükrusyalı kafasını salladı:

"Evet, atasözünden, bol ne var: 'İnsan ne denli az şey bilse, o denli rahat uyur' derler örneğin. Bu atasözü doğru mu yani? Atasözleriyle düşünmek mideye vergidir; mide, atasözlerinden bir dizgin örer, onu ruhumuza takıp daha iyi gütmek için... Peki ya şu harf?"

Ana kaşlarını çatmış, gözlerini kitaba dikmiş, unutmuş olduğu harfleri anımsamak için çaba harcıyordu. Bu işe öylesine dalmıştı ki, geri kalan her şeyi unutmuştu. Fakat az sonra gözleri yoruldu. Önce sulandı, sonra üzüntü yaşları belirdi. Hıçkırarak ağlamaya başladı:

"Alfabe öğreniyorum!" dedi. "Kırkımdan sonra okuma öğreniyorum..."

Küçükrusyalı, hafif ve okşayıcı sesiyle:

"Ağlamamak gerek!" dedi. "Başka türlü yaşayamazdınız ama görüyorsunuz ya, insanların kötü bir ömür sürdüklerini anlıyorsunuz artık! Binlerce insan var ki sizden daha iyi bir yaşantı sürebilirlerdi, oysa hayvanlar gibi yaşıyorlar, hem de övünüyorlar.

Övünülecek, hoşlanacak ne var yaşantılarında? Bugün çalışıyor, yiyorlar; yarın aynı şey ve ömürlerinin her günü böyle geçer: Çalışmak, yemek, çalışmak, yemek… Arada, çocuk dünyaya getirirler. Önce eğlence olur bu. Gelgelelim çocuklar da çok yemeye başladılar mı, ebeveynler kızar, onları hırpalamaya başlarlar: 'Çabuk olun, bir an önce büyüyün pisboğazlar, büyüyün ki çalışasınız!' diye sıkıştırırlar. Yavrularını evcil hayvanlar haline getirmek isterler. Ama çocuklar da kendi mideleri için çalışmaya koyulurlar, bir kürek mahkûmu prangasını nasıl sürüklerse onlar da yoksul yaşantılarını öyle sürdürürler! İnsan aklının zincirlerini koparan kimseler gerçek insanlardır. Şimdi siz de gücünüz yettiğince bu işe koyulmuş bulunuyorsunuz işte."

Ana içini çekti.

"Beni karıştırmayın," dedi. "Benim elimden ne gelir ki!"

"Niye gelmesin? Bu işler yağmur gibidir... Her bir damla bir tohumu sular. Okumayı öğrendiğiniz zaman..."

Andrey gülmeye başladı, kalkıp yukarı aşağı gezindi.

"Evet, öğreneceksiniz!.. Ve Pavel eve dönünce... Ha, ne dersiniz?"

"Ah Andrey!" dedi Ana. "İnsan gençken her şey basit görünür gözüne. Yaşlandıkça üzüntüler artar, gücü eksilir, kafa ise hiç kalmaz..."

XVIII

Akşam olunca, Küçükrusyalı dışarı çıktı. Pelageya lambayı yaktı, çorap örmek için masanın yanında oturdu. Ama çok geçmeden kalktı, kararsız adımlarla gezinmeye başladı, mutfağa girdi, kapıyı sürgüledi, tasalı bir ifadeyle odaya geri döndü. Perdeleri çekti. Sonra, raftan bir kitap alıp masaya oturdu yine, odaya bir göz gezdirdi ve sayfaların üzerine eğildi. Dudakları oynamaya başladı. Sokaktan bir gürültü gelince titreyerek kitabı kapatıyor ve dikkatle kulak kabartıyordu. Sonra gözlerini kâh yumarak, kâh açarak, mırıldana mırıldana heceliyordu:

"Dün-ya-mız..."

Kapı vuruldu. Telaşla ayağa kalktı, kitabı rafın üzerine attı, kaygıyla sordu:

"Kim o?"

"Ben..."

Ribin içeri girdi, sakalını ağır ağır sıvazladı.

"Eskiden kim o diye sormadan içeri alırdın ziyaretçileri..." dedi. "Yalnız mısın? İyi. Küçükrusyalı'nın burada olduğunu sanıyordum. Onu gördüm bugün. Hapislik insanı bozmuyor."

Oturdu.

"Biraz konuşalım," dedi.

Ağırbaşlı, gizemli bir havası vardı. Ana'nın içini belirsiz bir korku sardı. Ribin ağır sesiyle söze başladı:

"Her şey parayla olur. Hiçbir şey parasız olmaz, ne doğum, ne ölüm. Hiçbir şey. İşte böyle. Broşür basmak, bildiri basmak, bunlar da para demek. Peki, nereden geliyor bu para, kim ödüyor masrafları haberin var mı?"

Pelageya tehlikenin kokusunu iyice almaya başlamıştı. Usulca:

"Bilmiyorum," dedi.

"Bilmezsin elbet. Ben de bilmiyorum. Kim yazıyor peki bunları?"

"Bilginler..."

"Yani beyler! Sorun bu işte!"

Ribin'in yüzü gerildi, kızardı.

"Demek ki broşürleri beyler hazırlayıp dağıtıyorlar. Ve bu kitaplar da beylere karşı yazılıyor. Şimdi söyle bakayım, halkı kendilerine karşı ayaklandırmak için para harcamakta ne çıkarları var, ha?"

Ana gözlerini kırpıştırıp korkuyla haykırdı:

"Neler geçiriyorsun aklından?.."

Ribin iskemlenin üzerinde hantal bir ayı gibi kıpırdadı.

"Hah!" dedi. "Sorun bu. Bu düşünceye varınca ben de sarsıldım."

"Bir şey mi işittin?"

"Aldatmaca bu! Burnum aldatmaca kokusu alıyor. Bir şey bilmiyorum ama aldatmaca olduğuna eminim. Ben gerçeği bilmeye meraklıyımdır. Ve anladım gerçeği. Artık bu beylerle birlikte yürümeyeceğim. Beni sadece bana ihtiyaçları olduğu zaman öne sürüyorlar, köprü gibi kullanarak kemiklerime basa basa ilerlemek için..."

Bu karanlık sözler Ana'nın yüreğini dağladı. Kaygıya kapılarak:

"Aman Tanrım!" diye haykırdı. "Nasıl olur da Pavel anlamaz bunu ve ötekiler..."

Yegor'un, Nikolay İvanoviç'in, Sandrin'in ciddi ve dürüst yüzleri gözleri önüne geldi. İçi sızladı. Kafasını olumsuz anlamda sallayarak:

"Hayır, hayır!" diye ekledi. "İnanamam buna. Onlar kendi vicdanlarının sesiyle hareket ediyorlar..."

"Kimden söz ediyorsun sen?"

"Hepsinden, gördüğüm herkesten, ayrım yapmıyorum."

Ribin başını eğdi.

"Sen onlara bakma Ana, daha uzağa bak!" dedi. "Buraya gelenler, yakından gördüklerimiz, belki kendileri de bilmiyorlardır. İnanıyorlar, gerekli olan da budur! Ama belki de, onların arkasında, çıkar kollayan başka kimseler vardır. İnsan boşuna tepmez menfaatini..."

Ve köylü inadıyla ayak diredi fikrinde:

"Beylerden asla iyi bir şey beklenemez!"

Ana yeniden kuşkuya kapıldı.

"Sen ne karar verdin?" diye sordu.

"Ben mi?"

Ribin, Ana'ya baktı, bir an sustu:

"Beylerin ardına takılmamak gerek, işte bu kadar!" diye yineledi.

Yeniden sustu. Suratından aksilik akıyordu.

"Senin oğlanlarla birlikte çalışmak istiyordum. Bu işte yararlı olurum ben, insanlara ne söylemek gerektiğini bilirim. Sorun bu. Ama şimdi, çekip gideceğim. Güvenemem, gitmeliyim."

Başını eğdi, düşündü.

"Köy köy dolaşacak, halkı uyandıracağım. Halk bu işi kendisi, kendi isteğiyle yapmalı. Aklı ererse, kendi yolunu kendi bulur. Ben de halkın anlaması için çaba harcayacağım. Kendinden başka kimseye umut bağlamamalı. En iyi akıl halkta. İşte böyle!"

Ana ona hem acıdı hem de üzüntüye kapıldı. Onu bugüne dek hiç cana yakın bulmuş değildi ama birdenbire kendisine yakın hissetti şimdi.

"Seni yakalarlar," dedi usulca.

Ribin durgun bir havayla:

"Yakalarlar, salarlar, yeniden başlarım..." karşılığını verdi.

"Köylüler kendileri bağlarlar ellerini. Seni hapse tıkarlar..."

"Varsın tıksınlar, yine çıkarım. Yeniden başlarım. Köylülere gelince, ellerimi bir bağlarlar, iki bağlarlar, sonra beni yakalamak değil, söylediklerimi dinlemek gerektiğini anlarlar. Ben onlara derim ki: 'Bana inanmayın, dinleyin yalnızca.' Ve dinlerler, sonunda bana inanırlar!"

Ağır ağır konuşuyor, söylemeden önce her sözcüğü tartıyordu sanki.

"Burada son zamanlarda her türlüsünü gördüm, çok şey anladım..."

Pelageya umutsuzca başını salladı:

"Başına bir şey gelecek, Mikhail!" dedi.

Ribin derin siyah gözlerini Ana'ya dikti; bir karşılık bekler gibiydi. Güçlü kuvvetli vücudu öne doğru eğilmişti. Ellerini iskemlenin kıyısına dayamıştı. Güneş yanığı yüzü, siyah sakalının çerçevesi içerisinde solgun görünüyordu.

"İsa'nın, buğday tanesi için ne söylediğini bilirsin: 'Buğday tanesi ölecek ki yeni bir başakta yeniden doğsun.' Ölene dek daha çok zamanım var. Hinoğlu hinin biriyim ben!"

İskemlenin üzerinde kımıldandı, ağır ağır kalktı:

"Ben hana gidiyorum, biraz çene çalayım ahbaplarla. Küçükrusyalı geleceğe benzemiyor. Yeniden çalışmaya mı başladı?"

Ana güleç bir yüzle:

"Evet," dedi.

"Önemli olan bu. Sana söylediklerimi anlat ona..."

Ağır ağır mutfağa geçtiler, birbirlerine bakmaksızın konuştular.

"Eh, hoşça kal!"

"Güle güle. Hesabını ne zaman kesiyorsun?"

"Kestim bile."

"Peki, yolculuk ne zaman?"

"Yarın, erkenden. Allahaısmarladık!"

Ribin eğilerek çıktı. İstemeye istemeye gidiyor gibiydi. Ana bir süre kapının eşiğinde durup onun ağır adımlarına kulak kabarttı; aynı zamanda, içinde uyanan kuşkuları da dinliyordu. Sonra sessizce odaya döndü, perdenin bir ucunu kaldırıp pencereden dışarı baktı. Camın arkasında yoğun bir karanlık vardı.

"Geceleri yaşıyorum," diye düşündü.

Bu kafası işleyen köylüye acıyordu. Öylesine geniş, öylesine güçlüydü ki...

Andrey canlı ve neşeli döndü eve.

Ana, Ribin'in ziyaretini anlatınca:

"İyi ya!" diye haykırdı. "Köy köy dolaşıp gerçeği anlatsın, halkı uyandırsın. Bizimle başı hoş değil nasılsa. Kafasında köylü fikirleri yer etmiş, bizim fikirlerimize yer kalmamış..."

Pelageya ihtiyatlı bir dille:

"Mesela," dedi. "Efendiler hakkındaki sözleri, bunun altında bir iş var diyor hani... Sakın bizi aldatmasınlar!"

Küçükrusyalı güldü:

"Kafanı mı kurcalıyor yoksa bu tür sözler?" diye haykırdı. "Ah! Küçük anne, keşke paramız olsaydı! Başkasının parasıyla yaşıyoruz daha. İşte Nikolay İvanoviç, ayda yetmiş beş ruble alır, ellisini bize verir. Ötekiler de öyle. Daha öyle öğrenciler var ki açtırlar ama kuruş kuruş biriktirilmiş bir miktar para yollarlar bize her defasında. Her çeşit efendi vardır elbette. Bazıları aldatır, kimileri boş verir ama en iyileri bizlerle gelir..."

Ellerini ovuşturdu ve inançla devam etti:

"Hemen yarın zaferi kazanacak değiliz. Ama arada, 1 Mayıs'ta güzel bir şenlik örgütleyeceğiz. Neşeli bir şey!"

Andrey'in canlılığı, Ribin'in Ana'da yarattığı kaygıyı giderdi. Küçükrusyalı eliyle kafasını sıvazlayarak odanın içinde bir aşağıya bir yukarıya dalaşıyor, gözleri yerde:

"Biliyor musunuz?" diyordu. "Kimi zaman içimde... Olağanüstü bir canlılık duyuyorum!.. Bana öyle geliyor ki, nereye gidilse, arkadaş bulunur ve hepsi aynı ateşle yanıp tutuşur, hepsi şen, hepsi iyi kalpli, hepsi karşısındakine yararlı olma hevesinde. Birbirleriyle konuşmadan anlaşırlar... Uyum içinde, dostluk içinde yaşarlar, her yürek kendi şarkısını söyler. Bütün bu şarkılar dereler gibi akar, bir tek ırmağa dökülür ve ırmak, geniş ve özgür ırmak, denize dek akar gider. Bu deniz, yepyeni bir yaşamın pırıl pırıl mutluluğunu taşır."

Pelageya onun keyfini bozmamak, sözünü kesmemek için hiç kıpırdamıyordu. Onun sözlerini daima başkalarınkinden daha dikkatle dinlerdi. Andrey daha özlü konuşurdu, sözleri insanın yüreğini daha şiddetle etkilerdi. Pavel hiçbir zaman geleceği nasıl gördüğünü söylemezdi, oysa Andrey için bu gelecek benliğinin bir parçasıydı sanki. Onun konuşmalarında, Ana, güzel bir masal dinler gibi olurdu. Yeryüzündeki tüm insanların gelecek büyük şenliğini anlatırdı bu masal, yaşamın anlamını, oğlunun ve arkadaşlarının sürdürdükleri eylemin anlamını aydınlatırdı.

Küçükrusyalı, başını sallayarak devam etti:

"Sonra gerçeğe dönünce, çevresine bakınca, her şeyin soğuk ve çamurlu olduğunu görür insan! Millet bezgin, sinirli..."

Derin bir hüzünle ekledi:

"Haysiyet kırıcı bir şey bu ama gerçek şu ki insandan çekinmeli, insandan korkmalı, dahası... Dahası insandan nefret etmeli! İnsan ne yapacağını şaşırır kalır. Yalnızca sevmek ister ama ne mümkün! Vahşi bir hayvan gibi üzerine saldıranı, seni can saymayanı, insanın yüzünü yumruklayanı nasıl bağışlarsın? Olanaksız bu. Kendim için değil. Yalnız ben olsam, bütün hakaretlere katlanırım. Ama kaba kuvvet kullananlara boyun eğmek is-

temiyorum, benim sırtımda başkalarına nasıl dayak atacaklarını öğrenmelerini istemiyorum."

Şimdi gözlerinde soğuk bir pırıltı oynaşıyordu. İnatçı bir tavırla başını eğdi.

Daha kararlı bir sesle şöyle dedi:

"Şahsen bana bir zararı dokunmasa bile, hiçbir kötülüğe göz yummamam gerekir. Yeryüzünde yalnız değilim çünkü. Diyelim ki, hakarete uğradım bugün ve karşılık vermedim, dahası gülüp geçtim, diyelim ki beni yaralamadı... Ama yarın, gücünü üzerimde deneyen bu saldırgan bir başkasına da el kaldırır. İşte bunun içindir ki insanlar arasında ayırım yapmak, yüreğimi pek tutmak ve bunlar benim kardeşlerim, şunlar değil demek gerek... Bu doğrudur ama doğru da olsa hoş değil işte!"

Ana elinde olmayarak subayı ve Sandrin'i düşündü, içini çekti:

"Ekilmemiş buğdayla nasıl ekmek yapılır!.."

"İşin acıklı yanı da burada!" diye haykırdı Andrey.

"Öyle!"

Birdenbire kocasının yosun tutmuş iri bir taş gibi ağır ve somurtuk suratı geldi gözlerinin önüne. Küçükrusyalı'nın Nataşa ile evlendiğini, oğlunun da Sandrin'le birleştiğini düşündü.

Andrey iyiden iyiye ateşlenmişti:

"Peki, bu neden ileri geliyor? Bunu görmek çok kolay, öyle kolay ki gülünç hatta. İnsanların eşit olmamasından ileri geliyor düpedüz. Şimdi, hepsini aynı düzeye koyalım, aklın yarattığı her şeyi, insan elinin yaptığı her şeyi paylaşalım. O zaman korku ve çekemezliğin kölesi olmaktan, cimrilik ve budalalığın zincirlerinden kurtuluruz!.."

Küçükrusyalı ile Ana sık sık böyle söyleşiye dalarlardı.

Yeniden fabrikada işe alınan Andrey, aldığı tüm ücreti Pelageya'ya vermeye başlamıştı. Ana bu parayı almayı, Pavel'in ücretini almak kadar doğal buluyordu.

Kimi zaman Andrey, gözlerinin içi güle güle:

"Biraz okuma yapalım mı küçük anne, ha, ne dersin?" derdi.

Ana işi şakaya da vursa inatla karşı çıkardı bu öneriye. Andrey'in gülümsemesi onu biraz çekingenleştirir, biraz da incitirdi.

"Mademki güleceksin, ne diye okuyacakmışım?" diye düşünürdü.

Öte yandan bilmediği birtakım bilimsel kelimelerin anlamını da sorardı ve bu gittikçe daha sık olmaya başlamıştı. Sorarken de hiç yüzüne bakmaz, sesinin ilgisiz çıkmasına çalışırdı. Andrey, Ana'nın kendi kendine gizlice öğrenmeye çalıştığını sezdi. Onun sıkılganlığını anladı ve birlikte okumalarını önermekten vazgeçti.

Çok geçmeden Pelageya:

"Gözlerim iyi görmüyor, Andrey," dedi. "Gözlük kullanmam gerekecek galiba."

"Kolay! Pazar günü şehre gideriz, sizi doktora götürürüm, gözlüğünüzü alırsınız..."

XIX

Pavel'i görmek için izin istemeye gitmişti üç kez. Her seferinde de, jandarma komutanı tatlılıkla geri çevirmişti Ana'yı. Kırmızı yanaklı, iri burunlu, kır saçlı, ufak tefek bir ihtiyar olan general:

"Bir hafta sonra, hanımcığım, daha önce olmaz!" demişti, "Bir hafta sonra bakarız. Şimdi sırası değil..."

Tostoparlak, şişko general, dükkânda biraz fazla bekleyip küflenmeye yüz tutmuş olgun bir erik kurusuna benzerdi. Sarı sivri uçlu bir çöp parçasıyla ufacık beyaz dişlerini karıştırıp dururdu ha bire. Yuvarlak, küçük yeşilimtırak gözlerinin içi sevecenlikle gülümserdi. Sesi sevimli, dost bir sesti.

"Çok terbiyeli!" dedi Ana, Küçükrusyalı'ya. "Hep gülümsüyor..."

"Öyle öyle! Sevimlidirler, güleçtirler. 'İşte size akıllı ve uslu bir adam, bizim için tehlikelidir, asın onu!' diyecekler. Onlar da gülümseyip adamı asacaklar, sonra tekrar gülümsemeye başlayacaklar."

"Bize aramaya gelen daha sıradan biriydi, pis herifin teki olduğu hemen belli oluyordu."

"Bunlar insan değiller ki. İnsanları sağırlaştırmak için kafasına kafasına inen çekiçlerdir. Birer alet. Daha kullanışlı hale gelmemiz için bize biçim vermeye yarayan aletler. Kendileri de, bizi idare eden ele göre yapılmışlardır. Kendilerine buyurulan her işi yapabilirler. Düşünmeden, neye yaradığını sormadan."

En sonunda izin çıktı. Pelageya bir pazar günü hapishane kalemine geldi, bir köşeye çekilip oturdu. Basık tavanlı, dar ve kirli odada, ziyaret saatini bekleyen birkaç kişi daha vardı. Herhalde bu ilk gelişleri olmasa gerek ki, birbirlerini tanıyorlardı. Alçak, tekdüze bir sesle konuşuyor, kâh sızlanıyor, kâh dedikodu yapıyorlardı.

Dizleri üzerinde bir çanta taşıyan buruşuk suratlı şişman bir kadın şöyle diyordu:

"Biliyor musunuz? Bu sabah ilk ayin sırasında koro şefi bir şarkıcı çocuğun kulağını neredeyse koparıyordu..."

Emekli asker üniforması taşıyan yaşlıca bir adam yüksek sesle öksürdü ve şu karşılığı verdi:

"Şu kilise şarkıcıları yok mu... Hepsi haylaz!"

İleriye doğru çıkık çeneli, kısa bacaklı, uzun kollu, dazlak kafalı, ufak tefek bir yaşlı adam odayı telaşlı telaşlı arşınlıyor, tasalı bir sesle hiç durmadan yakınıyordu:

"Hayat gittikçe pahalanıyor, insanlar da her zamankinden daha beter bir hale geliyor. İkinci kalite sığır eti yirmi sekiz kapik oldu; ekmek, iki buçuk kapiğe satılıyor..."

Ara ara mahpuslar giriyordu içeri; hepsi de gri üniformalıydı, ayaklarında ağır meşin ayakkabıları vardı. İçlerinden birinin ayağı ise prangalıydı. Loş odaya girince gözlerini kırpıştırıyorlardı.

Her şey durgun, her şey çirkin bir yalınlık içindeydi. Sanki bütün bu insanlar çoktandır bu havaya alışkındılar, yadırgamıyorlardı artık. Bir yanda sakin sakin hapis yatanlar, bir yanda tembel tembel nöbet tutanlar, bir yanda da hiçbir ziyareti kaçır-

mayan, çok olağan bir şeymiş gibi sık sık tutukluları görmeye gelenler. Tüm bu kişilerin arasında Ana'nın yüreği sabırsızlıkla titriyordu. Şaşkın şaşkın çevresindekileri izliyor, onların bu durumunu yadırgıyordu.

Ufak tefek yaşlı bir kadın oturuyordu yanı başında. Yüzü kırış kırıştı ama bakışları canlıydı daha. Cılız boynunu uzatıp konuşmalara kulak kabartıyor, herkese meydan okur gibi bakıyordu.

Pelageya usulca sordu:

"Bir yakınınız mı var içeride?"

"Oğlum. Öğrenci."

İhtiyar kadın çabuk çabuk ve yüksek sesle karşılık vermişti.

"Ya sizin?"

"Benim de oğlum burada. İşçidir."

"Adı ne?"

"Vlasov."

"Tanımam. Çok oldu mu gireli?"

"Altı haftayı geçti."

"Benimki, on ayı geçti!"

Sesinde gurura benzer, anlatılması güç bir şey vardı ya da Pelageya'ya öyle geldi.

Kısa boylu, dazlak kafalı ihtiyar telaşlı telaşlı:

"Evet, evet," diyordu. "Artık sabır kalmadı... Herkes kızıp bağırıyor, her şeyin fiyatı artıyor. Ona göre insanların değeri de düşüyor. Uzlaştırıcı sesler duyulduğu yok."

"Tamam doğru!" dedi eski asker. "Bir kargaşa ki sorma gitsin! Artık birinin kalkıp susunuz diye emretmesi gerek! Gerekli olan bu. Sert bir ses..."

Konuşma hararetlendi. Herkes katıldı tartışmaya, hayat pahalılığı konusunda kendi fikrini ileri sürdü. Ama hepsi de alçak sesle konuşuyordu. Ana, bütün bu insanlarda kendisine yabancı olan bir şey seziyordu. Kendi evinde başka türlü konuşulurdu, daha anlaşılır, daha basit, daha açık seçik bir dil kullanılırdı.

Kızıl dört köşe sakallı şişko bir gardiyan, Ana'nın adını bağırdı ve onu baştan aşağı süzerek:

"Arkamdan gel," dedi.

Ve hafif topallaya topallaya uzaklaşmaya başladı.

Ana hemen gardiyanın ardı sıra gitti. Sırf daha çabuk yürüsün diye sırtından itmek geliyordu onu içinden. Ufak bir odada, Pavel ayakta bekliyor, gülümsüyordu. Elini uzattı. Ana oğlunun elini tuttu, o da gülmeye başladı. Göz kapakları açılıp kapanıyordu. Söyleyecek başka bir söz bulamayınca usulca:

"Selam... Selam..." dedi.

"Sakin ol, anne!"

Kuvvetle sıktı anasının elini.

"Bir şeyim yok."

Gardiyan içini çekerek:

"Ana!" dedi. "Geri çekilin, aranızda açıklık bulunsun... "

Ve yüksek sesle esnedi. Pavel, anasının sağlığını, evdeki durumu sordu. Pelageya başka sorular bekliyordu. Bu soruları oğlunun gözlerinde aradı, bulamadı. Pavel her zamanki gibi serinkanlıydı. Yalnız biraz daha solgundu, gözleri de daha büyük görünüyordu.

"Sandrin sana selam yolladı!"

Pavel'in göz kapakları hafiften titreşti, yüzünde tatlı bir hava belirdi, gülümsedi. Keskin bir burukluk sızlattı Ana'nın yüreğini. Küçük düşmüş ve sinirlenmişti sanki.

"Yakında tahliye edilir misin?" diye sordu. "Niye kapattılar seni sanki buraya? O bildiriler yine geliyor işte..."

Pavel'in gözlerinde bir sevinç şimşeği çaktı.

"Yine mi?"

Gardiyan gevşek bir tavırla:

"Böyle işlerden söz etmek yasak!" dedi. "Yalnızca aile sorunlarından söz edebilirsiniz..."

"Bunlar aile sorunları değil mi?" diye karşılık verdi Pelageya.

"Ben onu bunu bilmem. Yasak dedik, işte o kadar!"

Gardiyanın umursamaz bir hali vardı.

"Bana aileden söz et anne," dedi Pavel.

Ana, içinde gençliğe özgü bir gözü pekliğin kabardığını duyar gibi oldu:

"Hepsini fabrikaya taşıyorum..."

Durdu gülümsedi, devam etti:

"Çorba, erişte. Maria'nın pişirdiği bütün yemekleri ve de başka besinleri götürüyorum..."

Pavel anlamıştı. Gülmemek için dudaklarını sıktı, saçlarını arkaya doğru itti ve şimdiye dek anasının hiç duymamış olduğu okşayıcı bir sesle:

"Bir meşguliyet bulman iyi," dedi. "Böylece canın sıkılmaz!"

Ana böbürlendi:

"O bildiriler gelince üstümü de aramaya başladılar!"

Gardiyan kızdı.

"Yine mi?" dedi. "Yasak dedik size. Bir şeyden haberi olmasın diye adamın özgürlüğünü almışlar elinden, sen hâlâ dinlemiyorsun sözümü! Yasak olduğunu anlamalısın."

"Tamam, artık bundan söz etme anne!" dedi Pavel. "Matvey İvanoviç iyi bir insan, kızdırma onu. İkimiz iyi anlaşıyoruz. Bugün burada bulunması bir rastlantı. Her zaman müdür muavini bulunur görüşmelerde..."

Gardiyan saatine bakıp:

"Ziyaret sona erdi!" dedi.

Pavel anasını kuvvetle kucakladı, sıktı. Pelageya duygulandı onun bu hareketinden, mutlu oldu, ağlamaya başladı.

"Ayrılın!" dedi Matvey.

Ana'yı odadan çıkarırken homurdandı:

"Ağlama... Onu da salarlar! Hepsini salıyorlar... Yer kalmadı burada..."

Ana eve döndüğünde içi içine sığmıyordu. Ağzı kulaklarına varıyordu.

"Öyle ustalıkla konuştum ki!" dedi Küçükrusyalı'ya. "Anladı!"

İçini çekti.

"Anladı ya!.. Yoksa beni kucaklamazdı. Hiç kucaklamamıştı daha önce!"

Andrey güldü:

"Ah! Ah!" dedi. "Tam da size yakışır bir söz bu! Herkes bir şeyler bekler ama bir ananın beklediği... Daima okşanmaktır..."

Pelageya birdenbire şaşkınlıkla haykırdı:

"Ah! Andrey... Oraya ziyarete gelenler nasıl da alışmışlar! Ellerinden evlatları alınmış, hapsedilmiş, onlar ise hiç oralı değil sanki, gelip oturuyorlar, bekleyip çene çalıyorlar... Görüyor musun? Okumuş kimseler bu kadar kolay alışıyorlarsa eğer, yoksul halka ne demeli?.."

Andrey gülümsedi:

"Tabii bir şey bu," dedi. "Kanun onlar için daha yumuşak. Onların, bizden fazla ihtiyacı var yasalara. Gerçi yasalardan bir şamar yediklerinde suratlarını ekşitirler ama pek fazla değil. İnsan kendi sopasını yiyince daha az acı duyar..."

XX

Bir akşam Ana çorap örer, Küçükrusyalı Roma'da köle ayaklanmasının tarihini yüksek sesle okurken, şiddetle kapıya vuruldu. Andrey açtı. Vesovşikov girdi. Kolunun altında bir çıkın vardı. Şapkasını ensesine yıkmıştı. Dizlerine dek çamura batmıştı.

Garip bir sesle açıkladı:

"Geçiyordum... Pencerede ışık gördüm. Size iyi akşamlar dilemek için bir uğrayayım dedim. Doğru hapishaneden geliyorum!"

Pelageya'nın elini tutarak kuvvetle sıktı.

"Pavel'in size selamı var."

Kararsız bir tavırla iskemleye çöktü, kuşkuyla çevresine baktı.

Ana'nın hoşuna gitmezdi Nikolay. Kırkılmış, köşeli kafasında, ufacık gözlerinde, Ana'yı ürküten bir şeyler vardı. Ama Pelageya onu gördüğüne sevinmişti bu kez, sevecenlikle gülümsedi.

"Zayıflamışsın," dedi. "Ona çay yapalım, Andrey..."

Küçükrusyalı mutfaktaydı zaten.

"Semaveri hazırlıyorum," diye seslendi.

"Pavel nasıl? Başka çıkan var mı, yoksa yalnız seni mi saldılar?"

Nikolay başını eğdi.

"Pavel hâlâ içeride, dişini sıkıyor!" dedi. "Yalnız beni saldılar!.."

Başını kaldırıp Ana'ya baktı, dişlerini sıktı, ağır ağır devam etti:

"Kendilerine şöyle dedim: Burası yeterince kalabalık, koyverin beni, yoksa birini öldürürüm, sonra da kendi kendimi vururum. Bu söz üzerine salıverdiler beni."

"Yaaa!" dedi Pelageya.

Geri çekildi. Bakışları karşılaşınca elinde olmayarak gözlerini kırpıştırdı.

Küçükrusyalı mutfaktan seslendi.

"Fedor Mazin ne âlemde? Şiir yazıyor mu?"

"Yazıyor. Aklım ermiyor buna! (Kafasını salladı.) Kanarya mı bu adam? Kafese tıkmışlar, ötüyor! Benim anladığım bir tek şey var, o da şu ki, canım eve gitmek istemiyor..."

Pelageya düşünceli düşünceli:

"Elbette," dedi. "Eve gidip de ne yapacaksın sanki. Bomboş ev, soba yanmıyor, her şey donmuş..."

Nikolay bir süre konuşmadı. Gözlerini kısmış, ağır ağır sigara tüttürüyordu. Karşısında dağılan gri dumanı izledi. Bir köpek havlamasını andıran kupkuru bir kahkaha attı.

"He ya! Her şey buz kesmiş olsa gerek. Yerde donmuş hamam böcekleri vardır. Fareler de soğuktan kuyruğu titretmiştir."

Ana'nın yüzüne bakmaksızın, boğuk bir sesle:

"Geceyi burada geçirmeme izin ver ne olur!" dedi.

Ana hemen:

"Elbette, lafı mı olur!" diye atıldı. Nikolay'ın yanında sıkılmıştı, rahatsızdı.

"Öyle bir çağda yaşıyoruz ki, çocuklar ana-babalarından utanç duyuyorlar..."

Ana ürperdi.

Nikolay, Ana'ya şöyle bir baktı, gözlerini yumdu. Çopur yüzü birdenbire kör bir insanın yüzüne benzedi. İç geçirip tekrarladı:

"Diyorum ki, çocuklar ana-babalarından utanç duymaya başlıyorlar! Sen söz konusu değilsin... Pavel senden asla utanmaz. Ama ben babamdan utanıyorum. Bir daha onun evine ayak basmam. Babam yok benim... Evim de yok! Gözetim altında bulunduracaklar beni, yoksa çeker giderdim Sibirya'ya. Orada sürgünleri kurtarır, kaçmalarını hazırlardım..."

Ana'nın duyarlı yüreği delikanlının acı çektiğini anlıyor ama hiç acıma hissi duymuyordu. Sessiz durup onu incitmemek için:

"Evet, elbette, madem öyle... Gitmen daha iyi olur." dedi.

Andrey mutfaktan çıkıp sordu:

"Neler anlatıyorsun orada, ha?"

Ana yerinden kalktı:

"Yiyecek bir şeyler hazırlamak gerek..."

Vesovşikov dik dik Küçükrusyalı'nın yüzüne baktı ve ansızın:

"Ne mi düşünüyorum, öyle insanlar var ki, onları öldürmek gerek diye düşünüyorum!"

"Yaaa! Niye peki?"

"Köklerini kurutmak için..."

Uzun boylu, kuru Küçükrusyalı, odanın ortasında ayakta duruyor, bacakları üzerinde sallanıyor, elleri cebinde, yüksekten seyrediyordu Nikolay'ı. Vesovşikov iskemlesine yığılmış, bir duman bulutu ardında kalmıştı sanki. Solgun yüzünde kızıl benekler beliriyordu.

"İsai Gorbov'un ağzını burnunu kıracağım, göreceksin!"

"Niçin?"

"Bir daha ispiyonluk, hafiyelik yapmasın diye. Babam onun yüzünden bu duruma düştü. Ve şimdi casus olarak işe alınmak için ondan medet umuyor."

Vesovşikov hınçla, kinle bakıyordu Andrey'e.

"Bak hele!" dedi Küçükrusyalı. "Yahu, seni sorumlu tutan kim? Budalalar."

Nikolay inatla karşılık verdi.

"Budala olsun, akıllı olsun, fark etmez. Seni alalım... Akıllı çocuksun, Pavel de öyle... Söyle bakalım, sizin için ben Fedor

Mazin'le veya Samoylov'la aynı ayarda mıyım? Ya da Pavel'le sen birbirinizi nasıl görüyorsanız beni de o biçim mi görüyorsunuz? Doğru söyle, yalan söylesen de inanmam... Hepiniz beni bir yana itiyorsunuz, ayrı bir yere koyuyorsunuz beni."

Küçükrusyalı, Nikolay'ın yanına oturdu, tatlı ve hafif bir sesle:

"Hastasın sen, Nikolay'cım!" dedi.

"Hasta mı?.. Siz de hastasınız... Yalnız, sizin önemsiz acılarınız benimkilerden daha derin görünüyor gözünüze. Herkes, rezilin teki diyebilir karşısındaki için... Ben de söylüyorum işte bunu. Ya sen, sen ne karşılık verebilirsin bu dediğime? Ha?"

Keskin bakışını Andrey'e dikti, bekledi. Alaycı, acı bir gülümseme ile dişlerini gösteriyordu. Çopur yüzü duygusuzdu. Kalın dudakları kaynar sudan yanmış gibi titriyordu.

Küçükrusyalı'nın mavi gözleri, üzüntülü ve sıcak bir anlatımla okşuyordu Vesovşikov'un kindar bakışını.

"Sana hiçbir karşılık verecek değilim!" dedi. "Yüreği kanayan bir insanla tartışmaya kalkmanın onu sinirlendirmekten başka bir işe yaramadığını bilirim. Ya kardeş, bilirim!"

"Benimle tartışılmaz zaten, ben tartışmasını bilmem ki!" diye homurdandı Nikolay ve gözlerini yere indirdi.

Andrey devam etti:

"Ben şöyle düşünüyorum: Her birimiz kırık cam parçaları üzerinde yalınayak yürümüşüzdür, her birimiz içimizi sıkıntı bastığı zaman şu anda senin yaptığın gibi düşünmüşüzdür..."

Vesovşikov, ağır ağır:

"Bunu bana söyleyemezsin!" dedi. "Ruhum kurt gibi uluyor içimde!.."

"Zaten bir şey söylemek istemiyorum ki! Bütün bildiğim şu ki, geçecek bu halin. Belki tümüyle geçmez ama yine de geçecek!"

Gülmeye başladı. Nikolay'ın omuzuna vurdu:

"Bu, kardeş, çocukluk hastalığıdır, kızamık gibi bir şey. Hepimiz geçiririz bu hastalığı. Güçlüler daha hafif geçirir, güçsüzler biraz daha ağır. Bu hastalık bizim gibilere musallat olur, yani istediği şeyi bulan ama daha yaşamı anlamayan, yaşamda alacağı

yeri göremeyen kimselere. İnsan kendi türünün tek örneği olduğunu sanır; güzel bir meyve, herkesin ısırmak istediği körpe bir salatalık gibi. Bir süre sonra, sendeki en iyi yönlerin başkalarında da bulunduğunu, başkalarının senden daha kötü olmadıklarını görürsün. Rahatlatır bu seni. Biraz da utanırsın... Utanırsın, çünkü minnacık çıngırağını sallamak için çan kulesine tırmanmışsındır, oysa yortularda büyük çan çalmaya başlayınca senin çıngırağının sesi bile işitilmez. Sonra, başka bir şeyin farkına varırsın; senin çıngırak tek başına çalarken yaşlı çanların gümbürtüsü içinde tereyağına batan bir sinek gibi boğulup gidiyor, boğulup gidiyor ama koronun tümü içinde onun sesi de işitiliyor. Anlıyor musun ne demek istediğimi?"

Nikolay kafasını salladı:

"Belki anlıyorum! Ancak inanmıyorum!"

Küçükrusyalı güldü, ayağa fırladı, dolaşmaya başladı.

"Ben de inanmazdım, meşe odunu!"

Nikolay zoraki bir gülümsemeyle Andrey'e baktı.

"Niçin meşe odunu oluyormuşum?"

"Öyle işte, hani çok benziyorsun da!"

Vesovşikov birden kahkahalarla güldü. Ağzı bir karış açılıyordu.

Küçükrusyalı şaşaladı, Nikolay'ın karşısında durdu:

"Sana ne oluyor?" diye sordu.

"Valla, kendi kendime diyordum ki, sana hakaret etmek için insan budala olmalı! Böyle diyordum işte."

Küçükrusyalı omuzlarını silkti:

"Ne hakareti?"

Vesovşikov dişlerini göstererek bön bön baktı.

"Bilmiyorum," dedi. "Yani, sana hakaret edecek olan kimse daha sonra vicdan azabı çeker."

Andrey gülerek:

"Ha!" dedi. "Sözü buraya getirmek istiyordun demek!"

Ana, mutfaktan seslendi:

"Andrey!"

Odada yalnız kalınca, Vesovşikov çevresine bakındı, bacağını uzattı, inceledi, eğilip baldırını yokladı. Sonra elini yüzü hizasına kaldırdı, dikkatle ayasına, sonra elinin tersine baktı. Eli kalın, parmakları kısa, sarı bir tüyle kaplıydı. Elini havada salladı, yerinden kalktı.

Andrey semaverle döndüğü zaman Vesovşikov aynanın karşısındaydı.

"Çoktandır görmemiştim suratımı..." dedi.

Alaycı alaycı gülerek ekledi:

"Çirkin bir suratım var!"

Andrey merakla baktı ona ve:

"Ne olacak?" dedi.

Nikolay ağır ağır konuştu:

"Sandrin diyor ki, insanın yüzü ruhunun aynasıdır."

"Oysa doğru değil bu!.. Sandrin'in de burnu kemerli, elmacık kemikleri çıkık ama bir yıldız gibi pırıl pırıl bir ruhu var!" Vesovşikov Andrey'e baktı, gülümsedi.

Çaya oturdular.

Vesovşikov iri bir patates aldı, sert bir hareketle bir parça ekmeğe tuz ekti, sükûnetle, ağır ağır, geviş getirir gibi çiğnemeye başladı.

"Burada ne var ne yok?" diye sordu lokmasını yutmadan.

Andrey, propagandanın fabrikada nasıl zemin kazandığını neşe ile anlatınca, Nikolay'ın yüzü yine asıldı. Boğuk bir sesle:

"Böyle şeyler uzun sürer, uzun!" dedi. "Daha hızlı ilerlemek gerek..."

Ana, Nikolay'ın yüzüne baktı, yeniden belli belirsiz bir kızgınlık duydu ona karşı.

"Hayat beygir değildir ki kamçıyla yürütesin!" dedi Andrey.

Fakat Vesovşikov kafasını inatla sallıyordu.

"Çok uzun sürer bu!" dedi. "Sabrım yok benim! Ne yapmalı ki?"

Güçsüzlük belirten bir hareketle kollarını iki yana açtı. Küçükrusyalı'ya baktı, susup cevap bekledi. Andrey başını eğdi: "Hepimiz öğrenmeli ve başkalarına öğretmeliyiz, işimiz bu!"

"Peki, ne zaman dövüşeceğiz?"

Küçükrusyalı gülümsedi:

"Daha önce çok dayak yiyeceğiz. Bunu bilirim ben. Fakat ne zaman dövüşüleceğini bilmem. Önce kafaları silahlandırmalıyız, sonra elleri. Benim fikrim bu."

Nikolay yeniden yemeye koyuldu. Ana, onun geniş yüzünü kaçamak bakışlarla süzüyor, onunla, onun iri yarı vücuduyla bağdaşmasını sağlayacak bir şeyler bulmaya çabalıyordu. Ve bakışı onun küçük, keskin gözlerine rastladıkça ürkek ürkek gözlerini kırpıştırıyordu. Andrey'de çırpıntılı bir hal vardı. Konuşmaya, gülmeye başlıyor, sonra birdenbire sözünü kesip ıslık çalıyordu.

Ana, onun bu halini anlar gibi oluyordu. Nikolay ise sessiz sedasız oturuyordu. Küçükrusyalı kendisine bir şey sorunca, belli bir isteksizlikle kısa kısa karşılıklar veriyordu.

Çok geçmeden, Ana ile Andrey'e sıkıntı bastı küçük odanın içinde. İçleri daraldı. Arada sırada kaçamak bakışlar fırlatıyorlardı ziyaretçiye.

Sonunda, Nikolay kalktı.

"Gidip yatsam iyi olur," dedi. "Orada hep kapalı kaldım, sonra birdenbire salıverdiler, yürüdüm, yürüdüm, yürüdüm... Yorgunum."

Mutfağa geçti. Bir süre daha kıpırdadı. Sonra birden ölü gibi hareketsiz kaldı. Kulak kabartan Ana, Andrey'e fısıldadı:

"Korkunç düşünceleri var..."

Küçükrusyalı kafasını salladı.

"Uysal bir çocuk değil," diye onayladı Ana'nın söylediklerini. "Ama değişir. Ben de öyleydim bir zamanlar. İnsanın yüreğinde yanan ateş parlak değilse, kurum birikir. Siz gidin yatın, küçük anne. Ben biraz daha oturup kitap okuyacağım."

Pelageya, yatağının bulunduğu, basma perdeyle kapatılmış köşeye gitti. Masa başında oturan Andrey onun uzun süre mırıldanarak dua ettiğini, içini çektiğini işitti. Kitabın sayfalarını hızlı hızlı çeviriyor, bir yandan da ateşli ateşli alnını siliyor, uzun parmakla-

rıyla bıyıklarını buruyor, ayaklarını sallıyordu. Saatin sarkacı saniyeleri tane tane dizerken rüzgâr pencerelerde inliyordu.

Ana'nın zayıf sesi işitildi:

"Tanrım! Dünyada bunca insan var ama hepsi kendine göre bir şeyden yakınıyor. Peki, hani mutlu olanlar?"

Küçükrusyalı onu yankılarcasına karşılık verdi:

"Var, daha şimdiden mutlu insanlar var! Yakında daha çok olacak, evet, daha çok."

XXI

Hayat, aydınlık ve karanlık günleriyle hızla akıp gidiyordu. Her geçen gün yeni bir şey getiriyor ama bu getirdikleri artık kaygılandırmıyordu Ana'yı. Akşamları, gittikçe daha sık uğramaya başlamıştı yabancılar. Tasalı görünüyorlardı çoğu zaman. Andrey'le alçak sesle konuşuyorlardı. Gece geç vakit yakalarını kaldırıyor, şapkalarını gözlerine dek indiriyor, dikkati çekmemek için sessizce ayrılıp karanlığa dalıyorlardı. Coşkunluklarını dizginledikleri hissediliyordu. Hepsi de şarkı söylemek, gülmek isterdi herhalde ama her zaman acele işleri olduğundan boş zaman bulamıyorlardı buna. Kimileri alaycı ve ağır, kimileri neşeliydi, gençlikle dolup taşan bir güç taşıyorlardı. Dalgın ve durgun olanları da vardı tabii. Ana'nın gözüyle, hepsi de inatçı ve kendinden emindiler. Her birinin yüz çizgileri farklı olduğu halde, Pelageya onlarda bir tek yüz görüyordu; sakin bir kararlılık taşıyan, aydınlık ve süzgün bir yüz. Emmaus yolunda giden İsa'nın gözleri gibi hem okşayıcı hem sert, derin bakışlı gözleri olan bir yüz...

Ana onları sayıyor, Pavel'in çevresini alan bir kalabalık gibi görüyor, bu kalabalığın ortasında oğlunun, düşmanlarının gözünden kaçacağını düşünüyordu.

Bir akşam, canlı, çevik, saçları bukle bukle bir kız çıkageldi şehirden. Andrey'e bir paket getirdi. Giderken, aydınlık, neşeli bir bakışla:

"Hoşça kal, arkadaş!" dedi Pelageya'ya. Ana gülmesini tutarak: "Güle güle!" dedi.

Kızı kapıya kadar geçirdikten sonra pencereye yaklaştı, gülerek "arkadaş"ının ufak adımlarla, seke seke uzaklaşmasını izledi; bir bahar çiçeği kadar taze, bir kelebek gibi hafifti kız. Gözden kaybolunca, Ana kendi kendine: "Arkadaş!" diye yineledi. "Ah! Şekerim, Tanrı sana ömür boyunca iyi bir arkadaş versin!"

Şehirden gelenlerde çocuksu bir hava görüyor, hoşgörüyle gülümsüyordu onlara. Fakat en çok onların inançlı hallerine bayılıyor, hem şaşıyor, hem seviniyordu. Ve gittikçe daha iyi anlıyordu bu inancın derinliğini: Adaleti egemen kılma umudu onu da heyecanlandırıyor, benliğini ısıtıyordu. Gerçi konuşmalarını dinlerken belirsiz bir hüzne kapılıp istemeden içini çektiği de oluyordu ama onların içtenliğini, kişisel yaşantılarını böylesine cömertçe hiçe saymalarını pek beğeniyordu doğrusu.

Onlar hayat üzerine tartışmaya başladıklarında daha çok şey anlıyordu artık. İnsanların gerçek mutsuzluk kaynağını bulmuş olduklarını hissediyordu. Ve onların inançlarını doğru bulmaya alışıyordu. Gelgelelim için için, yaşamı fikirlerine göre değiştirebileceklerine, içlerinde yanan ateşi tüm işçi sınıfına aktarmaya yeterli gücü bulabileceklerine inanmıyordu. Herkes bugününü yaşamak, tok geçirmek isterdi. Hiç kimse, o an yiyebileceği yemeği bir gün sonrasına dahi ertelemek istemezdi. Pek az kişi izleyecekti bu uzak ve sıkıntılı yolu. Bu yolun evrensel kardeşliğin hüküm sürdüğü bir harikalar diyarına çıktığını çoğu kişinin gözü göremeyecekti. Ve böyle olduğu içindir ki, bütün bu iyi insanlar, sakallarına ve çoğu zaman yorgunluk akan yüzlerine karşın, çocuk gibi görünüyorlardı gözüne. Başını sallayarak:

"Zavallı yavrucaklarım!" diye düşünüyordu.

Hepsi de düzenli, ciddi, bilinçli bir yaşantı sürdürüyordu. İyilikten söz ediyor, kendilerini düşünmeksizin, bildiklerini başkalarına da öğretmek için çırpınıyorlardı. Tehlikelerine karşın böyle bir yaşantının sevilebileceğini anlıyordu Ana. İçini çekerek kendi öz geçmişini getiriyordu aklına. Bu geçmiş, uzayıp giden

karanlık, dar, üzüntü dolu bir yol gibi geliyordu ona. Farkına varmaksızın, bu yeni yaşantıda yararlı olabileceğine inanmaya başlıyordu artık. Eskiden hiç kimseye yararlı olduğunu hissetmiş değildi. Şimdi ise, birçoklarının kendisine ihtiyacı olduğunu apaçık görüyordu işte. Yeni ve hoş bir duyguydu bu, başını dik tutmasını sağlıyordu...

Bildirileri günü gününe fabrikaya taşıyor ve görevini yerine getirmenin gönül rahatlığını duyuyordu. Polisler ise onu görmeye alışmışlardı, artık dikkat bile etmiyorlardı girip çıkmasına. Birçok kez üstünü aradılar ama hep bildirilerin dağıtılmasının ertesi gününe rastladı bu aramalar. Üzerinde bir şey bulunmadığı zaman Ana, polis ve bekçilerin kuşkularını uyandıracak biçimde davranırdı. Onlar da Ana'yı durdurur, üstünü başını yoklarlardı. O zaman, onuru kırılmış gibi davranır, adamlarla tartışır, ağızlarının payını verip sindirir, becerikliliğinden gurur duyardı. Bu oyun hoşuna gitmeye başlamıştı.

Vesovşikov'a fabrikada bir daha iş verilmemişti. Bir odun tüccarının yanına girmişti. Varoştaki mahalleler arasında kalas, tahta ve yakacak odun taşıyordu. Hemen her gün onun geçip gittiğini görüyordu Ana evlerinin önünden. İskeleti çıkmış iki yaşlı siyah at, titrek bacaklarını gererek ilerler, yorgun ve umutsuz başları sallanır, ölgün gözlerini bitkinlikle kırpıştırırdı. Arkalarında uzun, nemli bir kalas ya da uçları birbiri üzerinde saklayan bir yığın tahta uzanır, sarsıntılara göre sallanırdı. Nikolay, dizginleri tutmaksızın yandan yürürdü. Üstü başı yırtık pırtık, çamura bulanmış olurdu. Ağır çizmeler giyer, şapkasını ensesine devirir, kazık gibi dimdik yürürdü. Gözlerini yere diker, o da atlar gibi kafasını sallardı. Hayvanlar karşıdan gelen arabaların, yayaların üstüne üstüne giderlerdi sanki, bu yüzden küfürler, öfkeli haykırış sesleri yükselirdi ortalıkta. Nikolay ne kafasını kaldırır, ne de bir karşılık verirdi. Sağır edici bir ıslık tutturur, boğuk bir sesle şöyle derdi hayvanlarına:

"Tekrarla bakalım şu havayı!"

Andrey'in arkadaşları broşürleri ya da yabancı ülkelerde yayımlanan bir gazetenin son sayısını okumak için her toplandığında, Nikolay da gelir bir köşeye oturur, hiçbir şey demeden bir iki saat dinlerdi onları. Okuma bitince gençler uzun uzun tartışırlardı ama Vesovşikov hiç katılmazdı tartışmaya. Ötekiler daha erken ayrılırlardı. Andrey'le yalnız kalınca Nikolay somurtkan bir tavırla:

"Peki, en suçlusu kim?" diye sorardı.

"Bu benim malım!" diyen ilk insan. "Ne var ki... Bu sözü söyleyen kimse, birkaç bin yıl önce ölmüştür, öyleyse ona kızmak bir işe yaramaz."

Andrey bunu şaka yollu söylerdi ama gözlerinde kaygılı bir hava okunurdu.

"Ya zenginler?.. Ve de onları destekleyenler?.."

Küçükrusyalı eğilir, başını elleri arasına alır, bıyığını burarak uzun uzun yaşamdan ve insanlardan söz ederdi sade bir dille. Fakat sözlerinden, genel olarak herkesin kabahatli olduğu anlamı çıkardı hep ve bu, Nikolay'ı tatmin etmezdi. Kalın dudaklarını kuvvetle sıkar, kafasını sallar, kuşkulu bir sesle sorunun öyle olmadığını söyler, hoşnutsuz ve asık bir yüzle kalkıp giderdi.

Bir defasında:

"Hayır!" diye haykırdı. "Elbette ki sorumlular vardır, sorumlular buradadır! Söylüyorum sana... Her yanı sürmek gerek, derinden sürmek, ayrıkotunun kapladığı bir tarla gibi, gözünün yaşına bakmadan!"

Ana düşüncesini şöyle açıkladı:

"Puantör İsai de bir gün sizden söz ederken aynen böyle söylemişti!" Kısa bir sessizlikten sonra Vesovşikov sordu:

"İsai mi?"

"Evet, o kötü adam! Herkesi gözler, sorular sorar. Bizim sokağa sık sık uğrar oldu: Pencerelerimizden içerisini dikizliyor..."

Nikolay:

"Dikizliyor mu?" diye tekrarladı.

Ana yatmış olduğundan, Vesovşikov'un yüzünü göremiyordu. Fakat çok konuştuğunu anladı, çünkü Küçükrusyalı, uzlaştırıcı bir sesle hemen söze katıldı:

"Canım, bırak nerede gezerse gezsin, nereye bakarsa baksın! Boş zamanı var, dolaşır..."

"Yooo! Dur bakalım!" dedi Nikolay boğuk bir sesle. "Odur işte sorumlu!"

Andrey telaşla:

"Neden sorumlu?" diye karşılık verdi. "Aptal olmasından mı?"

Vesovşikov karşılık vermeden kalktı gitti.

Küçükrusyalı, örümcek ayakları gibi kuru, uzun bacaklarını sürükleyerek, yorgun adımlarla ağır ağır arşınladı odayı. Her zamanki gibi, yürürken ses çıkarıp Pelageya'yı rahatsız etmemek için çizmelerini çıkarmıştı. Ne var ki Ana uyumuyordu, Nikolay gittikten sonra, kaygılı bir sesle:

"Ondan korkuyorum!" dedi.

Andrey, sözcükleri uzata uzata:

"Evet," dedi. "Çabuk sinirlenen bir çocuk. Ona İsai'den söz etmeyin küçük anne, bu İsai denen adam gerçekten bir ispiyoncudur."

"Bunda şaşılacak bir şey yok. Kafadarı bir jandarmadır."

Andrey heyecanlandı:

"Bakarsın Nikolay onu pataklamaya kalkar! Toplumumuzda subayların sıradan erlerde ne tür duygular uyandırdıklarını görüyorsunuz ya? Nikolay gibi insanlar onurlarının kırıldığını anlar da sabırları tükenirse, biliyor musunuz neler olur? Kan fışkırır gözlere kadar ve kızıl bir sabun köpüğü gibi yeryüzünü kaplar..."

Ana usulca:

"Korkunç bir şey bu, Andrey!" dedi.

Kısa bir sessizlikten sonra Küçükrusyalı şu karşılığı verdi:

"Eğer sinekler sokmasaydı, atlar çifte atmazlardı! Bununla birlikte, kanlarının her damlası gözyaşı selleriyle peşinen yıkanmış olacaktır..."

Hafifçe güldü.

"Haklı belki; ama haklı olması avutmuyor insanı," diye ekledi.

XXII

Bir pazar günü bakkaldan dönen Ana, kapıyı açıp da adımını içeri atınca, bir yaz gününün sıcak yağmuru gibi dalga dalga sevinç boşaldı başından aşağıya. Pavel'in güçlü sesi çınlıyordu odanın içerisinde.

Küçükrusyalı:

"İşte geldi!" diye bağırdı.

Pavel hızla anasına döndü, yüzü şiddetli bir heyecanla aydınlandı. Pelageya, bu heyecanının kendisi için derin mutluluklarla yüklü olduğunu anladı.

"İşte... Döndün... Eve!" diye mırıldandı.

Bu sürpriz, sanki aklını başından almıştı. Şaşkınlık içinde bir iskemleye çöktü. Pavel ona doğru eğildi. Yüzü soldu. Göz pınarlarında yaşlar parlıyordu. Dudakları titriyordu. Bir an sessiz kaldı. Ana da ağzını açmıyor, öylece oğluna bakıyordu.

Küçükrusyalı başını eğdi, ıslık çalarak önlerinden geçip çıktı odadan.

Pavel titrek parmaklarıyla anasının elini sıktı, derin ve alçak bir sesle:

"Teşekkür ederim anneciğim!" dedi. "Teşekkür ederim, sevgili anneciğim!"

Oğlunun yüz ifadesinin ve ses tonunun etkisiyle sevinçten âdeta havalanan Pelageya, onun başını okşadı, çarpıntısını bastırmaya uğraşarak yavaşça:

"İsa seni korusun!" dedi. "Bana teşekkür edecek ne var?"

"Büyük davamızda bize yardım ettiğin için teşekkürler! İnsan, anasını fikren de sevebildiği zaman, az bulunur bir mutluluğa kavuşmuş olur."

Yüreği sevinçle dolup taşan Ana hiçbir şey söylemeden hayran hayran oğlunu seyrediyordu. Karşısındaydı işte, burada, tam yakınında.

"Anneciğim, birçok şeyin seni incittiğini, ağırına gittiğini görüyordum. Düşünüyordum ki... Bizlerle asla bağdaşmayacaktın, yıldızın barışmayacaktı, görüşlerimizi benimsemeyecektin

ancak bize katlanacaktın, ses çıkarmadan, her zaman her şeye katlandığın gibi. Çok üzücü bir şeydi bu!.."

"Andrey bana çok şey öğretti!"

Pavel gülerek:

"Evet, anlattı bana!" dedi.

"Yegor da öğretti. İkimiz aynı köydenmişiz. Hatta Andrey bana okuma öğretmek istemişti..."

"Ve sen... Biraz utanmışsın, gizliden gizliye yalnız başına öğrenmeye koyulmuşsun."

Ana şaşırıverdi.

"Ya! Beni ispiyonlamış demek!" dedi.

Ve aşırı sevinçten çırpınarak Pavel'e:

"Onu içeri çağırmalıyız," dedi. "Mahsus çıkmıştır odadan bizi rahatsız etmemek için. Onun... Anası yok da..."

Pavel antrenin kapısını açıp:

"Andrey!.." diye seslendi. "Andrey, neredesin?"

"Buradayım. Odun yaracağım."

"Gelsene buraya!"

Hemen gelmedi. Mutfağa girerek bir ev sahibi tavrıyla:

"Nikolay'a söylemeli de odun getirsin, odun kalmamış," dedi. "Gördünüz mü, küçük anne, Pavel'imiz ne hale gelmiş! Resmî makamlar asileri cezalandıracaklarına, semirtiyorlar..."

Ana gülmeye başladı. Yüreği huzurla doluyor, sevinçle kendinden geçiyordu. Fakat sevincini cimrice kullanmak geliyordu içinden ve oğlunun da ölçülü davranıp her zaman olduğu gibi sakin durmasını, heyecanını bir anda harcamamasını diliyordu. Bu mutluluk pek fazlaydı Ana için; yaşantısının bu ilk büyük mutluluğu sonuna dek yüreğini doldursun ve orada hep derin, hep canlı kalsın istiyordu. Ve harcanmasın, eksilmesin diye rastlantıyla harika bir kuş yakalayan bir avcı gibi, alelacele saklıyordu onu.

"Sofraya oturalım, Pavel," diye önerdi. "Herhalde yemek yememişsindir."

Durmadan gidip geliyor, fazla meşgul görünüyordu ev işiyle. Pavel:

"Hayır, yemedim," dedi. "Gardiyan dün bana serbest bırakılacağımı bildirdi; bugün ne acıktım, ne susadım. Burada ilk rastladığım kimse, ihtiyar Sizov oldu. Beni görür görmez karşı kaldırımdan yanıma vardı beni selamlamak için. Kendisine dedim ki: 'Şimdi ihtiyatlı olmalısınız artık, ben mimli, tehlikeli bir adamım artık, polis gözetimi altındayım.' 'Zararı yok' dedi. Sonra, biliyor musun ne sordu yeğeni hakkında? 'Eee? İçerde Fedor uysal davrandı mı?' dedi. 'Uysal davrandı mı demekle neyi kastediyorsunuz?' 'Yani... Arkadaşlarından söz ederken fazla konuşmadı ya?..' Kendisine, Fedor'un namuslu ve akıllı bir çocuk olduğunu söyledim. Sakalını sıvazladı, gururla: 'Bizim Sizov'lardan kötü adam çıkmaz!' dedi."

Andrey başını salladı:

"Hiç de aptal değil," dedi. "Çoğu kez çene çalarız onunla, iyi adamdır! Yakında bırakırlar mı Fedor'u?"

"Sanırım hepsini bırakacaklar. İsai'nin ihbarları dışında hiçbir kanıt yok tutuklananların aleyhinde. İsai ne söylemiş olabilir ki?"

Ana koşuşup duruyor ve oğlunu seyrediyordu. Andrey, ellerini ardında kavuşturmuş, bir aşağı bir yukarı gezinen delikanlının anlattıklarını dinliyordu. Sakalı uzamış, yanaklarında yuvarlak, ufak, siyah halkalar oluşturmuştu. Bu nedenle esmer yüzü biraz açık görünüyordu.

Ana yemeği getirdi.

"Sofraya buyrun," dedi.

Yemekte, Andrey, Ribin'den söz açtı. Olanları anlatıp bitirince, Pavel yerindi:

"Ben burada olsaydım koyvermezdim onu. Giderken ne götürdü beraberinde? Hiç! Büyük bir isyankârlık ve karmakarışık kirler."

Küçükrusyalı gülümsedi:

"Evet ama bir insan kırkına varmış ve uzun süre kendi kendini yemişse, onu değiştirmek güçtür."

Tartışmaya başladılar. Her zaman olduğu gibi Ana yine birçok deyimi anlayamıyordu. Yemek bittikten sonra da iki arkadaş zor

anlaşılır sözcüklerle birbirlerini yaylım ateşine tutmayı sürdürdüler. Arada bir, daha açık bir dille konuştukları da oluyordu.

Pavel sarsılmaz bir inançla:

"Bir adım bile sapmadan devam etmeliyiz yolumuza!" dedi.

"Ve yolda, bizi düşman olarak karşılayacak olan on milyonlarca insanla çatışmalıyız..."

Ana dinliyordu. Pavel'in köylüleri pek de sevmediğini anlıyordu. Oysa Andrey onları savunuyor, köylülere de iyiliği öğretmek gerektiğini kanıtlamaya çalışıyordu. Ana, Andrey'i daha iyi anlıyordu, onun haklı olduğunu düşünüyordu. Gelgelelim Andrey'in Pavel'e her karşılık verişinde, soluğunu tutarak kulak kabartıyor sabırsızlıkla oğlunun vereceği yanıtı bekliyordu: Küçükrusyalı'nın sözlerinden alınıp alınmadığını merak ediyordu çünkü. Ama hayır, ateşli ateşli tartışmalarına karşın ikisi de birbirine sinirlenmiyordu hiç.

Ara sıra Ana, oğluna:

"Demek öyle, Pavel?" diye soruyordu.

Ve oğlu gülümseyerek:

"Elbette öyle!" diyordu.

Andrey sevimli bir alaycılıkla:

"Rica ederim beyefendi, tıkabasa yediniz ama iyi çiğnemediniz!" diyordu. "Lokma boğazınızda kaldı. Gargara edin küçük dilinizi!"

Pavel:

"Saçmalama!" diye kesti.

"Yoo! Cenaze alayına katılan bir kimse kadar ciddiyim ben."

Ana usulca gülüyor, kafasını sallıyordu...

XXIII

Bahar yaklaşıyor; karlar eriyor, beyaz örtüsü altında gizlediği çamuru ve kurumu ortaya çıkarıyordu. Çamur her geçen gün daha da belirgin, daha da insafsız bir hale geliyordu. Tüm

varoş kirli paçavralara bürünmüş gibi gözüküyordu. Gündüzün damlardan sular damlıyor, evlerin gri duvarları terliyor, tütüyor, akşam güneş batarken ortalıkta kirli buz sütunları oluşuyor, tavanlardan sarkıyordu. Güneş gitgide daha sık gösteriyordu yüzünü. Dereler usul usul çağlamaya başlıyor, bataklığa doğru akıyordu.

1 Mayıs'ı kutlamaya hazırlanıyordu herkes.

Fabrikada, mahallede, bu bayramın anlamını belirten bildiriler dağıtılıyordu. Henüz propagandadan etkilenmemiş gençler bile bildirileri okuyunca şöyle diyordu:

"Kutlamalı bu bayramı!"

Asık suratlı Vesovşikov:

"Pek de erken değil hani!" diye haykırıyordu. "Yeter artık bunca zaman saklambaç oynadığımız!"

Fedor Mazin seviniyordu. Çok zayıflamıştı. Sinirli tavırları ve sözleri kafese kapatılmış bir çalıkuşunu andırıyordu. Yaşına göre pek ciddi, az konuşur bir oğlan olan ve şimdi kentte çalışan Yakov Somov'la geziyordu hep. Saçları hapishanede daha da kızıllaşan Samoylov, Vasil Gusev, Bukhin, Dragunov ve daha birkaç kişi, silahlanmak gerektiğini ileri sürüyorlardı, gelgelelim, Pavel, Küçükrusyalı, Somov ve başkaları aynı kanıyı paylaşmıyordu onlarla.

Yegor her zamanki gibi yorgun, terli, soluk soluğa geldi.

"Mevcut düzeni değiştirmek büyük bir iş, arkadaşlar!" diyordu şaka yollu. "Ama bu işin daha çabuk yürümesi için kendime bir çift yeni çizme almam gerekiyor." Bunu söyleyerek yırtık, ıslak ayakkabılarını gösteriyordu. "Lastiklerim de onulmaz bir hastalıktan mustariptir, neredeyse her gün ayaklarım ıslanır. Bu köhne dünyayı herkese karşı açıkça yadsımadan yeraltına göçmek istemiyorum. Bu nedenle, Sarnoylov yoldaşın silahlı gösteriye girişme önerisini reddediyor, beni bir çift sağlam çizme ile donatmanızı öneriyorum; çünkü bunun, sosyalizmin zaferi için en büyük kavgadan daha yararlı olacağına kesinlikle inanıyorum!.."

Aynı tumturaklı dille, çeşitli ülkelerde halkın kendi yaşantısını düzeltmek için ne gibi denemelere giriştiğini de anlatıyordu.

Ana, onun söylevlerini dinlemekten hoşlanırdı. Onlardan garip bir izlenim edinirdi; bu izlenime göre, halkın en kurnaz düşmanları, halkı en çok ve en kötü biçimde aldatanlar, kısa boylu, göbekli, kırmızı tenli, acımasız ve para delisi, düzenbaz ve vicdansız insanlardı.

Çarların iktidarı yaşamlarını zorlaştırınca, ayaktakımını Çar'a karşı kışkırtırlardı, halk ayaklanır, iktidarı imparatorun elinden kapardı.

Sonra o küçük adamlar da hile ile iktidarı halkın elinden alır ve halkı geldiği yere dehlerlerdi. Halk bu küçük adamlarla tartışmaya kalkarsa, o zaman da yüzlerce, binlerce kişiyi katlederlerdi.

Bir gün cesaret aldı, kafasında biçimlenen bu imajı Yegor'a da anlattı. Ve utangaç bir tebessümle:

"Doğru mu acaba Yegor İvanoviç?" diye sordu.

Yegor ufacık gözlerini çevire çevire kahkahayı bastı, soluk aldı, göğsünü bastıra bastıra ovarak:

"Valla, tıpatıp dediğiniz gibi, Ana!" dedi. "Tam üstüne bastınız. Biraz süslediniz, biraz işlediniz gerçeğin zeminini ama bu bir şey değiştirmez işin aslından. Halkı ısıran böceklerin en zehirlisi, en günahkârı gerçekten de o semiz küçük adamlar. Fransızlar, pek yerinde bir tanımlamayla burjuva derler onlara. Aklınızda olsun Ana, burjuva derler. Bizi ezerler, kanımızı emerler..."

"Zenginler yani, desenize?" diye sordu Ana.

"Tamam. Bir bebeğin mamasına azar azar bakır katarsanız, kemiklerin gelişmesi durur ve çocuk cüce kalır. Aynı şekilde; bir insanı altınla zehirlerseniz, o adamın da ruhu küçülür, solar, renksizleşir, on paralık lastik top gibi olur..."

Bir defasında Yegor'dan söz ederken Pavel:

"Biliyor musun, Andrey," dedi. "En şen şakrak insanlar en çok acı çekenlerdir..."

Küçükrusyalı bir an sessiz durdu, sonra karşılık verdi.

"Dediğin eğer doğruysa, tüm Rusya'nın gülmekten katılması gerekirdi..."

Nataşa yeniden ortaya çıktı. O da hapse girmişti ama başka bir kentte. Mahpusluk onu değiştirmemişti. Ana bir şeyin farkına vardı: Nataşa orada olduğu zaman Küçükrusyalı daha neşeli oluyor, şakalaşıyor, ona buna takılıyor, içinde kötülük olmaksızın herkesi iğneliyor ve kızı güldürüyordu. Kız gidince, ıslıkla mahzun mahzun sonu gelmez şarkılarını çalıyor ve ayaklarını sürüyerek uzun süre odada dolaşıyordu.

Sandrin de koşar gelirdi sık sık. Suratı beş karış asıktı hep, her zaman acele ederdi ve sanki her geçen gün biraz daha ters, biraz daha hırçın oluyordu.

Bir gün Pavel onu sokak kapısına dek geçirmiş, kapıyı da örtmemişti peşinden. Ana aralarındaki kısa konuşmaya kulak kabarttı içeriden. Genç kız usulca:

"Bayrağı taşıyacak mısınız?" diye sordu.

"Evet."

"Kararlı mısınız?"

"Evet, bu benim hakkım."

"Yine mi hapis?"

Pavel cevap vermedi.

"Acaba şey yapamaz mıydınız?.."

Pavel Sandrin'in sözünü keserek:

"Ne yapamaz mıydım?" diye sordu.

"Bu işi başka birisine bırakamaz mıydınız?.."

Pavel yüksek sesle:

"Hayır," dedi.

"Düşünün... Etkiniz öylesine çok ki! Seviliyorsunuz!.. Siz ve Nakhodka buranın yöneticilerisiniz. Serbest kalırsanız neler yapabilirsiniz! Bir düşünün! Ama bunu yaparsanız sürgüne yollarlar sizi, uzaklara, hem de uzun süre için!"

Genç kızın sesinde, kendisinin de çok iyi bildiği duygular... Kaygı ve korku duygularını sezer gibi oldu Ana. Ve Sandrin'in sözleri Ana'nın yüreğine iri buzlu su damlaları gibi düşüyordu.

"Hayır, kararlıyım!" dedi Pavel. "Hiçbir şey beni bundan döndüremez."

"Size yalvarsam bile mi?"

Pavel'in sesi birdenbire sertleşti, hızlı hızlı:

"Böyle konuşmamalısınız. Düşünceniz ne? Böyle söylemeyin!"

Kız fısıltı halinde:

"İnsanım nihayetinde," dedi.

"Evet, iyi bir insan!"

Pavel bu sözü tatlılıkla söyledi. Soluğu kesilir gibiydi.

"Sevdiğim bir insan," diye sürdürdü. "Zaten böyle olduğu içindir ki... Bunun içindir ki böyle konuşmamalısınız..."

"Hoşça kalın!" dedi genç kız.

Hızlı hızlı, koşarcasına yürüdüğünü topuklarının sesinden anladı Ana. Pavel kızın arkasından dışarı çıktı.

Ezici, boğucu bir korku bürüdü Ana'yı. Pek iyi kavrayamamıştı onların konuşmasını ama kendisini yeni bir acının beklediğini seziyordu.

"Ne yapmak niyetindeydi acaba?"

Pavel, Andrey ile birlikte geri döndü. Andrey kafasını sallayarak:

"Ah şu Tanrı'nın cezası İsai!" diyordu. "Ne yapacağız bununla?"

Suratı asık duran Pavel:

"Casusluktan vazgeçmesini öğütlemeliyiz!" dedi.

Ana, boynu bükük:

"Pavelciğim, ne yapmayı düşünüyorsun?" diye sordu.

"Ne zaman? Şimdi mi?"

"1... 1 Mayıs'ta..."

"Ha, evet! Bayrağımızı taşıyacağım, bayrakla birlikte yürüyüş kolunun başına geçeceğim... Bunun için, belki beni yeniden hapse tıkarlar."

Ana'nın gözleri yanmaya başladı. Ağzı kurudu. Pavel anasının elini tutup okşadı.

"Böyle gerekiyor. Anlamalısın!"

Pelageya başını ağır ağır kaldırdı, gözleri Pavel'in parlak, inatçı bakışlarıyla karşılaşınca yine büktü boynunu:

"Benim bir şey söylediğim yok ki," dedi.

Pavel, elini bıraktı, içini çekti, azarlarcasına:

"Üzülmen değil, sevinmen gerek!" dedi. "Evlatlarını ölüme bile seve seve gönderecek anaları ne zaman göreceğiz bakalım?.."

Küçükrusyalı:

"Vay vay vay!" diye homurdandı. "Beyimizin şu büyük laflarına bak hele!.."

Ana:

"Ben bir şey diyor muyum?" diye yineledi. "Sana engel olmuyorum ki. Ve eğer sana acıyorsam, bu bir ana olarak benim yüreğimle ilgili bir şey."

Pavel öte yana döndü. Ana sert, kırıcı laflar işiteceğini hissetti.

"Öyle sevgiler vardır ki, bir insanın yaşamasına engel olur..."

Ana titredi. Kendisini yaralayacak başka sözler söylemesini engellemek için telaşla haykırdı:

"Böyle konuşma Pavel! Anlıyorum, başka türlü yapamazsın... Arkadaşlar için..."

"Hayır!" dedi Pavel. "Bunu kendim için yapıyorum."

Andrey eşikte dikildi. Boyu kapıdan daha yüksek olduğu için bir çerçeve içindeymiş gibi duruyordu. Bir omuzunu pervaza dayamış, dizlerini garip bir biçimde kırmıştı. Boynunu, başını ve omuzunu ileri uzatıyordu.

Patlak gözlerini Pavel'e dikerek ters ters mırıldandı:

"Şu gevezeliğinize bir son verseniz iyi edersiniz, beyefendi."

Bir taşın çatlağında yatan bir kertenkeleye benziyordu.

Ana ağlamaklı oldu ama oğlunun görmesini istemiyordu. Ansızın:

"Aman Tanrım, az kalsın unutuyordum..." gibilerinden bir şeyler mırıldanarak antreye geçti. Orada, başını duvarın köşesine dayadı, koyverdi gözyaşlarını. Usulca, sessiz sedasız ağlıyordu. Yaşlarla birlikte kanı da boşalıyormuş gibi baygınlık geçiriyordu. Kapının aralığından boğuk tartışma sesleri ulaşıyordu antreye. Küçükrusyalı şöyle diyordu:

"Ne oluyorsun, ona acı çektirmek hoşuna mı gidiyor yoksa?"

"Böyle konuşmaya hakkın yok!" diye bağırdı.

“Senin budalaca davranışların karşısında susarsam daha mı iyi bir arkadaş olurum? Ne diye söyledin o sözü acaba biliyor musun?”

“Söylenmesi gereken şey her zaman çekinmeden söylenmelidir.”

“Anana mı?”

“Herkese! Ayaklarıma dolanan, beni tutan hiçbir sevgi, hiçbir dostluk istemiyorum...”

“Vay yiğidim vay! Sen hele burnunu sil de git Sandrin’e söyle bunları. Asıl ona söylemen gerekirdi.”

“Ona da söyledim!..”

“Böyle mi söyledin? Yalan! Onunla tatlı tatlı konuştun, yumuşak konuştun. Konuşmanı işitmedim ama biliyorum böyle olduğunu! Ananın karşısında ise kabadayılık tasladın. Yaptığın kabadayılık metelik etmez, anlasana bunu hayvan!”

Pelageya yanaklarındaki yaşları telaşla sildi. Küçükrusyalı’nın Pavel’i gücendirmesinden korkuyordu. Hemen açıverdi kapıyı, mutfağa girdi, üzüntü ve korkudan titrerken:

“Bırr! Amma da soğuk!” dedi. “Hâlbuki bahar geldi...”

İş olsun diye tencerelerin, kapların yerlerini değiştiriyordu. Gençlerin sesini bastırmak için sesini yükseltip devam etti:

“Her şey değişti gerçekten de. İnsanlar kızışıyor, havalar soğuyor. Eskiden bu mevsimde sıcak yapardı, hava güneşli olurdu...”

Odaya sessizlik çöktü. Ana mutfakta duruyordu. Ne beklediği belli değildi. Küçükrusyalı alçak sesle:

“Duydun mu?” dedi. “İnsan biraz anlayışlı olmalı! Onun gönlü seninkinden daha zengin duygudan yana!”

“Çay içecek misiniz?” diye sordu Ana.

Sesi hafifçe titriyordu. Titreyişini gizlemek için, karşılık beklemeksizin söylendi:

“Niye böyle donuyorum ben?”

Pavel ağır ağır anasına yaklaştı. Göz ucuyla bakıyordu ona. Suçlu bir gülümseme kıpırdatıyordu dudaklarını.

“Kusura bakma, anne!” dedi usulca. “Ben daha çocuğum. Akılsız bir çocuk...”

Ana, Pavel’in başını göğsüne bastırarak üzüntüyle haykırdı:

"Azarlama beni! Bir şey söyleme! Gönlünce hareket et. Kendi hayatın, senin bileceğin iş! Ama beni azarlama bir daha. Bir ana acımadan durabilir mi hiç? Hayır. Ben hepinize acırım. Çünkü hepiniz bana çok yakınsınız ve hepiniz layıksınız bu duyguma! Ben acımayayım da kim acısın size? Sen gidiyorsun, başkaları da her şeyi bırakıp seni izliyor... Pavelciğim!"

Büyük, yakıcı bir düşünce Ana'yı esinlendiriyor, sanki kanatlandırıyordu onu. Sıkıntı ve acı ile karışık bir sevinç veriyordu bu düşünce ona. Ama sözcükleri bulamıyordu. Bunu belirleyememenin güçsüzlüğü içinde kıvranıyor, elini sallıyor, derin bir acıyla yanan gözlerini oğluna dikip kalakalıyordu.

Pavel başını eğerek:

"Doğru söylüyorsun anneciğim!" diye fısıldadı.

Gülümseyerek anasına baktı, sonra öte yana döndü, utangaç ama neşeli bir sesle:

"Emin ol ki bunu asla unutmayacağım!" diye ekledi.

Pelageya oğlundan ayrıldı, gözleriyle Andrey'i aradı odanın içerisinde ve sonra yalvaran, sevecen bir sesle:

"Andreyciğim," dedi. "Onu azarlamayın ne olur. Elbette, siz ondan yaşça büyüksünüz, ama..."

Ana'ya sırtı dönük duran Küçükrusyalı kıpırdamadı, gülünç bir sesle kükredi:

"Vuvvv! Vuvvv! diye kovalayacağım onu, dahası pataklayacağım da!"

Pelageya elini uzatarak ağır adımlarla Andrey'e yaklaştı:

"Benim iyi yürekli sevgili oğlum..."

Küçükrusyalı öte yana döndü, bir boğa gibi başını eğdi, ellerini ardında kavuşturup mutfağa gitti. Oradan alaycı sesi işitildi:

"Kafanı koparmamı istemiyorsan defol, Pavel!.. Yok canım, inanma sözlerime küçük anne, şaka ediyorum! Ben semaveri hazırlayacağım. Yahu ne berbat kömür bu!.. Ipıslak! Pislik!"

Sesi kesildi, Ana mutfağa girdiğinde, yere oturmuş, semaveri yakmaya çalışıyordu. Pelageya'nın yüzüne bakmaksızın bıraktığı yerden devam etti:

"Korkmayın, dokunmam ona! Haşlanmış şalgam gibi yumuşak bir adamım ben. Sen bakma söylediklerime, kahraman! Hınzır oğlanı severim doğrusu. Gelgelelim... Yeleğini de seviyorum. Yeni bir yelek giymiş, fiyakasından geçilmiyor. Artık göbeğini dikerek yürüyor, herkesi dürtüyor, bak benim ne cici yeleğim var dercesine! Doğru, güzel yelek ama... Canım, milleti itip kakmanın âlemi mi var? Zaten gereğinden fazla sıkışık durumdayız!"

Pavel gülümsedi:

"Daha çok homurdanacak mısın? Bu kadar kafa şişirmen yetmez mi?"

Küçükrusyalı hâlâ yerdeydi; semaveri bacakları arasına almış seyrediyordu. Ana kapının yakınında ayakta duruyor, sevecen ve hüzünlü gözlerini Andrey'in yuvarlak ensesine, uzun, eğik boynuna dikiyordu. Andrey ellerini döşemeye dayadı, arkaya doğru gerildi hafifçe kızaran gözlerini kırpıştırarak ana-oğula baktı:

"İyi insanlarsınız doğrusu!" dedi.

Pavel eğilip kolunu tuttu.

"Çekme, düşeceğim!.."

Ana üzgün bir tavırla:

"Niçin çekiniyorsunuz!" dedi. "Şöyle vargücünüzle bir kucaklaşsanız ya."

Pavel:

"İster misin?" diye sordu.

Andrey:

"Niçin istemeyeyim?" diyerek ayağa kalktı.

Kucaklaştılar, bir an kımıldamadan durdular, iki vücut bir tek ruhla yaşadı ve bu ortak ruh sıcak bir dostluk duygusuyla yanıyordu.

Ana'nın yanaklarından yaşlar süzülüyordu ama acı gözyaşları değildi artık bunlar. Utangaç bir tavırla gözyaşlarını sildi:

"Kadınlar ağlamasını severler, sevinçten de ağlarlar, üzüntüden de..."

Küçükrusyalı, Pavel'i hafifçe geri itti, kendisi de sildi gözlerini.

"Yeter!" dedi. "Danalar yeterince hoplayıp zıpladıktan sonra kebap yapılır! Hay dinine yandığım kömürü! Tutuşturmak için o kadar üfledim ki, gözlerime duman doldu..."

Pavel pencerenin yanına oturdu, yere baktı, tatlı bir sesle:

"Böyle gözyaşlarından utanacak bir şey yok," dedi.

Ana geldi, oğlunun yanına oturdu. Yüreklenmişti. Hüzünlüydü ama mutluydu da, huzur içindeydi.

Küçükrusyalı:

"Siz rahat rahat oturun, küçük anne, ben sofrayı düzeltirim," dedi. "Siz dinlenin. Yeterince sıktılar canınızı."

Odaya geçti. Gözden kaybolunca, uyumlu sesi daha da yükseldi:

"Böyle insanca yaşadığını duymak güzel şey!"

Pavel annesine bir göz attı:

"Evet!" dedi.

"Her şey değişti!" diye söylendi Ana. "Üzüntü de, sevinç de bambaşka şimdi..."

"Böyle olması gerek!" diye karşılık verdi Küçükrusyalı. "Çünkü yeni bir yürek gelişiyor yaşamın içinde. Ya, benim tatlı küçük annem! Bir adam çıkıyor, aklın ışığıyla aydınlatıyor yüreği; sesleniyor, bağırıyor, çağırıyor: 'Hey, bütün ülkelerde yaşayan insanlar, bir tek aile halinde birleşin!' diyor. Bu çağrı üzerine, bütün yüreklerin en iyi yönleri tek yürek halinde bir araya geliyor; engin, güçlü, gümüş çan gibi ses veren bir yürek..."

Ana dudaklarını sıktı titremesinler diye, gözyaşlarını tutmak için de gözlerini yumdu.

Pavel elini kaldırdı. Bir şey söyleyecekti ama Pelageya oğlunun elini tutup indirdi:

"Bırak konuşsun..."

Kapının önünde ayakta duran Andrey devam etti:

"Biliyor musunuz, insanlar çok acı çekecekler, çok kan verecekler daha. Ama bütün bu acılar, fedakârlıklar, daha şimdiden yüreğimi ve kafamı dolduran duygu ve fikir hazinesine karşılık pek önemsiz bir fidye oluşturur. Bir yıldız gibi ışın saçarım artık

ben. Her şeye katlanır, her şeye dayanırım, çünkü içimde hiçbir şeyin asla öldüremeyeceği bir mutluluk var. Kuvvet bu mutluluktadır!"

Çayı içtiler, gece yarısına dek masada oturup yaşam üzerine, insanlar üzerine, gelecek üzerine tatlı tatlı çene çaldılar.

Bir düşünceye aklı erdiği zaman, Pelageya içini çekerek öz geçmişinden bir anı seçiyordu, daima ağır, kaba bir anı ve o düşünceyi desteklemek için bu anıyı malzeme olarak kullanıyordu.

Ateşli konuşmalar sırasında korkusu eriyip gitmişti. Geçmiş bir günü anımsıyordu. Tıpkı o günkü gibiydi şimdi. O gün, babası çok acımasız, çok sert konuşmuştu.

"Mırın kırın etmeye kalkma!" demişti. "Seninle evlenmek isteyen bir budala çıkmış, alsana onu! Bütün kızlar evlenir, bütün kadınlar çocuk doğurur, çocuklar bütün ana-babalar için dert kaynağıdır! Ne yani! Sen bir beşerî yaratık değil misin?"

O zaman, ıssız, karanlık, ufuksuz bir yerin çevresinde dolaşan kaçınılmaz bir yol görmüştü önünde. Bu yolu izleme zorunluluğu kendisini kör bir durgunluk içine sokmuştu. Şimdi de öyle oluyordu. Ancak, yeni bir felaketin yaklaştığını sezerken içinden şöyle diyordu:

"Buyurun, alın!"

Kime diyordu bunu? Belli değildi. Ama bunu söylemek, göğsünde gergin bir tel gibi titreşip ses veren gizli acıyı dindiriyordu.

Ve bekleyişin verdiği kaygıyla heyecanlanan ruhunda, derinden derine zayıf ama canlı bir umut alevi parlıyordu. Elinden her şeyini alamayacakları, kapamayacakları umuduydu bu. Kendisine de bir şeyler bırakacakları umudu.

XXIV

Pavel'le Andrey daha yeni çıkmışlardı evden. Sabahın köründe, Maira Korsunov telaşlı telaşlı pencereyi tıkırdatarak: "İsai'yi öldürmüşler! Gidip bakalım..." diye seslendi.

Ana titredi. Katilin adı bir şimşek gibi geçti aklından. Omuzlarına bir şal atarken kısaca:

"Kim öldürmüş?" diye sordu.

Maria:

"Orda duracak değildi ya canım! İşini görüp kaçmış işte."

Yola çıktıktan sonra:

"Yeniden her yeri aramaya taramaya başlayacaklar, suçluyu bulmaya çalışacaklar," dedi. "İyi ki seninkiler evdeydiler bu gece. Gece yarısından sonra sizin evin önünden geçmiştim, pencereden içeri göz attım, hepiniz masanın çevresinde oturuyordunuz..."

Ana, dehşetle haykırdı:

"Ne diyorsun Maria? Onları nasıl suçlayabilirler?"

"Peki, onu kim öldürmüş olabilir ki? Hiç kuşkusuz sizinkiler!" dedi Maria. "İspiyoncu olduğunu bilmeyen mi var!.."

Ana durdu. Soluğu kesilmişti. Elini göğsüne bastırdı.

"Neyin var kuzum? Korkma! İsai ettiğini buldu. Hareketlen biraz da cesedi kaldırılmadan yetişelim."

Vesovşikov aklına geldikçe Ana sendeliyordu. Şaşkınlık içinde:

"İşte... En sonunda yaptı yapacağını!" diye düşünüyordu.

Fabrikayı çevreleyen duvarın yakınında, yeni yanan bir evin yıkıntıları arasında kalabalık birikmişti. Bir arı kümesi gibi uğuldayarak, kömürleşmiş enkazı ve uçuşan külleri çiğniyorlardı. Bir sürü kadın, kadından çok da çocuk vardı. Dükkâncılar, han uşakları, polis memurları ve göğsü madalyalarla süslü, ak sakallı ihtiyar jandarma Petlin, hepsi oradaydı.

İsai yerde uzanmış yatıyordu. Sırtı kararmış bir kalasa yaslanmıştı. Çıplak başı sağ omuzu üzerine eğilmişti. Sağ eli pantolonunun cebindeydi. Sol elinin parmakları yumuşak toprağı eşelemişti.

Ana, ölünün yüzüne baktı. Donuk gözleri, bacakları arasında duran kasketine dikilmişti sanki. Ağzı, hayret ifadesiyle yarı açık duruyordu. Kızıl sakalı diken dikendi. Çelimsiz bedeni, kemikli ve çilli yüzü, sivri kafası daha da ufalmıştı ölümden sonra. Ana

içini çekerek haç çıkardı. Sağlığında İsai'den tiksinirdi; şimdi ise bir parça acıyordu ona.

Kalabalıktan biri, fısıltıyla:

"Kan yok!" dedi. "Mutlaka yumrukla vurmuş olmalılar..."

Hınçlı biri yüksek sesle:

"Bir casusun ağzı kapatıldı..." dedi.

Jandarma birden irkildi, elleriyle kadınlar kalabalığını yararak tehditkâr bir tavırla:

"Kim onu söyleyen ha?" diye sordu.

Adamın yolu üzerinde bulunanlar geri çekildiler. Birkaçı hemen sıvışıverdi oradan. Biri düşmanca güldü.

Ana evine döndü.

"Kimse ona acımıyor!" diye düşündü.

Nikolay'ın dev cüssesi bir gölge gibi karşısında dikiliyordu. Kısık gözlerinde soğuk, acımasız bir parıltı vardı. Sağ eli, burkulmuş gibi sarkıyordu...

Pavel'le Andrey yemeğe geldiklerinde ilk sözü şu oldu:

"Ne oldu? Kimseyi tutukladılar mı... İsai için?"

"Bu konuda hiçbir şey işitmedim!" dedi Küçükrusyalı.

Ana, ikisinin de çok üzgün olduklarını gördü. Alçak sesle sordu:

"Nikolay hakkında bir şey denmiyor mu?"

Pavel sert bakışlarını anasına çevirdi, sözcüklerin üzerine basa basa: "Onu ağzına alan yok," dedi. "Ondan kuşkulanan bile yok! O burada değil. Dün öğleyin ırmağa inmiş, daha dönmemiş. Hakkında haber istedim..."

Ana derin bir soluk aldı:

"Neyse... Şükür Tanrı'ya! Şükür Tanrı'ya!"

Küçükrusyalı Ana'ya bir göz attı ve başını eğdi.

Ana düşünceliydi.

"Yere serilmiş," diye devam etti. "Öyle bir yüzü var ki sanki şaşalamış gibi. Kimse acımıyor ona, kimse bir vah vah bile demedi. Öylesine ufak tefek ki, göze çarpmıyor bile. Bir şeyden kopup yere düşüvermiş bir döküntü sanki..."

Yemek sırasında Pavel birdenbire kaşığını bırakıp haykırdı: "Anlamıyorum ben bunu!"

Küçükrusyalı:

"Neyi?" diye sordu.

"Yemek için hayvan öldürmek bile iğrenç bir şey. Bir vahşi hayvanı, bir yırtıcı kuşu öldürmek anlayışla karşılanabilir. Başkaları için bir vahşi hayvan haline gelen bir insanı ben bile öldürebilirim. Gelgelelim böylesine alçak bir yaratığı öldürmek!.. Ona nasıl el kaldırabildiler?"

Andrey omuzunu silkti.

"Bir vahşi hayvandan daha az zararlı değildi," dedi. "Azıcık kanımızı emen sivrisineği öldürmüyor muyuz?.."

"Orası öyle! Ama benim demek istediğim o değil... Bundan tiksindiğimi söylüyorum."

Andrey yine omuzunu silkti.

"Ne yapalım? Başka çıkar yol yok!" dedi.

Uzun bir sessizlik oldu.

Pavel, düşünceli bir tavırla:

"Sen bu cins bir yaratığı öldürebilir miydin?" diye sordu.

Küçükrusyalı yuvarlak gözleriyle Pavel'e baktı, sonra Ana'ya seri bir bakış fırlattı ve üzüntülü ama güvenli bir sesle:

"Arkadaşlar için, davamız için her şeyi yapabilirim. Öldürürüm de. Oğlumu bile..."

Ana zayıf bir sesle:

"Ne diyorsun Andrey!" diye haykırdı.

Andrey, Ana'ya gülümsedi:

"Başka türlü davranmak olanaksız! Yaşam böyle gerektiriyor!.."

Pavel ağır ağır yineledi.

"E-evet! Yaşam gerektiriyor!.."

Andrey birdenbire ateşlendi. İçinden bir şey itti sanki ayağa kalktı, kollarını salladı:

"Ne yapalım? Tüm insanları sevgiyle kucaklayabileceğimiz çağın gelişini çabuklaştırmak için insandan nefret etmemiz ge-

rekiyor. Yaşamın akışını engelleyen, rahat yaşamak ya da onur kazanmak için para karşılığında başkalarını satan kimseleri yok etmek gerek. Haklıların yolu üzerinde eğer onları ele vermek için bir hain bekliyorsa ve eğer onu yok etmiyorsam, benim de bir hainden ne farkım kalır? Hakkım yok mudur onu yok etmeye? Ya onlara, efendilerimize ne demeli? Salt güven içinde, rahatları bozulmadan yaşayabilsinler diye, askerlere, cellatlara, hapishanelere, zindanlara ve utanç verici her türlü rezilliğe sahip olacaklar, öyle mi? Ne yapalım, bazen de ben onların sopasını elime almak zorunda kalabilirim işte. Geri çevirmem, alırım sopayı. Bizleri onlarla, yüzlerle öldürüyorlar... Bu, kolumu kaldırıp bir düşmanın kafasına indirme hakkını verir bana. Bana en çok sokulan, tüm ömrümü adamış olduğum davaya en çok zarar verebilecek olan kimsenin kafasına... Yaşam böyle işte... Ben yaşama karşı savaşım veriyorum, istemiyorum bunu yapmak. Çünkü düşmanlarımın kanı verimli değildir, hiçbir şey yaratmaz. Bizim kanımız sağanak gibi toprağı sulayacak ki hakikat boy versin; onların kanı ise çürümüştür, iz bırakmaksızın silinir gider. Bunun böyle olduğunu da bilirim. Ama gerekli olduğunu görürsem cinayet işlemeyi üstüme alırım, adam öldürürüm! Çünkü yalnız kendi hesabıma yaparım bunu… İşleyeceğim cinayet benimle birlikte mezara gider, geleceğe tek leke bile sürmez, benden başka kimseyi, hiç kimseyi kirletmez!.."

Bir aşağı, bir yukarı dolaşıyor, sanki bir şey kesip atıyormuş gibi elini yüzünün karşısında sallıyordu. Kaygı ve korkuya kapılan Ana üzüntüyle onu izliyordu. Andrey'in içinde bir şeyin kırılmış olduğunu ve bundan çok acı çektiğini seziyordu. Cinayeti aklına getirdikçe kafasını kurcalayan kara, ürkek düşünceleri söküp atmıştı: Katil Vesovşikov değilse, Pavel'in öteki arkadaşlarından hiçbiri katil olamaz, diyordu kendi kendine.

Pavel başını eğerek dinliyor, Küçükrusyalı ise şiddetle, inatla sürdürüyordu konuşmasını:

"İleriye doğru gideceksin, kendi kendine karşı bile savaşacaksın. Her şeyi feda etmeyi, seve seve feda etmeyi bileceksin. Kendi-

ni davana adamak, onun uğruna ölmek, zor değil. Daha fazlasını feda edeceksin, sence hayattan da değerli olan şeyi feda edeceksin. İşte o zaman, varlığının en değerli şeyi olan hakikat hızla büyüyecektir!.."

Odanın ortasında durdu. Benzi daha da solmuştu, gözleri yarı kapalıydı. Büyük bir gelecek vaadinde bulunuyormuş gibi elini kaldırdı, devam etti:

"Biliyorum, zaman gelecek, insanlar birbirlerini beğenecekler, her insan öbür insanların gözüne bir yıldız gibi görünecek. Yeryüzünde özgür insanlar, özgür oldukları için büyük olan insanlar bulunacak. Her biri açık kalple, her türlü nefretten arınmış olarak yürüyecek ve hiçbirinde kötülük bulunmayacak. O zaman hayat, hayat olmaktan çıkacak, insana karşı beslenen inançtan oluşmuş bir din haline gelecek. İnsanın imajı da çok yücelecek böylece. Özgür insanlar bütün doruklara erişebilirler! O zaman hakikat ve özgürlük içerisinde, güzellik için yaşanacak. En iyileri takdir edilecekler. Yani tüm dünyayı yüreklerinde taşımayı en iyi becerebilenler, dünyaya karşı en derin sevgiyi besleyebilenler. Ve iyiler, insanların en özgürleri olacaklar, en çok güzellik onların içinde bulunacak! Böyle yaşayanlar yüce birer insan olacak..."

Sustu, başını dikti, ta içinden gelen derin bir sesle:

"Bu yaşamı gerçekleştirmek için her şeyi yapmaya hazırım," dedi.

Yüzü titremeye başladı. Birbiri ardından iri yaş damlaları yuvarlandı gözlerinden aşağı.

Pavel başını kaldırıp ona baktı. Kendisi de solgundu, gözleri büyümüştü. Ana iskemlesinde doğruldu. O belirsiz kaygının artarak yaklaştığını duyuyordu.

Pavel alçak sesle:

"Neyin var, Andrey?" diye sordu.

Küçükrusyalı'nın başı sinirli bir hareketle oynadı, vücudu ip gibi gerildi, Ana'ya bakarak:

"Gördüm... Biliyorum..." dedi.

Pelageya kalktı, telaşla yanına gitti, ellerini tuttu. Andrey sağ elini kurtarmak istedi fakat Ana sıkı sıkı tutuyor, fısıldıyordu:

"Sakin ol yavrucuğum, sevgili çocuğum..."

Andrey boğuk bir sesle:

"Durun!" dedi. "Neler olduğunu anlatacağım size..."

Ana yaşlı gözlerle ona bakarak:

"Anlatma!" diye mırıldandı. "Anlatmamalısın Andrey..."

Pavel ağır ağır yaklaştı. Gözleri nemliydi. Sapsarı kesilmişti. Gülümsüyordu.

"Annem bu işi senin yapmış olabileceğinden korkuyor!"

"Korktuğum yok. İnanmam ki! Gözlerimle görsem bile inanmam!"

Küçükrusyalı onların yüzüne bakmıyor, hâlâ elini çekmeye uğraşarak kafasını sallıyordu.

"Durun!" dedi. "Öldüren ben… ben değilim... Ama engel olabilirdim..."

"Sus, Andrey!" dedi Pavel.

Bir eliyle Küçükrusyalı'nın elini sıktı, öbür elini onun omuzuna koydu. Uzun vücudunun titremesini durdurmak istiyordu sanki. Andrey başını arkadaşına doğru eğdi, zayıf bir sesle kesik kesik devam etti:

"Böyle olmasını istemediğimi iyi bilirsin Pavel. Bak nasıl oldu: Sen önden uzaklaşıp gittin, bense Dragunov'la birlikte sokağın köşesinde durdum... İsai öbür sokaktan çıkıverdi. Bize bakarak pis pis sırıtıyordu... Dragunov bana: 'Görüyorsun' dedi. 'Her gece beni kolluyor. Onu geberteceğim.' Ve evine gitti, öyle sanıyordum... İsai yanıma yaklaştı..."

İç geçirdi.

"Hiç kimse asla beni o it kadar alçakça küçültmüş değildir."

Ana konuşmuyor, kolundan tutmuş, masaya doğru çekiyordu onu. Sonunda, Andrey'i bir iskemleye oturtmayı başardı, kendisi de yanına oturdu. Pavel onların karşısında ayakta durup asık suratla sakalını çekiştirmeye başladı.

"Bana, hepimizi tanıdıklarını, jandarmaların gözünün üzerimizde olduğunu, bizi 1 Mayıs'tan önce deliğe tıkacaklarını söyledi. Cevap vermedim. Gülüyordum ama için için sinirlenmeye, hatta köpürüp kaynamaya başlıyordum. Sonra, akıllı bir çocuk olduğumu söyledi, bu yola sapmamam gerektiğini, tam tersine... Şey yapmamı..."

Durdu, yüzünü sildi, gözlerinde donuk bir şimşek çaktı. Pavel:

"Anlıyorum," dedi.

"Yasaların hizmetine girmeliymişim."

Andrey kolunu uzatıp, sıkılı yumruğunu salladı.

"Kanun hizmeti!.." dedi dişleri arasından.

"Şeytan alsın ruhunu! Suratıma vursaydı bu kadar ağır gelmezdi, bana belki ona da daha iyi olurdu. Fakat o kokmuş ağzıyla yüreğimin üzerine tükürünce, sabrım taştı."

Sinirli bir hareketle elini Pavel'in avucundan kurtardı, tiksintiyle ekledi:

"Suratının ortasına bir yumruk patlatıp gittim. Arkamda Dragunov'un sesini işittim. 'Aldın mı yanıtını şimdi' diyordu usulca. Herhalde sokağın köşesinde beklemiş olmalı."

Bir süre sustuktan sonra sürdürdü.

"Arkama dönüp bakmadım. Oysa hissediyordum ki... Bir darbe sesi işittim... Rahatlıkla uzaklaştım oradan. Ayağımla bir kurbağa itmiş gibiydim. 'İsai'yi öldürmüşler!' diye bağırıldığı zaman işteydim, çalışıyordum. İnanılacak şey değildi. Fakat elim acıdı... Elimi iyi kullanamıyordum... Acıdığından değil, ama... Sanki kısalmış gibiydi..."

Yan yan baktı eline:

"Herhalde ömrüm boyunca elimi temizleyemem bu lekeden..."

Ana tatlı sesiyle:

"Yavrum, yeter ki yüreğin temiz olsun!" dedi.

"Kendimi suçlamıyorum... Hayır, suçlamıyorum!" dedi Küçükrusyalı. "Ama tiksinti duyuyorum. Bunu yapmama hiç gerek yoktu."

Pavel omuzunu silkti.

"Anlamıyorum seni!" dedi. "Onu öldüren sen değilsin ki. Ama sen olsan bile..."

"Adam öldürüldüğünü biliyorsun, engel olmuyorsun..."

Pavel direterek:

"Hayır, kesinlikle anlamıyorum bunu," diye yineledi. Bir an düşündükten sonra ekledi:

"Yani demek istediğim, anlayabilirim, anlayabilirim ama hissetmeye gelince... Hayır."

Fabrikanın düdüğü böğürdü. Küçükrusyalı başını omuzuna eğip dinledi, silkindi.

"İşe gitmeyeceğim," dedi.

"Ben de gitmem," dedi Pavel.

Andrey, gülümseyerek:

"Hamama gideceğim!" dedi.

Sessizce, çabucak hazırlandı, çıkıp gitti.

Ana, acıyan gözlerle arkasından baktı:

"Sen ne dersen de, Pavel! Ben şunu bilirim: İnsan öldürmek günahtır... Ama yine de hiç kimsenin suçlu olmadığını düşünüyorum. İsai'yi öyle küçük, ağaç biti kadar küçük görünce acımıştım... Ona bakarken, seni darağacına göndermekle tehdit edişi geldi aklıma ama artık ne kızıyor, ne de öldüğüne seviniyordum. Düpedüz acıyordum. İşte... Şimdi ise, artık acımıyorum bile..."

Sustu, bir an düşündü, sonra şaşkınlıkla gülümseyerek:

"Aman Tanrım!" dedi. "İşitiyor musun Pavel ne söylediğimi?.."

Herhalde Pavel dinlememişti. Başını eğmiş, kendini kara kara düşüncelere kaptırmış, odayı arşınlıyordu.

"İşte yaşam bu!" dedi. "Görüyor musun insanları nasıl birbirlerine karşı kışkırtmışlar, budalalık ve korku sayesinde onları kör etmişler, ellerini, ayaklarını bağlamışlar. Onlara zulmediyorlar, ter döktürüyorlar, eziyorlar, birine öbürünün eliyle vurduruyorlar. Onları tüfek, cop, kaldırım taşı haline getiriyorlar, sonra da: 'Bu, devlettir!' diyorlar..."

Ana'nın yanına yaklaştı.

"Bu bir cinayet, Ana! Milyonlarca insanın öldürülmesi, ruhların katli... Anlıyor musun?.. Ruhu öldürüyorlar. Bizlerle onlar arasındaki farkı görüyorsun: Bizden biri bir insana vurdu mu, utanıyor, acı çekiyor, özellikle tiksinti duyuyor! Oysa ötekiler, acımadan, kılları kıpırdamadan, rahatlıkla binlerce kişiyi öldürüyor, zevkle öldürüyorlar! Kendilerini insanlara egemen kılma imkânını sağlayan parayı, altını, önemsiz kâğıt parçalarını, bir sürü ıvır zıvırı korumak için boğuyorlar. Düşün bir kez: Kendilerini savunmak, korunmak için değil, varlık aşkına yapıyorlar bunu. İçeriden değil, dışarıdan sakınıyorlar."

Anasının ellerini kendi elleri arasına aldı, sıktı ve eğilerek:

"Bütün bu iğrençliği, bu utanç verici çürümüşlüğü duyabilseydin," dedi. "Bizim hakikatimizi anlar, davamızın ne denli ulu ve güzel olduğunu görürdün!"

Ana ayağa kalktı. Pek duygulanmıştı. Kalbini oğlunun kalbi içinde tek bir alev halinde eritmek tutkusuyla yanıp tutuşuyordu. Soluyarak:

"Dur, Pavel, dur!" diye fısıldadı. "Hissediyorum dediğini... Bekle!"

XXV

Antrede bir gürültü oldu. İkisi de ürpererek birbirlerine baktılar.

Kapı yavaş yavaş açıldı. Ribin ağır adımlarla içeri girdi, başını kaldırdı, gülümsedi:

"İşte," dedi. "Ben geldim, selamlayın! Selamlayın ve yemeğe oturtun beni!"

Koyun postundan, katran lekeleriyle kirlenmiş kısa bir palto giymişti. Ayaklarında kenevir kabuğundan pabuçlar, başında tüylü bir kalpak vardı. Kemerinden bir çift parmaksız eldiven sarkıyordu.

"Sağlığınız ne âlemde? Seni bırakmışlar, ha, Pavel? İyi. Nasılsınız, Pelageya?"

Geniş bir gülümseme vardı yüzünde. Beyaz dişleri görünüyordu. Sesi daha tatlıydı. Yüzü büsbütün kaybolmuştu sanki sakalının altında.

Ana, onu yeniden görmekten mutluluk duydu. Yanına yaklaştı; iri, kara elini sıktı, keskin ve yoğun katran kokusunu içine çekerek:

"Sen ha?.." dedi. "Çok memnunum!"

Pavel gülümseyerek süzdü Ribin'i.

"Güzel bir mujik olmuşsun!" dedi.

Ribin ağır ağır paltosunu çıkardı.

"Öyle, yeniden mujik olup çıktım. Sizler azıcık 'kibar adam' olmaya başladınız, bense geriliyorum... İşte sorun bu!"

Kaba bezden gömleğini düzelterek odaya geçti, ortalığı gözden geçirdi.

"Yeni eşyanız yok gördüğüm kadarıyla. Yalnızca kitaplar çoğalmış! Ee, işler nasıl gidiyor bakalım?"

Bacaklarını açıp oturdu, avuçlarını dizlerine dayadı, babacan bir tavırla gülümseyerek meraklı bakışlarını Pavel'in yüzüne dikti, karşılık bekledi.

"İşler hiç de fena sayılmaz!" dedi Pavel.

Ribin takıldı:

"Toprağı sürüyor, ekiyorsunuz, üstelik de hiç böbürlenmiyorsunuz, iyi doğrusu! Ürünü de biçeceksiniz elbette... Küspeyi de kaynatacak, damıtacaksınız, sonra da güzel bir uyku çekeceksiniz, öyle değil mi?"

Pavel karşısına oturdu.

"Senin nasıl gidiyor, Mikhail?" diye sordu.

"Fena değil. İyi gidiyor. Egildiyevo'ya yerleştim. Egildiyevo'yu bilir misiniz? Şirin bir kasaba. Yılda iki kez panayır kurulur. İki bini aşkın nüfusu var. İnsanları kötü! Toprak yok. Toprağı kiraya veriyorlar. Metelik etmez. Sülüklerden birinin yanında işe girdim. Cesede üşüşen sinekler kadar bol orada sülük. Katran çıkarılıyor, kömür yapılıyor. Buradayken kazandığım paranın dörtte birini alıyorum orada ve iki kat fazla yoruluyorum. İşte

böyle! Yedi işçi çalışıyoruz herifin yanında, hepsi genç ve oranın yerlileri. Benden gayrı hepsi okuma biliyor. Hele bir tanesi, Yefim diyorlar, okuma delisi, öylesine tutkulu, aman Tanrım!"

"Eee? Onlarla konuşuyor musunuz?" diye sordu Pavel heyecanla.

"Sustuğum yok. Sizin bildirileri de götürmüştüm. Otuz dört tane. Ama ben kendi İncil'imi kullanmayı yeğlerim. Orada ne ararsan bulursun. Kalın bir kitap. O serbest. Kilise bastırmış o kitabı, ona inanılır!"

Pavel'e göz kırparak gülümsedi:

"Yalnız, yeterli değil. Senden broşür almak için geldim. Yefim'le birlikte geldik. Katran götürüyorduk, seni görmek için yolumuzu değiştirdik. Yefim gelmeden bana biraz broşür ver. Onun her şeyi bilmesine gerek yok..."

Ana, Ribin'e bakıyordu. Paltosuyla birlikte ağırbaşlılığını da çıkarıp atmış gibi geliyordu. Şimdi bakışı daha kurnaz, içeri girdiği andakinden daha az içtendi.

Pavel:

"Anne," dedi. "Bize kitap getirin. Onlar bilirler ne vereceklerini. Kırsal bölge için olduğunu söyleyin..."

Ana:

"Peki!" dedi. "Semaver hazır olur olmaz giderim."

Ribin gülerek:

"Sen de mi bu işlerle uğraşıyorsun, Pelageya?" diye sordu. "İyi! Çok kitap meraklısı var orada, bizim köyde. Öğretmen okumayı seviyor. Ruhban okulundan yetişmiş olmasına karşın iyi çocuktur diyorlar. Oradan yedi, sekiz kilometre uzakta bir de kadın öğretmen var. Fakat bunlar yasak kitap okumak istemiyorlar. Bu takımın maaşını hükümet ödüyor, onun için korkuyorlar... O yasak kitaplardan bir tane gerekli bana, en keskininden. Gizlice onlara aktaracağım... Polis ya da papaz bunun yasak bir kitap olduğunu görünce, propagandayı yapanların okul öğretmenleri olduklarını düşünürler! Beni şimdilik tanımıyorlar, kimse benden kuşkulanmaz!.."

Kötü niyetli kurnazlığından pek hoşnut görünüyor, ağzı kulaklarına varıyordu.

Ana şöyle düşündü: "Şuna bak hele! Ayıya benziyor ama aslında bir tilki..."

Pavel:

"Öğretmenlerin yasak kitap yaydıklarından kuşkulanılırsa hapse tıkılacaklarını düşünüyorsunuz demek?" diye sordu.

"Evet... N'olacak?"

"Ama kitapları veren onlar değil, sizsiniz! Hapse de siz girmelisiniz..."

Ribin eliyle dizine vurdu.

"Sizde de hiç kurnazlık yok be arkadaş!" dedi gülerek. "Böyle işlerle uğraşanın ben, yani basit bir mujik olduğu kimin aklına gelir ki, görülmüş şey mi böylesi? Kitap dediğin kibar insan işi, hesabını da kibarlar vermeli..."

Ana, Pavel'in Ribin'i anlamadığını seziyor, kaşlarını çattığını, kızdığını görüyordu. Yumuşak, uzlaştırıcı bir sesle araya girdi:

"Mikhail İvanoviç bu işlerle uğraşmayı kabul ediyor ama onun yerine başkaları çekecek cezayı..."

Ribin sakalını sıvazlayarak onayladı:

"İşte bu! Şimdilik!"

Pavel sertçe karşılık verdi:

"Anne, diyelim ki birimiz, örneğin Andrey, benim adım altında bir şey yaptı ve beni attılar hapse, ne derdin?"

Ana ürperdi, şaşkınlıkla baktı oğluna, olumsuz anlamda başını salladı.

"Bir arkadaşa karşı böyle davranılır mı hiç?"

Ribin yayvan yayvan:

"Ha!" dedi. "Şimdi anlıyorum seni. Pavel!"

Kurnazca göz kırptı, Pelageya'ya dönerek:

"Nazik bir sorun bu, Ana," dedi.

Sonra Pavel'e baktı, bilgiç bir tavırla:

"Daha pek toysun sen çocuğum!" diye sürdürdü. "İllegal işlerde onur aranmaz. Biraz kafanı işlet. Bir kere, önce okul öğ-

retmenlerini değil, kitap kimin yanında bulunduysa onu tıkarlar hapse, bu bir. Sonra verdikleri yasak olmayan kitaplarda yazılı bulunan şeyler, yasak kitaplarınkinin aynıdır, yalnızca sözcükler aynı değil, daha az gerçek vardır, bu da iki. Bu demektir ki, benimle aynı hedefe varmak istiyorlardır. Ancak, dolambaçlı bir küçük yol tutturuyorlar, oysa ben anayoldan dümdüz gidiyorum. Resmî makamlar için hepimiz aynı ölçüde suçlu sayılmaz mıyız? Ve üçüncüsü, benim onlarla hiçbir alışverişim yoktur, oğlum. Yaya giden, at sırtında gidene uygun bir yol arkadaşı olamaz. Bir köylüye karşı böyle davranmazdım belki, Ama onlar, biri papaz çocuğu, öbürü bir büyük toprak sahibinin kızı... Halkı ayaklandırmaya ne zorları var, bilmem. Ben mujiğim, okumuşların düşüncelerini bilmem. Ben kendi yaptığımı bilirim, onlar ne istiyorlar bilmek istemem. Bin yıl boyunca kodamanlar senyörlük sanatlarını tıkır tıkır sürdürmüşler, köylünün derisini yüzmüşler. Ve birdenbire... köylüler uyanıyorlar, mujiğin gözünü açıyorum. Ben peri masallarına inanmam aslanım, oysa bu hikâye peri masalına pek benziyor. Bu kibar insanlar hangi türden olursa olsun, benden çok uzak. Kışın kırda yürürken önümde canlı bir yaratık kımıldanıyorsa eğer, ne olabilir acaba? Kurt mu, tilki mi, yoksa sıradan bir köpek mi? Ben bilemem! Çünkü benden çok uzak."

Ana, oğluna bir göz attı. Pavel üzgün görünüyordu.

Ribin'in gözlerinde ürkütücü bir parıltı vardı. Pavel'e tatmin olmuş bir ifadeyle bakıyor, sinirli parmaklarını sakalının içinden geçirip duruyordu.

"Centilmenlik taslayacak zamanım yok," dedi. "Hayatın da şakası yok... Köpek damı ağıla benzemez, her köpek sürüsü bildiği gibi havlar..."

Birtakım tanıdık yüzler canlandı Ana'nın gözlerinin önünde.

"Öyle 'kibar insanlar' vardır ki, kendilerini halk için feda ederler, ömürleri boyunca hapishanelerde acı çekerler," dedi.

"Onlar başka, Mujik zenginleşince senyöre sürtünür, senyör yoksullaşınca mujiğe yanaşır. Kese tamtakır olunca ruh arınır. Anımsıyor musun Pavel, insan nasıl yaşıyorsa öyle düşünür de-

miştin bana; işçi evet derse patron hayır demelidir, işçi hayır derse patron da, patronluğun doğası gereği, evet diye bağırır elbet. İşte, mujikle senyörün de birbirine benzemeyen özellikleri vardır. Mujik doya doya yedi mi, o gece uyku tutmaz senyörü. Elbette ki her sınıfta pis herifler vardır ve ben tüm mujikleri savunmak düşüncesinde değilim..."

Doğruldu. Simsiyahtı. Güçlüydü. Suratı asılmıştı. Dişleri birbirine vuruyormuş gibi sakalı titriyordu. Sesini alçaltarak sürdürdü:

"Beş yıl boyunca o fabrika senin bu fabrika benim dolaştım durdum. Köy alışkanlığımı yitirmiştim. İşte böyle! Köye dönünce baktım, ben böyle yaşayamam dedim! Anlıyor musun? Yaşayamam! Sizler burada öylesine alçaltılamazsınız. Ama köyde, açlık insanı bir gölge gibi izler. Doyasıya ekmek yeme olanağı yoktur! Açlık ruhları yutmuştur, insana benzer yanı olmayan yaratıklar haline getirmiştir. Bu yaratıklar yaşamazlar, inanılmaz bir yoksulluk içerisinde çürür giderler... Çevrelerinde, resmî makamlar kargalar gibi bekçilik eder, acaba bir lokma fazla mı yedi diye... Fazla bir lokma gördüler mi hemen kaparlar elinden, üstelik bir de dayak atarlar..."

Ribin çevresine göz gezdirdi, elleriyle masaya abanarak Pavel'e doğru eğildi.

"Bu yaşamı yeniden yakından görünce kusmak geldi içimden. Dayanamayacağım diye düşündüm. Ama tuttum kendimi. Hayır, çocukluk etme, dedim kendi kendime. Burada kalacağım! Ekmek yedirmeyeceğim onlara, berbat edeceğim ortalığı, evet aslanım, hem nasıl! İnsanlara kötülük edenlere hıncım var. Alçaltılma, bağrıma saplanmış bir bıçak gibi duruyor ve dönüp duruyor yaranın içinde..."

Alnı terle kaplanıyordu. Yavaş yavaş Pavel'e yaklaştı, elini omuzuna koydu. Eli titriyordu.

"Yardım et bana! Okuyana rahat yüzü göstermeyecek kitaplar ver bana. Kafalarının içine bir kirpi yerleştirmek gerek, dikenleri adamakıllı can yakan bir kirpi. Senin kentlilere söyle, nasıl sizler

için yazıyorlarsa köydekiler için de yazmalılar. Bize öylesine acılı bir salça hazırlasınlar ki, köyün içi dışı bir olsun ve mujiklerimiz ölesiye çarpışsınlar!"

Kolunu kaldırdı, sözcüklerin üzerine basa basa, boğuk bir sesle ekledi:

"Ölümü ölümle iyileştirmek: Sorun bu! Bu demektir ki, dünyanın yeniden doğması için ölmek gerek. Binlercesi ölmeli ki tüm dünyada milyonlarcası dirilsin! Sorun bu. Ölmek kolaydır... İnsanlar dirilip kalksa!"

Ana semaveri getirdi, Ribin'e yan yan baktı. Onun kaba ve sert sözlerine son derece üzülüyordu. Bu adamda kocasını andıran bir şeyler vardı. Aynı biçimde sırıtıyor, kollarını aynı el hareketleriyle sıvıyor, aynı sabırsız ama sessiz azgınlığı taşıyordu. Konuştuğu zaman daha az korkunç görünüyordu.

Pavel kafasını sallayarak:

"Evet, bir şeyler yapmak gerek," dedi. "Olanları bize anlatın, bir gazete basalım sizin için..."

Ana gülümseyerek oğluna baktı; sonra hiçbir şey söylemeden üstünü giyinip çıktı.

"Bas ya! Ne gerekiyorsa anlatırız sana. Anlaşılması zor şeyler yazmayın. Öyle bir biçimde yazın ki, danalar bile anlasın."

Kapı açıldı, birisi girdi.

"Yefim geldi!" dedi Ribin ve mutfağa bakmaya gitti. "Gel buraya, Yefim... Bu çocuk, Pavel... Sana söz etmiştim."

Geniş yüzlü, kızıla çalan saçlı, gri gözlü, sağlam yapılı bir delikanlıydı. Koyun postundan bir yarım palto giymişti. Kasket elde, Pavel'in karşısında duruyor, çekingen bakışlarla onu süzüyordu. Nezleli bir sesle:

"Merhaba!" dedi.

Pavel'in elini sıktı, fırçaya benzeyen saçlarını düzeltti. Odanın içine bir göz attı, gürültü etmek istemiyormuş gibi yavaş yavaş kitaplarla yüklü rafa doğru ilerledi. Ribin, Pavel'e göz kırptı.

"Kitapları gördü!" dedi.

Yefim döndü, Ribin'e baktı, sonra kitapları incelemeye koyuldu.

"Amma da çok kitap varmış sizde!" dedi. "Fakat onları okumaya vakit bulamazsınız herhalde. Kırda daha çok zaman var okumak için..."

"Buna karşılık heves yok, öyle değil mi?"

Delikanlı çenesini kaşıdı:

"Niye olmasın? Tam tersine!" karşılığını verdi. "Millet kafasını işletmeye başlıyor yavaş yavaş. Jeoloji, neymiş bu?"

Pavel açıkladı. Yefim kitabı yerine koydu.

"Buna ihtiyacımız yok!" dedi.

"Toprak nasıl oluşmuş? Mujiği ilgilendirmez bu. Toprak nasıl dağıtılmış? Kodamanlar toprağı nasıl kapmışlar halkın elinden? Mujik asıl bunu bilmek ister. Dünya ister dönsün, ister dönmesin, önemi yok. Canın isterse bir ipin ucuna as, yeter ki ekmek versin, üzerinde yaşayanları beslesin!.."

Yefim:

"Köleliğin tarihi," diye okudu ve sordu: "Bizden mi söz ediyor bu?"

"İşte size serfliğe ilişkin bir yapıt," dedi Pavel ve başka bir kitap uzattı.

Yefim aldı, evirip çevirdi, yerine koydu, sakin bir tavırla:

"Bu," dedi. "Geçmişten söz ediyor!"

"Size toprak verildi mi?"

"Bize mi? Ha, evet. Üç kardeşiz biz, dört hektar toprağımız var. Kumlu. Bakırları temizlemeye birebir ama buğday yetiştirmeye yaramaz..."

Bir an sustuktan sonra devam etti:

"Ben topraktan sıyırdım kendimi. Neye yarar ki toprak? Beslemekse, beslemez sahibini, ancak elini kolunu bağlar. Dört yıldır tarım işçisi olarak çalışıyorum. Sonbaharda askere gideceğim. Mikhail Baba gitme diyor. Şimdi askerleri halka karşı dövüşmeye yolluyorlarmış, öyle diyor. Ama ben gitmeyi düşünüyorum. Asker, Stepan Razin zamanında da, Pugaçev zamanında da halka karşı dövüşürdü. Buna son vermenin zamanı geldi. Siz ne düşünüyorsunuz?"

Dik dik Pavel'in yüzüne baktı, Pavel gülümsedi.

"Evet, zamanı geldi!" diye yanıtladı. "Yalnız... Bu iş zor. Askerlere ne söylemek, nasıl söylemek gerektiğini bilmeli..."

"Öğrenilir!"

Pavel merakla baktı Yefim'e:

"Yakalanırsanız kurşuna dizebilirler sizi."

Delikanlı hiç istifini bozmadan onayladı:

"Bağışlamazlar elbette!"

Ve yeniden kitapları incelemeye başladı.

"Çayını iç Yefim, bir an önce yola çıkmalıyız," dedi Ribin.

"Derhal!.. 'İhtilal'… İsyan mı demek bu?"

Andrey geldi. Kızışmıştı. Suratı asıktı. Bir şey demeden Yefim'in elini sıktı, Ribin'in yanına oturdu, bir süre yüzüne baktıktan sonra gülmeye başladı. Ribin eliyle Andrey'in dizine vurdu:

"Keyfin yerinde değil galiba?"

Küçükrusyalı:

"Eh işte!" diye cevap verdi.

Yefim başıyla Andrey'i işaret ederek sordu.

"Siz de işçi misiniz?"

"Evet," dedi Andrey. "N'olacak?"

Rubin izah etti:

"İlk kez fabrika işçisi görüyor. Fabrika işçilerini bambaşka insanlar sanıyor o."

"Ne bakımdan?" diye sordu Pavel.

Yefim, Andrey'i dikkatle inceledi:

"Sizin kemikleriniz sivri," dedi. "Mujiğin kemikleri daha yuvarlak…"

Ribin sözü tamamladı:

"Mujik daha rahat durur bacakları üzerinde. Ayakları altında toprak bulunduğunu hisseder. Kendisinin değildir toprak ama gene de duyar işte, toprak topraktır! Fabrika işçisi öyle değil, kuş gibidir. Yeri yok, yurdu yok, bugün burada, yarın orada! Bir karı bile onu bağlayamaz bir yere. Evde bir kavga olsa... Elveda, güzelim! Direnini kaburgalarına saplar, koyverir gider! Başka yere.

Daha iyisini aramaya. Oysa mujik, daha iyisini kendi yerinde yapmak ister, yerinden kımıldamadan... Ah işte! Ana da döndü."

Yefim, Pavel'in yanına yaklaşıp sordu:

"Bana bir kitap verir misiniz acaba?"

"Memnuniyetle," dedi Pavel.

Delikanlının gözleri parıldadı.

"Geri veririm!" dedi telaşla. "Bizim arkadaşlar bu yöreye katran taşıyorlar. Kitabı getirirler."

Ribin paltosunu giydi, kemerini sıktı.

"Hadi bakalım, vakit geldi," dedi.

Yefim geniş bir gülümsemeyle kitabı gösterdi.

"Bak, okuyacak kitabım var!" diye haykırdı.

Onlar gittikten sonra Pavel, Andrey'e döndü:

"Gördün mü şeytanları?"

Küçükrusyalı ağır ağır:

"Eveeeet!" dedi. "Buluta benziyorlar..."

Ana, sözünü kesti:

"Ribin'den mi söz ediyorsunuz? Sanki hiç fabrikada çalışmamışa benziyor, eskisi gibi tam bir mujik olup çıkmış! Hem de korkunç!"

"Yazık ki burada değildin!" dedi Pavel Andrey'e. Sen ki hep yürekten söz edersin, görecektin yüreğin ne olduğunu!.. Ribin öyle bulanık görüşler ortaya attı ki, yıkıldım, soluğum kesildi. Karşılık veremedim. İnsanlara karşı öyle kuşkucu ki! Hiç değer vermiyor insanlara. Ana doğru söylüyor, bu adam korkunç bir güç taşıyor içinde."

Andrey masanın yakınına oturmuştu, üzgün görünüyordu. Çay bardağına bakıyordu dalgın dalgın.

"Gördüm!" dedi. "İnsanları zehirlediler. Başkaldırdıkları zaman, her biri arkasından bütün engelleri yıkacaklar, yeryüzünü dümdüz edecekler... Ne varsa hepsini söküp atacaklar!"

Yavaş konuşuyordu. Aklının başka yerde olduğu belliydi. Ana kırmamaya özen göstererek:

"Kendine gelmelisin sevgili Andrey!" dedi.

Küçükrusyalı hafif ve tatlı bir sesle:

"Durun, küçük anne, durun hele!" diye karşılık verdi.

Ve birdenbire canlanarak elini masaya vurdu:

"Evet Pavel, köylü başkaldırırsa bütün yeryüzünü çırılçıplak soyacak! Veba salgınından sonra ne yapılırsa onu yapacak: Horlanmanın, aşağılanmanın bütün izlerini küller altında bırakmak için her şeyi yakıp yok edecektir!.."

Pavel durgun bir sesle:

"Sonra da yolumuzun üzerine dikilecek!"

"Bizim rolümüz, buna göz yummaktır! Bizim rolümüz Pavel, onu zapt etmektir! Ona en yakın olan biziz. Ona inanır, peşinden gelir!"

"Biliyor musun, Ribin kırsal bölgeler için bir gazete çıkarmamızı teklif ediyor."

"Gerçek bir şey."

Pavel güldü:

"Kendisiyle tartışmadığım için utanç duyuyorum."

"Daha çok fırsat olacak! Sen kavalını çal, ayakları toprağa çakılı olmayanlar o havaya uyup dans ederler. Rubin doğru söyledi: Biz altımızdaki toprağı hissetmeyiz ve hissetmemeliyiz de, çünkü o toprağı harekete geçirecek olan biziz. Önce sarsacağız, birçok insan topraktan sökülecek. Sonra bir daha sarsacağız, başkaları sökülecek."

Ana gülümsedi:

"Senin için her şey basit, Andrey!"

"Evet öyle. Basit! Hayat gibi."

Biraz sonra:

"Ben kırlara gidiyorum, şöyle bir gezmeye," dedi.

Ana beğenmedi bu fikri:

"Hamamdan sonra mı? Rüzgâr esiyor, içine işleyecek."

"Benim de istediğim bu ya!"

Pavel:

"Dikkat et, üşüteceksin!" dedi. "Yatsan iyi edersin."

"Hayır, çıkmak istiyorum."

Giyindi, tek sözcük söylemeden çıkıp gitti.

Ana içini çekti.

"Dertli!" dedi.

"Biliyor musun? Bu işten sonra onunla senli benli konuşmakla iyi ettin."

Pelageya şaşkın şaşkın oğluna baktı:

"Ama ben farkında bile değilim. Bana öyle yakın ki artık... Bilmiyorum, nasıl diyeyim sana!"

"Çok iyi yüreklisin anne."

"Keşke ona biraz yardımım dokunabilse, ona ve size, hepinize! Bir öğrensem!.."

"Korkma, öğreneceksin!.."

Ana usulca gülmeye başladı:

"Ben şunu biliyorum ki, korkmamayı bilmiyorum!"

"Peki anne, artık bundan söz etmeyelim. Ama bil ki, sana çok, çok minnettarım!"

Pelageya gözyaşlarını göstermemek için mutfağa gitti.

Küçükrusyalı, akşamın geç saatlerinde döndü. Yorgundu. Hemen yatmaya gitti.

"Galiba on kilometreden fazla yol yürüdüm!" dedi.

Pavel:

"İyi geldi mi bari?" diye sordu.

"Uyuyacağım, rahatsız etme beni."

Sustu ve bir çocuk gibi uykuya daldı.

Bir süre sonra Vesovşikov çıkageldi. Her zaman olduğu gibi hırpani, kirli ve hoşnutsuzdu. Çekingen adımlarla odaya girdi.

"O namussuz İsai'yi kimin öldürdüğünü bilmiyor musun?" diye sordu.

Pavel kısaca:

"Hayır!" dedi.

"Bunu yapmaktan çekinmeyen biri çıkmış demek! Ben onu hep boğmaya heveslenirdim. Tam bana göre bir işti, hatta bana en uygun olan iş!"

Pavel dostça:

"Böyle şeyler söyleme artık Nikolay," dedi.

Ana da söze karıştı, sevecenlikle:

"Doğru! Hem yufka yüreklisin, hem de habire kükrersin! Niye böyle yapıyorsun?"

O akşam Nikolay'ı gördüğüne sevinmişti; çopur suratı bile güzel görünüyordu gözüne.

Nikolay omuzlarını silkti:

"Böyle şeylerden başka hiçbir işe yaramam ben! Düşünürüm, düşünürüm hep benim yerim nerede diye. Kendime uygun bir yer bulamam. İnsanlarla konuşmak gerek, bense konuşmasını bilmem! Her şeyi görürüm, insanlara edilen işkencelerin hepsini duyarım ama sıra söylemeye geldi mi beceremem. Benim ruhum dilsiz."

Pavel'in yanına yaklaştı, başını eğdi, masayı parmağıyla tırmaladı, bambaşka bir sesle, çocuk gibi inleyerek:

"Çocuklar," dedi. "Yapacak bir iş verin bana, ne iş olursa olsun. Hiçbir şey yapmadan yaşayamam böyle! Hepiniz bu işe bulaştınız. Görüyorum ki iyi yürüyor. Bense... Bir köşede kalıyorum. Kalas taşıyorum, tahta taşıyorum. Böyle de yaşanmaz ki. Ağır bir iş verin bana, zor bir iş!"

Pavel elinden tutup kendine doğru çekti.

"Veririz," dedi.

Bölmenin arkasından Küçükrusyalı'nın sesi çınladı.

"Nikolay, sana matbaa harflerini öğretirim, bizim mürettiplerden biri olursun... Tamam mı?"

Vesovşikov bölmeye yaklaştı:

"Eğer bana öğretirsen, sana bir bıçak armağan ederim..."

Küçükrusyalı bir kahkaha attı.

"Şeytan götürsün seni de, bıçağını da!" diye bağırdı.

Nikolay ısrar etti:

"İyi bir bıçak!"

Pavel de gülmeye başladı. O zaman Vesovşikov durdu:

"Bana mı gülüyorsunuz?" diye sordu.

Andrey yatağından fırlayıp:

"Elbette!" dedi. "Hadi gidip kırlarda gezelim. Güzel bir mehtap var. Gidiyor muyuz?"

"İyi ya gidelim!" dedi Pavel.

"Ben de geliyorum! dedi Nikolay. "Gülüşünden hoşlanıyorum, Küçükrusyalı..."

"Ben de... Armağan vaat etmen hoşuma gidiyor!"

Mutfakta giyinirlerken, Ana, azarlar gibi:

"İyi giyinin!" dedi.

Üçü birden evden çıkınca, pencereye gidip arkalarından baktı. Sonra ikonlara bir göz atarak:

"Tanrım, sen yardım et onlara!" diye mırıldandı.

XXVI

Günler birbiri arkasından öyle çabuk geçiyordu ki, Ana, 1 Mayıs'ı düşünecek vakit bulamıyordu. Yalnız geceleri, günün gürültüsü, hayhuyu ve coşkusunun ardından yorgun düşerek yatağa girdikten sonra, yüreği burkulur, şöyle düşünürdü:

"Bir an önce gelse artık şu 1 Mayıs..."

Şafak sökerken fabrikanın düdüğü ulumaya başlardı, Pavel'le Andrey çaylarını çabucak içer, bir lokma yer, Ana'ya bir sürü iş bırakıp giderlerdi. Ve Pelageya bütün gün, kafese kapatılmış bir sincap gibi döner durur, yemek pişirir, bildiri ve broşürlerin baskısı için bir çeşit mor pelte ve afişleri yapıştırmak için zamk hazırlardı. Yabancılar uğrardı eve, Pavel'e verilmek üzere pusulalar sıkıştırırlardı eline, sonra coşkularını ona da bulaştırarak ortadan kayboluverirlerdi.

İşçileri 1 Mayıs'ı kutlamaya çağıran küçük afişler her gece tahta perdelere yapıştırılıyordu. Hatta jandarma karakolunun kapısında bile görülüyordu bu afişler. Her gün bildiriler bulunuyordu fabrikada. Sabahleyin polisler mahalleyi tarıyor, afişleri yırtıyor, söve saya kazıyorlardı. Ne var ki, yemek vakti, basılı bildiriler sokakta yeniden uçuşuyor, yayaların ayakları dibine dökülüyordu. Şehirden sivil polisler gönderildi. Sokak köşelerinde dikilmişler,

yemeğe giden ya da yedikten sonra fabrikaya dönen neşeli ve canlı işçileri keskin bakışlarıyla soyarcasına inceliyorlardı. Polisin bu işle başa çıkamaması herkesi mutlu ediyordu. Olgun yaştaki işçiler bile gülümseyerek:

"Nasıl oynatıyorlar ama bunları, öyle değil mi?" diye birbirlerine takılıyorlardı.

Her tarafta ufak kümeler oluşuyor, heyecanı daha da artıran bildiriler üzerine tartışmalar yapılıyordu. Her yer cıvıl cıvıldı. O yılın baharında, yaşam herkes için daha bir ilginçti, herkese bir yenilik getiriyordu sanki: Kimileri bozgunculara daha çok sinirlenmek, onlara sövüp saymak için nedenler buluyor, kimileri belirsiz kaygılarıyla birlikte bir umut ışığı görüyor, azınlıkta kalan bir kısım ise insanları uyandıran gücü oluşturmanın bilincini ve derin sevincini tadıyordu.

Pavel'le Andrey hemen hemen hiç uyumuyorlardı. Fabrika düdüğü çalmadan az önce dönüyorlardı eve, yorgun, benizleri solgun, sesleri kısık. Ormanda, bataklıkta toplantılar yaptıklarını biliyordu Ana. Geceleyin atlı polis müfrezeleri mahallenin çevresinde devriye geziyor, hafiyeler dolaşıyor, tek başına giden işçileri yolundan çevirip üstlerini arıyor, grupları dağıtıyor, kimi zaman tutuklamalar da yapıyorlardı. Ana, oğlu ile Andrey'in de herhangi bir gece yakalanabileceklerini anlıyor ve bunu neredeyse diliyordu, çünkü tutuklanmalarının onlar için daha hayırlı olacağını düşünmeye başlamıştı.

İsai'nin öldürülmesi olayı garip bir sessizliğe bürünmüştü. Mahalli polis iki gün süre ile ötekini berikini, özellikle on kişiyi sorguya çekmiş, sonra bir daha da bu işle uğraşmamıştı.

Maria Korsunov'un herkesle olduğu gibi polisle de arası pek iyiydi. Bir gün Ana ile konuşurken, poliste neler söylenildiğini anlattı:

"Nasıl bulsunlar suçluyu? O sabah belki yüz kişi rastlamıştır İsai'ye ve bu yüz kişiden en az doksanı ona bir yumruk patlatmaktan mutluluk duyardı. Yedi yıldan beri bela kesilmişti milletin başına..."

Küçükrusyalı belirgin bir biçimde değişiyordu. Avurtları çökmüştü. Ağırlaşan göz kapakları patlak gözlerini yarı yarıya kapatıyordu. Burun deliklerinden ince bir çizgi uzanıyordu dudaklarının köşesine dek. O gün olup bitenlerden, yapılan işlerden daha az söz ediyor ama daha sık alevleniyordu. Coşkusu, kendisini dinleyenlere de sıçrıyordu. Geleceği, özgürlüğün ve aklın zafere ulaşacağı o aydınlık, o görkemli bayram gününü kutluyordu.

İsai'nin ölümü unutulmaya yüz tutunca, bir gün, üzüntüyle gülümseyerek ve küçümser bir tavırla şöyle dedi:

"Düşmanlarımız halkı ne denli sevmiyorsa, bizleri kovalamak için köpek gibi kullandıkları kimseleri de o denli sevmiyorlar. Kendilerine sadık bir hainin ölümüne üzüldükleri falan yok. Ona verdikleri paraya acıyorlar yalnızca."

Pavel sertçe:

"Birisi çürümüş bir ağaç gövdesine çarptı, ağaç dağılıp toz oldu, işte bu!" diye ekledi.

Andrey somurtarak:

"Doğru ama böyle olması insanı avutmaya yetmiyor!" diye karşılık verdi.

Sık sık söylediği bu söz, onun ağzında, her konuya uyan acı ve yakıcı bir anlam taşıyordu...

Ve onca beklenen gün... 1 Mayıs, geldi çattı nihayet.

Düdük, o her zamanki buyurucu düdük yine böğürdü. Bütün gece göz kırpmayan Ana yatağından fırlayıp, bir gün öncesinden hazırlamış olduğu semaveri yaktı. Her sabah olduğu gibi oğlunun ve Andrey'in kapısını tıkırdatacaktı ki, vazgeçti, kolunu indirdi, pencerenin önüne oturdu, sanki dişi ağrıyormuş gibi yanağını eline dayadı.

Soluk mavi gökte, tıpkı düdüğün boğuk sesinden ürkerek kaçan bir kuş sürüsü gibi, beyaz, pembe ve hafif bulutlar uçuşuyordu hızla. Ana bulutlara bakıyor, yüreğinin çarpıntısına kulak kabartıyordu. Başı ağır, uykusuzluktan kızaran gözleri kuruydu. Göğsünün içinde garip bir huzur vardı. Yürek atışları düzenliydi. Günlük işleri düşünüyordu:

"Semaveri çok erken yaktım, su buharlaşıp gidecek! Bugün biraz fazla uyusunlar. İkisi de çok yoruldu."

Güneşin ilk ışınlarından biri camdan içeri girdi, Ana'nın uzattığı elin parmaklarına kondu. Düşünceli bir tavırla gülümsedi daha sonra Ana, öbür eliyle de parlak ışını okşadı. Sonra kalktı, semaver borusunu gürültü etmemeye çalışarak çıkardı, yıkandı ve dua etmeye başladı. Arada sırada haç çıkartmayı da ihmal etmedi. Dudaklarıyla sessizce mırıldanıyordu. Yüzü aydınlanıyor, yara izinin altından kaşı yavaş yavaş yukarı kalkıyor, sonra birdenbire yıkılıyordu.

İkinci düdük öttü. Sesi daha zayıf geldi. Titriyordu sanki. Her zamankinden daha uzun sürüyor gibi geldi Ana'ya. Küçükrusyalı'nın çın çın sesi işitildi:

"Pavel, işitiyor musun?"

Çıplak ayaklar çiğnedi taban tahtalarını; biri esnedi keyifli keyifli. Ana:

"Semaver hazır!" diye seslendi.

Pavel neşeyle:

"Kalkıyoruz," dedi.

"Güneş parlıyor, bulutlar koşuşuyor," dedi Andrey. "Bulutlar fazla bugün!.."

Mutfağa girdi. Saçı başı karışmıştı, uyku sersemiydi ama sevinçliydi.

"Günaydın küçük anne! İyi uyudunuz mu?"

Ana yaklaştı, alçak sesle:

"Andrey, yavrum," dedi. "Onun yanından ayrılmazsın, değil mi?"

Küçükrusyalı fısıldadı:

"Elbette! Birlikteyiz, her yere birlikte gideceğiz, emin olun!"

Pavel:

"Ne fitne karıştırıyorsunuz siz yine?" diye sordu.

"Hiç, Pavel."

Andrey yıkanmak için kapıya çıktı.

"Bana iyi yıkan diyor, kızlar bize bakacaklarmış!" diye yanıtladı.

Pavel bir marş mırıldanmaya başladı:

Uyan, artık uykudan uyan, uyan esirler dünyası!..

Aydınlık gitgide artıyordu. Rüzgârın kovaladığı bulutlar yitip gidiyordu. Ana sofrayı hazırladı. Her şeyi garipsiyor, başını sallıyordu. Bu sabah ikisi de şakalaşıyor, gülüyorlardı ya, öğleyin başlarına ne geleceğini kimse kestiremezdi.

Kendisinin içini de sakin, hatta neşeli bir his kaplamıştı. Uzun süre kaldılar sofrada. Böylece bekleyiş anını kısaltmaya çalışıyorlardı. Pavel her zamanki gibi, şekeri eritmek için kaşığını ağır ağır çeviriyordu bardağın içinde, ekmeğine tuz ekiyordu. Küçükrusyalı ise masanın altında ayaklarını oynatıyordu. Hiçbir zaman bir defada ayaklarını doğru dürüst bir yere yerleştirmeyi beceremezdi. Bir güneş ışınının tavanda ve duvarda yürümesini izledi, sonra anlatmaya başladı:

"On yaşlarında bir afacanken, bir gün güneşi bir bardağa kapatmak hevesine kapılmıştım. Bir bardak aldım, usul usul duvara yaklaştım ve... Çat! Elimi kestim ve dayak yedim. Sonra avluya çıktım, güneşi gördüm bir su birikintisi içinde; atladığım gibi tepindim… Tepinir misin sen hiç öyle... Baştan aşağı çamura bulandım bu kez de. Tabii, bir kötek daha... O zaman güneşin yüzüne bağırmaya başladım: 'Ne kadar da dövseler acımıyor işte, kızıl zebani, acımıyor!' Ve boyuna dilimi çıkarıyordum güneşe... Bu beni rahatlatıyordu, hıncımı alıyordum."

Pavel gülerek:

"Niye kızıl görünüyordu ki sana?" diye sordu.

"Çünkü bizim evin karşısında kıpkırmızı yüzlü, kızıl sakallı bir demirci vardı, şen şakrak iyi yürekli bir mujikti. Nedendir bilmem, güneşi ona benzetirdim hep."

Ana artık dayanamadı:

"Yapacaklarınız hakkında konuşsanız daha iyi edersiniz," dedi.

Andrey tatlılıkla:

"Kararlaştırılmış bir iş üzerine konuşmak, o işi karıştırmaktan başka işe yaramaz," dedi. "Bizi tutup götürecek olurlarsa, Nikolay gelip ne yapmak gerektiğini söyleyecek size küçük anne."

Ana:

"Pekâlâ!" diyerek içini çekti.

Pavel düşünceli duruyordu.

"Sokağa çıkmalı," dedi.

Andrey aynı kanıda değildi:

"Hayır, evde kalıp beklemen daha uygun olur. Polisin gözüne görünmenin bir yararı yok. Yeterince tanıyorlar zaten seni!"

Fedor Mazin koşa koşa geldi. Yanakları al aldı. Sevinçten uçuyordu. Beklemekten sıkılan ev halkına da aşıladı coşkunluğunu anında.

"Başladı!.. Millet harekete geçiyor... Sokağa çıkıyorlar. Hepsi zehir gibi. Vesovşikov, Gusev ve Samoylov sabahtan beri fabrikanın kapısında durmuşlar, çocuklarla konuşuyorlar. Birçoğu evlerine döndüler. Hadi, vakit geldi! Saat on oldu!"

Pavel kararlı bir sesle:

"Geliyorum," dedi.

"Göreceksiniz," dedi Fedor. "Biraz sonra tüm fabrika ayağa kalkacak!"

Ve koşarak ayrıldı. Ana usulca:

"Rüzgâra tutulmuş bir mum gibi yanıyor!" dedi.

Ve giyinmeye gitti.

"Nereye, küçük anne?"

"Sizinle birlikte geliyorum."

Andrey bıyığını çekerek Pavel'e baktı. Pavel birden perçemini geriye doğru attı, mutfağa anasının yanına gitti.

"Bak anne, sana bir şey demem... Sen de... Bana deme. Tamam mı?"

Ana:

"Tamam, tamam... İsa yardımcınız olsun!" diye fısıldadı.

XXVII

Evden çıkınca, kaygıyla bekleşen halkın uğultusunu işitti, bütün kapı ve pencerelerde Andrey'le Pavel'i meraklı bakışlarla izleyen gruplar gördü. O zaman kâh saydam bir yeşile, kâh kirli kül rengine bürünen yaşlar bulanık bir leke gibi belirdi gözlerinde.

Herkes selamlıyordu gençleri. Bir özellik vardı verilen selamlarda. Alçak sesle söylenen düşünceler Ana'nın kulağına dek ulaşıyordu.

"İşte elebaşılar bunlar..."

"Hayır, elebaşların kim oldukları belli değil..."

"İyi canım, kötü bir şey söylemedik ya!.."

Başka bir taraftan sinirli bir ses yükseldi:

"Polis yakalarsa hapı yuttuklarının resmidir!"

"Onu önceden göze almışlardır."

Bir pencereden, çileden çıkmış bir kadın çığlığı tuttu sokağı:

"Aklını kaçırmışsın sen! Kendini hâlâ delikanlı mı sanıyorsun?"

Bacaklarını iş kazasında yitirmiş ve fabrikadan emeklilik maaşı alan Zosimov adında birisinin evi önünden geçerlerken, sakat adam başını pencereden uzatıp bağırdı:

"Hey, Pavel! Haydut herif! Yaptığın marifetler yüzünden boynunu koparacaklar sonunda, bunu aklına koy."

Ana titreyerek durdu. Adamın böyle bağırması derin bir öfke uyandırmıştı içinde. Gözlerini bu sakat adamın kocaman ablak suratına dikti. Adam sövüp sayarak başını içeri çekti. Pelageya oğluna yetişmek için adımlarını hızlandırdı, geri kalmamaya çalışarak arkasından yürüdü.

Pavel'le Andrey, hiçbir şeyin farkında değillermiş, bağrışmaları işitmiyorlarmış gibi davranıyorlardı. Serinkanlılıkla rahatça yürüyorlardı. Kanaatkâr, temiz yaşantısı nedeniyle herkesçe sevilip sayılan, alçakgönüllü, orta yaşlı bir adam olan Mironov durdurdu onları.

Pavel:

"Siz de mi çalışmıyorsunuz bugün, Danilo İvanoviç?" diye sordu.

"Karım doğum yapmak üzere."

Mironov dikkatle süzdü iki arkadaşı:

"Sonra, bugün kargaşalık kokusu var havada! Ya siz, delikanlılar? Ortalığı birbirine katacağınız, cam çerçeve indireceğiniz söyleniyor müdüriyette, doğru mu?"

"Biz sarhoş muyuz?" dedi Pavel.

"Biz sadece sokakta bayraklarla yürüyüş yapacağız, şarkılar söyleyeceğiz," dedi Andrey. "Siz de dinleyin, inancımızı haykıran şarkılar bunlar."

Mironov düşünceli bir tonla:

"Bilemiyorum!" diye yanıtladı. "Yazılarınızı okudum."

Zeki gözlerinde cana yakın bir anlam belirdi.

"Eee Pelageya! Sen de mi isyancıların arasındasın?"

"İnsan mezara yaklaşmış olsa bile, gerçekle beraber yürümeli."

"Şuna bak hele!.. Fabrikaya yasak broşürler soktuğunu söylüyorlar, demek doğruymuş!"

Pavel sordu:

"Bunu kim söylüyor?"

"Öteki beriki... Söylüyorlar işte. Hadi bakalım, hoşça kalın. Dikkat edin, tehlikeye atmayın kendinizi!.."

Ana usulca gülmeye başladı. Kendisinden böyle söz edilmesi gururunu okşamıştı.

"Hapse gireceksin anne!" dedi Pavel gülümseyerek.

Güneş boyuna yükseliyor, sıcaklığını o bahar gününün canlandırıcı serinliğine katıyordu. Bulutlar daha ağır kayıyordu; bıraktıkları gölge daha ince, daha saydamdı. Gölgeler, sokakta ve damların üzerinde usulca sürünüp insanların üzerinde dolaşıyordu; duvarların ve çatıların çamurunu, tozunu, suratlarındaki sıkıntıyı silerek, mahalleyi arıtıyordu sanki. Neşe yayılıyor, sesler daha berrak çıkıyor, uzaktan yansıyan makine gürültüsünü bastırıyordu.

Yine dört bir yandan, pencerelerden, avlulardan bağırtılar işitiliyor, Ana'nın kulaklarına kadar ulaşıyordu. Kaygılı ve kötü ya da kararlı ve neşeli sözler... Şimdi Pelageya da bugünkü renkli yaşama katılmak, karşılık vermek, teşekkür etmek, açıklama yapmak istiyordu.

Ana caddenin bir köşesinde, dar bir sokağın içerisinde, yaklaşık yüz kişilik bir kalabalık birikmişti. Vesovşikov'un sesi top gibi gürlüyordu orada:

"Üzüm gibi sıkıp suyunuzu çıkarıyorlar..."

Konuşurken acemice ifadeler kullanıyordu. Birkaç ses birden:

"Doğru! Doğru!" diye onayladı.

Küçükrusyalı:

"Amma da konuşuyor!" diye mırıldandı. "Haydi, gidip yardım edelim..."

Pavel daha onu durdurmaya kalmadan, Andrey eğildi, uzun gövdesiyle kalabalığın içine daldı tirbuşon gibi. Uyumlu sesi işitildi:

"Arkadaşlar! Yeryüzünde türlü türlü halklar bulunduğunu söylerler: Yahudiler, Almanlar, İngilizler, Tatarlar. Ben buna inanmıyorum! Yalnızca iki halk vardır, iki bağdaşmaz halk: Zenginler ve yoksullar! Ülkeden ülkeye giyinişler değişir, diller de değişir. Ama zenginlerin yoksullara karşı davranışları değişmez. Halkın sefil yaşantısı da değişmez."

Kalabalık gitgide büyüyordu çevresinde. Yeni gelenler güçlükle girebiliyorlardı sokağa, sessizce yaklaşıyor, ayakuçları üzerine basarak boyunlarını uzatıyorlardı.

Andrey sesini yükseltti:

"Başka ülkelerde, bu basit gerçeği işçiler anlamışlar ve bu aydınlık bahar gününde..."

"Polis geliyor!" diye bağırdı biri.

Dört atlı polis, sokağın köşesinden dönüp kalabalığın üzerine doğru ilerliyor, bir yandan da kırbaçlarını sallayarak "Dağılın!" diye bağırıyorlardı.

Suratlar asıldı. İstemeye istemeye çekildiler atların önünden. Birkaç kişi tahta perdelere tırmandı. Kışkırtıcı bir ses şöyle haykırdı:

"Domuzları atlara bindirmişler, 'biz de başız' diye homurdanıyorlar."

Küçükrusyalı tek başına daldı dar sokağın orta yerine. İki at, başlarını sallayarak üzerine doğru yürüdü. Andrey onu çekip götürdü.

"Pavel'le birlikte olacağına söz vermiştin, şimdi sen tehlikeye atıyorsun kendini!" diye söylendi.

Küçükrusyalı gülümseyerek:

"Kusura bakma!" dedi.

Pelageya derin bir kaygı ve umutsuzlukla karışık bir bitkinlik duydu. Başı döndü. Peş peşe kederle sevinç doluyordu içine. Öğle paydosu düdüğünün bir an önce çalmasını bekliyordu.

Alana vardılar. Kilisenin önünde beş yüz kadar genç, çoluk çocuk toplanmışlardı. Kimileri yere oturmuş, kimileri ayaktaydı. Hepsi de canlı ve neşeliydi. Kalabalık dalgalanıyordu. Herkes başını kaldırmış, sabırsız bir bekleyiş içerisinde uzaklara bakıyor, ortalığı dikizliyordu. Bir çeşit coşku seziliyordu havada. Buna rağmen kimileri ne yapacaklarını şaşırmış görünüyor, kimileri de kabadayılık taslıyordu. Arada bir, zayıf ve sıkıntılı kadın sesleri işitiliyor, sinirlenen erkekler bu kadınlardan yüz çeviriyorlar, bazen de kısık bir sesle küfürü basıyorlardı. Birbirlerini kınayan sözler söylüyorlardı. Birden, titrek bir kadın sesi yükseliyordu:

"Mitri! Dikkatli ol!.."

"Defol başımdan!"

Sizov'un ciddi, ağır, inandırıcı sesi işitiliyordu:

"Hayır, gençleri yüzüstü bırakmamalıyız! Onlar bizden daha akıllı oldular, onlar bizden daha yürekliler! Bataklık için kapik kesme sorununu kim çözüp halletti? Onlar! Bunu unutmayalım. Bu yüzden onları hapse sürüklediler ama herkes yararlandı!.."

Düdüğün haşin böğürtüsü konuşmaları boğdu. Kalabalıkta bir dalgalanma oldu. Oturanlar kalktılar. Bir anda her şey hare-

ketsizleşti. Tetikte bir bekleyiş başladı. Birçoklarının yüzü solgunlaştı.

"Arkadaşlar!"

Pavel'in sesiydi bu. Ana'nın kurumuş gözleri yandı. Birden tüm enerjisini buldu ve oğlunun yanı başında durdu. Herkes Pavel'e döndü, onun çevresini aldı. Ana oğluna bakıyor, yalnızca onun ateşli, gurur dolu gözlerini görüyordu.

"Arkadaşlar, bugün bayrak kaldırıyoruz, akıl ve mantığın, gerçeğin ve özgürlüğün bayrağını!"

Uzun bir bayrak sırığı belirdi havada, eğildi, kalabalığın arasında kayboldu, bir an sonra yeniden bir kuş gibi, havada dalgalandı.

Pavel kolunu kaldırdı, sırık düşecek gibi oldu. On el birden uzandı beyaz sırığı tutmak için; bunlar arasında Ana'nın eli de vardı.

"Yaşasın emekçi halkımız!" diye bağırdı. Yüzlerce ses karşılık verdi: "Yaşasın Partimiz!"

Kalabalık kaynaşıyordu. Mazin, Samoylov, Gusev'ler, Pavel'in yanına gelmişlerdi. Nikolay Vesovşikov başını eğmiş, yaklaşanları geriye itiyordu.

Ana, Nikolay'ın ve başka birisinin ellerini heyecanla yakaladı. Gözyaşları onu boğacak gibiydi ama ağlamıyordu. Bacakları titriyordu.

"Yavrularım!.." diye kekeledi.

Nikolay'ın çopur yüzünde geniş bir gülümseme belirdi. Elini bayrağa doğru uzatmış, bağıra bağıra bir şeyler söylüyordu. Ansızın elini aşağı indirdi, Ana'yı boynundan tutup öptü ve gülmeye başladı.

Küçükrusyalı'nın tatlı, ezgili sesi kalabalığın uğultusunu bastırdı:

"Arkadaşlar, yeni bir İsa adına yürüyoruz, aydınlığın, gerçeğin İsa'sı, aklın ve iyiliğin İsa'sı! Hedefimiz uzak, dikenli taçlar*

* Hazreti İsa idama götürülürken, başına kondurulan dikenli taç kastediliyor.

yakın! Gerçeğin gücüne inanmayanlar, ölünceye dek onu savunacak gücü kendilerinde bulamayanlar, kendi kendilerine güveni olmayanlar ve acıdan korkanlar, gitsinler! İdealimizi göremeyenler bizi izlemesinler, çünkü onları bekleyen şey yalnızca keder ve acıdır. Yaşasın özgür insanların bayramı!"

Kalabalık daha da yoğunlaştı. Pavel bayrağı salladı. Fedor Mazin marş söylemeye başladı:

Uyan, artık uykudan uyan!..

Marş dalga dalga yayıldı kalabalığın üstünde:

Uyan, esirler dünyası!..

Ana dudaklarında yakıcı bir gülümseme ile Mazin'in ardından yürüyordu ve onun başı üstünden oğlunu ve bayrağı izliyordu. Çevresinde neşeli yüzler, renk renk gözler oynaşıyordu. Oğlu ile Andrey en ön sırada bulunuyorlardı. Seslerini işitiyordu.

"Bu kavga, en sonuncu kavgamızdır..."

Konuşanların haykırışları marşın ezgisinde eriyordu. Evlerde alçak sesle söylenen bu marş şimdi sokakta tüm gücüyle bir ırmak gibi akıyordu. İnsanları geleceğin aydınlık ufuklarına götürecek yola çağırıyor ama dürüst davranıyor, bu yolun çok zor olduğunu da bildiriyordu.

Ana'nın yanı başında hem ürkek, hem sevinçli bir surat belirmişti; hıçkırıklar içinde bir ses:

"Mitri, nereye gidiyorsun?" diye bağırıyordu.

Pelageya durmadan karşılık verdi:

"Bırakın gitsin, tasalanmayın! Ben de çok korkuyordum, benimki en ön sırada. Bayrağı taşıyan benim oğlum!"

"Haydutlar! Nereye gidiyorsunuz? Asker var orada."

Ve birdenbire kemikli eliyle Pelageya'nın koluna yapışan uzun boylu, zayıf kadın haykırdı.

"Nasıl da şarkı söylüyorlar!.. Mitri de söylüyor..."

"Tasalanmayın," diye mırıldandı Ana. "Kutsal bir şey bu... Kendi kendinize şunu söyleyin: Hazreti İsa uğruna ölenler bulunmasaydı eğer, Hazreti İsa olmazdı!"

Bu düşünce birdenbire doğmuştu kafasında. Öylesine yalın ve parlak bir gerçeği belirtiyordu ki, Ana'nın kendisi de şaşakaldı. Kolunu sıkan kadının yüzüne baktı, şaşkınca gülümsedi.

"Evet!" diye yineledi. "Eğer insanlar Tanrımız Hazreti İsa uğruna ölmeselerdi, Hazreti İsa olmazdı!"

Sizov yanına geldi. Kasketiyle tempo tuttu marşa.

"Açık açık söylüyorlar, Ana öyle değil mi?" diye sordu. "Bir de marş yapmışlar ki, ne marş! Değil mi Ana? Hiçbir şeyden çekindikleri yok! Ama benim oğlan mezarda..."

Ana'nın yüreği küt küt çarpmaya başladı. Geride kaldı. Onu bir yana ittiler. Kalabalıkta bir tahta perde arasında sıkışıp kaldı. Bir insan seli akıp gidiyordu önünde. Böylesine bir kalabalık görmek sevindirdi onu.

Uyan, artık uykudan uyan!..

Sanki dev bir borazandan çıkıyordu bu ses, insanları canlandırıyordu, kimilerinde mücadele azmi uyandırıyor, kimilerine karışık bir sevinç, bir yenilik önsezisi, ateşli bir ilgi aşılıyordu. Kiminde belirsiz bir umut yaratıyor, kiminde yıllar boyu birikmiş öfkenin acı baskısını boşaltıyordu.

Herkes ileriye, bayrağın dalgalandığı yere bakıyordu. Coşkun bir ses patladı:

"İşte yola çıktılar bir kez! Aşk olsun çocuklara!"

Herhalde duyguları basit sözcüklerle belirtilemeyecek kadar şiddetliydi ki, ağız dolusu küfürler savurmaya başladı adamın biri. Fakat kin de, kölenin duyduğu o körü körüne, zehirli kin de, yılan gibi kıvrılıyordu o azgın sövgülerde.

Adamın biri yumruğunu pencereden dışarı sallıyor, kısık sesiyle bağırıyordu:

"Dinsizler! İmparatora karşı, haşmetli Çar'a karşı isyan ediyorsunuz ha?.."

Korku içinde afallamış insanlar seğirtiyordu Ana'nın yanından. Kadınlar, erkekler durduğu yerden sıçrıyor, koşuşuyorlardı. Kalabalık koyu bir lav gibi akıp gidiyordu marşın temposuyla.

Ana artık göremiyordu oğlunu. Fakat onun yüzü, güneş yanığı alnı, inançla parlayan ateşli gözleri hep canlıydı kafasında.

Kendini en gerideki safların arasında buldu. Orada, insanlar acele etmeden yürüyor, kayıtsızlıkla bakıyorlardı ileridekilere. İzlediği piyesin nasıl biteceğini bilen seyirciler gibi heyecansız bir merakla yürüyorlar, kesin laflar ediyorlardı:

"Bir bölük okulda, bir bölük de fabrikada varmış..."

"Vali gelmiş..."

"Sahi mi?"

"Gözümle gördüm!"

Birisi birkaç neşeli küfür savurdu.

"Ne de olsa, bizlerden korkmaya başlıyorlar!" dedi. "Asker gönderiyorlar, valiyi yolluyorlar..."

Ana'nın göğsünde hep aynı duygular çırpınıyordu: "Sevgili yavrularım!.." Ama çevresinde işittiği sözler soğuk ve cansızdı. Onlardan uzaklaşmak için adımlarını sıklaştırdı.

Ansızın kafilenin başı sanki bir engele çarptı. Durmadı, bir anlık duraksama geçirdi, kaygılı bir uğultu yayıldı. Marş da kesilir gibi oldu, sonra daha güçlü çıktı. Ama çok sürmedi bu durum, sesler alçaldı, geriye doğru kaydı, birbiri ardından söndü. Koroyu canlandırmak, ileri götürmek için bağıranlar oldu ötede beride:

Uyan, artık uykudan uyan, uyan esirler...

Ama artık bu çağrıda aynı birlik, aynı kararlılık yoktu. Sesi kaygıyla titreşiyordu şimdi.

Ana bir şey görmüyordu. En ön saflarda neler olup bittiğini bilmiyordu. Kalabalığı yara yara ilerliyordu. Onun geçtiğini görenler başlarını eğiyor, kaşlarını çatıyorlardı, kimileri sıkılgan ifadelerle gülümsüyor, kimileri de alaycı ıslıklar çalıyordu. Ana kaygı ile inceliyordu çevresindeki yüzleri, onları bakışlarıyla sorguya çekiyor, yalvarıyor, ilerlemeye çağırıyordu...

Pavel'in sesi duyuldu:

"Arkadaşlar! Askerler de bizim gibi insanlar. Bize vurmazlar. Niye vursunlar? Gerçeği dile getirdiğimiz için mi? Onların da ihtiyacı var gerçeği bilmeye. Henüz anlamıyorlar ama gün gelecek,

onlar da yürüyecek sömürücülere, katillere karşı, özgürlük bayrağı altında. Ve daha çabuk anlamaları için ileriye doğru yürümemiz gerek. İleri arkadaşlar, daima ileri!"

Pavel'in sesi güçlüydü, sözleri açık seçik işitiliyordu ama kalabalık dağılıyordu. Göstericiler birbiri ardından kimi sağa kimi sola saparak evlerine doğru gidiyor, tahta perdeler boyunca süzülüyorlardı. Kafile artık bir takoz biçimini almıştı; Pavel, takozun sivri ucunu oluşturuyordu. Elindeki bayrak başı üstünde dalgalanıyordu. Gösterici yığını, kanatlarını açmış, tetikte duran, havalanıp uçmaya hazır siyah bir kuşa benziyordu ve Pavel bu kuşun gagasıydı sanki...

XXVIII

Sokağın ucunda, yüzleri seçilemeyen tekdüze adamlardan oluşmuş kurşuni bir duvar kapatıyordu alanın çıkış yolunu. Her birinin omuzunda, süngünün ince keskin namlusu soğuk bir parıltı saçıyordu. Bu sessiz, kımıltısız duvardan doğru esen dondurucu bir rüzgâr, Ana'nın yüreğine işliyordu.

Tanıdıklarının yanına gitmek için kalabalığın içine daldı. Tanıdıkları ta ilerideydiler. Uzun boylu, sakallı bir adamın önünde sıkıştı. Adam tek gözlüydü. Bakmak için başını birden çevirip sordu:

"Ne istiyorsun? Kimsin sen?"

"Vlasov'un anası."

Bacakları titriyor, alt dudağı istençsiz olarak sarkıyordu.

"Ha!" dedi tek gözlü.

"Arkadaşlar!" diyordu Pavel. "Önümüzde bütün bir yaşam var... Başka yolumuz yok!"

Tam bir sessizlik çöktü ortalığa. Bayrak havada yükseldi, dalgalandı başlar üstünde, kurşuni askerlere doğru kaydı. Ana'nın içi titredi, gözlerini yumdu, bir inilti koyuverdi. Pavel, Andrey, Samoylov ve Mazin tek başlarına ayrılmışlardı kalabalıktan.

Fedor Mazin'in duru sesi ağır ağır yükseldi:

Şehit düştünüz
Kutsal kavgada...

Kendisine yalnızca iki ses eşlik ediyordu. Daha hafif, boğuk iki ses. Uyumlu ayak sesleri işitildi. Ve yeni bir şarkı tutturdu Fedor:

Her şeyinizi verdiniz
Bu mücadelede...

Arkadaşları bir ağızdan:

Özgürlük için...

diye eklediler.

Birisi haşin bir sesle bağırdı:

"Ah, ah! Bakıyorum, cenaze ilâhisi okumaya başladınız ha, köpoğulları?"

Azgın bir ses yükseldi:

"Tepeleyin şunları!"

Ana iki elini göğsüne bastırdı. Çevresine bakındı, üç arkadaştan kopan kalabalığın kararsızlıkla yerli yerinde durduğunu gördü. Ancak bir avuç insan izledi üç önderi. Her adımda, onlardan biri de bir yana kaçıp gidiyordu, sanki kaldırımlar kızgınmış da tabanlarını yakıyormuş gibi.

Fedor haykırdı:

Haksızlık son bulacak...

Ama sert bir komut şarkıyı bastırdı.

"Süngüye davran!"

Süngüler havada bir çember çizerek eğildi, bayrağa doğru yöneldi. "İleri, marş!"

"İşte harekete geçtiler!" dedi tek gözlü ve ellerini cebine sokup uzun adımlarla uzaklaştı oradan.

Ana, gözlerini dikmiş, olup bitenleri izliyordu.

Askerlerden oluşan kurşuni dalga kabardı, tüm sokağı kaplayacak biçimde yayıldı, pırıltılı çelik dişlerini ileriye doğru uzatıp düzenli bir hareketle yürüdü. Ana hızla oğluna yaklaşırken,

Andrey'in de Pavel'in önüne geçip kendi vücudunu ona siper etmek için bir adım attığını gördü.

Pavel kaba bir sesle:

"Yanıma geç, arkadaş, yanıma!" diye bağırdı.

Andrey ellerini ardında kavuşturmuş, başını dik tutuyor, şarkı söylüyordu. Pavel onu omuzuyla dürttü yeniden bağırdı:

"Yanıma geç! Hakkın yok önümde durmaya! Bayrak olmalı."

Çelimsiz bir subay yalın kılıcını sallayarak tiz sesiyle:

"Dağılın!" diye bağırdı.

Dizlerini kırmadan, ayaklarını havaya kaldırıp yere çarparak rap rap yürüyordu. Parıl parıl çizmeleri Ana'nın gözüne battı.

Onun yanında, biraz geriden, uzun boylu, gür bıyıklı, sakalsız bir adam yürüyordu hantal hantal. Kırmızı astarlı uzun kurşuni bir kaput giymişti. Geniş pantolonu sarı şeritlerle süslüydü. O da, Küçükrusyalı gibi, ellerini ardında kavuşturmuştu. Bıyığı gibi kırlaşmış gür kaşlarını kaldırmış, Pavel'e bakıyordu.

Ana'nın göğsünde her an kopup patlamaya hazır bir çığlık saklı duruyordu. Bu çığlık onu boğacak gibi olsa da, iki eliyle göğsünü bastırarak dizginlemeyi başarıyordu. Her yandan itilip kakılıyor, sendeliyor, düşünmeden kendinden geçmişçesine ilerlemeye devam ediyordu. Bir yandan da arkasında bulunanların gittikçe azaldığını hissediyordu. Buz gibi bir dalga onların üzerine doğru geliyor, çil yavrusu gibi dağıtıyordu hepsini.

Bayrağı taşıyan gençlerle kurşuni adamlar zinciri birbirlerine yaklaşmaya devam ediyordu. Askerlerin yüzü belirgin olarak seçilmeye başlamıştı artık. Bütün sokakta enine ve yan yana dizili bu yüzler kirli sarı renkte bir şerit oluşturuyordu. Süngülerinin sivri uçları ise acımasız parıltılar saçıyordu. Göğüslere çevrilmiş öldürücü çelikler daha göstericilere değmeden, onların teker teker kalabalıktan kopmalarını, dağılmalarını sağlıyordu.

Ana arkasında kaçanların ayak seslerini işitti. Kaygılı ve boğuk sesler yükseldi:

"Dağılın çocuklar!"

"Kaç Vlasov!"

"Geri çekil Pavel!"

Vesovşikov'un niyeti kötüydü:

"Bayrağı bana at Pavel!" dedi. "Bana ver, saklayacağım."

Bir eliyle sırığı yakaladı. Bayrak geriye doğru sallandı. Pavel:

"Bırak!" diye bağırdı.

Nikolay, sanki yanmış gibi çekti elini. Şarkı söyleyen yoktu artık. Gençler, Pavel'i bir çember içine aldılar. Ne var ki Pavel çemberi yarıp çıkmayı başardı. Birdenbire sessizlik çöktü. Sanki görünmez, saydam bir bulut inmiş ve göstericileri sarmıştı.

Bayrağın altında yirmi kadar genç toplanmıştı. Ana, onlara bir şeyler söylemek istedi. İçi titriyordu onlar için...

Uzun boylu ihtiyarın anlamsız sesi işitildi:

"Teğmen, şu... Şeyi alsanıza elinden!"

Çelimsiz subay Pavel'e doğru koştu, sırığı yakaladı, tiz sesiyle:

"Bırak!" diye bağırdı.

"Çekin ellerinizi!" dedi Pavel.

Bayrak sağa sola sallanarak titredi, yeniden havaya kalktı. Ufak tefek subay bir adım geriye sıçrayıp yere yuvarlandı. Vesovşikov yumruğunu sıkarak kolunu ileriye uzattı, Ana'nın önünden öyle çabuk geçti ki, kadıncağız şaşakaldı: Onun böylesi hızlı hareket ettiğini hiç görmemişti.

İhtiyar, ayağını yere vurarak kükredi:

"Yakalayın şunları!"

Birkaç asker fırladı. Birisi dipçiğini savurdu. Bayrak titreyerek eğildi, kurşuni askerlerin arasında görünmez oldu. Üzgün bir ses:

"İşte bu!" diye haykırdı.

Ana bir çığlık attı. Askerler arasından Pavel'in sesi cevap verdi.

"Hoşça kal anne! Hoşça kal sevgili anneciğim!.."

"Yaşıyor! Beni düşündü!" Bu iki düşünce yüreğini dağladı.

"Hoşça kal, sevgili küçük anneciğim!"

Pelageya ayakuçları üzerinde yükselerek kollarını salladı. Onları görmeye uğraşıyordu. Askerlerin başları üstünden Andrey'in

toparlak suratını gördü. Küçükrusyalı güldü Ana'ya; selam ediyordu uzaktan.

"Sevgili yavrularım... Andrey!.. Pavel!"

"Hoşça kalın arkadaşlar!"

Pencerelerden, damların üzerinden, üzüntülü sesler karşılık verdi, yankılandı.

XXIX

Biri göğsüne çarptı. Gözlerini buğulayan yaşlar arasından çelimsiz subayı gördü önünde. Suratı kıpkırmızıydı.

"Yallah, kocakarı!" diye bağırdı.

Pelageya subaya baktı. Ayağı dibinde iki parça olmuş bayrak direğini gördü. Parçalardan birinde bir kırmızı bez takılmıştı. Eğilip kaldırdı. Subay sırığı elinden kaptı, bir yana fırlattı ayağını yere vurarak.

"Defol diyorum sana!" diye bağırdı.

Askerlerin arasından marş söyleyenlerin sesi yükseldi tekrar:

Uyan, artık uykudan uyan!..

Subay fırladı, çileden çıkmış bir halde cıyak cıyak bağırdı:

"Başçavuş Kraynov! Susturun şunları!"

Ana sendeleyerek, teğmenin fırlattığı sırık parçasına yaklaştı, yeniden eğilip kaldırdı.

"Kapatın şunların ağzını!"

Sesler birbirine karıştı, kısıldı, marş anlaşılmaz oldu, sönüp gitti. Biri Ana'yı omuzlarından tutup geriye döndürdü, sırtından itti:

"Git buradan, git..."

Subay:

"Sokağı temizleyin!" diye emir verdi.

Ana, on adım ötede yeni baştan yoğunlaşan bir kalabalık gördü; kükrüyorlar, homurdanıyorlar, ıslık çalıyorlar, ağır ağır sokağın ucuna doğru geri çekilerek civardaki avlulara doluşuyorlardı.

Bıyıklı, genç bir asker yanına yaklaştı, kulağı dibinde:

"Hadi, çek arabanı!" diye bağırarak onu kaldırıma doğru itti.

Ana sopaya yaslanarak uzaklaştı. Dizleri bükülüyordu. Düşmemek için öbür eliyle duvarlara, tahta perdelere tutunuyordu. Hemen önünde göstericiler tepiniyorlardı. Arkasında, yanında yöresinde, askerler:

"Hadi, hadi!" diye bağırarak ilerliyorlardı.

Ana askerlerin gerisinde kaldı, çevresine baktı. Arkada, sokağın ucunda, aralıklı bir şerit halinde askerler, boşalmış olan alanın girişini kapatıyorlardı. Önde, kurşuni gölgeler yavaş yavaş kalabalığın üstüne yürüyorlardı.

Ana geri dönmek istedi ama farkına varmadan ilerleyişini sürdürdü. Dar bir sokağa çıktı. Artık kimsecikler yoktu orada. Sokağa girdi.

Yeniden durdu. Derin derin iç geçirdi, kulak kabarttı. Oralarda bir yerde sesler uğulduyordu. Sopaya yaslanarak yeniden yürümeye başladı. Kaşlarını oynatıyordu. Birden alnı nemlendi, dudakları kımıldadı, eli titredi, içinden haykırmak, bağırmak geldi.

Sokak sola dönemeç yapıyordu. Ana orada epeyce kalabalık bir grup gördü. Güçlü bir ses işitti:

"İnsan kabadayılık olsun diye süngülere meydan okumaz, çocuklar!"

"Gördünüz değil mi? Askerler üzerlerine yürüdüler de, biri bile yerinden kıpırdamadı. Korktukları yok bizim delikanlıların..."

"Ne kabadayı çocuk şu Pavel Vlasov!.."

"Ya Küçükrusyalı?.."

"Elleri arkasında, gülümseyerek dimdik duruyordu namussuz!.."

Ana kalabalığı yararak ilerledi.

"Dostlarım!" diye bağırdı. "İyi yürekli insanlar!"

Saygıyla yana çekildiler. Biri gülmeye başladı:

"Bakın, bayrak elinde, bayrağı almış!"

"Sus!" dedi sert bir ses.

Ana kollarını iki yana açtı.

"Dinleyin. Hazreti İsa aşkına dinleyin! Hepiniz bizdensiniz. Hepiniz iyi insanlarsınız. Açın gözlerinizi, korkmadan bakın. Ne oldu? Çocuklarımız, hepimizin canı, kanı onlar; gerçeği savunmak için kendilerini nasıl da öne atıyorlar. Hepiniz için, bebeleriniz için, kendilerini Hazreti İsa gibi acı çekmeye mahkûm ediyorlar. Aydınlık günler arıyorlar. Başka bir yaşam, hakça bir yaşam istiyorlar. Herkesin iyiliğini istiyorlar!.."

Yüreği parçalanıyordu. Göğsü sıkışıyordu. Boğazı kurumuş, yanıyordu. Yüreğinin derinliklerinde her şeyi ve herkesi kucaklayan engin bir sevgi oluşuyordu. Bu sözler gittikçe daha güçlü, daha kolay fışkırıyordu ağzından.

Kendisini dinlediklerini, sustuklarını görüyordu. Çevresinde toplanan bu insanlarda birtakım düşünceleri harekete geçirdiğini anlıyordu. Ve içinde, belirgin bir arzu büyüyordu; bu insanları oğluna doğru, Andrey'e doğru, yüzüstü bırakılan gençlere doğru itmek isteği.

Gözlerini kasvetli ve dikkatli yüzler üzerinde gezdirerek devam etti:

"Çocuklarımız herkes uğruna, Hazreti İsa'nın gerçekleri uğruna mutluluğa doğru yürüyorlar. Kötü insanlarımızın, yalancı insanlarımızın, yırtıcı insanlarımızın bizleri köle halinde tutmak, zincire vurmak, ezmek için kullandıkları her şeye karşı çıkıyorlar! Gençliğimiz, kanımız, canımız tüm halkımız için yürüyor! Onları yüzüstü bırakmayın, onları inkâr etmeyin, çocuklarınızı yürüdükleri yolda tek başlarına bırakmayın! Kendinize acıyın. Oğullarınızın duygularına inanın. Gerçek onların yüreğinde doğmuştur. Gerçek için feda ediyorlar kendilerini. İnanın, güvenin onlara!"

Sesi kısıldı. Sendeledi. Gücü tükenmişti. Koltuk altlarından tutup desteklediler onu. Duygulanan biri:

"Tanrı'nın sesi bu!" diye bağırdı. "Dinleyelim, dostlar!"

Bir başkası acıdı Ana'ya:

"Kendini kahrediyor zavallıcık!"

"Kendini kahrettiği yok, budalalığımızı yüzümüze vuruyor o... Anlasana!"

Tiz, titrek bir ses yükseldi kalabalığın arasında:

"Ey Hristiyanlar! Benim saf ruhlu Mitri'm öyle yapmadı mı? Arkadaşlarının, sevgili arkadaşlarının ardından gitti..."

"Doğru söylüyor. Biz niye yüzüstü bırakıyoruz çocuklarımızı? Ne kötülük ettiler ki bize?"

"Evine dön Pelageya!" dedi Sizov. "Hadi anacığım! Bitkin düştün!"

Yüzü solgundu. Darmadağın sakalı titriyordu. Birden kaşlarını çattı, sert bakışlarını kalabalığın üstünde gezdirdi, doğruldu, açık seçik bir sesle:

"Oğlum Matya fabrikada ezildi, biliyorsunuz," dedi. "Ama sağ olsaydı, kendi elimle yollardım onların saflarına... Kendisine derdim ki: Sen de git Matya, haklı bir dava bu, git görevini yap!"

Hepsi susuyorlardı. Düşünceliydiler. Yeni, ulu bir duyguya kapılmışlardı ve korkmuyorlardı artık. Sizov kolunu kaldırıp salladı, konuşmasını sürdürdü:

"Size bunu söyleyen, eskilerden biri. Beni tanırsınız! Otuz dokuz yıldır burada çalışıyorum; elli üç yaşındayım. Yeğenim temiz, akıllı bir çocuk: Onu da götürdüler bugün. O da en önden yürüyordu. Vlasov'un yanı başında, tam bayrağın arkasında."

Dönüp Ana'nın elini tuttu:

"Bu kadın gerçeği söyledi. Çocuklarımız akılcı, onurlu bir yaşantı sürmek istiyorlar, bizse onları yüzüstü bıraktık, evet, bırakıp kaçtık!.. Hadi git artık Pelageya..."

Ana yaşlı gözlerle çevresindekilere baktı.

"Sevgili dostlarım!" dedi. "Yaşam çocuklarındır, dünya çocuklar için yaratılmıştır!.."

"Hadi, git, Pelageya! Al şu sopayı!" dedi Sizov ve kırık bayrak direğini ona uzattı:

Ana'ya acı ile saygı ile bakıyorlardı. Bir sevgi mırıltısı işitildi. Sizov sessizce yol açtı ona. Sanki gizemli bir güç onları itiyormuş

gibi hepsi bir yana çekiliyor, sonra alçak sesle aralarında kısa konuşmalar yaparak Ana'nın ardı sıra yürüyorlardı.

Evinin kapısına varınca geriye döndü, elindeki sopaya dayanarak onları selamladı, minnet dolu bir sesle usulca:

"Hepinize teşekkürler..." dedi.

Sonra, kafasında doğan yeni düşünceyi anımsadı:

"Eğer uğrunda ölen insanlar bulunmasaydı, Hazreti İsa olmazdı..."

Kalabalık sessiz sedasız Ana'ya bakıyordu.

Pelageya eğilip bir daha selamladı onları ve evine girdi. Sizov başını eğerek peşinden içeri girdi.

Kalabalık bir süre daha kaldı orada, düşüncelerini söylediler birbirlerine.

Sonra yavaş yavaş dağıldılar.

İKİNCİ BÖLÜM

I

Günün geri kalan bölümü, anılarla yüklü bir sis içinde, bedeni ve ruhu ezen ağır bir yorgunlukla geçti. Çelimsiz subayın gölgesi kurşuni bir leke gibi zıplıyordu Ana'nın gözü önünde; Pavel'in bronzlaşmış yüzü aydınlanıyor, Andrey'in gözlerinin içi gülüyordu.

Ana odanın içinde gidip geliyor, pencerenin yanında oturuyor, sokağı izliyor, kaşlarını çatıp yeniden yürüyordu. Titriyordu. Kafası bomboştu. Ortalığa bakınıyordu bir şeyler arar gibi. Ne kadar su içerse içsin hep susuyordu. Göğsünü yakan kaygıyı, alçalma duygusunu söndüremiyordu. Gün iki bölüme ayrılmıştı; birinci bölümün bir anlamı, bir içeriği vardı ama ikinci bölümü akıp gitmiş, yerinde kahredici bir boşluk bırakmıştı. Karşılıksız bir soru zonklayıp duruyordu kafasının içinde.

"Şimdi ne yapmalı?.."

Maria Korsunov çıkageldi. Elini kolunu sallaya sallaya bağırdı, ağladı, coştu, tepindi, ne önerdiği, ne vaat ettiği, kime gözdağı verdiği anlaşılamadı. Ana kayıtsız kaldı.

Maria cırtlak sesiyle:

"Gördün mü nasıl ayranı kabardı milletin?" diyordu. "Tüm fabrika ayağa kalktı."

Pelageya usulca başını salladı:

"Evet, öyle!"

Sabit bakışlarında o günün olayları sürüyordu sanki. Geçmiş olan olayları... Andrey ve Pavel'le birlikte kendisinden koparıp götürdükleri şeyleri görüyordu. Ağlayamıyordu. Göğsü sıkışıyordu ama gözlerinde yaş yoktu. Dudakları kurumuş, ağzında da tükürük kalmamıştı. Elleri titriyor, sırtından aşağı hafif hafif ürperiyordu.

Akşamleyin jandarmalar geldi. Ana onların gelişine ne şaştı, ne de korktu. Gürültüyle içeri daldılar. Neşeli ve hoşnut görünüyorlardı. Sarı suratlı subay pis pis sırıtarak:

"Söyleyin bakalım, nasılsınız?" dedi. "Üçtür rastlıyoruz birbirimize, öyle değil mi?"

Ana susuyor, kupkuru dilini dudakları üzerinde gezdiriyordu. Subay epey konuştu, ukalalık etti. Kendi sözlerini işitmekten hoşlandığı belliydi. Gelgelelim, söyledikleri Ana'nın kulaklarına varmıyor, onu rahatsız etmiyordu. Ancak:

"Sen de suçlusun Ana, oğluna Tanrı'ya ve Çar'a karşı saygı aşılamadığın için suçlusun!" dediği zaman, kapının içinden boğuk bir sesle ve yüzüne bakmadan şu karşılığı verdi:

"Evet, çocuklarımız bizi yargılayacaklardır. Onları bu yolda yalnız bıraktığımız için bizleri haklı olarak mahkûm edeceklerdir..."

Subay:

"Ne diyorsun?" diye bağırdı. "Daha yüksek sesle konuş!"

Ana içini çekti:

"Diyorum ki, bizleri yargılayacak olanlar, çocuklarımızdır!"

Subay sinirli bir sesle hızlı hızlı söylev çekmeye başladı. Ama sözleri Ana'ya dokunmuyordu bile.

Maria Korsunov tanık olarak çağırılmıştı. Ana'nın yanı başında duruyor ama yüzüne bakmıyordu. Subay kendisine soru sorunca, iki büklüm eğiliyor ve tekdüze bir sesle:

"Bilmiyorum ekselans!" diye yanıt veriyordu. "Ben cahil bir kadınım, aklımın elverdiği oranda ticaretimle uğraşırım, başka hiçbir şey bilmem..."

Subay bıyığını burarak:

"Peki, peki, yeter!" diye kestirip attı.

Maria eğilip arkasından nanik yapıyor, Pelageya'nın kulağına:

"Sen de yapsana!" diye fısıldıyordu.

Ana'nın üstünü aramasını buyurdular Maria'ya. Gözlerini kırpıştırdı, ürkek bir sesle:

"Nasıl yapacağımı bilmiyorum, Ekselans!" dedi.

Subay ayağını yere vurdu, bağırıp çağırmaya başladı. Maria gözlerini yere eğdi:

"Hadi Pelageya," dedi. "Düğmelerini çöz..."

Giysilerini aradı, yokladı. Kan tepesine sıçramıştı.

"Ah! Köpekler!" diye soludu.

Subay, aramanın yapıldığı köşeye bakarak sertçe bağırdı:

"Ne söylenip duruyorsun öyle?"

Maria ürkek bir tavırla:

"Kadın işi, Ekselans!" diye mırıldandı.

Subay, Ana'ya tutanağı imzalamasını buyurdu. Pelageya tutuk bir elle kalemi bastıra bastıra kitap yazısıyla şunları yazdı: "Pelageya Vlasov, bir işçinin dul karısı."

Subay, küçümser bir havayla yüzünü ekşitti.

"Ne yazdın oraya?" diye sordu. "Niye yazdın onu?"

Sonra kötü kötü güldü.

"Yabaniler!" dedi.

Jandarmalar çekip gittiler. Ana pencereye yaklaştı, kollarını göğsünün üzerinde kavuşturdu, gözlerini boşluğa dikti, uzun süre öyle durdu. Kaşları yukarı kalkmış, dudakları büzülmüştü. Çenelerini öyle kuvvetli sıkıyordu ki, az sonra dişleri ağrıdı. Lambanın gazı tükenmişti. Işık can çekişiyordu neredeyse. Cızırdayan fitili üfledi, karanlıkta kaldı. Üzüntülü bir şaşkınlık koyu bir bulut gibi göğsüne doldu, kalp atışlarını zorlaştırdı. Bacakları ve gözleri yorgundu. Maria pencerenin altında durup uyuşuk bir sesle bağırdı:

"Uyuyor musun, Pelageya? Uyu kurban olayım, uyu!"

Ana soyunmadan yatağına uzandı. Anafora kapılmış gibi, hemen derin bir uykuya daldı.

Rüyasında, bataklığın ötesinde, kente giden yolun üzerindeki sarı kum tümseğini gördü. Kum ocaklarında son bulan yokuşun tepesinde Pavel ayakta durmuş, Andrey'in sesiyle yavaşça:

Uyan, artık uykudan uyan, uyan esirler dünyası!..

diye şarkı söylüyordu.

Pelageya tümseğin önünden geçiyor, elini alnına koyarak oğluna bakıyordu. Delikanlının karartısı mavi göğün üstünde açık seçik beliriyordu. Pelageya utanıyordu ona yaklaşmaya, çünkü gebeydi. Kollarında da başka bir bebek taşıyordu. Yürüyüşünü

sürdürdü. Tarlalarda çocuklar top oynuyorlardı. Kalabalıktılar, top kırmızıydı. Kucağında taşıdığı bebek kollarını onlara doğru uzattı, yüksek sesle ağlamaya başladı. Pelageya meme verdi ona ve geri döndü. Askerler tepeciği sarmışlar, süngülerini Ana'ya çevirmişlerdi. Hızla tarlaların ortasında bulunan bir kiliseye koştu. Olağanüstü yüksek, beyaz, hafif bir kiliseydi. Sanki bulutlardan yapılmıştı. Cenaze vardı. Büyük, siyah bir tabut duruyordu kilisede. Tabutun kapağı çakılıydı. Papazla diyakoz, beyaz ayin cübbesi giymişler, ilâhiler okuyorlardı:

"Hazreti İsa ölüler arasından dirilip kalktı..."

Diyakoz buhurdanı salladı, Ana'ya selam verip gülümsedi. Samoylov gibi onun da saçları kızıl, yüzü neşeliydi. Kubbeden güneş ışınları süzülüyordu. Koro yerinin iki yanında çocuklar ilâhi okuyorlardı:

"Hazreti İsa dirilip kalktı..."

Ansızın papaz kilisenin ortasında durup bağırdı:

"Yakalayın şunları!"

Cüppesi yok oluverdi, yüzünde tuz-biber bıyıklar belirdi. Herkes koşuşmaya başladı. Diyakoz bile buhurdanı bir köşeye fırlattı, Küçükrusyalı gibi başını elleri arasına aldı. Ana, bebeği müminlerin ayakları dibine attı. Müminler kaçarken çocuğu çiğnemekten kaçınıyor, küçücük çıplak vücuda ürkek bakışlar fırlatıyorlardı. Ana diz çöküyor ve onlara:

"Çocuğu bırakmayın, onu da birlikte götürün!" diye bağırıyordu.

Küçükrusyalı, ellerini ardında kavuşturmuş, gülümseyerek ilâhi okuyordu:

"Hazreti İsa ölüler arasından dirilip kalktı..."

Pelageya eğildi, çocuğu kaldırdı, bir tahta arabaya koydu. Nikolay arabanın yanı sıra yürüyor, gülerek şöyle diyordu:

"Zor bir iş verdiler bana..."

Sokak çamurluydu. Pencerelerden başlar uzanıyordu; ıslık çalıyor, bağrışıyor, el kol hareketleri yapıyorlardı. Gökyüzü açıktı. Yakıcı bir güneş ısıtıyordu ortalığı. Hiç gölge yoktu.

"Şarkı söyleyin, küçük anne!" diyordu Nikolay. "Yaşam budur!"

Kendisi de şarkı söylüyordu. Sesi bütün gürültüleri bastırıyordu. Ana onun ardından gidiyordu. Birdenbire yanlış bir adım attı, dipsiz bir uçuruma yuvarlandı. Düştükçe, uçurumdan çığlıklar yükseliyordu...

Sarsıla sarsıla uyandı. Ağır, kaba bir el yüreğini yakalamış, acımasızca sıkıyordu sanki. Fabrika düdüğü inatla uluyordu. Ana, bunun ikinci düdük olduğunu anladı. Karmakarışık odanın içerisinde kitaplar dağılmıştı. Her şey altüst olmuştu. Jandarmaların ayakları döşemeyi kirletmişti.

Kalktı, yıkanmadan, dua etmeden, ortalığı düzeltmeye başladı. Mutfakta, üzerinde kırmızı bir bez bulunan kırık bayrak direğini gördü; kızgınlıkla kaldırdı sırık parçasını, sobaya atmak istedi ama ucundaki bezi çıkardı, katlayıp cebine soktu. Sonra sırığı dizinde kırdı, parçaları odun kutusuna attı. Pencereyi, döşemeyi bol suyla yıkadı, semaveri hazırladı, giyindi, mutfak penceresinin yanında oturdu. Bir gün önce kafasını kurcalayan soru yeniden karşısına dikildi:

"Şimdi ne yapacağız?"

Daha dua etmediğini anımsadı. Birkaç dakika ikonların önünde ayakta durdu, yine oturdu. Yüreği bomboştu.

Garip bir dinginlik çökmüştü ortalığa. Bir gün önce sokaklarda bağırıp çağıranlar bugün sanki evlerde gizleniyor, o olağanüstü günü düşünüyorlardı.

Birden, gençlik yıllarında gördüğü bir olay geldi aklına: Zausaylov senyörlerinin asırlık parkında, yüzü nilüferlerle kaplı geniş bir yapay göl vardı. Bir sonbahar günü oradan geçerken gölün ortasında bir sandal görmüştü. Göl karanlık ve durgundu. Sandal, sararmış yapraklarla süslü siyah sulara yapışmış gibiydi. Ölü yapraklar ortasında kımıltısız duran o bomboş, küreksiz tekneden derin bir hüzün, gizemli bir keder yayılıyordu ortalığa! Pelageya orada uzun uzun durmuş, sandalı acaba kıyıdan bu kadar uzağa kim itti, niye itti diye kendi kendine sorup durmuştu. O akşam,

şato kâhyasının karısı gölde boğulmuş diye haber çıkmıştı. Ölen kadın, her zaman hızlı hızlı yürüyen, saçları hep darmadağınık duran ufak tefek bir kadındı.

Ana, elini gözlerinde gezdirdi. Bir gün önceki olaylar geldi aklına. Bakışını soğuyan çayına dikti, öylece kalakaldı sandalyenin üzerinde. Akıllı bir kimseyle görüşmek, bir sürü şey sormak istiyordu canı.

Dileğini yerine getirmek için sanki, öğleden sonra Nikolay İvanoviç çıkageldi. Ne var ki onu görünce Ana birdenbire kaygılandı. Selamına karşılık vermeden usulca:

"Ah dostum, buraya gelmekle iyi etmediniz," dedi. "Tedbirsizlik ettiniz. Sizi görürlerse mutlaka tutuklarlar."

Nikolay, Ana'nın elini kuvvetle sıktı, gözlüklerini düzeltti, yüzünü onun yüzüne yaklaştırarak kısaca durumu açıkladı:

"Pavel, Andrey ve ben şöyle kararlaştırmıştık: Eğer onlar yakalanırlarsa, ben sizi kente götürüp bir yere yerleştirecektim. Aramaya geldiler mi?"

"Geldiler. Her yere burunlarını soktular, üstümü aradılar. Bu adamlarda ne utanma duygusu var ne de vicdan!"

Nikolay omuzlarını silkti.

"Niye olsun yani?" dedi.

Niçin kente gidip orada yaşaması gerektiğini açıklamaya koyuldu.

Ana donuk bir gülümsemeyle Nikolay'a bakıyor, onun sevecen sesini dostluk duygularıyla dinliyordu. İleri sürdüğü gerçekleri pek anlamıyorsa da, ona karşı duyduğu tatlı güvene kendisi de şaşıyordu.

"Mademki Pavel öyle istiyor ve eğer sizi sıkıntıya sokmazsam..."

"Siz onu dert etmeyin. Ben yalnız başıma yaşarım. Arada sırada ablam gelir, o kadar."

Ana şart koydu:

"Ekmeğimi kazanmak isterim!"

"Nasıl isterseniz... Size göre bir iş buluruz."

Şimdi artık Ana için çalışmak, oğlu ve arkadaşları gibi çalışmak anlamını taşımaktaydı. Nikolay'a yaklaştı, gözlerinin içine baka baka sordu:

"Bana iş bulacak mısınız?"

"Evim küçüktür. Bekâr evi..."

Pelageya usulca

"Ben o tür bir iş demiyorum!"

Nikolay ne demek istediğini anlamadı diye gocunmuştu. İçini çekti. Ama Nikolay'ın miyop gözlerinin içi gülüyordu. Bir an daldı.

"Pavel'i ne zaman görürseniz, hani o gazete çıkarmamızı isteyen köylüler vardı ya, onların adresini öğrenebilir misiniz kendisinden?.."

Ana neşeyle haykırdı:

"Ben tanırım onları! Onları bulur, bana ne derseniz yaparım. Yasak kâğıtlar taşıdığım kimin aklına gelir? Fabrikaya öyle çok kâğıt taşıdım ki!"

Omuzunda heybe, elinde değnek, ıssız yollarda gide gele, orman demeden, köy demeden dolaşıp durmak hevesine kapıldı birdenbire.

"Rica ederim, bana verin bu işi sevgili dostum." dedi. "Nereye isterseniz giderim, bütün yörelerde yolumu bulurum, yaz olmuş kış olmuş hiç fark etmez, bir hacı adayı gibi, mezara girinceye dek giderim. Benim için imrenilecek bir durum değil mi bu?"

Bununla birlikte, hayalinde kendini yuvasız, serseri bir yaşantı içinde, izbe evlerin pencereleri altında sadaka dilenir görünce, tasalandı.

Nikolay usulca elini tuttu, sıcak parmaklarıyla okşarken, bir yandan da saatine baktı. Ana, "Sevgili dostum!" diye haykırdı:

"En çok sevdiğimiz kimseler olan çocuklarımız özgürlüklerini, canlarını feda edecekler, acımadan mahvedecekler kendilerini ve ben, ben ki bir anayım, bir şey yapmayacak mıyım? Neler yapmam ki!"

Nikolay sarardı. Okşayıcı bir ilgiyle Ana'ya bakarak:

"Biliyor musunuz?" dedi. "Böyle sözleri ilk kez işitiyorum..."

Ana, başını hüzünle salladı:

"Ne diyebilirim ki?"

Güçsüzlük belirten bir hareketle kollarını sarkıttı.

"Şu ana yüreğinin içindeki şeyleri belirtebilecek sözcükleri bir bulsam..."

Sözcükler onu sarhoş etmiş de içinden bir kuvvet itmiş gibi, oturduğu yerden kalktı:

"Bir bilsem, çoklarını ağlatırdım alimallah... Kötü insanları, vicdansız insanları bile..."

Nikolay da kalktı, bir daha baktı saate:

"Demek, kararınız kesin... Benim eve yerleşiyorsunuz!"

Ana sessizce başını salladı:

"Ne zaman? Elverdiğince çabuk olsun..."

Nikolay tatlı bir sesle ekledi:

"Sizin için kaygılanacağım, inanın!"

Ana şaşırarak baktı Nikolay'a. Niçin ilgileniyordu kendisiyle? Başını eğmiş, sıkılgan bir gülümsemeyle önünde duruyordu. Sırtı kamburlaşmıştı. Gözleri miyoptu. Süssüz, siyah bir ceket giymişti. Üzerinde taşıdığı her şeyi başkasından ödünç almıştı sanki. Çekine çekine:

"Paranız var mı?" diye sordu.

"Hayır!.."

Nikolay hemen kesesini çıkardı cebinden, ağzını açtı, Ana'ya uzattı:

"Buyrun, alın lütfen..."

Ana, elinde olmayarak gülümsedi.

"Her şey değişti!" dedi. "Sizin için para bir değer taşımıyor artık! Adam var, ruhunu satıyor para için, sizler için ise bir anlamı yok. Parayı sanki yalnızca başkalarına yardım etmek için saklıyorsunuz..."

Nikolay usulca güldü:

"Para hoş bir şey değil. Vermekten de, almaktan da sıkılır insan..."

Ana'nın elini tuttu, kuvvetle sıktı.

"Elverdiğince çabuk gelirsiniz, değil mi?" diye yineledi.

Ve her zamanki gibi sessizce ayrıldı.

Pelageya onu uğurladıktan sonra şöyle düşündü:

"Ne iyi insan... Ama bize acıdığını söylemedi."

Böyle olması hoşuna gitmiyor muydu, yoksa buna şaşmış mıydı? Kendisi de anlayamadı.

II

Bu ziyaretten dört gün sonra yola koyuldu Pelageya. Kendisi ve iki bavulunu taşıyan araba mahalleden çıkıp kırda yol almaya başlayınca arkasına baktı, yaşamının en dertli ve zor döneminin geçtiği, yeni acılar, yeni sevinçlerle dolu başka bir dönemin başladığı o mahalleden bir daha geri dönmemek üzere ayrıldığını sezinliyordu.

Fabrika, koyu kırmızı renkte dev bir örümceği andırıyor, kapkara kurumla örtülü düzlüğün üzerinde göklere uzanan bacalarıyla yayılıyordu. Tek katlı işçi evleri fabrikanın çevresinde sıkışmıştı. Basık, kurşuni evler bataklığın kıyısında toplanmıştı. Ufak, donuk pencereleri hallerinden yakınırcasına birbirine bakıyordu. Fabrikalar gibi koyu kırmızı renkte olan kilise de evlerden yukarı yükseliyor ama çan kulesi fabrika bacalarından daha alçakta kalıyordu.

Ana içini çekti, boğazını sıkan bluzunun yakasını açtı. Arabacı, yuları atın sırtında sallayarak:

"Deh!" diyordu.

Kaç yaşında olduğu belli olmayan, seyrek sakallı, uçuk gözlü, paytak bir adamdı. Yalpalaya yalpalaya arabanın yanından yürüyordu. Yolculuğun hedefi belli ki onu hiç ilgilendirmiyordu. Paytak bacaklarını gülünç biçimde uzatarak habire;

"Deh!" diyordu.

Sesi cansızdı. Ağır çizmelerinde kurumuş çamurlar vardı. Ana çevresine şöyle bir göz gezdirdi. Ruhu gibi, tarlalar da bomboştu.

Beygir acınacak durumdaydı. Kafasını sallıyor, ayakları güneşten ısınan kalın kum tabakasına gömülürken lap lup sesler çıkarıyordu. İyi yağlanmamış olan eski arabadan da gıcırtı sesleri geliyordu. Bütün bu sesler tozlarla birlikte yolcunun ardında kalıyordu...

Nikolay İvanoviç şehrin ucunda, tenha bir sokakta, yaşlılıktan çökmek üzere olan iki katlı karanlık bir evin bitişiğindeki küçük, yeşil boyalı bir evde oturuyordu. Evin önünde sık bitkilerle dolu ufak bir bahçe vardı. Leylakların, akasyaların dalları, genç kayınların gümüş yaprakları, evin üç odasının pencerelerinden içeri tatlı bakışlar fırlatıyordu. Odalar sessiz ve temizdi. Yaprakların dişli gölgeleri döşemenin üzerinde sessizce titreşiyordu. Duvarlarda, sert bakışlı kişilerin portreleri altında kitap yüklü raflar uzanıyordu.

Nikolay, Ana'yı ufak bir odaya soktu. Bir penceresi bahçeye, bir penceresi sık otlar biten avluya bakıyordu. Bu odanın duvarları da kitap yüklü dolaplar ve raflarla kaplıydı.

"Burada rahat olur musunuz?" diye sordu.

"Bence mutfak daha iyi," dedi Ana. "Orası temiz, aydınlık."

Nikolay bir şeyden korkuyormuş gibi davranıyordu. Fakat ezile büzüle onu kandırmaya uğraşıp da mutfaktan vazgeçirince bir anda neşesi yerine geldi.

Üç odada da bambaşka bir hava vardı. Hafif, hoş bir hava. İnsan ister istemez sesini alçaltıyor, duvarlarda sabit bakışlarla olanı biteni izliyormuş gibi duran portrelerin sakin düşüncelerini bozmaktan çekiniyordu.

Ana pencerenin kıyısına sıralanmış saksıların toprağını elledi.

"Çiçekleri sulamak gerek," dedi.

Nikolay suçlu bir tavırla:

"Ya, evet!" dedi. "Valla, çiçekleri severim ama onlarla uğraşacak zamanı pek bulamıyorum."

Başka bir şey çekti Pelageya'nın dikkatini: Bu rahat evde bile Nikolay dikkatle yürüyor, çevresinde bulunan her şeye yabancıymış gibi davranıyordu. Yüzünü baktığı şeylere yaklaştırıyor, sağ

elinin ince parmaklarıyla gözlüğünü düzelterek gözlerini kırpıştırıyor, kendisini ilgilendiren eşyaya merakla bakıyordu. Bazen o eşyayı eline alıyor, yüzüne yaklaştırıyor, iyice inceliyordu. Sanki Ana ile birlikte o da yeni gelmişti bu eve, sanki odada bulunan her şey kendisine yabancıydı, tıpkı Ana'ya olduğu gibi... Pelageya, onu bu denli dalgın görünce kendi evindeymiş gibi hissetti, hiç yadırgamadı yabancı evi. Nikolay'ın ardından her yeri dolaştı, her şeyin yerini belledi, nasıl yaşadığı konusunda sorular yöneltti. Nikolay, gerektiği biçimde davranmayan ama başka türlü de yapamayan ve bu nedenle özür dileyen bir kimsenin tavrıyla cevap veriyordu onun sorularına.

Ana çiçekleri suladı, piyanonun üzerinde darmadağınık duran notları düzgünce toparladı ve sonra da semavere baktı.

"Bunu temizlemek gerek," dedi.

Nikolay parmağıyla metali yokladı, parmağını burnuna götürüp kokladı. Yüzü pek ciddileşmişti. Ana hoşgörüyle gülümsedi.

Akşam yatağa girip de o günkü olayları aklına getirince, başını yastıktan kaldırıp şaşkınca çevresine bakındı. Ömründe ilk kez bir yabancının çatısı altında yatıyordu. Oysa bundan hiçbir sıkılganlık duymuyordu. Sevgiyle düşündü Nikolay'ı. Ona gücü yettiğince yardım etmek, yaşantısına elinden geldiğince sıcaklık ve sevecenlik katmak isteği duydu. Onun sıkılganlığı, gülünç beceriksizliği, hayatın pratik yönlerini hemen hemen hiç bilmemesi, duru gözlerinin hem çocuksu, hem de akıllı havası duygulandırıyordu Ana'yı. Sonra aklı yeniden oğluna gitti. 1 Mayıs'ı düşündü. Bu tarih artık yeni bir anlam taşıyor, yeni titreşimler yaratıyordu onda. O günün getirdiği acı da bir başka türlüydü: İnsanı tepeleyen bir yumruk gibi inmiyor, başları yere eğdirmiyordu, onun yerine yüreğini eziyor, sakin bir öfke uyandırıyordu içinde ve bu öfke eğik sırtları doğrultuyor, başları dikleştiriyordu.

Şehirdeki gece yaşantısının gürültüleri ağaçların yapraklarını sarsarak açık pencereden içeriye doluyordu. Pelageya'nın tanımadığı bu gürültüler uzaktan geliyor, eve varana dek gücünü yitiriyor ve odanın içinde eriyordu. Ana bu gürültülere kulak kabarttı ve:

"Çocukların her biri bir yana çekilip gidiyor şu dünyada!" diye düşündü.

Ertesi sabah erkenden semaveri temizleyip yaktı, bulaşıkları yıkayıp yerine yerleştirdi ve hiç gürültü çıkarmadı. Sonra mutfakta oturup Nikolay'ın uyanmasını bekledi. Sonunda öksürüğü işitildi ve delikanlı göründü. Bir eliyle gözlüğünü tutuyor, öbür eliyle boğazını koruyordu. Pelageya selamına karşılık verdikten sonra semaveri odaya taşıdı. O sırada Nikolay yerlere su sıçrata sıçrata yıkanıyor, sabunu, diş fırçasını yere düşürüyor, kendi beceriksizliğine homurdanıyordu.

Kahvaltı ederken dedi ki:

"Taşra yönetiminde pek tatsız bir görevim var: Köylülerimizin nasıl mahvolduklarını inceliyorum..."

Suçlu gibi gülümsedi:

"Sürekli açlık yüzünden güçsüz düşen bu zavallılar erkenden ölüp gidiyorlar. Çocukları cılız doğuyor, güz sinekleri gibi dökülüyorlar. Bu afetin nedenlerini biliyoruz aslında; onları iyice inceledik mi, maaşımızı alırız, görevimiz de bitmiş olur. Zaten maaş almaktan başka bir şey yaptığımız yok ya..."

"Peki siz tam olarak nesiniz? Öğrenci mi?" diye sordu Pelageya.

"Hayır, okul öğretmeniyim ben. Babam Vyatka'da fabrika müdürü, ben öğretmen oldum. Fakat köylülere kitap dağıttığım için hapse attılar beni. Sonra bir kitabevinde memur olarak çalışmaya başladım. Ama orada da tedbirsiz davrandım, yine yakaladılar, Arkhangelsk'e sürdüler beni. Orada da başım valiyle belaya girdi, bu sefer Beyaz Deniz kıyısında küçük bir köye gönderdiler. Orada beş yıl kaldım."

Güneşle dolup taşan aydınlık odada sesi durgun ve tekdüze çıkıyordu. Ana çok dinlemişti bu tür öyküleri, Pavel'in arkadaşları bu öyküleri niçin böylesine rahat, sanki kaçınılmaz olaylarmış gibi anlatırlardı, buna hiçbir zaman aklı ermemişti.

"Bugün kız kardeşim gelecek," dedi Nikolay.

"Evli mi?"

"Dul. Kocası Sibirya'ya sürüldü, oradan kaçtı ve yabancı ülkelerde veremden öldü. İki yıl oldu."

"Kız kardeşiniz sizden küçük mü?"

"Altı yaş büyük. Ona çok şey borçluyum. Göreceksiniz ne güzel çalar! Bu piyano onun. Burada bulunan birçok şey onun; kitaplar benim..."

"Nerede oturur?"

Nikolay gülümsedi:

"Her yerde. Nerede cesur ve atak birisine ihtiyaç varsa orada bulunur."

"O da mı şeyle... Bu davayla uğraşır?"

"Elbette!"

Daireye gitmek üzere evden ayrıldı. Ana, bunca kişinin inatla, inançla desteklediği "bu dava"yı düşünmeye başladı. Bu insanların karşısında, gecenin karanlığında bir dağla karşılaşmış gibi bir duyguya kapılıyordu.

Öğleye doğru, siyahlar giymiş, uzun boylu, çevik vücutlu bir kadın çıkageldi. Ana kapıyı açınca ziyaretçi küçük, sarı bir valizi yere atıp Pelageya'nın elini yakaladı:

"Siz Pavel'in annesisiniz değil mi?"

Ana kadının tavrı ve şıklığı karşısında ezilip büzüldü.

"Evet," diye karşılık verdi.

"Tam düşündüğüm gibisiniz!"

Aynanın karşısına geçip şapkasını çıkardı, konuşmasını sürdürdü:

"Kardeşim buraya yerleşeceğinizi, birlikte yaşayacağınızı yazmıştı bana. Pavel'le ben eski dostuz. Sizden sık sık söz ederdi."

Sesi boğuktu. Ağır ağır konuşuyordu ama hareketleri çabuk ve canlıydı. Kurşuni renkte iri gözlerinin içi, gençlik ve içtenlikle gülüyordu. Şakaklarında incecik kırışıklıklar belirmeye başlamıştı, parlak saçlarında kırlaşmış tutamlar göze çarpıyordu.

"Karnım aç!" dedi. "Bir fincan kahve olsa memnunlukla içerdim."

"Hemen pişiririm!"

Pelageya dolaptan bir cezve aldı, usulca sordu:

"Sahi, Pavel benden söz ediyor mu?"

"Çoook..."

Ufak, meşin bir tabaka çıkardı, içinden bir sigara aldı, yaktı, odanın içinde gidip gelerek sordu:

"Çok mu kaygılısınız?"

Ana cezvenin altında titreşen ispirto ocağının mavi alevini izliyor ve gülümsüyordu. O kadar sevinmişti ki, iyi giyimli kadının karşısında duyduğu çekingenlik yitip gitmişti.

"Demek benim sözümü ediyormuş aslan oğlum," diye düşündü.

"Elbette kaygılıyım," dedi. "Zor şey. Ama eskiden daha çok üzülürdüm. Şimdi, yalnız olmadığını biliyorum..."

Ve gözlerini ziyaretçinin yüzüne dikip sordu:

"Adınız ne acaba?"

"Sofia."

Ana dikkatle inceliyordu karşısındakini. Genç kadın ölçüsüz, aşırı atak, telaşlı görünüyordu. Kendinden emin bir tavırla konuşuyordu.

"Önemli olan, hapishanede fazla kalmamaları, çabuk yargılanmaları. Pavel sürgüne gönderilir gönderilmez onu kaçırtırız. Onsuz yapamayız burada."

Ana inanmıyormuş gibi baktı yüzüne. Sofia sigarasını söndürecek bir yer aradı, bir saksının içine soktu. Ana sözünü tartmadan çığlığı bastı:

"Çiçeklere zarar vereceksiniz!"

"Kusura bakmayın," dedi Sofia. "Nikolay da böyle der hep."

İzmariti saksıdan alıp pencereden dışarı fırlattı. Ana utandı, Sofia'nın gözlerinin içine baktı, suçlu suçlu:

"Özür dilerim," dedi. "Bunu düşünmeden söyledim. Sizi uyarmak bana düşmezdi."

Sofia omuzlarını silkti:

"Niye olmasın? Mademki dikkatsizlik ediyorum... Kahve oldu mu? Teşekkür ederim. Niçin bir fincan pişirdiniz? Siz içmiyor musunuz?"

Ve birdenbire Ana'yı omuzlarından tutup kendine doğru çekti, içtenlikle gözlerinin içine bakarak, şaşkın şaşkın:

"Yoksa sıkılganlık mı?" diye sordu.

Pelageya gülümseyerek karşılık verdi:

"Sıkılganlık duysaydım sizi uyarmaya kalkışır mıydım?"

Ve şaşkınlığını gizlemeden, kendi kendine konuşuyormuş gibi söylendi:

"Daha dün geldim sizin eve, bugün sanki evimdeymiş gibi davranıyorum, hiçbir şeyden çekinmiyorum, ağzıma geleni söylüyorum..."

Sofia:

"Öyle olmak gerek!" diye haykırdı.

Pelageya devam etti:

"Aklım nerede bilmem. Kendimi bile tanımıyorum. Vaktiyle, birisine açık gönüllülükle bir söz etmeden önce, uzun süre lafın etrafında dolanılır, uygun bir zemin hazırlanırdı, şimdi ise... Hemen samimi olunuyor, eskiden akıldan bile geçirilmeyen şeyler yekten söyleniyor..."

Sofia ikinci bir sigara yaktı. Duru, tatlı bakışlarla Ana'yı süzüyordu.

Ana, içini kurcalayan soruyu geciktirmedi:

"Pavel'i kaçırtacağınızı söylüyorsunuz. Peki ama kaçtıktan sonra nasıl yaşayacak?"

Sofia bir kahve daha doldurdu.

"Çocuk oyuncağı bu!" diye cevap verdi. "Bir sürü kaçak nasıl yaşıyorsa, o da öyle yaşayacak... Örneğin daha bugün bir kaçakla birlikteydim. Çok değerli bir adam. Beş yıl için sürgün edilmişti, üç buçuk ay kaldı orada..."

Ana gözlerini ayırmadan Sofia'ya baktı, gülümsedi, kafasını sallayarak alçak sesle:

"Ah!" dedi. "O ne gündü o, 1 Mayıs günü. Altüst etti beni! Aynı zamanda iki yol izliyormuşum gibi huzursuzum. Bir bakıyorsunuz her şeyi anladığımı sanıyorum, sonra birdenbire sisler arasındaymışım gibi bir duyguya kapılıyorum. Örneğin siz, ba-

kıyorum da siz bir hanımefendisiniz ve bu davayla uğraşıyorsunuz... Pavel'i tanıyorsunuz, beğeniyorsunuz, bunun için size teşekkür ederim..."

Sofia güldü.

"Asıl size teşekkür etmek gerek!" dedi.

Ana içini çekti:

"Niye bana olsun? Bütün bunları ona öğreten ben değilim ki."

Sofia sigarasını çay bardağının tabağına bıraktı, başını iki yana salladı, altın sarısı saçları dalga dalga omuzlarına döküldü.

"Artık soyunmalı, bu cici şeyleri üzerimden atmalıyım," dedi.

Ve odadan çıktı.

III

Nikolay akşama doğru eve döndü. Yemeğe oturdular. Sofrada, Sofia kaçağı nasıl bulduğunu, nasıl sakladığını gülerek anlattı. Casuslardan korkuyor, adım başında casus görüyordu. Kaçak da pek şaşkın gözüküyordu. Bunları anlatırken Sofia'nın ses tonu, zor bir iş başaran ve bundan sevinç duyan bir işçinin böbürlenişini andırıyordu.

Üstünü değiştirmiş, gümüş renginde hafif, bol bir giysi geçirmişti sırtına. Bu giysi içinde daha uzun boylu, gözleri daha derin görünüyordu; davranışları daha serinkanlıydı.

Yemekten sonra Nikolay:

"Sofia," dedi. "Sana yeni bir iş çıktı. Biliyorsun, kırsal bölge için bir gazete çıkarma işine giriştik ama son tutuklamalar yüzünden bağlantımız koptu. Dağıtımı sağlayacak adamı ancak Pelageya bulabilir. Onunla birlikte gideceksin. Elverdiğince çabuk istiyoruz."

Sofia sigarasını tüttürerek:

"İyi ya!" dedi. "Gidiyor muyuz, Pelageya?"

"Elbette gidelim."

"Uzak mı?"

"Aşağı yukarı seksen kilometre..."

"İyi ya!.. Ben biraz piyano çalacağım şimdi. Müziğe tahammül eder misiniz, Pelageya?"

Ana, divanın bir ucuna ilişti:

"Bana sormayın," dedi. "Ben yokmuşum gibi davranın."

İki kardeşin kendisine dikkat etmiyormuş gibi yapmakla beraber, konuşmalarına ortak etmek için hiçbir fırsatı kaçırmadıklarını fark ediyordu.

"Dinle Nikolay! Grieg'in bestesi bu. Bugün getirdim... Pencereleri ört."

Nota defterini açtı, sol eliyle usulca tuşlara vurdu. Teller titreşti, yumuşak ve yoğun sesler çıkarmaya başladılar. Derken, sesler birbirini kovaladı. Sağ eli altında duru sesler kaygılı bir atılım ile havalanırken kalın notalar üzerinde çın çın öterek döndü durdu, ürkek kuşlar gibi çırpındı.

Bu ezgi önce etkilemedi Ana'yı. Art arda çıkan sesler bir kakofoni gibi geldi. Bir sürü notanın karmaşık titreşimlerinden oluşan melodiyi, kulağı pek seçemiyordu. Yarı uyuklar durumda, geniş sedirin öteki ucunda bağdaş kuran Nikolay'a bakıyor, Sofia'nın sert profilini, sarışın gür saçlarla kaplı başını seyrediyordu. Sıcak bir güneş ışını genç kadının başını ve omuzunu aydınlattı, sonra tuşların üzerine düşüp yorumcunun parmaklarını sardı. Oda gittikçe müzikle dolmaya başlıyor, Ana'nın yüreği de farkına varmadan bundan etkileniyordu.

Ve ansızın geçmişin karanlık girdabında çoktandır unutulmuş bir olayın anısı hortladı, acımasız bir açık seçiklikle gün ışığına çıktı.

Bir gece kocası eve çok geç dönmüştü. Körkütük sarhoştu. Karısını kolundan tutup yataktan atmış, tekmelemiş:

"Defol, leş, bıktım senden!" diye bağırmıştı.

Pelageya darbelerden kurtulmak için iki yaşındaki çocuğunu kapmış, onun küçücük, çıplak ve ılık vücudunu kalkan gibi kullanmıştı. Pavel ağlıyor, debeleniyordu. Korkmuştu.

Mikhail:

"Defol!" diye kükrüyordu.

Pelageya fırlamış, mutfağa koşmuş, omuzlarına bir şeyler almış, çocuğu bir şalla sarıp sarmalamış, bağırmadan, sızlanmadan, gecelikle, yalınayak sokağa fırlamıştı. Aylardan mayıstı, gece serindi. Sokağın soğuk tozu ayaklarına yapışıyor, parmakları arasına doluyordu. Bebek ağlıyor, çırpınıyordu. Memesini çıkarmış, oğlunu göğsüne bastırmış, o korkulu yerden uzaklaşmak için yürümüş de yürümüştü. Çocuğu kucağında sallıyor, alçak sesle şarkı söylüyordu:

"Eee-e... e-e-e-e…"

Gün ağarmaya başlayacaktı. Birisi rastlar da o yarı çıplak haliyle görür diye korkmuş, utanmış, bataklığın kıyısına inmiş, genç titrek kavaklar altında yere oturmuştu. Uzun süre kalmıştı orada. Büyüyen gözlerini karanlığın içine daldırıp çocuğuna ve kırılan yüreğine ninni söylemişti:

"Ee-e-e-e..."

Başının üstünde, sessizce tünemiş olan siyah bir kuş birdenbire kıpırdanmış, hızını alıp uzaklara uçmuştu. Ana uyanmış, kalkmış, soğuktan titreyerek evine yönelmişti. Alışkın olduğu korkuya, dayağa, yeni hakaretlere göğüs germeye...

Duru, kayıtsız, soğuk uyumlu sesler son bir kez daha dalgalandı, yavaş yavaş söndü.

Sofia dönüp usulca sordu kardeşine:

"Hoşuna gitti mi?"

Nikolay birdenbire uyanmış gibi ürperdi.

"Çok!" dedi. "Çok!"

Ana'nın göğsünde anıların yankısı sürüyordu. Kafasına bir düşünce takılıyordu:

"Bu insanlar düzenli, huzur içinde yaşıyorlar. Ayaktakımından olduğu gibi küfür etmiyorlar, votka içmiyorlar, boş bir şey için kavga da etmiyorlar..."

Sofia sigara yakmıştı. Çok içiyordu, neredeyse uç ucuna ekliyordu. Dumanını içine çekerek:

"Zavallı Kostia'nın en sevdiği parçaydı bu!" dedi ve piyanodan hafif, hüzünlü bir nağme daha çıkararak ekledi:

"Kendisine bunu çalmayı öyle severdim ki!.. Nasıl da ince duyguluydu, her şeyden anlardı..."

"Herhalde kocasını düşünüyor," diye düşündü Ana ve gülümsedi.

Sofia tuşlara hafif hafif vurarak, alçak sesle sürdürdü:

"Bana çok mutluluk verdi. Öyle iyi bilirdi ki yaşamasını!.."

Nikolay sakalını çekiştirerek:

"Evet," dedi. "Ruhundan yaşama sevinci fışkırırdı!"

Sofia içmeye başladığı sigarayı attı, Ana'ya döndü:

"Yaptığım gürültü sizi rahatsız etmiyor ya?"

"Bana sormayın, müzikten anlamam ben. Burada oturmuş hem dinliyor, hem düşünceye dalıyorum..."

Anlamadığını itiraf etmekten canının sıkıldığını gizleyemedi. Sofia üsteledi:

"Ama anlamanız gerek! Bir kadın, hele acısı varsa, müziği anlamazlık edemez..."

Kuvvetle tuşlara vurdu. Bir çığlık tınladı. Korkunç bir haberle kalbinden vurulan ve derin iniltiler çıkaran bir insanın çığlığı...

Ürkek genç sesler birbirini kovalarcasına çil yavrusu gibi dağıldı.

Sonra yeniden kalın, öfkeli bir ses yükseldi, bütün öteki sesleri bastırdı. Mutlaka bir felaket patlak vermişti. Ama öyle bir felaket ki, sızlanma değil, öfke doğuruyordu. Başka bir ses daha işitildi ve bu yumuşak, güçlü ses, güzel, yalın, inandırıcı, coşturucu bir şarkı tutturdu.

Ana'nın yüreği ev sahiplerine tatlı sözler söylemek isteğiyle doldu. Müzikten sarhoş olmuş gibi gülümsüyor, onlara yararlı olabileceğini sanıyordu. Yapılacak bir iş bulmak için çevresine göz gezdirdi, semaveri hazırlamak için ayakuçlarına basa basa mutfağa gitti.

Fakat yararlı olmak isteği bununla bitmedi. Çay ikram ederken, bir yandan da sıkılgan bir gülümsemeyle konuşuyordu. Sevgi dolu sıcak gözleriyle kendi kalbini de arıtmak istiyordu!

"Bizler, halktan olan kimseler, her şeyi duyarız ama duygularımızı dile getirmekte güçlük çekeriz. Utanırız, çünkü anlarız

ama söyleyemeyiz. Bu sıkılganlık yüzünden çoğu zaman kendi düşüncelerimize kızarız. Yaşam her yönden sille indirir, yaralar bizi. Dinlenmek isteriz ama düşünceler engel olur buna."

Nikolay gözlüğünü silerek dinliyordu. Sofia gözlerini açmış, Ana'ya bakıyordu. Sönük sigarasını içmeyi unutmuştu. Hâlâ piyanonun önünde, enstrümana doğru yarı dönük oturuyor, arada sırada sağ elinin ince uzun parmaklarını hafifçe tuşlarda gezdiriyordu. Piyanonun sesi Ana'nın sözlerine karışıyordu. Pelageya duygularını yalın, içten sözlerle anlatıyordu:

"Şimdi ise, kendimden ve başkalarından az çok söz edebilmeye başlıyorum, çünkü... Anlamaya başladım, artık karşılaştırma yapabiliyorum. Bundan önce, karşılaştırma olanağım yoktu. Bizim durumumuzda olanların hepsi aynı biçimde yaşarlar ama şimdi başkalarının nasıl yaşadıklarını görüyorum, ben nasıl yaşardım onu da anımsıyorum ve... Acı oluyor, zor oluyor bu karşılaştırma!"

Sesini alçalttı:

"Belki de doğru dürüst sözler söyleyemiyorum ve söylemem hiç de gerekli değil belki, çünkü siz her şeyi biliyorsunuz..."

Sesi ağlamaklı oldu. Gözleri dostça gülüyordu.

"Ama sizin iyiliğinizi ne kadar istediğimi göstermek için içimi dökmek istiyordum!"

Nikolay tatlı bir sesle:

"Görüyoruz!" dedi.

Pelageya konuşma isteğini bir türlü doyuramıyordu. Kendisi için yenilik olan ve çok daha önemli görünen şeylerden söz etti. Kendisini küçük düşüren olaylarla, ses etmeden katlandığı acılarla dolu yaşantısını anlattı. Hiç öfke duymadan anlattı. Dudaklarında acımalı bir gülümseme vardı. Üzüntülü yılların renksiz çilesini söküyor, kocasından yediği darbelerin sayısını hesaplıyordu. Ve kendisi de şaşırıyordu ne kadar boş bahanelerle dayak yediğine ve de dayaktan kaçmayı hiç beceremediğine...

Sofia ile Nikolay ağızlarını hiç açmadan dinliyorlardı. Hayvan yerine konulan ve uzun süre yakınmaksızın kendini hayvan

gibi hisseden bir beşerî yaratığın basit öyküsündeki derin anlam, ikisini de ağır bir üzüntüye boğuyordu. Sanki binlerce kişinin yaşantısı dile geliyordu onun ağzında. Ana'nın yaşamında her şey yalın ve sıradandı ama bu yalınlık, bu sadelik, yeryüzünde yaşayan sayısız insanın yazgısıydı ve Ana'nın öyküsü bir simge değeri taşıyordu. Nikolay dirseklerini masaya dayamış, başını avuçlarının içine almış, kımıldamıyor, gözlüğü arkasından gözlerini kırpıştırarak dikkatle Ana'ya bakıyordu. Sofia sandalyenin arkalığına dayanmıştı; zaman zaman ürperiyor, kafasını olumsuz anlamda sallıyordu. Yüzü daha bir süzülmüş, daha fazla solmuştu. Sigara içmiyordu. Sesini alçaltarak:

"Bir defasında kendimi mutsuz hissetmiştim," dedi. "Hayatımı bir karabasan gibi görüyordum... Sürgündeydim, berbat bir taşra kasabasında. Yapacağım, düşüneceğim hiçbir şey yoktu, kendi kendimi düşünmekten başka. İşsizlikten, başıma gelenleri hesaplayıp gözden geçirmeye koyuldum: Sevdiğim babamla kavga etmiştim, beni liseden kovmuşlar ve hakaret etmişlerdi, sonra hapishane ve sevdiğim bir arkadaşın ihaneti, kocamın tutuklanması, yeniden hapishane ve sürgün, kocamın ölümü. O zaman yeryüzünün en mutsuz yaratığı benmişim gibi geliyordu. Oysa başıma gelen felaketleri onla çarpsam bile yine de sizin ömrünüzün bir ayına bedel değildir. Pelageya... Yıllar yılı her gün sürüp giden bu işkence... Acılara katlanma gücünü nereden bulur insan? Hayret..."

Ana içini çekti:

"İnsan alışır!" dedi.

Nikolay düşünceli düşünceli mırıldandı:

"Ben yaşamı tanıdığımı sanırdım! Ama kitaplarda okuduğum, öteden beriden edindiğim izlenimlerdi bildiklerim. Gerçek yaşamı karşımda görünce... Korkunç bir şey! Ayrıntılar, en önemsiz şeyler, yılları oluşturan dakikalar bile korkunç…"

Konuşma canlanıyor, o nankör yaşamın tüm yönleri ortaya seriliyordu. Anılarına dalan Pelageya geçmişinin karanlıklarından her gün yinelenen aşağılamaları gün ışığına çıkarıyor, gençliğini tüketen acı yaşantının tablosunu çiziyordu.

"Ah," dedi sonunda. "Gevezeliğimle epey kafanızı şişirdim. Dinlenme zamanı geldi. Her şeyi anlatmanın olanağı yok ki!.."

İki kardeş sessizce ayrıldılar Ana'dan. Nikolay, Pelageya'nın önünde daha fazla eğildi ve elini daha kuvvetli sıktı. Sofia, Ana'yı odasına kadar götürdü, kapının önünde:

"Dinlenin lütfen, iyi geceler!" dedi.

Sesi sıcaktı, gri gözleri Ana'nın yüzünü okşuyordu. Pelageya, Sofia'nın elini tutup sıktı.

"Teşekkür ederim!" dedi.

IV

Birkaç gün sonra Ana ile Sofia eski püskü basma elbiseler giyip Nikolay'ın karşısına çıktılar; omuzlarında torba, ellerinde sopa vardı. Bu kılıkla Sofia daha kısa boylu, solgun yüzü daha sert görünüyordu.

Nikolay veda eden ablasının elini hararetle sıktı. Ana, iki kardeş arasındaki bağlılığın ne kadar gösterişten uzak olduğunu bir kez daha gördü. Ne birbirlerini öpüyorlar, ne de sevgi belirten sözler söylüyorlardı birbirlerine. Pelageya'nın yaşamış olduğu ortamda ise insanlar boyuna kucaklaşır, sık sık tatlı sözler söylerlerdi ama aç köpekler gibi birbirlerini ısırmaktan da hiç geri durmazlardı.

İki kadın konuşmadan kentin içinden geçtiler, kıra vardılar, iki sıra halinde dizilmiş yaşlı kayın ağaçları arasından uzanan geniş toprak yol üzerinde, yan yana yürümeye başladılar.

Ana, Sofia'ya:

"Yorulmadınız mı?" diye sordu.

"Yürümeye pek alışkın olmadığımı mı sanıyorsunuz? Merak etmeyin, alışkınım."

Daha sonra Sofia, sanki çocukken yaptığı afacanlıklarla övünüyormuş gibi, neşe içerisinde devrimci çalışmalarını anlatmaya başladı. Düzmece bir kimlik belgesiyle başka bir ad altında yaşamak zorunda kalmıştı. Polislerden yakasını kurtarmak için kılık

değiştiriyor, onlarca kiloluk yasak kitapları kentten kente taşıyor, sürgüne gönderilen arkadaşlarının kaçışını örgütlüyor, onlara sınırı geçirtiyordu. Evinde gizli bir basımevi kurulmuştu. Bunu öğrenen jandarmalar evi aramaya gelmişlerdi ama birkaç saniye önce hizmetçi kılığına girmeye zaman bulabilmiş, evden çıkarken binanın kapısında jandarmalarla karşılaşmıştı. Sırtında manto ve atkı, elinde bir gaz bidonu, o kış kıyamette şehrin bir ucundan öbür ucuna yürümüştü. Başka bir kez, dostlarını ziyaret etmek için bilmediği bir şehre gitmişti. Gideceği evin merdivenini çıkarken, orada arama yapıldığını fark etmişti. Geri dönmek için çok geçti. Korkmadan alt katın kapısını vurmuş, valiziyle içeri girmiş, yabancılara durumunu açıkça anlatmıştı. Emin bir tavırla:

"İsterseniz beni ele verirsiniz ama bunu yapacağınızı sanmıyorum," demişti.

Fazlasıyla korkuya kapılan yabancılar sabaha dek uyumamışlar, her an kapılarına vurulmasını beklemişlerdi. Gelgelelim Sofia'yı jandarmalara teslim etmeye de bir türlü elleri varmamış, sabah olunca da onunla birlikte jandarmalarla alay etmişlerdi. Başka bir kez, rahibe kılığına girip, kendisini izlemekte olan bir emniyet müfettişiyle aynı vagonda, aynı sıranın üzerinde yolculuk etmişti. Müfettiş, insanları izlemekteki ustalığıyla övünüyor, bu işi nasıl yaptığını Sofia'ya ballandıra ballandıra anlatıyordu. Onun trende, ikinci mevki vagonlardan birinde bulunduğundan emin olduğunu söylüyor, tren istasyonlarda durunca dışarı fırlıyor, sonra kompartımana dönüp:

"Göremiyorum!" diyordu Sofia'ya. "Uyuyordur herhalde. Onlar da yorulurlar eninde sonuna; bizim gibi onlar da zor bir yaşam sürüyor!"

Ana, Sofia'nın anlattıklarını dinlerken gülüyor, sevecenlikle bakıyordu ona. Sofia çevik bacaklarıyla hafif, sağlam adımlar atıyordu. Yürüyüşünde, sözlerinde, biraz boğuk ama korkusuz sesinde, ince uzun bedeninde, hoş bir hava, canlı ve sağlıklı bir ruh hali, neşeli bir ataklık vardı. Her şeye yeni görüyormuş gibi bakıyor, her yerde gençlik neşesini uyandıran ayrıntılar buluyordu.

Bir ağacı göstererek:

"Bakın ne güzel bir köknar!" diye seslendi.

Ana, ağaca bakmak için durdu. Öteki ağaçlar gibi bir ağaçtı işte; ne daha yüksek, ne daha sık. Ana gülümsedi:

"Güzel bir ağaç!" diye onayladı.

Sofia'nın kulağı üstünde rüzgârda uçuşan kır saçlara takıldı gözü.

"A! Bir çalıkuşu!"

Sofia'nın gri gözlerinde bir sevgi ışığı yandı. Bedeni, gözle görülmeyen çalıkuşunun pürüzsüz sesine doğru atılmak istedi sanki. Arada sırada çevik bir hareketle eğilip bir kır çiçeği koparıyor, ince parmaklarıyla titrek taç yapraklarını okşuyordu. Sevgi vardı bu okşamada. Güzel bir şarkı mırıldanıyordu.

Bütün bunlar Ana'yı bu berrak gözlü kadına daha da yakınlaştırıyordu. Ayak uydurmaya çalışırken farkında olmadan ona daha çok sokuluyordu. Ancak Sofia'nın sözlerinde arada sırada öyle bir sertlik seziliyordu ki, Ana bunu gereksiz buluyor ve kafasında kaygılı bir düşünce dolanıyordu:

"Mikhail hoşlanmayacak bu kadından..."

Gelgelelim biraz sonra Sofia yeniden sade, içten sözler etmeye başlıyor, Ana da sevgiyle ona bakıp gülümsüyordu.

"Öyle gençsiniz ki daha!" diye içini çekti.

Sofia haykırdı:

"Ne diyorsunuz! Otuz iki yaşındayım ben!"

Pelageya güldü:

"Benim demek istediğim o değil... Sizi gören daha yaşlı da sanabilir... Ancak, gözlerinizi gören, sesinizi işiten şaşırıp kalır... Bir genç kız gibisiniz. Hareketli, zor, tehlikeli bir yaşantınız var ama yine de gönlünüz hep taze ve şen."

"Ben bir zorluk görmüyorum yaşayışımda doğrusu. Bundan daha iyi, daha ilginç bir yaşamı düşünemem bile... Sizi soyadınızla çağıracağım, Nilovna. Pelageya adı size yakışmıyor."

"Nasıl isterseniz. Öyle istiyorsanız, öyle olsun... Size bakıyorum, sizi dinliyorum ve düşünüyorum da... İnsanın gönlünü

almanın yolunu biliyorsunuz, hoşuma gidiyor bu. Bu yol korkusuz, tereddütsüz açılıyor önünüzde. İnsan, ruhunu soyup elinize teslim ediyor. Sizleri, hepinizi düşünüyorum da diyorum ki: Bu çocuklar kötülüğü yenecekler, mutlaka yenecekler bir gün."

Sofia inançlı, güçlü bir sesle:

"Zaferi kazanacağız çünkü çalışanlardan yanayız!" dedi. "Kararı halk verir. Onunla birlikte her şey başarılabilir. Yalnız, onu bilinçlendirmek gerek, çünkü bilincini geliştirecek özgürlüğe sahip değildir."

Sofia'nın sözleri Ana'da karmaşık bir duygu uyandırıyordu. Bir yandan sanki acıyordu Sofia'ya. Niçin? Kendisi de bilmiyordu. İnsanı yaralamayan, dostça bir acımaydı bu. Onun daha yalın sözcüklerle başka sözler söylemesini isterdi:

Usulca, üzgün bir tavırla sordu:

"Çektiklerinizin ödülünü kim verecek size?"

Sofia gururla:

"Ödülünü aldık bile!" dedi. "Öyle bir yaşantı bulduk ki bizi tatmin ediyor, ruhumuzdaki tüm gücü bu yaşantıda kullanabiliyoruz. Daha ne isteriz?"

Ana, yol arkadaşına bir göz attı, başını yere eğdi. Yine aynı düşünce geçti kafasından:

"Mikhail hoşlanmayacak bu kızdan..."

Ilık havayı bol bol ciğerlerine dolduruyorlardı. Çok hızlı yürümüyor ama hep aynı tempo ile adım atıyorlardı. Sanki hacı olmaya gidiyormuş gibi geliyordu Ana'ya. Çocukluğunu anımsıyordu, bir yortu nedeniyle köyünden ayrılıp uzak bir manastıra, mucize yaratan bir ikona gittiğinde duyduğu sevinci...

Kimi zaman Sofia bir şarkı söylüyordu. Sesi pek güçlü değildi ama güzeldi. Yeni şarkılardı bunlar... Gökyüzünden, aşktan söz eden. Ya da birden şiirler okumaya başlıyordu, tarlaları, ormanları, Volga'yı kutlayan şiirler. Ve Ana gülümsüyor, başını şiirin ritmine göre sallayarak dinliyor, kendinden geçiyordu.

Yüreği sevgi, hayal ve ılık bir havayla yüklü olarak, mutluluklara dalıyordu. Tıpkı bir yaz akşamı, ufak, eski bir bahçeye dalar gibi…

V

Yolculuklarının üçüncü günü bir köye vardılar. Ana, tarlada çalışan bir köylüye katran yapımevinin nerede bulunduğunu sordu. Ormanda, ağaç köklerinin merdiven basamakları gibi uzandığı dik bir keçi yolundan inip bir açıklığa vardılar. Bu ağaçsız yuvarlak alanda katran birikintileriyle odun kömürü ve yonca yığılıydı.

Ana çevresine kaygıyla bakınarak:

"İşte geldik!" dedi.

Sırıklardan ve dallardan yapılı bir kulübenin yakınında, yere çakılı kazıklara oturtulmuş tahtalardan oluşan bir masanın çevresinde Ribin, Yefim ve iki başka genç oturuyordu. Ribin simsiyahtı, gömleğinin aralığından çıplak göğsü görünüyordu. İlk olarak Ribin gördü iki kadını, elini gözlerine siper ederek sessiz sedasız bekledi.

Ana uzaktan:

"Günaydın, Mikhail kardeş," diye bağırdı.

Ribin yerinden kalkıp ağır adımlarla kadınları karşılamaya gitti, Pelageya'yı tanıyınca durdu, kapkara eliyle sakalını sıvazlayarak gülümsedi.

Ana yaklaştı:

"Hacı olmaya gidiyoruz!" dedi. "Geçerken bir uğrayalım dedik. Bu da arkadaşım, adı Anna..."

Kurnazlığından gurur duydu. Ciddi duran Sofia'ya göz ucuyla baktı.

Ribin donuk bir gülümsemeyle:

"Günaydın!" diye karşılık verdi.

Ana'nın elini sıktı. Sofia'yı selamdı, devam etti:

"Yalana gerek yok. Şehir değil burası, yalan dolan istemez. Hepimiz birbirimizi biliriz."

Masada oturan Yefim yolcuları dikkatle inceliyor, arkadaşlarına bir şeyler fısıldıyordu. Kadınlar yaklaşınca kalktı, sessizce selamladı. Öbür gençler, gelenleri görmemiş gibi yerlerinden kıpırdamadılar.

Ribin, Ana'nın omuzuna hafifçe vurdu:

"Burada keşişler gibi yaşıyoruz!" dedi. "Kimse gelmez bizi görmeye, bizim patron da şimdi köyde değil, karısı hastanede, ben vekilharç gibi bir şeyim. Otursana. Çay içer misiniz? Bir şey yersiniz değil mi? Süt getirir misin Yefim?"

Yefim ağır ağır kulübeye gitti. Yolcular torbalarını indirdiler. Oğlanlardan biri, uzun boylu, kuru bir çocuk, onlara yardım etmek için kalktı. Öbür oğlan iri yarı idi, paçavralar giymişti; dirseklerini masaya dayamış, başını kaşıyor, bir şarkı mırıldanıyor, düşünceli bir tavırla yeni gelenlere bakıyordu.

Ağır katran kokusu keskin bir çürümüş bitki kokusuna karışıyor, insanın başını döndürüyordu.

Ribin uzun boylu genci göstererek:

"Bunun adı Yakov," dedi. "Bu da İgnati. Eeey, oğlundan ne haber?"

Ana içini çekti:

"Hapiste!"

"Yine mi?" diye haykırdı Ribin. "Hoşuna gidiyor galiba..."

İgnati şarkıyı kesti. Yakov, Ana'nın elinden sopayı aldı:

"Otur!" dedi.

"Siz de otursanıza!" dedi Ribin, Sofia'ya.

Genç kadın sesini çıkarmadı, bir kütüğe oturdu, dikkatle Ribin'i inceledi.

Ribin de Ana'nın karşısına oturdu, sordu:

"Ne zaman götürdüler?"

Sonra kafasını sallayarak:

"Şansın yok Pelageya!" diye haykırdı.

"Zararı yok!"

"Demek alışıyorsun?"

"Yoo, ama başka çıkar yol olmadığını da görüyorum."

"Tamam, haklısın!" dedi Ribin. "Hadi, anlat bakalım."

Yefim bir bakraç içinde süt getirdi, masanın üzerinden fincan aldı, çalkaladı, süt doldurdu, Sofia'nın önüne koydu, bir yandan da dikkatle Ana'nın anlattıklarını dinliyordu. Yürürken de, iş görürken de hiç gürültü etmiyordu. Ana sözünü bitirince sessiz-

lik oldu. Kimse kimseye bakmıyordu. İgnati tırnağıyla masanın tahtasında şekiller çiziyordu. Yefim, Ribin'in arkasında ayakta duruyor, onun omuzuna yaslanıyordu. Bir ağacın gövdesine sırtını dayayan Yakov, kollarını göğsünün üzerinde kavuşturmuş, başını eğmişti. Sofia göz ucuyla köylülere bakıyordu.

Ribin keyifsiz keyifsiz:

"İşte," dedi. "Açıkça yapıyorlar yapacaklarını!.."

Yefim kaygılı bir gülümseyişle:

"Eğer," dedi. "Bizim burada böyle bir yürüyüş düzenlenmiş olsaydı, mujikler bizi öldüresiye döverlerdi!"

İgnati kafasını sallayarak onayladı:

"Bizi pataklarlar valla! Hayır, ben fabrikaya gireceğim, fabrika daha iyi."

Ribin:

"Pavel'i yargılayacaklar diyorsun, öyle mi?" diye sordu. "Peki, ne ceza verirler, söylediler mi sana?"

Ana sesini alçaltarak karşılık verdi:

"Ya küreğe mahkûm ederler ya da Sibirya'ya sürerler..."

Üç delikanlı birden gözlerini Ana'ya çevirdiler. Ribin başını eğip yeniden sordu:

"Bu işe girişirken sonunun ne olacağını biliyor muydu?"

Sofia kesin bir tavırla:

"Biliyordu!" dedi.

Hepsi sustular. Aynı düşünce hepsini dondurmuştu sanki. Kimse kıpırdamıyordu.

Ribin sert ve ağır bir sesle sürdürdü:

"Tamam! Ben de öyle sanırım, bilirdi ya! Hendeği ölçmeden atlamaya kalkmazdı yoksa. Ciddi bir adam o. İşte çocuklar, görüyorsunuz ya! Süngü yiyebileceğini biliyordu, zindana atılacağını biliyordu ama yine de yürüdü! Ana'nın cesedini bile çiğneyip geçerdi... Senin cesedini bile çiğnerdi Pelageya!"

"Öyle!" dedi Ana ürpererek.

Çevresindekilerin yüzüne baktı, içini çekti. Sofia sessizce elini okşadı onun, kaşlarını çattı, Ribin'in ta gözlerinin içine baktı.

"Erkek diye buna derler işte!" dedi Ribin usulca.

Koyu gözlerini arkadaşları üzerinde gezdirdi. Yine sessizlik çöktü. İnce güneş ışınları altın şeritler gibi havada asılı duruyordu. Bir yerlerde bir karga gaklıyordu. Ana çevresine bakınıyordu. 1 Mayıs'ın anıları canlanıyor, oğlunu ve Andrey'i düşünüp kahroluyordu. Ağaçsız küçük alanda boş katran bidonları yatıyor, kabukları soyulmuş çotuklar dikiliyordu. Çepeçevre meşeler, kayınlar, dört bir yandan uslu usul ağaçsız alanı daraltıyor, toprağa ılık gölgeler düşürüyordu.

Birden Yakov sırtını dayamış olduğu ağaçtan ayrıldı, yana doğru bir adım attı, durdu, kafasını salladı ve güçlü, kuru bir sesle:

"Yefim'le beni böyle adamların üzerine mi sürecekler yani?" diye sordu.

Ribin, somurtarak:

"Ya sen kimin üzerine süreceklerini sanıyordun?" dedi.

"Bizi kendi ellerimizle boğuyorlar. Kurdukları dolap bu!"

Yefim inatçı bir sesle:

"Ne olursa olsun, ben yine de gideceğim askere!" dedi.

İgnati:

"Elinden tutan mı var?" diye haykırdı. "Git gideceksen!"

Ve Yefim'in gözlerinin içine bakarak güldü:

"Yalnız, bana ateş edeceğin zaman kafama nişan al, beni sakatlama, tek kurşunla öldür."

Yefim sertçe:

"Anladık!" diye kestirip attı. "Bunu daha önce de söylemiştin."

"Durun çocuklar!" dedi Ribin.

Yüzlerine bakarak kolunu ağır ağır kaldırdı, Ana'yı gösterdi.

"Şu kadına bakın! Oğlu yüzde yüz hapı yutmuştur artık..."

Ana zayıf ve kaygılı bir sesle:

"Niçin böyle söylüyorsun?" diye sordu.

"Öyle!.. Saçların bir şey uğruna ağarmış olmalı! Peki, bakın bakalım, ölmüş mü bu kadın? Öldürebildiler mi onu? Pelageya, kitap getirdin mi?"

Ana, Ribin'e baktı, bir an sessiz kaldıktan sonra:

"Getirdim," dedi.

Ribin elini masaya vurdu.

"İşte!" dedi. "Tamam! Seni görür görmez anlamıştım. Kitap getirmeyeceksen ne diye ta buralara kadar gelecektin ki? Görüyor musunuz? Oğlunu alıp götürmüşler, anası onun yerine geçmiş."

Yumruğunu sıktı, tehditler, küfürler savurdu.

Ana ürktü onun halinden. Ribin'e baktı, yüzünün çok değişmiş olduğunu gördü. Zayıflamıştı. Sakalının altından elmacık kemikleri fırlamıştı. Gözlerinin mavimtırak saydam tabakasında ince kırmızı damarlar görülüyordu, sanki çoktandır uyku uyumamış gibiydi. Burnu, yırtıcı bir kuşun gagası gibi kemikli ve kamburdu. Eskiden kırmızı olan, şimdi katrana bulanmış gömleğinin iliklenmemiş yakasından kupkuru köprücük kemikleri ve göğsünün gür, siyah kılları göze çarpıyordu. Halinde tavrında eskisinden daha karanlık, daha iç sıkıcı bir şeyler vardı. İçin için tutuşan gözlerindeki parlaklık, öfkenin ateşiyle aydınlatıyordu yüzünü. Sofia'nın benzi daha da solgunlaşmıştı; gözlerini köylülerden alamıyordu, susuyordu. İgnati kaşlarını çatmış, başını sallıyordu. Yakov kulübenin yakınında duruyor, kazıklardan kabuk parçaları koparıyordu öfkeyle. Yefim, Ana'nın hemen arkasında, ağır adımlarla volta atıp duruyordu.

Ribin devam etti:

"Geçen gün bucak müdürü beni çağırttı," dedi ki, 'Ulan, neler anlatmışsın rahibe, it!' Ben de dedim ki: 'Neden it oluyormuşum? Ekmeğimi kazanacağım diye canım çıkıyor, kimseye kötülük etmedim.' Havlamaya başladı bu, suratıma bir yumruk indirdi... Üç gün kodese kapattırdı beni! Ya! Demek böyle konuşuyorsunuz halkla! Demek böyle! Benden af bekleme, iblis herif! Bana yapılan bu hakaretin öcünü ben almasam bir başkası alacak, senden almasa çocuklarından alacak, bunu aklına koy! Siz halkın karnını demir pençelerinizle deştiniz, oraya kir ektiniz, artık merhamet beklemeyin, alçaklar! İşte böyle!"

Öfkesinden köpürüyordu. Sesi öyle titriyordu ki, Ana korkuya kapıldı.

Ribin biraz yatışır gibi oldu, sonra yine konuşmaya başladı:

"Ne demiştim peki ben papaza? Bir toplantıdan sonra sokakta köylüleri başına toplamış, insanların bir sürü olduğunu, onları her zaman güdecek bir çoban bulunması gerektiğini anlatıyordu. Ya! İşte böyle! Ben alay ettim, dedim ki: 'Eğer tilki ormana yönetici olarak atanırsa, yığınla tüy birikir ama kuşlardan eser kalmaz.' Bana yan yan baktı, karşılık vermeye yeltendi, dedi ki, 'Halk sabırlı olmalı', boyun eğmeli, Tanrı'ya da dua etmeli ki 'acı çekmek için ona gereken kuvveti versin!' Ben de dedim ki, 'Halk çok dua ediyor ama herhalde Tanrı'nın zamanı yok ki işitmiyor!' Bana çatmaya başladı hemen, 'Neymiş, o dediğin dualar' diye. Ben de cevap verdim ve dedim ki: 'Ömrüm boyunca bir tek dua öğrendim ben, tüm halkın duası bu: Ey Tanrım, beylerin şatosuna tuğla taşımayı, taş yemeyi, odun kusmayı öğret bana.' Sözümü bitirmeme izin bile vermedi."

Ribin ansızın sözünü yarıda kesip, Sofia'ya sordu:

"Siz soylular sınıfından bir hanımefendi misiniz?"

Sofia şaşkınlıkla ürperdi.

"Nereden anladınız?"

"Öyle..." dedi Ribin gülerek. "Sizin alınyazınız bu, böyle doğmuşsunuz! Sorun bu! Başına bir pamuklu eşarp örtmekle insan soyluluk günahını gizleyebilir mi sanıyorsunuz? Bir papaz cüppe giymese de, papaz olduğu bellidir. Dirseğinizi az önce masaya dayadınız, sıçrayıp yüzünüzü ekşittiniz, çünkü masa ıslaktı. Sırtınız ise o kadar dik ki, bir işçinin sırtı böyle duramaz..."

Kaba sesi ve alaycı sözleriyle Sofia'yı gücendirmesinden korkan Ana telaşla ve sertçe söze karıştı:

"Benim dostumdur o Mikhail; iyi bir insandır, davamıza hizmet yolunda ağartmıştır o saçlarını. Şey yapmamalısın..."

"Gücendirecek bir şey mi söyledim ki?"

Sofia, Mikhail'e baktı, kesin bir tavırla:

"Bana bir diyeceğiniz mi vardı?" diye sordu.

"Ben mi? Evet. Diyeceğim şu: Çok olmadı, yeni bir oğlan geldi buraya, Yakov'un kuzeni. Hasta. Verem. Onu da çağırsak olur mu?"

"Elbette çağırın."

Ribin gözlerini kısarak Sofia'ya baktı, sesini alçalttı:

"Yefim, git çağır oğlanı... Söyle akşama gelsin..."

Yefim kasketini giydi, kimseye bakmadan, hiçbir şey söylemeden, ağır adımlarla uzaklaşıp ormana daldı. Ribin başıyla onu göstererek:

"Acı çekiyor!" dedi. "Askere gitmesi gerekiyor. Yakov da öyle. Yakov gidemem diyor. Öbürü de gidemez ama gitmek ister... Askerlerin bilinçlendirilebileceğini aklına koymuş bir kez... Bana sorarsanız, insan alnıyla vurarak duvar yıkamaz. Ellerine süngü verilince yürürler... Evet, acı çekiyor Yefim! İgnati de yarasını deşip duruyor. Ne gereği var?"

İgnati, Ribin'e bakmadan:

"Gereği var!" diye homurdandı. "Alayına katıldığında, şartlandıracaklar onu ve o da öbürleri gibi halka ateş edecek."

Ribin düşünceli düşünceli:

"Hiç sanmam!" dedi. "Ama elbette ki bundan kaçınmak daha iyi olur. Rusya geniş bir ülke... Nerede bulacaksın aradığın adamı? Yeter ki bir kimlik kâğıdı ele geçirsin, ondan sonra köy köy dolaşıp dursun..." İgnati bir ağaç parçası ile bacağını döverek:

"Ben de öyle yapacağım!" dedi. "İnsan bir kez dövüşmeye karar verdi mi, artık duraksamamalı."

Konuşma kesildi. Arılarla yabanarılarının vızıltısı, sessizliği daha da yoğunlaştırıyordu. Kuşlar cıvıldıyor, uzaklarda, kırlarda bir şarkı dolaşıyordu. Az sonra Ribin:

"Bizim çalışmamız gerek," dedi. "Siz herhalde dinlenirsiniz. Kulübede döşekler var. Yakov, sen kuru yaprak topla onlara. Sen de Ana, kitapları ver."

Ana ile Sofia çantalarını açtılar. Ribin eğilip baktı. Sevinçle:

"Ne çok getirmişsiniz!" dedi. "Bu işe başlayalı çok oldu mu?"

Ve Sofia'ya bakarak sordu:

"Adınız ne sizin?"

"Anna İvanovna... On iki yıldan beri. Niye sordunuz?"

"Hiç! Hapse girdiniz mi?"

"Girdim."

Ana, başına kakarcasına:

"Görüyor musun?" dedi. "Ve sen de tutmuş kaba davranıyorsun ona..."

Ribin bir an sustu, sonra bir bağ kitabı koltuğunun altına sıkıştırıp karşılık verdi:

"Bana kızmayın. Mujikle senyör, çıra ile su demektir, uyuşmaz, olmaz birlikte."

Sofia tatlı bir gülümsemeyle:

"Ben bir hanımefendi değilim, bir insanım, o kadar!" diye karşılık verdi.

"Olabilir!.. Derler ki, köpek de eskiden kurtmuş... Ben gideyim şunları bir yere saklayayım."

İgnati ile Yakov:

"Bize de versene!" dediler.

Ribin, Sofia'ya:

"Bütün kitaplar aynı mı?" diye sordu.

"Hayır, hepsi değil. Bir de gazete var..."

"Ya!"

Üçü de telaşla kulübeye girdiler.

Ana onları dalgın bakışlarla izledi, alçak sesle:

"Bizim mujik kızışıyor," dedi.

Sofia:

"Evet," diye mırıldandı. "Onunki gibi bir surat hiç görmemiştim ömrümde... Sanki bir din şehidi! Hadi biz de girelim içeri, onlara bir göz atmak istiyorum."

"Ona kızmayın olur mu? Sert adamdır!" diye fısıldadı Ana.

Sofia gülümsedi:

"Ne kadar iyi yüreklisiniz Nilovna..."

İki kadının içeri girdiğini gören İgnati başını kaldırdı, elini kıvırcık saçlarının arasına daldırıp yeniden eğildi dizleri üzerinde duran gazeteye. Ribin, ayaküstü, gazeteyi damdaki bir çatlaktan süzülen bir güneş ışınına tutuyor, ışınla birlikte yer değiştirerek okuyordu. Dudakları kıpırdıyordu. Yakov diz çökmüş, göğsünü tahta ranzaya dayamıştı; o da okuyordu.

Ana bir köşeye oturdu. Sofia elini Ana'nın omuzuna atmış, sessizce adamlara bakıyordu.

Yakov başını çevirmeksizin hafif bir sesle:

"Mikhail Baba," dedi. "Biz mujiklere zılgıtı vermişler."

Ribin delikanlıya bakıp gülümsedi:

"Bizi seviyorlar da ondan."

İgnati burnunu çekti, başını kaldırdı.

"Bak ne yazıyor: 'Köylü insan olmaktan çıkmıştır...' Elbette insan değiliz artık."

"Yok canım! Bilgiç müsveddesi sen de! Gel içime gir, biraz kıpırdaş hele, görürüz sonra, insan olarak mı çıkarsın, hayvan olarak mı?"

Ana, Sofia'nın kulağına:

"Ben uzanacağım," dedi. "Ne de olsa biraz yorgunum, koku da başımı döndürüyor. Sana dokunmuyor mu?"

"Hayır."

Ranzanın üzerine uzandı, çok geçmeden uyuklamaya başladı. Sofia ise yatağın başucunda oturdu. Gözlerini ayırmadan okuyanları seyrediyordu. Bir yandan da Ana'ya musallat olan yabanarılarını ya da böcekleri kovalıyordu. Pelageya kısık göz kapakları arasından bunu görüyor, kızın davranışı hoşuna gidiyordu.

Ribin yaklaştı, kalın sesiyle fısıldadı:

"Uyuyor mu?"

"Evet."

Bir an Pelageya'ya baktı, içini çekti:

"Oğlunun yolunu izleyen ilk anadır belki de... İlk ana!"

Sofia:

"Onu rahatsız etmeyelim, gidelim buradan." dedi.

"Evet, çalışmamız gerek. Sohbet etmek hoş ama akşama konuşuruz. Hadi çocuklar."

Üçü birden çıkıp gittiler. Sofia kulübenin yakınında kaldı. Ana şöyle düşündü:

"Şükür Tanrı'ya, uyuştular! İyi, bu iş yürüyecek."

Ormanın ve katranın keskin kokusunu içine çekerek derin bir uykuya daldı.

VI

Kömürcüler geri geldiler. İşlerini bitirdikleri için sevinçliydiler. Onların seslerinden uyanan Ana, bir yandan esneyip bir yandan gülümseyerek kulübeden dışarı çıktı. Okşayıcı bakışlarını hepsinin üzerinde gezdirdi.

"Siz çalışırken ben bir hanımefendi gibi uyumuşum!" dedi.

"Bağışlıyoruz seni!" dedi Ribin.

Daha sakindi. Yorgunluk, aşırı coşkunluğunu alıp götürmüştü sanki.

"İgnati, yemeği hazırla," diye seslendi. "Burada ev işlerini nöbetleşe yaparız. Bugün İgnati'nin sırası."

"Sıramı seve seve verebilirim başkasına!" dedi İgnati. Konuşmalara kulak vermeyi ihmal etmeden, yongalar, dallar toplamaya başladı ateş yakmak için.

Yefim, Sofia'nın yanına oturup ona cevap yetiştirdi:

"Bu tür ziyaretler herkesi ilgilendirir, kim geçecek senin sırana şimdi!"

Yakov ise bir başka telden, "Sana yardım edeyim İgnati," dedi.

Kulübeye gitti bir somun ekmek getirip kesti, dilimleri masaya yerleştirdi.

Yefim usulca:

"Hişşt!" dedi. "Öksürüyor..."

Ribin kulak kabarttı:

"Evet geliyor..."

Ve Sofia'ya dönerek açıkladı:

"Bir tanık göreceksiniz. Onu şehirlerde gezdirmek, alanlarda göstermek isterdim. Herkesin dinlemesini isterdim. Hep aynı şeyi tekrarlar ama herkesin işitmesi gerek..."

Sessizlik ve karanlık derinleşip yoğunlaşıyordu. Sesler daha tatlı çıkıyordu. Sofia ile Ana, köylüleri inceliyorlardı. Hepsinin de hareketleri ağırdı. Bir tür sakınganlık seziliyordu davranışlarında. Onlar da iki kadının hareketlerini izliyorlardı.

Uzun boylu kamburca bir adam ağaçların arasından çıktı. Bütün ağırlığıyla bir sopaya yaslanarak yavaş yavaş yürüyordu. Soluk soluğaydı:

"Ben geldim!" dedi ve öksürmeye başladı.

Topuklarına dek inen bir pardösü vardı sırtında. Yuvarlak, buruşuk şapkasının altından, soluk sarı renkte, kazık gibi, seyrek saç tutamları dökülüyordu yüzüne. Sararmış, kemikli yanaklarında seyrek bir sakal vardı. Ağzı hafif aralıktı. Çukura kaçmış gözleri, karanlık bir mağarada yanan ateş gibi parıldıyordu.

Ribin onu Sofia'ya tanıtınca, yeni gelen sordu:

"Kitap getirmişsiniz, öyle mi?"

"Evet."

"Halk adına teşekkürler! Halk daha anlayamıyor gerçeği. Ama ben anlamış bulunuyorum, o yüzden onun adına ben teşekkür ediyorum size."

Sık sık soluyor, havayı yudum yudum ciğerlerine çekiyordu, susamışçasına. Sesi kesik kesik çıkıyordu. Kuru, güçsüz ellerini göğsünde gezdiriyor, pardösüsünü iliklemeye uğraşıyordu.

Sofia:

"Gecenin bu saatinde ormanda dolaşmak size iyi gelmez," dedi. "Yapraklar nemli, soluğa zararlı."

Adam nefes nefese:

"Bana iyi gelen hiçbir şey yok artık!" diye karşılık verdi. "Ancak ölüm paklar beni."

Konuşması üzücüydü. Her şeyiyle bir acıma hissi uyandırıyordu insanda. Bir işe yaramayan, gereksiz bir acıma. Bir fıçının üzerine oturdu. Bacaklarının kırılacağından korkuyormuş gibi dikkatle büktü dizlerini, terden ıslanmış alnını sildi. Saçları kuru ve cansızdı.

Ateşten alevler yükseldi. Alevlerin yaladığı gölgeler sallandı, ormana sığındı. Ateşin üstünde bir an İgnati'nin yuvarlak suratı görüldü. Söndü daha sonra alevler. Bir duman kokusu yayıldı. Sessizlik ve sis, hastanın sözlerini dinlemeye hazırlanır gibi çöktü ağaçsız alanın üzerine.

"Ama ben, bir suçun tanığı olarak halka yararlı olabilirim daha. Bakın bana... Yirmi sekiz yaşındayım ve ölmek üzereyim! On yıl önce, fazla çaba harcamadan iki yüz kilo kaldırırdım omuzlarımda! Bu sıhhatle ben yetmiş yıldan fazla yaşarım diye düşünürdüm. Oysa on yıl yaşadım, daha ileri gidemiyorum. Patronlar soydular beni, kırk yılımı çaldılar, kırk yıl!"

Ribin boğuk bir sesle:

"Bunun şarkısı da bu işte!" dedi:

Yeni bir alev demeti fışkırdı korlardan. Gölgeler yine ormana kaçıştı, yine ateşe doğru geri geldi, sessiz bir dans tutturup titredi durdu. Kurşuni dallar korlar içinde çatırdayıp inliyordu. Ağaçların yaprakları bir sıcak hava akımına tutulup hışırdadı. Neşeli ve canlı alevler, sarı ve kızıl diller halinde kucaklaşıp oynaşıyor, kıvılcımlar saçarak havaya yükseliyordu. Kavrulmuş bir yaprak uçtu. Gökteki yıldızlar kıvılcımlara gülümsüyor, sanki yanına çağırıyordu onları.

"Bu benim şarkım değil. Binlerce kişi aynı şarkıyı söylemekte ve mutsuz yaşamlarının halk için yararlı bir ders olduğunu anlamamakta."

İki büklüm oldu, sarsıla sarsıla öksürmeye başladı.

Yakov bir güğüm koydu masanın üzerine, yanına bir beyaz soğan hevengi attı.

"Gel Saveli, süt getirdim sana," dedi.

Hasta, başıyla reddetti. Yakov onu kolundan tutup masaya götürdü.

Sofia, alçak ve sitemli bir sesle:

"Baksanıza," dedi Ribin'e. "Niye buraya getirttiniz onu? Her an ölebilir."

"Olabilir!" dedi Ribin. "Ama ölünceye dek konuşmasına izin vermeli. Sağlığını boşa harcadı, insanlar için biraz daha acı çekebilir, önemli değil. Sorun bu!"

"Sanki hoşlanıyorsunuz bu durumdan, olabilir mi böyle bir şey!" diye haykırdı Sofia.

Ribin kıza bir bakış fırlatıp somurttu:

"Kibar beyler hoşlanır İsa'yı çarmıhta inler görmekten, bizler, insanlarda ararız alınacak dersi ve sizin de insanları örnek almanızı isteriz."

Ana korkuya kapılıp:

"Hadi, hadi, yeter," dedi.

Masaya oturan hasta yeniden söze başlamıştı:

"İnsanı iş altında tahrip ederler. Niçin? Ömrünü çalarlar. Niçin? Sorarım size. Ben, Nefedov fabrikasında harcadım ömrümü. Bizim patron, bir şarkıcıya bir altın tuvalet leğeni, hatta yine altından yapılma bir oturak armağan etti. Benim gücüm, benim ömrüm bu altının içinde işte. Buna harcandı. Adamın biri, metresini sevindirsin diye beni iş altında öldürdü... Benim kanımla metresine altından bir oturak satın aldı!"

"Tanrı'nın tasvirine göre yaratıldığı iddia edilen insandan bak ne biçim yararlanıyorlar!" dedi Yefim.

Ribin elini masaya vurup haykırdı:

"Ama bunu bağıra bağıra anlatmalısın!"

Yakov alçak sesle ekledi:

"Buna katlanmamalısın!"

İgnati'nin dudaklarında ise bir gülümseme belirdi.

Üç delikanlı, gerçeğe susamış ruhların o doymak bilmez dikkatiyle dinliyor, Ribin ağzını açar açmaz bütün gözler ona dikiliyordu.

Saveli'nin sözleri, yüzlerinde garip bir gülümseme oluşturuyordu. Bu gülümsemede acıma duygusu sezilmiyordu.

Ana, Sofia'ya doğru eğildi, fısıldayarak sordu:

"Söyledikleri doğru mu?"

"Evet, doğru. Gazeteler yazdıydı bu armağan işini. Moskova'da olmuş..."

"Ve cezalandırılmadı herif," dedi Ribin. "Onu cezalandırmak gerekirdi oysa. Bir meydana sürüklemek, parça parça kesmek, kokmuş etini köpeklere atmak gerekirdi. Ama halk bir uyansın, bak o zaman ne ağır cezalar verecek."

"Burası soğuk," dedi hasta.

Yakov kalkmasına yardım etti, ateşin yanına götürdü onu. Çevresinde gölgeler, titreşen ateş pırıl pırıldı, alevlerin neşeli dansını şaşkınca izliyordu sanki. Saveli bir kütüğün üzerine oturdu, kuru, saydam ellerini korlara doğru uzattı. Ribin bir baş işaretiyle Sofia'ya gösterdi onu:

"Kitaplardan daha güçlü bu! Bir işçi kolunu makineye kaptırır ya da ölürse kabahat kendisinde ama bir adamın kanını emseler sonra da leş gibi bir kıyıya fırlatsalar, bunun açıklaması yoktur. Herhangi bir cinayeti anlarım da, zevk için insanlara eziyet etmeyi aklım almaz. Niçin işkence ederler bizlere? Oyun için, alay için, eğlence için, kanımız pahasına her şeyi satın alabilmek için, bir şarkıcı, atlar, gümüş takımlar, altın kaplar, çocuklar için pahalı oyuncaklar... Sen çalış, ha babam çalış, çalış ki ben para biriktireyim, metresime altın oturak armağan edeyim."

Ana dinliyor, çevresine bakınıyordu. Karanlıkta, Pavel'in ve arkadaşlarının seçtikleri yolun aydınlık bir şerit gibi uzayıp parıldadığını görüyordu.

Yemek bittikten sonra ateşin çevresinde toplandılar. Alevler kuru odunu hızla yakıp kül ediyordu. Arkalarında yükselen karanlık, ormanı ve göğü sarıyordu. Hasta, büyüyen gözlerini alevlere dikmişti. Ha bire öksürüyor, tir tir titriyordu. Sanki yaşamın son damlaları bitkin vücudunu bir an önce bırakıp gitmek için acele ediyor, sabırsızlıkla göğsünü zorluyordu. Alevin ışıkları yüzünde oynaşıyor ama ölgün derisine canlılık veremiyordu bir türlü. Yalnızca gözleri parlıyordu sönmez bir ateşle. Yakov eğildi.

"Kulübeye girmek ister miydin Saveli?" diye sordu.

Hasta kendini zorlayarak:

"Niye?" dedi. "Burada oturmak istiyorum. İnsanlar arasında geçirecek fazla zamanım kalmadı..."

Bakışını arkadaşları üzerinde gezdirdi. Bir an sessiz durdu, sonra soluk bir gülümseme ile:

"Aranızda kendimi iyi hissediyorum," diye ekledi. "Size bakıyorum da, açgözlülük yüzünden ölüme teslim edilenlerin öcünü belki sizler alırsınız diye düşünüyorum..."

Kimse karşılık vermedi. Hasta, başını göğsü üzerine eğip uyuklamaya başladı. Ribin onu seyretti, usulca:

"Bizi görmeye gelir, oturur, hep aynı şeyi anlatır," dedi. "Rezil edilen insanın öyküsü hep. Sanki bu pis şaka gözlerini akıtmış da başka hiçbir şey göremez olmuş gibi, tüm ruhunu bu öyküye koymuştur."

"Daha ne olsun?" dedi Ana düşünceli bir tavırla. "Eğer binlerce insan günbegün çalışmaktan kahroluyorsa ve eğer bu, patronun parasını bu biçimde saçıp savurmasına yarıyorsa, daha ne olsun istersin?"

"Ama dinlemesi can sıkıyor artık," dedi İgnati. "Bu öyküyü bir kez dinleyen de unutmaz bir daha, boyuna yinelemenin gereği yok ki. Temcit pilavı gibi. Ağzına sakız olmuş."

Ribin can sıkıntısıyla:

"Anlamıyor musun?" dedi. "Bu öykü onun için her şey, tüm yaşamı da ondan. On kez anlattı bana, yine de zaman zaman kuşkulanası geliyor insanın. Öyle zamanlar olur ki, insanın çirkefliğine, çılgınlığına inanamazsın, herkese acıman tutar, zengine de, yoksula da... Zengin de yolunu şaşırabilir! Birinin açlıktan döner gözü, öbürünün ise altından. Ey insanlar, ey kardeşlerim dersin kendi kendine, silkinin, uyanın, düşünün, düşünmekten korkmayın!"

Hasta irkildi, gözlerini açtı, yere uzanıp yattı. Yakov sessizce kalktı, kulübeye gidip koyun postundan bir üstlük getirdi. Saveli'nin üzerine nazikçe örttü ve yine Sofia'nın yanına oturdu.

Ateş, çevresindeki koyu karaltıları aydınlatıyordu. İnsan sesleri odunların çatırtısına karışıyordu.

Sofia, yeryüzündeki halkların yaşama hakkını elde etmek için girdikleri savaşımları, eskiden Alman köylülerinin verdikleri kavgaları, İrlandalıların başına gelenleri, Fransız işçilerinin özgürlük savaşımındaki büyük başarılarını anlattı...

Gecenin karanlığına bürünen ormanın ufak, ağaçsız alanında, koyu gök altında, neşeli ateşin karşısında, tıka basa doyanlarla açgözlüler dünyasını sarsan olaylar canlanıyor; yeryüzünün

yaralı ve bitkin halkları âdeta resmigeçit yapıyor, özgürlük ve gerçek için savaşanların adları anılıyordu.

Sofia'nın biraz boğuk çıkan sesi geçmişten geliyor gibiydi, umutları uyandırıyor, güven veriyordu. Orada bulunanlar sessizlik içinde manevi kardeşlerinin öyküsünü dinliyorlardı. Karşılarındaki kadının süzgün, soluk yüzüne bakıyorlardı. Dünyadaki bütün halkların kutsal davası olan özgürlük için sonsuz savaşım, gittikçe artan bir ışıkla aydınlanıyordu. Karanlık, kanlı bir perde arkasında kalan uzak bir geçmişte, bilinmeyen başka ülkelerde, herkes kendi isteklerinden, kendi düşüncelerinden bir şeyler buluyordu. Gönlüyle, kafasıyla dünyanın bir parçası haline geliyordu. Bu dünyada nereye baksa dostlar görüyordu. Ve bu dostlar çoktandır tek vücut halinde, azimle, yeryüzünde adaleti kurmaya karar vermişler, kararlarını sayısız acılarla kutsallaştırmışlar, sevinçli, neşeli, yeni bir aydınlık yaşantı yaratmak için kendi kanlarını cömertçe akıtmışlardı. Bütün insanlar arasında manevi akrabalık duygusu gittikçe büyüyordu içlerinde. Her şeyi anlamaya, her şeyi birleştirmeye can atan yeni bir yürek doğuyordu yeryüzünde. Sofia güven dolu bir sesle:

"Gün gelecek," diyordu, "bütün ülkelerde emekçiler başlarını kaldıracak ve biz artık böyle yaşamak istemiyoruz diyecekler. O zaman açgözlülerin aldatıcı gücü yıkılacak, bastıkları toprak kayıverecek ayaklarının altından ve tutunacak hiçbir dayanak bulamayacaklar..."

Ribin başını eğdi.

"Böyle olacak işte!" dedi. "Gözümüzü budaktan sakınmazsak, her şeyin üstesinden geliriz."

Ana dinliyordu. Kaşları yukarı kalkmış, dudaklarında neşeli bir şaşkınlık gülümsemesi donup kalmıştı. Her zaman Sofia'da gördüğü o keskinlik ve taşkınlık silinmiş, anlattığı şeylerde eriyip gitmişti. Gecenin sessizliği, ateşin görüntüleri, Sofia'nın yüzü, hepsinden çok da köylülerin sonsuz dikkati hoşuna gidiyordu Ana'nın. Hiç kıpırdamıyorlar, dünya ile aralarında bir bağ oluşturan o sözleri kesmekten âdeta çekiniyorlardı. Ancak arada

bir sakına sakına bir odun atıyorlardı ateşe ve yükselen dumanla kıvılcımlardan kadınları korumak için ellerini yelpaze gibi sallıyorlardı.

Bir ara Yakov ayağa kalktı, hafif bir sesle:

"Bir dakika bekleyin," dedi.

Kulübeye koştu, giyecek birtakım şeyler getirdi, İgnati ile birlikte kadınların bacaklarını, omuzlarını sarıp sarmaladılar. Sofia yeniden konuşmaya başladı. Zafer gününü anlatıyor; dinleyenlerin, kendi güçlerine güven duymalarını sağlıyor; onun bunun keyfi için ömür tüketenlerle kader ortaklığı bilincini uyandırıyordu. Sofia'nın sözleri allak bullak etmiyordu Ana'yı. Ama bütün dinleyenleri etkileyen o yücelik duygusu Pelageya'nın da ruhuna doluyordu. Tehlikeleri hiçe sayarak, işinin kölesi olanlara giden, onlara akıllarını, dürüstlüklerini, gerçeğe karşı besledikleri sevgiyi armağan eden insanları minnet ve şükranla anıyordu. Gözlerini yumuyor, "Tanrım, sen yardım et onlara!" diye düşünüyordu.

Şafak sökerken Sofia yorulup sustu, çevresindeki düşünceli, huzura kavuşmuş yüzlere baktı gülümseyerek:

"Gitme zamanı geldi," dedi Ana.

"Geldi ya!" dedi Sofia.

Delikanlılardan biri derin derin iç çekti.

Ribin alışık olmadığı bir tatlılıkla:

"Yazık ki gidiyorsunuz!" dedi. "Güzel konuşuyorsunuz. İnsanları aralarında kaynaştırabilmek çok önemli bir şey. Milyonlarca insanın seninle birlikte aynı şeyi istediğini öğrenince, daha iyi bir yürek taşıdığını hissediyorsun. Ve iyi yüreklilik çok büyük bir güçtür."

Yefim yerinden fırladı, kötü kötü güldü:

"Sen onlara iyi yüreklilikten söz edersen, onlar sana tırpan sallayarak karşılık verirler. Ziyaretçilerimiz kimse görmeden yola çıkmalılar Mikhail baba. Broşürler dağıtılınca makamlar soruşturma yapacak; 'Nereden gelmiş bunlar? Kim getirmiş?' Birisinden biri, bakarsın aklına geliverir, ha, sahi, buralardan iki kadın geçtiydi der..."

Ribin, Yefim'in sözünü kesti:

"Hadi öyleyse, zahmetiniz için çok teşekkürler Ana! Seni görünce hep Pavel'i düşünürüm. Doğru yolu seçtin."

Yatışınca içten, tatlı bir biçimde gülümsüyordu. Hava serindi ama gömlekle duruyordu, yakası açıktı, göğsü meydandaydı. Ana onun iri yarı vücudunu seyretti, dostça uyardı:

"Bir şey giymelisin. Hava soğuk."

"İçim sıcak!"

Ateşin yanında, üç genç alçak sesle ayaküstü konuşuyorlardı. Ayakları dibinde, koyun postlarına bürünmüş olan hasta uyuyordu. Gök ağarıyor, gölgeler eriyor, yapraklar titreşerek güneşi bekliyordu.

Ribin, Sofia'nın elini sıktı.

"Hadi güle güle," dedi. "Şehirde nerede buluruz sizi?"

"Sen beni bul, yeter," diye cevap verdi Ana.

Üç delikanlı yan yana Sofia'ya yaklaştılar, hiçbir şey söylemeden, sevgiyle elini sıktılar. Üçü de minnettarlık ve dostluk duyuyordu besbelli. Ve bu duygu onlar için bir yenilik olduğundan altüst ediyordu iç dünyalarını. Uykusuzluktan donuklaşan gözlerini sessiz sedasız Sofia'ya dikmişler, ayak değiştirip duruyorlardı.

Yakov:

"Yola çıkmadan süt içmez miydiniz?" diye sordu.

"Süt var mı ki?" dedi Yefim.

İgnati utangaç bir tavırla eliyle saçlarını okşadı.

"Kalmadı... Kazayla döktüm!" dedi.

Üçü birden gülmeye başladılar.

Gerçi sütten söz ediyorlardı ama Pelageya başka şey düşündüklerini sezinliyordu: Kendisine de, Sofia'ya da iyilik diliyorlardı ama sözle belirtemiyorlardı duygularını, Sofia da farkına varmış olacak ki heyecanlandı, utangaç bir alçakgönüllülükle "Teşekkür ederiz arkadaşlar!" demekten başka bir şey yapamadı.

Hastanın boğuk sesi işitildi. Ateş sönüyordu.

Köylüler hafif bir sesle:

"Güle güle!" dediler.

Bu hüzünlü sözcük uzun süre kadınların kulağında çınladı.

Ağır ağır yürüyüp gittiler orman yolundan. Ana, Sofia'nın arkasından yürüyor, bir yandan da konuşuyordu:

"Her şey iyi geçti, öyle iyi geçti ki, sanki düş görmüş gibiyim. Gerçeği öğrenmek istiyorlar, ah canım, bilmek istiyorlar! Tıpkı kilisedeki gibi, büyük bir yortu günü, sabah ayininden önce... Rahip henüz gelmemiş olur, kilisenin içi karanlık, her şey sakin, korku duyarsın, kalabalık gelmeye başlar... Şurada burada ikonların önünde mumlar yakılır, sonra... Yavaş yavaş karanlık defedilir. Tanrı'nın evi aydınlanır."

Sofia, neşeyle:

"Doğru!" diye karşılık verdi. "Yalnız, burada, Tanrı'nın evi, tüm yeryüzü!"

Ana kafasını düşünceli bir tavırla salladı.

"Tüm yeryüzü!" diye yineledi. "Öyle iyi bir şey ki bu, inanılması güç... Ve siz öyle güzel konuştunuz ki, Sofiacığım, çok güzel konuştunuz! Oysa ben sizden hoşlanmayacaklar diye korkmuştum..."

Sofia bir süre sonra:

"İnsan onların yanında daha sadeleşiyor..."

Sesi neşeli değildi bu kez.

Ribin'den, hastadan, onca dikkatle dinleyen ve acemice ama içtenlikle dostluk gösteren delikanlılardan söz ettiler. Tarlalara vardıklarında, güneş doğuyordu karşılarında. Güneş henüz tam görünmüyordu ancak pembe ışınlardan saydam bir yelpaze yayıyordu gökte. Otlarda çiy taneleri bahar şenliğinin çok renkli kıvılcımları gibi parıltı saçıyordu. Kuşlar uyanıyor, neşeli cıvıltılarıyla sabahı canlandırıyorlardı.

Ana dalgın dalgın söylendi:

"Bazen birisi konuşur da konuşur, ne dediği anlaşılmaz. Ta ki bir sözcük söyler, bilmiyorum tam ne biçim bir sözcük olduğunu ama basit bir laftır bu ve bu tek laf birdenbire her şeyi aydınlığa kavuşturur... Bu hasta da öyle. Çok dinledim, ben kendim de biliyorum işçilerin fabrikada, her yerde nasıl çalıştırıldıklarını.

Ama buna ta küçük yaştan alışmışızdır, bize dokunmaz fazla. Ve birdenbire öyle onur kırıcı, öyle tiksindirici bir şey söyledi ki... Aman Tanrım! Patron böyle rezillikler yapabilsin diye insanlar tüm yaşantılarını çalışmakla geçirsin, nasıl olur? Bunun bağışlanır yanı yok!"

Ana'nın kafası hastanın anlattıklarına takıldı. Böylesine yozlaşma, böylesine küstahlık, çok eskiden işittiği ve zamanla unutmuş olduğu garip davranışları anımsattı kendisine.

"Öyle çok yiyip doyuyorlar ki, içleri bulanıyor artık! Bir kaymakam varmış, atını köyde gezdirir, mujikleri atını selamlamaya zorlarmış. Selam vermeyeni hapse atarmış. Neden yaparmış bunu? Anlayan beri gelsin!"

Sofia, yeni doğan günün sabahı gibi canlı bir zafer şarkısı mırıldanmaya başladı.

VII

Pelageya'nın yaşantısı garip bir rahatlık içinde geçiyordu; Bu rahatlık kimi zaman şaşırtıyordu onu. Oğlu hapisteydi, ağır bir cezaya çarptırılacağını biliyordu. Ama bunu her düşündüğünde, Andrey'in, Fedor'un ve daha başkalarının yüzleri de, hafızasından çıkıp kendiliğinden beliriyordu gözlerinin önünde. Oğlunun imgesi, yazgısını paylaşan bütün arkadaşlarının bir simgesi oluyor, Ana'nın gözünde büyüdükçe büyüyor, öyle bir parıltı saçıyordu ki, düşüncelerini Pavel'in üzerine toplamayı başaramıyor, farkına varmadan herkesi birden düşünüyordu. Bu düşünceler her yere uzanıyor, her şeye değiniyor, her şeyi aydınlatmak, bir tek tablo halinde toplamak istiyor, belirli bir ayrıntı üzerinde durmasını önlüyor, oğlunun başına gelenlerden duyduğu üzüntü ve korkuyu unutturuyordu Ana'ya.

Çok geçmeden Sofia yolculuğa çıktı, beş altı gün sonra da döndü. Canlı ve neşeliydi her zamanki gibi. Birkaç saat sonra yeniden kayıplara karıştı, bir daha on beş gün sonra ortaya çıktı.

Sanki yaşamın içinde uzun gezintiler yapıyor, oradan geçerken neşe ve müzik saçmak için kardeşinin evine uğruyordu.

Bu müzik artık hoşuna gidiyordu Ana'nın. Dinlerken, göğsüne bir sıcaklık dolduğunu, yüreğinin daha düzenli çarptığını hissediyordu. İyi sürülmüş, bol sulanmış bir toprakta tohumlar nasıl filizlenirse, seslerin gücü de Ana'nın kafasında canlı, atak düşünceler yeşertiyor, güzel sözler doğuruyordu.

Ana, Sofia'nın derbederliğini bir türlü hoş göremiyordu. Genç kadın giyeceklerini ve eşyalarını bir köşeye fırlatır, her yana izmarit bırakır, kül dökerdi. Pelageya onun atak konuşma biçimine de alışabilmiş değildi. Nikolay'ın ağırbaşlı tavrı ve konuşmasının tatlı ciddiliği ile ablasının hali arasında dağlar kadar fark vardı. Erişkin sayılmaya can atan ve insanları tuhaf oyuncaklar olarak gören yeni yetme bir kıza benzetiyordu Sofia'yı. Hep çalışmanın kutsallığından dem vurur ama pasaklılığı yüzünden Ana'nın işini çoğaltırdı budalaca. Özgürlük üstüne söylev çeker ama karşı çıkılmasına katlanamaz, sabırsızlığı, sonu gelmez tartışmaları yüzünden herkesi rahatsız ederdi. Sofia çelişki kumkumasıydı. Ana ona ölçülü bir sevecenlik gösteriyor, göz kulak oluyordu. Fakat Nikolay'ın uyandırdığı sıcak duyguları da hissetmiyordu ona karşı.

Daima kaygılı olan Nikolay ise hep aynı tekdüze ve düzenli yaşantıyı sürdürüyordu. Saat sekizde kahvaltı ediyor, gazeteyi okuyor ve haberleri Ana'ya aktarıyordu. Pelageya onu dinlerken, insanların yaşamın çarkları arasında acımasızca ezilip nasıl paraya dönüştüklerini açık seçik görüyordu. Nikolay'ın, Andrey'le ortak yönleri olduğunu da görüyordu. Andrey gibi o da insanlardan kinsiz söz ediyor, hepsini sorumlu tutuyordu toplumun kötü düzeninden. Ancak yeni bir yaşama karşı inancı, ne Andrey'inki kadar ateşliydi ne de aydınlık. Hep sakin sakin konuşuyordu, namuslu ve sert bir yargıç sesiyle. Korkunç şeyler anlattığı zaman bile tatlı, acımaklı bir gülümseme eksik olmazdı dudaklarından, ama gözlerinde soğuk, katı bir parıltı da görülürdü bazen. Bu bakışı fark eden Ana, bu adamın hiç kimseyi, hiçbir şeyi bağış-

lamayacağını, bağışlayamayacağını anlardı. Onun katılığından üzüntü duyar, gün geçtikçe daha çok bağlandığı Nikolay'a acırdı.

Nikolay saat dokuzda daireye giderdi. Pelageya ortalığı toplar, temizler, yemeği hazırlar, yıkanır, sırtına temiz bir giysi geçirir, odasında oturup kitaplardaki resimlere bakardı. Okumasını adamakıllı öğrenmişti artık, gelgelelim okuma ona gerginlik veriyordu. Bu yüzden çabuk yoruluyor, sözcükler arasındaki bağı kavrayamıyordu. Buna karşılık, resimler bir çocuk gibi eğlendiriyordu onu. Resimlere bakarken, yepyeni, olağanüstü, neredeyse elle tutulur bir dünya çıkıyordu karşısına. Muazzam şehirler, şahane binalar, makineler, gemiler, anıtlar, insanlar tarafından yaratılmış paha biçilmez zenginlikler, doğanın insana şaşkınlık veren türlü türlü eserlerini görüyordu. Hayatın zenginlikleri sonsuza dek genişliyor, her geçen gün peri masalları gibi inanılmaz, müthiş şeyler çıkıyordu karşısına. Yaşamın farklı renkleri ve sonsuz güzellikleri, Ana'nın uyanmakta olan doymaz ruhunu gittikçe daha kuvvetle uyarıyordu. En çok sevdiği de, sayfa sayfa resimlerden kurulu bir zooloji kitabıydı. Bu kitap yabancı bir dilde olmasına rağmen, yeryüzünün güzelliğini, zenginliğini, enginliğini en iyi biçimde göstermekteydi. Pelageya:

"Dünya ne kadar da büyük!" diyordu Nikolay'a.

Kendisini en çok duygulandıran da böceklerdi, özellikle kelebekler. Kelebek desenlerine şaşkın şaşkın bakar ve şöyle derdi:

"Bu ne güzellik Nikolay, öyle değil mi? Ne kadar da var bu güzel şeylerden ortalıkta! Ama önümüzden öyle çabuk geçip giderler ki, biz onları göremeyiz. İnsanlar kıpırdanıp durur, hiçbir şey bilmezler, ne bir şey görebilirler, ne de hayranlık duyabilirler. Zamanları da yok, hevesleri de. Oysa yeryüzünün ne denli zengin olduğunu, ne çok şaşılası şey bulunduğunu bir bilseler, öylesine mutlu olabilirler ki. Hem bütün bu şeyler herkesin, herkes de bütün bu şeylerin, öyle değil mi?"

Nikolay gülümseyerek:

"Öyle elbette!" derdi.

Ve resimli yeni kitaplar getirirdi ona.

Akşamları konukları olurdu çoğu zaman. Bunlardan biri Aleksey Vasiliyev'di. Soluk yüzlü, siyah sakallı, ağır ve az konuşan yakışıklı bir adam. Sonra, Roman Petrov vardı, kırmızı yüzlü, yuvarlak başlı bir adam; o da hep dudaklarını şaklatırdı birine acıyormuş gibi. Ziyaretçilerden İvan Danilov kısa boylu, zayıf sivri sakallı, ince, saldırgan ve bıçak gibi keskin sesli bir adamdı. Yegor da geliyordu; arkadaşlarıyla şakalaşır, kendi kendisiyle ve durmadan ilerleyen hastalığıyla alay ederdi. Uzak şehirlerden gelenler de vardı. Nikolay onlarla uzun görüşmeler yapardı. Konu hep işçilerdi. Ateşli ateşli tartışırlar, geniş el kol hareketleri yaparlar ve bol bol çay içerlerdi. Konuşmaların gürültüsü içinde Nikolay çağrılar kaleme alır, oradakilere okur, hemencecik kitap harfleriyle kopya ederlerdi. Ana karalamaların yırtık parçalarını toplayıp götürür, yakardı.

Çay ikram ederken, emekçilerin yaşantısından ve yazgısından bu denli coşkunca söz edişleri, onlara gerçeği öğretmenin, morallerini yükseltmenin en etkili ve kestirme yolunu arayışları, kendisini şaşkına çevirirdi. Görüşler sık sık ayrılır, çatışırdı. Kızarlar, birbirlerini suçlarlar, kimileri kırgınlık bile duyardı. Sonra yeniden başlarlardı tartışmaya.

Ana, işçilerin yaşantısını onlardan iyi bildiğini sezerdi. Yüklendikleri işin büyüklüğünü daha iyi gördüğünü düşünürdü. Bu düşünce, onlara biraz üzüntülü bir küçümsemeyle davranmasına yol açardı. İşin ciddiyetini kavramadan evcilik oynayan çocuklara karşı olgun bir insan nasıl davranırsa, o da öyle davranırdı. Çektikleri söylevleri elinde olmayarak oğlunun ve Andrey'in konuşmalarıyla karşılaştırır, önceleri kestiremediği farkı anlardı. Kimi zaman burada işçi mahallesinden daha çok bağrış çağrış olduğu izlenimi edinir, bunun nedenini de şöyle açıklardı: Bunlar daha çok şeyler bilirler de ondan daha fazla bağırırlar...

Ama çoğu kez de bütün bu adamların bile bile ateşli davrandıklarını, coşkunluklarının yapmacık olduğunu görürdü. Her biri, gerçeği hepsinden daha iyi bildiğini, daha çok sevdiğini arkadaşlarına göstermek ister gibi bir tavır takınırdı. Ötekiler bun-

dan gocunur, onlar da bu gerçeği ne denli iyi bildiklerini kanıtlamak için sert ve kaba tartışmalara girişirlerdi yeniden. Her biri öbüründen daha yükseklere zıplamaya can atardı. Bu davranışlar Ana'yı üzer, kaygılandırırdı. Kaşlarını oynatır, yalvaran gözlerle onlara bakar ve şöyle düşünürdü: "Pavelciğimi ve arkadaşlarını unuttular gitti..."

Gerginlik içinde de olsa, anlayamadığı tartışmaları bile can kulağıyla dinler, sözcüklerin altında yatan duyguları anlamaya çalışırdı. Varoşta, iyi olan bir şeyden bahsedilirken bu iyi şey bir bütün olarak ele alınırdı. Burada ise her şey ufak parçalara ayrılıyor ve ağırlığı da ona göre azalıyordu. İşçi mahallesinde her şey daha derinden, daha güçlü hissedilirdi; burada ise keskin sözler sarf ediliyor ama düşünceler parçalanıp yüzeyde geziyordu. Ve yine burada daha çok eski düzenin değiştirilmesinden söz edilirken, varoşta hep yeni bir düzen düşlenirdi. Bundan ötürüdür ki, oğlunun ve Andrey'in konuşmalarını daha iyi anlar, kendisine daha yakın bulurdu Ana.

Pelageya başka bir şey daha görüyordu: Eve bir işçi geldiği zaman Nikolay o işçiye daha senli benli davranıyordu, yüzünde tatlı bir anlam beliriyor, başka türlü, yani kaba olmasa bile daha rahat konuşuyordu.

Ana:

"Söylediklerini anlamaları için elinden geleni yapıyor işte," diye düşünüyordu. Ama bu yorum kendisini doyurmuyordu.

Ziyaretçi işçinin de rahatsız, huzursuz, gergin durduğunu görüyordu. Halktan bir kadın olan kendisiyle işçiler daha kolay, daha özgürce konuşurlardı. Nikolay'ın evde bulunmadığı bir gün onlardan birine bu düşüncesini açtı.

"Niye sıkılıyorsun?" diye sordu. "Sınava giren bir çocuk değilsin ki..."

Delikanlı gülümsedi.

"Yengeçler bile kızarır alışık olmadığı ortamda... Alt tarafı benden değil bu arkadaş..."

Sandrin uğrardı arada bir. Hiçbir zaman fazla kalmaz, daima telaşlı görünür, gülmez, giderken her seferinde:

"Ya Pavel, o nasıl? Hasta değil ya?" diye sorardı Ana'ya.

"Çok şükür, iyidir, neşesi yerinde."

Ana, Pavel'i duruşma tarihini saptamadan bunca zaman hapiste tutmalarından yakınırdı. Sandrin suratını asar, susardı, parmaklarını sinirli sinirli oynatırdı.

Pelageya can atardı, "Sevgili yavrum, onu sevdiğini çok iyi biliyorum," demek için ama bir türlü dili varmazdı. Genç kızın sert tavrı, sıkılı dudakları, hep işle meşgul gibi çıkan kuru sesi, her türlü okşayıcı davranışı sanki daha başından geri iterdi. Ana hiçbir şey demeden, yalnızca iç geçirerek, Sandrin'in uzattığı eli sıkar ve "Çok mutsuzsun, yavrucuğum," diye düşünürdü.

Günün birinde Nataşa çıkageldi. Ana'yı gördüğüne çok sevindi, onu kucakladı, laf arasında birden fısıldadı:

"Annem öldü... Öldü zavallıcık..."

Başını sarstı, gözlerini siliverdi.

"Çok üzgünüm," diye ekledi. "Daha ellisinde yoktu, uzun süre yaşayabilirdi. Ama öbür yandan da ölümün ona hayattan daha hafif geldiğini düşünüyor insan ister istemez. Hep yalnızdı, herkes için bir yabancıydı. Hiç kimse ona gerek duymadı. Babamın bağırıp çağırmalarından korkardı hep. Buna yaşamak denir mi? İnsan iyi bir şey beklediği zaman yaşamış olur; hakaretten başka şey beklediği yoktu onun."

Ana bir an düşündükten sonra:

"Çok doğru söylüyorsunuz Nataşa," dedi. "İnsan iyi bir şey beklediği zaman yaşıyor demektir, hiçbir şey beklemiyorsa eğer, yaşamak değildir o."

Genç kızın elini sevecenlikle okşayarak sordu:

"Şimdi yalnız mısınız?"

Nataşa usulca:

"Evet," diye yanıtladı.

Ana sustu, sonra gülümseyerek:

"Zararı yok," dedi. "İnsan iyi yürekli olunca hiçbir zaman yalnız kalmaz, her zaman arayanları bulunur..."

VIII

Kataşa bir dokuma fabrikasının yakınındaki bucağın okuluna öğretmen olarak atandı. Pelageya ona yasaklanmış kitaplar, bildiriler, gazeteler götürmeye başladı. Resmen bu işle görevlendirildi bir süre sonra. Ayda birçok kez kimlik değiştiriyor, kâh rahibe, kâh dantel ve tuhafiye satıcısı, kâh hali vakti yerinde bir burjuva kadını ya da turist kılığına giriyor, ister yaya olsun isterse tren ya da yük arabasıyla, omuzunda torba, elinde valiz, dolaşıp duruyordu.

Vagonda olsun, vapurda olsun, otellerde ya da hanlarda, her yerde rahat ve yalın davranıyor, tanımadığı kimselerle konuşuyor, hoşa giden sözler söylüyor, çok görmüş geçirmiş kadınlar gibi kendinden emin tavırlarıyla dikkat çekiyordu.

İnsanlarla konuşmaktan, yaşantılarını, sızlanışlarını, karşılaştıkları zorlukları dinlemekten hoşlanıyordu. Konuştuğu kişi bu yaşam karşısındaki hoşnutsuzluğunu belli ederse, bundan sevinç duyardı. Kaderin sillesine başkaldıran kişilerin, sorulara kafalarında yanıt aradıklarını sevinçle fark ediyordu. Tasalarıyla, ekmek derdiyle, insanların tüm yaşantısı gittikçe daha geniş, daha renkli bir tablo halinde seriliyordu önünde. Her yerde insanların aynı siniklikle aldatıldıklarını, soyulduklarını, sömürüldüklerini, kanlarının emildiğini bütün çıplaklığıyla görüyordu. Şunu da artık biliyordu ki, halk yoksulluk içindeyken, paha biçilemeyecek zenginliklerin yanında yarı aç yarı tok ömür tüketirken, yeryüzünde her şey vardı, her şey boldu. Şehirlerde, Tanrı'nın işine hiç yaramayan altın ve gümüşle tapınaklar dolup taşarken, kilise avlularında sefiller titreye titreye boşuna bekleşirlerdi bir sadaka koparmak için. Eskiden de görmüşlüğü vardı bu manzarayı, zengin kiliselerde altın süslemeli cüppe giymiş papazlarla, kulübelerde paçavralara bürünen fakir fukara arasındaki çelişkiyi. O zaman doğal bulurdu bunu, oysa şimdi artık durumu olağan karşılayamıyor, yoksullara yapılmış bir hakaret sayıyordu. O yoksullar ki kiliseyi zenginlerden fazla severlerdi ve zenginlerden fazla ihtiyaçları vardı kiliseye.

İsa'nın tasvirlerinden, ona ilişkin öykülerden, yoksulların dostu olduğunu, çok yalın bir biçimde giyindiğini öğrenmişti. Oysa yoksulların avuntu bulmak için gittikleri kiliselerde İsa'yı altınlarla sarıp sarmalamışlar, yoksullara nispet yaparcasına onu ipekliler içine hapsetmişlerdi. Ribin'in sözleri geliyordu aklına:

"Bizleri aldatmak için Tanrı'dan bile yararlanıyorlar."

Farkına varmaksızın daha az ibadet ediyor ama İsa'yı daha çok düşünüyordu. Öbürlerini de düşünüyordu: İsa'nın adını ağızlarına almayan, hatta onu tanımazlıktan gelenleri. Tanısalar da, tanımasalar da, İsa'nın koyduğu kurallara uygun bir yaşam sürüyorlar, onun gibi yeryüzünü yoksulların ülkesi sayıyorlar ve tüm dünya nimetlerini bütün insanlar arasında eş olarak bölüştürmek istiyorlardı. Bunun üzerinde çok kafa yoruyordu ve bu düşünce ruhunda gelişiyor, gördüğü her şeyi kapsıyor, neredeyse bir ibadet biçimini alıyordu. Bu ibadet, karanlık dünyanın, tüm yaşamın ve tüm yaratıkların üzerine aynı ışığı saçıyordu. O zamana dek korku ve umudun, sevecenlik ve üzüntünün birbirine karıştığı belirsiz bir sevgi ile bağlanmış olduğu İsa'yı bile şimdi kendisine daha yakın, daha belirgin görüyor, yüzünü daha neşeli, daha aydınlık buluyordu. İnsanların bu bahtsız dostu, adını anmaktan çekinenlerin cömertçe döktükleri kanlarla yıkanıp canlanarak gerçekten dirilmiş gibiydi. Her yolculuk dönüşü Ana, yol boyunca gördüğü, duyduğu şeylerden heyecanlanmış ve görevini başardığı için çok neşelenmiş olurdu. Akşam olunca:

"Her yeri dolaşıp çok şey görmek ne iyi!" derdi Nikolay'a. "Hayatın ne olduğunu anlıyor insan. Halk bir kıyıya itilmiş, küçültülmüş, çürümeye bırakılmış. Gelgelelim kabul etmiyor bu durumu. 'Beni niye bir köşeye atıyorlar?' diye düşünüyor. Soruyor kendi kendine. Her şeyden bol bol varken niye açım ben? Her yerde bunca akıl varken niye aptal ve cahilim? Zengin yoksul ayırımı yapmaksızın tüm insanları seven, koruyan Tanrı hani nerede? Evet, soruyor, soruyor ve sürdüğü hayata başkaldırıyor. Kendi kendini düşünmezse haksızlığın kendisini boğacağını duyuyor."

Ve gittikçe daha sık duyuyordu, insanlarla onların diliyle konuşma, yaşamın haksızlıklarını anlatma isteğini. Öylesine dayanılmaz bir istekti ki bu, dizginlemekte güçlük çekiyordu kimi zaman.

Nikolay onu resimlere bakarken yakaladığında, gülümser, onun hoşuna gidecek bir şeyler anlatırdı.

Ana, insanların yapmaya uğraştıkları işleri öylesine cüretli bulurdu ki kuşkuyla karşılar, Nikolay'a:

"Sahi, böyle bir şey olabilir mi?" diye sorardı.

Nikolay da sabırla, öngörülerinin doğru çıkacağına sarsılmaz bir inançla, geleceği bir peri masalı gibi anlatırdı ona.

"İnsanın istekleri sınırsızdır, gücü tükenmez. Gelgelelim manevi yönden dünya daha yavaş zenginleşiyor, çünkü her insan, bağımsız hale gelebilmek için, bilgi değil, para biriktirmek zorunda. Ama insanlar açgözlülüklerini yendikleri gün, zorunlu iş köleliğinden kurtulunca..."

Pelageya, Nikolay'ın sözlerini pek anlamazdı, ne var ki inancını gittikçe daha iyi kavramaktaydı.

"Dünyanın bahtsızlığı, yeryüzünde pek az özgür insan bulunmasında!" derdi Nikolay.

Ana anlıyordu bunu. Açgözlülükten, kötülükten sıyrılmış insanlar tanıyordu. Bu tür insanların sayısı arttıkça, yaşamın karanlık ve korkunç suratının da, daha sıcak, daha içten, daha tatlı ve daha aydınlık görüneceği kanısındaydı.

Nikolay üzgün bir sesle:

"İnsan istemeye istemeye acımasız olmak zorunda," derdi.

Ve Ana başıyla onaylar, Küçükrusyalı'nın sözlerini anımsardı.

IX

Genelde saatini hiç şaşmayan Nikolay, bir gün daireden çok geç döndü. Pardösüsünü çıkaracağına, heyecan içinde ellerini ovuşturarak:

"Biliyor musunuz?" dedi. "Arkadaşlarımızdan biri bugün hapisten kaçmış. Ama hangisi? Öğrenemedim..."

Ana heyecana kapılarak sendeledi. Bir sandalyeye yığılıp sordu:

"Pavel mi acaba?"

Nikolay omuzlarını kaldırdı.

"Belki. Ama nasıl yardım edeceğiz saklanması için, nerede bulacağız onu? Acaba ona rastlar mıyım diye sokaklarda dolaşıp durdum. Budalaca bir düşünce, fakat bir şeyler yapmak gerek. Yine çıkacağım..."

Pelageya:

"Ben de çıkacağım!" diye haykırdı.

Nikolay:

"Öyleyse Yegor'a gidin, bir haber var mı diye sorun bakalım," dedi ve hemen dışarı fırladı.

Ana başına bir şal örttü, umutla sokağa çıktı hemen peşinden. Her şeyi bulanık görüyor, yüreği hızla çarpıyordu. Koşar adım yürüyordu. Başını eğmiş, çevresindeki hiçbir şeye bakmaksızın umuttan umuda doğru uçuyordu.

"Belki de orada bulurum onu!.."

Bu düşünce kanatlandırıyordu Ana'yı.

Yorgunluktan soluk soluğa kalmıştı. Hava sıcaktı. Yegor'un evinin merdivenlerine varınca durdu. Merdivenleri çıkacak gücü yoktu artık. Arkasına baktı, şaşkınlıkla bağırarak gözlerini bir an için yumdu: Kapının yanında, avluda, hafif ayak sesleri vardı. Sahanlıkta durup merdivenin korkuluklarından eğilip baktı. Kendisine gülümseyen çopur bir yüz gördü.

"Nikolay, Nikolay!" diye seslendi.

Düş kırıklığı yüreğini burktu. Merdivenleri inmeye başladı. Nikolay elini sallayarak yavaş sesle:

"Hayır inme, çık, çık!" dedi.

Ana hızla yukarı çıktı, Yegor'un odasına daldı. Yegor bir divana uzanmış, güçlükle soluyordu.

Ana:

"Nikolay hapisten kaçmış," diye mırıldandı.

Yegor başını yastıktan kaldırdı, ıslık çalan sesi işitildi:

"Hangisi? İki Nikolay var..."

"Vesovşikov. Buraya geliyor."

"Çok güzel."

Vesovşikov içeri girmişti bile. Kapıyı sürgüledi, kasketini çıkardı, saçlarını düzelterek usulca gülmeye başladı. Yegor dirseklerı üzerinde doğruldu, başını sallayarak kısık kısık öksürdü.

"Hoş geldiniz..."

Vesovşikov geniş bir gülümseme ile Ana'ya yaklaştı, elini tuttu.

"Eğer seni görmüş olmasaydım, hapse dönmekten başka çıkar yolum kalmayacaktı. Şehirde kimseyi tanımıyorum. Bizim varoşa dönsem, hemen enselenirdim. Sokakta yürürken, 'Aptal herif, niye kaçtın sanki?' diyordum kendi kendime ve ansızın Pelageya'yı görüverdim. Koşa koşa gidiyordu... Ardına takıldım..."

Ana:

"Nasıl kaçtın peki?" diye sordu.

Nikolay sedirin kıyısına ilişti, sıkılgan bir tavırla omuzlarını silkti:

"Fırsat düştü... Avluda dolaşıyordum. Adi suçlular bir gardiyanı pataklamaya başladılar. Adam eski bir jandarma. Hırsızlık yaptığı için kovulmuş. İspiyonculuk ediyor, milletin canını yakıyor. Hep birden herifin üzerine çullandılar. Öyle bir arbede çıktı ki, sormayın. Gardiyanlar korku içinde. Koşuşuyorlar, düdük öttürüyorlar... Baktım parmaklığın kapısı açık, bir meydan gördüm, şehri gördüm... Hiç telaşsız, çıktım dışarı. Düşteydim sanki. Biraz uzaklaştıktan sonra aklım başıma geldi: Nereye gidecektim? Geri döndüm, baktım ki hapishanenin kapıları kapanmış bile."

Yegor:

"İyi ya, beyefendi," dedi. "Gidip kapıyı kibarca çalmalı, 'Özür dilerim, dalgınlıkla dışarı çıkmış bulundum' demeli, yeniden içeri girmenize izin vermelerini dilemeliydiniz..."

Vesovşikov gülümsedi, konuşmasını sürdürdü:

"Haklısın, saçma bir fikir. Ama ne de olsa doğru değildi arkadaşlara yaptığım. Kimseye bir şey söylememiştim. Neyse. Bir de

baktım, bir cenaze alayı. Ölen, bir çocukmuş. Tabutun ardından gittim. Başımı eğiyor, kimseye bakmıyordum. Bir süre mezarlıkta kaldım, hava aldım. Sonra aklıma bir fikir geldi..."

Yegor sordu:

"Yalnız bir tek fikir mi?"

Ve içini çekerek ekledi.

"Herhalde bu fikir kafanda yer bulmakta sıkıntı çekmemiştir..."

Vesovşikov gücenmedi. Gülerek devam etti:

"Yok, canım, kafam eskisi kadar boş değil artık. Ya sen, Yegor, hâlâ hasta mısın?"

"Herkes elinden geldiğini yapıyor işte." Göğsü doluydu.

"Sonra müzeye gittim. Dolaştım, seyrettim. Şimdi nereye gideceğim diye düşünüyordum hep. Hatta kendime kızdım. Karnım da zil çalıyordu. Yeniden dışarı çıktım, biraz yürüdüm. Canım sıkıldı. Polislerin herkesi dikkatle süzdüklerini görüyordum. Bu suratla, çok geçmez enselenirim diyordum... Ve birdenbire Pelageya'nın bana doğru koştuğunu gördüm. Yan çizdim, sonra onu izlemeye başladım... İşte hepsi bu."

Ana bir suçlu tavrıyla:

"Bense seni fark etmedim bile," dedi.

Vesovşikov'u inceliyor, eskisi kadar kaba görünmediğini düşünüyordu.

Nikolay başını kaşıdı.

"Doğrusu, arkadaşlar merak edecekler," dedi.

Yegor ağzını açtı, soluduğu havayı çiğner gibi dudaklarını kıpırdattı:

"Peki ya jandarmalar? Onlara acımıyor musun? Hiç kuşkusuz seni çok merak edeceklerdir. Hadi, yeterince dalga geçtik... Seni saklamalıyız. Hoş bir iş ama kolay değil. Ben kalkabilseydim…"

Boğulacak gibi oldu, elleriyle göğsünü ovaladı Nikolay:

"Adamakıllı hastasın sen, Yegor," dedi ve başını eğdi.

Ana içini çekti, üzgün bakışlarını daracık odanın içinde gezdirdi. Yegor:

"Bu beni ilgilendirir," dedi. "Pavel'in nasıl olduğunu sorsanıza, Ana çekinmeyin."

Vesovşikov'un ağzı kulaklarına vardı.

"Pavel iyi," dedi. "Sağlığı yerinde. Bizim liderimiz sayılır. Müdüriyetle o tartışır, genellikle bizi o çekip çevirir. Herkes sayar onu..."

Pelageya delikanlının sözlerini içine sindire sindire dinliyor, Yegor'un morarmış şiş yüzüne kaçamak bakışlar fırlatıyordu. Yüzü bir maske gibi donuk ve anlamsızdı. Yalnızca gözleri canlı bir neşeyle parıldıyordu.

Nikolay birden haykırdı:

"Bana yiyecek bir şeyler veremez misiniz? Öyle açım ki valla!"

"Ana, rafın üzerinde ekmek var... Sonra koridora çıkın, soldan ikinci kapıyı vurun, bir kadın açacak, söyleyin buraya gelsin, yiyecek nesi varsa alsın getirsin."

Nikolay:

"Niye nesi varsa?" diye karşı çıktı.

"Sıkılma canım, zaten fazla bir yiyeceği yoktur."

Ana odadan çıktı, söylenen kapıyı vurdu ve içerisini dinledi. Bir yandan da:

"Ölmek üzere!" diye düşünüyordu üzüntüyle.

İçeriden bir ses:

"Kim o?" diye sordu.

Ana yavaşça karşılık verdi:

"Yegor gönderdi beni. Gelmenizi rica ediyor."

"Hemen gelirim."

Kapı açılmamıştı. Ana biraz bekledi, yeniden çaldı. Kapı birdenbire açıldı, uzun boylu, gözlüklü bir kadın göründü. Kuru bir sesle sordu:

"Ne istiyorsunuz?"

"Yegor tarafından geliyorum..."

"Ha, iyi... Gidelim. Ama ben sizi tanıyorum! Günaydın... Burası karanlık da..."

Pelageya kadına baktı, tanıdı onu, Nikolay'ın evinde görürdü arada bir. "Bu da bizden," diye düşündü.

Kadın Pelageya'nın ardı sıra yürüyerek sordu:

"Durumu kötü mü?"

"Evet, yatıyor... Yiyecek getirmenizi rica ediyor."

"Yok canım, gereksiz..."

Yegor'un odasına girdiklerinde, hasta hırıltılı bir sesle:

"Atalarımın yanına gideceğim, aziz dostum," dedi. "Liudmila, bu afacan çocuk resmî makamların izni olmadan hapisten çıkmış. Önce yiyecek bir şey verin ona, sonra da bir yerlerde gizleyin."

Liudmila başını salladı, hastanın yüzünü inceleyerek azarlarcasına:

"Yegor, onlar gelir gelmez beni çağırtmalıydınız," dedi. "Hem görüyorum ki iki öğün ilacınızı içmemişsiniz. Bu ne ihmalkârlık böyle? Arkadaş, odama gelin. Hemen gelip Yegor'u hastaneye götürecekler."

"İlle de götürecekler mi?" diye sordu Yegor.

"Evet, ben de birlikte geleceğim."

"Orada da mı tepemde olacaksınız? Aman Tanrım!.."

"Saçmalamayın."

Genç kadın hem konuşuyor, hem de yorganı Yegor'un göğsünün üzerine çekiyordu; Nikolay'ı inceliyor, şişedeki ilacı gözleriyle ölçüyordu. Aynı tonda yavaş sesle konuşuyordu. Jestleri yumuşaktı. Solgun yüzünde, siyah kaşları neredeyse birleşiyordu. Ana onu küstah buldu, suratından hoşlanmadı. Kızın gözlerinde ne bir gülücük, ne de bir parıltı vardı. Hep emreder gibi konuşuyordu.

"Hadi bakalım," dedi. "Az sonra döneceğim. Siz şu şişeden bir çorba kaşığı içirirsiniz ona. Konuşmasına engel olun."

Odadan çıktı, Vesovşikov'u da birlikte götürdü.

Yegor içini çekerek:

"Eşsiz bir kadın," dedi. "Olağanüstü bir yaratık. Siz onunla birlikte yaşamalıydınız Ana... Çok yoruluyor."

"Konuşma. Al şunu iç."

İlacı yuttu, bir gözünü kırparak yine konuştu:

"Ne kadar susarsam susayım, yine de öleceğim…"

Öbür gözüyle Ana'ya bakıyordu, gülümsemedi. Ana başını eğdi. Derin bir üzüntü, yaşla dolduruyordu gözlerini.

"Zararı yok ki, doğal bir şey bu. Yaşamış olmanın verdiği doyum, ölme zorunluluğunu da birlikte getirir..."

Ana elini Yegor'un başına koyarak ölgün bir sesle:

"Hadi, sus bakalım," dedi yeniden.

Sanki göğsündeki hırıltıları dinlemek istercesine gözlerini yumdu, sonra inatla tekrar başladı konuşmaya:

"Susmam saçma. Susmakla ne kazanırım? Birkaç saniye fazla can çekişirim, işte o kadar. Buna karşılık iyi bir kadıncağızla çene çalmanın zevkini kaçırmış olurum. Öbür dünyada, bu dünyadaki kadar iyi insanlar bulunmadığını sanıyorum..."

Ana kaygılı bir tavırla onun sözünü kesti.

"O hanım şimdi dönecek, seni konuşur görünce de beni paylayacak."

"Bir 'hanım' değil o, bir devrimcidir, bir arkadaş, eşsiz bir insan. Sizi paylamasına paylayacaktır, o ayrı. Herkesi her zaman paylar zira..."

Yegor dudaklarını güçlükle oynatarak ağır ağır kapı komşusunun hayatını anlatmaya koyuldu. Gözlerinin içi gülüyordu. Ana, kendisine kasten takıldığını apaçık görüyordu. Onun morarmaya başlayan terli yüzüne baktıkça, acı ile "Ölecek..." diye düşünüyordu.

Liudmila geri geldi, kapıyı kapadı ve Pelageya'ya dönerek:

"Dostunuz mutlaka kılık değiştirip buradan elverdiğince çabuk gitmeli," dedi. "Siz hemen kendisine üst baş bulup buraya getireceksiniz. Ne yazık ki Sofia burada yok. Adam saklamakta ustadır o."

Ana şalını omuzuna atarak:

"Yarın geliyor," dedi.

Kendisine herhangi bir özel görev verildi mi o görevi en iyi biçimde ve çabucak yerine getirme isteğiyle yanar, artık işinden başka bir şey düşünmezdi. Kaygıyla kaşlarını çattı, telaşlı telaşlı sordu:

"Ne biçim bir kılık düşünüyorsunuz?"

"Önemi yok. Gece çıkacak dışarıya…"

"Gündüz çıksa daha iyi olur. Geceleyin daha tenha olur sokaklar, daha kolay izlerler onu. Kendisi de pek becerikli değil zaten..."

Yegor boğuk bir ses çıkararak güldü.

Ana:

"Hastaneye seni görmeye gelebilir miyiz?"

Yegor öksürerek başını salladı. Liudmila siyah gözlerini Ana'ya dikti.

"Nöbetleşe yanında kalırız, ne dersiniz? Kabul mü? Tamam... Şimdi elinizi çabuk tutun."

Dostça Ana'nın koluna girip dışarı çıkardı, kapının ardında yavaşça:

"Sizi yanından uzaklaştırmama kızmayın lütfen," dedi. "Konuşmak ona dokunur da... Umudumu kesmedim henüz."

Ellerini sıkıp parmaklarını çıtırdattı. Göz kapakları ağırlaştı.

Bu açıklama Ana'yı heyecanlandırdı.

"Sahi mi söylüyorsunuz?" diye mırıldandı.

"Neyse, bakın bakalım, dışarıda sivil polis var mı?"

Ana elleriyle şakaklarını ovdu. Dudakları titredi. Yüz hatları yumuşadı. Gururlu bir tavırla:

"Anladım, biliyorum," karşılığını verdi.

Binanın kapısından çıkınca bir an durdu, şalını düzeltti, kaçamak fakat dikkatli bir göz gezdirdi ortalığa. Kalabalıkta sivil polisleri hemen hiç şaşmadan bulup çıkarabiliyordu artık. Polisin kaygısız yürüyüşünü, yapmacık, serbest davranışlarını, yüzündeki yorgun ve sıkkın anlamı, kuşkulu ve insanı rahatsız eden keskin gözlerini ürkek ve çekingen bir biçimde kırpıştırmasını hemen fark ediyordu.

Bu kez, böyle bir tip çarpmadı gözüne. Ağır adımlarla sokağa çıktı, bir araba tuttu, çarşıya çekmesini söyledi. Nikolay için giysi satın aldı. Kıyasıya pazarlık etti. Bir yandan da ayyaş kocasına küfürler yağdırıyor, hemen her ay ona baştan aşağı yeni giysiler

almak zorunda kaldığını anlatıyordu. Bu maval, satıcıları hiç etkilemedi ama Ana böyle davranmaktan pek hoşlandı. Yolda giderken şöyle düşünmüştü: Polis, Nikolay'ın kılık değiştirmek zorunda kalacağını mutlaka anlar ve hafiyeler gönderir çarşıya. Bu safça önlemlere işte bu yüzden gerek duymuştu. Alışverişini bitirdikten sonra hemen Yegor'un evine döndü. Sonra şehrin bir ucuna dek Nikolay'la birlikte yürüdü. Nikolay bir kaldırımdan, kendisi öbür kaldırımdan gittiler. Pelageya gülüyor, Vesovşikov'un başı eğik, hantal hantal yürümesini, kızıla çalan uzun pardösüsünün bacaklarına dolanmasını, burnunun üzerine düşen şapkasını yukarı itmesini zevkle seyrediyordu. Tenha bir sokakta Sandrin çıktı karşılarına. Bunun üzerine Ana, Vesovşikov'u başıyla selamladıktan sonra eve döndü. Dertli dertli:

"Pavel ise hâlâ hapiste... Andrey de..." diye düşünüyordu.

X

Nikolay İvanoviç kaygılı bir sesle karşıladı Ana'yı:

"Yegor'un durumu çok, çok kötü. Hastaneye kaldırdılar. Liudmila geldi. Kendisiyle buluşmanızı rica ediyor."

"Hastanede mi?"

Sinirli bir hareketle gözlüğünü düzeltti, Pelageya'ya yardım edip ceketini giydirdi, kuru, sıcak parmaklarıyla elini sıkarak hafifçe titreyen bir sesle:

"Evet," dedi. "Bu paketi de alın. Vesovşikov saklandı mı?"

"Evet, her şey yolunda."

"Yegor'u da görmeye gideceğim."

Ana öylesine yorgundu ki, yorgunluktan başı dönüyordu. Nikolay'ın üzüntülü haline bakılırsa durum hiç de iç açıcı değildi.

"Ölmek üzere." Bu uğursuz düşünce kafasını kurcalıyordu. Gelgelelim hastanenin, aydınlık, temiz pak odasına varıp da Yegor'u bembeyaz yastıklar arasında oturmuş görünce içi rahat-

ladı, eşikte durup gülümsedi. Kısık sesle gülen hasta, doktora şöyle diyordu:

"Tedavi, reform demektir..."

Doktor, ince ve kaygılı bir sesle:

"Soytarılığı bırak Yegor!" dedi.

"Bense devrimciyimdir, reformlardan nefret ederim..."

Doktor, Yegor'un elini dikkatle kaldırıp dizinin üzerine koydu, sonra ayağa kalktı, düşünceli bir tavırla, sakalıyla oynayarak hastanın yüzündeki şişleri elledi.

Ana iyi tanırdı doktoru. Nikolay'ın en iyi arkadaşlarından biriydi. İvan Daniloviç'ti adı.

Yegor, Ana'yı görünce dilini çıkardı. Doktor arkasına dönüp baktı.

"Vay! Nilovna... Merhaba. Nedir o elinizdeki?"

"Kitap olacak herhalde."

"Okumaması gerek."

Yegor yakındı:

"Beni gerizekâlı yapmak istiyor bu adam!"

Güçlükle, kısık kısık soluyor, göğsünden boğuk bir hırıltı çıkıyordu. Yüzü ter damlacıklarıyla kaplıydı. Ağırlaşan ellerini güçlükle kaldırıp alnını siliyordu. Şişkin yanaklarının garip hareketsizliği, geniş ve sevimli yüzünü bozuyordu. Bütün çizgileri sanki bir ölü maskesinin altında silinmişti. Yalnızca gözleri, şişler arasında derine gömülen gözleri, aydınlık bir bakışla için için gülüyordu hâlâ.

"Baksana, âlim bey, yoruldum böyle, uzanabilir miyim?" diye sordu. Doktor:

"Olmaz," diye kestirip attı.

"İyi ya ben de sen gittikten sonra yatarım."

"Bırakmayın sakın. Yastıkları düzeltin ve lütfen konuşmayın onunla, fena olur."

Ana başıyla onayladı. Doktor, küçük, hızlı adımlarla odadan çıktı. Yegor başını arkaya doğru attı, gözlerini yumdu, bir daha da kımıldamadı. Yalnızca parmaklarını oynatıyordu hafifçe. Kü-

çük odanın beyaz duvarlarından soğukluk ve hüzün sızıyordu içeriye. Ihlamurların sık yapraklı tepeleri geniş pencereden içerisini seyrediyordu sanki. Tozlu yaprakların üzerinde parlayan sarı lekeler ise sonbaharın izlerini taşıyordu.

Yegor hiç kıpırdamadan, gözlerini açmadan mırıldandı:

"Ölüm adım adım, istemeye istemeye yaklaşıyor. Belli ki biraz acıyor bana. Herkesle iyi geçinen bir çocuktum çünkü..."

Ana usulca hastanın elini okşayarak yalvardı:

"Konuşmamalısın Yegor!"

"Biraz daha bekleyin... Susacağım nasılsa..."

Güçlükle soluyor, kelimeleri çaba harcayarak heceliyor, sık sık sözünü kesip duruyordu.

"Aramızda bulunmanız ne iyi!" diye sürdürdü. "Yüzünüzü görmek ne hoş bir şey... Sizi görünce hep şöyle derim: Acaba sonu ne olacak? Sizi de herkes gibi... hapishanenin, her türlü... kötülüğün... beklediğini düşünmek... insanı üzüyor. Siz korkmuyor musunuz hapisten?"

Pelageya kısaca:

"Hayır!" dedi.

"Korkmazsınız elbet. Oysa hapishane korkunç bir yer. Beni orası mahvetti... Açık konuşmak gerekirse, ölmek istemiyorum..."

Ana, "Belki ölmezsin daha," demek istiyordu, ama hastanın yüzüne bir göz atınca sustu.

"Daha çalışabilirdim. Ama eğer çalışamıyorsan, yaşamak neye yarar ki?.. Pek saçma bir şey..."

"Doğru ama bu bir avuntu değil," demişti Andrey ve şimdi bu sözler Ana'nın aklına geliyordu. İçini çekti. Çok yorulmuştu o gün, karnı da açtı. Hastanın hırıltısı odayı dolduruyor, duvarlarda kayıp gidiyordu. Ihlamurların tepeleri, camların ardında, çok alçaklara inmiş bulutlara benziyordu. Ölümün perişan eden bekleyişi içinde her şey kararıyor, garip bir hareketsizlikle donakalıyordu.

"Kendimi öyle kötü hissediyorum ki!"

Yegor sustu gözlerini yumdu, Ana:

"Uyu," dedi. "Belki iyi gelir."

Hastanın soluğunu dinledi, çevresine bir göz attı, birkaç dakika kıpırdamadan durdu. Ağır bir hüzün çökmüştü. İçi geçti, daldı.

Kapıdan hafif bir ses geldi. Ana yerinden sıçradı. Yegor'un gözleri açıktı.

"Uyuyakalmışım, kusura bakma!" dedi Ana.

"Sen de kusura bakma..."

Hava kararıyordu. Soğuk, insanın gözüne batıyordu sanki. Her şey donuklaşmış, hastanın yüzü de gölgelere bürünmüştü.

Bir hışırtı oldu, Liudmila'nın sesi işitildi:

"Karanlıkta oturmuş fısıldaşıyorlar. Düğme nerede?"

Oda birdenbire aydınlandı. Beyaz, hiç de hoş almayan bir aydınlık. Liudmila siyahlar giymiş uzun boyu ile dimdik duruyordu.

Yegor bütün vücuduyla bir titreme geçirdi, elini göğsüne götürdü. Liudmila ona doğru koşarak:

"Ne oldun?" diye haykırdı.

Büyüyen ve olağanüstü parlayan gözlerle Ana'ya bakıyordu Yegor. Ağzı açıktı. Başını kaldırdı, elini uzattı. Ana usulca tuttu eli, soluğunu tutarak hastaya baktı. Yegor kıvrandı, başını arkaya attı, yüksek sesle:

"Yapamıyorum... Bitti!" dedi.

Vücudu hafifçe kasıldı, başı omuzuna düştü, karyolanın üstünde yanan lambanın donuk ışığı büyüyen gözlerinde ölü bir parıltı ile yansıdı.

Ana:

"Ah! Yegor'cuğum!" diye mırıldandı. Liudmila ağır adımlarla karyoladan uzaklaştı, pencerenin önünde durdu. Bakışları uzaklara daldı.

"Öldü," dedi.

Pelageya, genç kadının bu kadar güçlü bir sesle konuştuğunu hiç duymuş değildi daha önce.

Liudmila eğildi, dirseklerini pencereye dayadı ve başına darbe yemiş gibi birdenbire dizüstü düştü, elleriyle yüzünü örttü, boğuk bir inilti koyuverdi.

Ana, Yegor'un ağır kollarını göğsü üzerinde çaprazlama kavuşturdu, başını yastığın üzerine yerleştirdi. Sonra yaşlarını silerek Liudmila'ya yaklaştı, üstüne eğildi, usulca gür saçlarını okşadı. Genç kadın aşırı ölçüde büyümüş görünen donuk gözlerini ağır ağır Ana'ya çevirdi, kalktı, dudakları titreyerek fısıldadı.

"Sürgünde birlikteydik, birlikte yaşadık, aynı hapishanelerde yattık. Dayanılmaz anlarımız oldu. Korkunçtu. Birçokları cesaretlerini yitiriyordu."

Kuru bir hıçkırık düğümlendi boğazında. Kendini tuttu, şefkat ve kederle yumuşayan yüzünü Ana'ya yaklaştırdı. Yüzündeki bu anlam gençleştiriyordu onu. Kuru hıçkırıklarla kesilen bir sesle çabuk çabuk mırıldandı:

"O ise, daima şendi, şakalaşır, güler, acılarını yiğitçe gizlerdi… Zayıflara cesaret vermeye çalışırdı... O kadar iyi, o kadar duyarlıydı ki… Orada Sibirya'da hareketsizlik bozar insanları, çoğu zaman aşağılık duygular uyandırır... Öyle iyi bilirdi ki onlara karşı direnmeyi!.. Bilseniz ne iyi bir arkadaştı o! Kişisel yaşantısı zordu, acılıydı ama hiç kimse onun sızlandığını işitmemiştir... Hiç kimse hiçbir zaman! Ben onun candan bir dostuydum. Onun kalbine çok şey borçluyum. Kendi ruhundan bütün verebildiğini vermiştir bana. Yalnızdı, bezgindi. Buna karşılık ne bir okşama, ne de özen bekledi."

Yegor'un yanına yaklaştı, eğilip elini öptü. Kederli, alçak bir sesle:

"Arkadaşım, sevgili arkadaşım benim," dedi. "Teşekkür ederim, bütün kalbimle teşekkür ederim sana. Elveda! Ömrüm boyunca senin gibi çalışacağım… Yılmadan, en küçük bir kuşkuya kapılmadan... Elveda!.."

Bütün vücudunu sarsan hıçkırıklardan boğulacak gibi oluyordu şimdi. Başını Yegor'un ayakucuna, karyolanın üzerine koydu. Ana ise sessiz sedasız gözyaşı döküyordu. Kim bilir neden, gözyaşlarını tutmak için çaba da harcıyordu. Liudmila'ya tatlı davranmak, özel ve derin bir sevecenlik göstermek, sevgisini ve kederini belirten güzel sözlerle Yegor'dan söz etmek istiyordu.

Gözyaşları arasından ölünün şişmiş yüzüne, uyuyor izlenimini veren kapalı gözlerine, hafifçe gülümseyen morarmış dudaklarına bakıyordu. Lambanın soğuk ışığı altında tam bir sessizlik hüküm sürüyordu.

Doktor, her zamanki gibi hızlı, küçük adımlarla içeri girdi. Odanın ortasında zınk diye durdu. Ellerini cebine daldırdı, sinirli bir sesle:

"Çok oldu mu?" diye sordu.

Sorusu karşılıksız kaldı. Bacakları üzerinde biraz sallandı, alnını silerek Yegor'a yaklaştı, elini sıktı ve geri çekildi.

"Şaşılacak bir şey yok," dedi. "Bu kalple, en az altı ay önce olmalıydı bu..."

Zoraki sakin tutmaya çalıştığı acı sesi ansızın boğuldu. Sırtını duvara dayamış, sinirli parmaklarıyla sakalını sıvazlıyor, sık sık gözlerini kırparak kadınlara bakıyordu.

"Biri daha gitti!" dedi usulca.

Liudmila kalktı, gidip pencereyi açtı. Biraz sonra pencerenin önünde üçü bir araya gelmiş, birbirlerine sokularak karanlık sonbahar gecesini seyrediyorlardı. Ağaçların kara gölgesi üstünde yıldızlar parıldıyor, gökyüzünün sonsuzluğunda enginlere dalıyordu.

Liudmila sessizce Ana'nın omuzuna yaslandı. Doktor başını eğmiş, kelebek gözlüğünü siliyordu mendiliyle. Gecenin sessizliği içinde kentin gürültüsü bir mırıltı gibi yayılıyor, serin bir esinti yüzlere çarpıyor, saçları sallıyordu. Liudmila titriyor, bir damla gözyaşı yanağından aşağıya süzülüyordu. Hastanenin koridorundan ürkek sesler, hızlı adımlar, iniltiler, kederli fısıltılar geliyordu. Üç dost sessizce karanlığa bakıyordu.

Ana orada fazla olduğu duygusuna kapıldı. Kolunu usulca Liudmila'nın elinden sıyırdı. Yegor'un önünde eğildikten sonra kapıya yöneldi.

Doktor ona bakmadan, alçak sesle:

"Gidiyor musunuz?" diye sordu.

"Evet."

Sokakta Liudmila'yı düşündü, cimrice akıttığı gözyaşlarını anımsadı.

"Ağlamasını bile bilmiyor!" dedi.

Yegor'un söylediği son sözleri aklına düştü. İçini çekti. Onun canlı bakışları, şakaları, anlattığı öyküler geldi aklına.

"İyi bir insan için yaşam zor, ölüm kolay. Ben nasıl öleceğim acaba?.."

Liudmila ile doktoru fazla aydınlık, bembeyaz odada, pencerenin yanında, ayakta görür gibi oldu. Onların arkasında Yegor'un ölü yüzü gözlerinin önüne geldi. Derin derin iç geçirdi. Açıklanması olanaksız, karanlık bir duygunun etkisi altında hızlı hızlı yürüdü.

Hüzün ve cesaretle yoğrulmuş, içten gelen bir güçle:

"Acele etmeliyim!" diye düşündü.

XI

Ertesi gün Ana, Yegor'un cenazesini kaldırma hazırlıklarıyla uğraştı. O akşam, Pelageya, Nikolay ve Sofia çay içerlerken Sandrin çıkageldi. Şaşılacak derecede konuşkan ve canlıydı. Yanakları al aldı, gözleri neşeyle parlıyordu. Umutla dolu görünüyordu. Neşeli görünüşü ölünün anılarıyla dolu acılı havayı bir çırpıda darmadağın etti. Bu havaya uyacağına, onu bozdu, karanlıkta birdenbire fışkıran alevler gibi gözleri kamaştırdı. Düşünceli duran Nikolay parmaklarını masanın üstünde tıpırdatarak:

"Bugün bambaşkasınız Sandrin, tamamen değişmişsiniz," dedi.

"Sahi mi?" diye karşılık verdi Sandrin. Olabilir."

Ve güldü. Mutlu görünüyordu.

Ana ağzını açmadı ama bakışı sitemliydi. Sofia anlamlı bir sesle:

"Yegor'dan söz ediyorduk," dedi.

Sandrin:

"Ne eşsiz adam, değil mi?" diye haykırdı. "Onu ne zaman görsem dudaklarında bir gülümseme olurdu, çok şakacıydı. Öyle de çalışırdı ki! Devrimciliğin sanatkârıydı o, büyük bir önder gibi yutmuştu devrimci teoriyi. Öyle özlü, öyle güçlü bir biçimde çizerdi ki yalanın, baskının, haksızlığın tablosunu!"

Alçak sesle konuşuyordu. Gözlerindeki dalgın gülümseyiş bakışını canlandıran şenlik ateşini söndürmüyordu. Bu ateşi herkes görüyor ama kimse anlamıyordu. Acıyla dolu olduklarından, Sandrin'in saçtığı sevince ortak olamıyor, farkına varmadan, acılarıyla kavrulma haklarını koruyor ve genç kızı da neşesizliklerine ortak etmeye çalışıyorlardı.

Sofia dikkatle Sandrin'e bakarak ısrarla:

"Öldü gitti işte!" dedi.

Sandrin, anlamamış gibi, bakışını arkadaşları üzerinde gezdirdi. Kaşları çatıldı, ağır bir hareketle saçlarını geriye doğru itti, başını eğdi, yüksek sesle:

"Öldü mü!" dedi. "Anlamı ne bu sözcüğün: Öldü! Ne öldü? Yegor'a karşı beslediğim saygı mı? Ona, arkadaşıma olan sevgim mi? Düşüncelerinin, eserinin anısı mı, yoksa bu eser mi? Bende uyandırmış olduğu duygular mı söndü, yoksa yürekli, namuslu bir insanın kafamda canlandırdığım görüntüsü mü silindi? Bütün bunlar mı öldü? Benim için, bunlar asla ölmeyecektir, biliyorum ölmeyeceğini. Bir insan için öldü derken biraz fazla acele ediyoruz gibime geliyor. Dudaklar ölür ama sözler yaşar ve sağ kalanların yüreğinde sonsuza dek yaşayacaktır da!"

Çok duygulanmıştı. Yeniden oturdu, dirseklerini masaya dayadı, daha durgun, daha düşünceli bir gülümsemeyle arkadaşlarına baktı, yeniden konuşmaya başladı:

"Saçma sözler söylüyorum belki ama... Arkadaşlar, ben namuslu insanların, bana bu harika yaşantıyı sürdürme mutluluğunu veren kimselerin ölümsüzlüğüne inanıyorum. Evet, bu yaşantı bana mutluluk veriyor, şaşılacak karmaşıklığı, belirtilerinin çok çeşitliliği ve bağlandığım fikirlerin zemin kazanması beni sarhoş

ediyor. Belki duygularımızı açıklamakta çok cimri davranıyoruz, yaşantımızda kafaya fazla yer veriyoruz ve bu bizi bozuyor, duygulanacağımız yerde akıl yürütüyoruz çoğu kez."

Sofia gülümseyerek:

"Hayırlı bir olay mı geçti başınızdan acaba?" diye sordu.

Sandrin gülerek başını salladı:

"Evet! Kanımca pek hayırlı hem de, bütün geceyi Vesovşikov'la konuşarak geçirdim. Önceleri sevmezdim onu. Bana kaba, hayvan gibi görünürdü. Ve belki de öyleydi. Sürekli olarak herkese karşı öfkeli, suratı asıktı. Can sıkıcı bir huyu vardı: Kendisini her şeyin merkezi sanır, hep ben, ben, ben derdi. İnsanı sinirlendiren bir küçük burjuva huyu..."

Yine gülümsedi ve çevresine baktı. Gözlerinin içi sevinçten ışıl ışıldı.

"Şimdi, 'arkadaşlar'ından söz ediyor. Ve bir görseniz nasıl söylüyor bu sözcüğü. Sesinde öyle bir coşkunluk, öyle bir sevgi, öyle bir tatlılık var ki, sözlerle anlatılamaz. Şaşılacak derecede yalın ve içten artık, iyi bir iş görmek isteğiyle yanıp tutuşuyor. Kendini bulmuş âdeta, gücünü görüyor, eksiklerini biliyor. Özellikle gerçek arkadaşlık duygusu uyanmış işte içinde..."

Pelageya, Sandrin'i dinliyordu. Bu hırçın genç kızı yumuşamış, neşeli görmek hoşuna gidiyordu. Ne var ki, aynı zamanda kıskanç bir duygu da yer ediniyordu ruhunun derinliklerinde: "Ya Pavel? O ne olacak?"

Sandrin konuşmasını sürdürdü:

"Bütün aklı fikri arkadaşlarında. Ne yapmamı istiyor, biliyor musunuz? Onları da hapisten kaçırmak için plan kurmamı istiyor... Evet bunun çok basit, çok kolay olduğunu söylüyor."

Sofia başını kaldırdı, coşkuyla:

"Peki ya siz, siz ne düşünüyorsunuz, Sandrin?" diye sordu.

"Üzerinde düşünmeye değer!"

Ana'nın elindeki çay bardağı titremeye başladı. Sandrin'in suratı asıldı. Heyecanını tutarak bir an sessiz durdu. Sonra yine sevinçle gülümsedi, sıkılgan bir tavırla ve ciddi ciddi:

"Evet," dedi. "Tıpatıp böyle söylüyor. Denemeliyiz, görevimiz bu!"

Kızardı, sustu.

Ana gülümseyerek, "Şekerim, güzel kızım benim!" dedi içinden.

Sofia da gülümsedi. Nikolay hafifçe güldü, tatlı tatlı baktı genç kıza. Sandrin başını kaldırdı. Bakışı sertleşmiş, rengi solmuştu. Gözleri kıvılcımlar saçıyordu. Gücenmiş gibi:

"Gülüyorsunuz..." dedi. "Anlıyorum... Benim bu kaçma işiyle özellikle ilgilendiğimi düşünüyorsunuz, öyle değil mi?"

Sofia kalkıp genç kızın yanına yaklaştı, iğneleyici bir tavırla:

"Niçin öyle düşünecekmişiz Sandrin?" diye sordu.

Ana bu soruyu Sandrin için küçük düşürücü ve yararsız buldu. İçini çekti, kınayan gözlerle baktı Sofia'ya. Sandrin haykırdı:

"Ama ben... Kabul etmiyorum! Eğer bu sorunu tartışacaksanız, bu tartışmaya katılmayı reddediyorum..."

Nikolay sakin bir tavırla:

"Hadi bakalım, yeter ama Sandrin," dedi.

Ana da genç kıza yaklaştı, usulca saçlarını okşadı. Sandrin, Ana'nın elini tuttu, kızaran yüzünü kaldırıp sıkılarak ona baktı. Pelageya gülümsedi, söyleyecek bir şey bulamadı, üzüntüyle içini çekti. Sofia, Sandrin'in yanına oturdu, kolunu boynuna doladı, meraklı bir gülümsemeyle yüzünü inceledi.

"Ne tuhafsınız..."

"Evet, galiba saçmalıyorum..."

Sofia, sürdürdü:

"Nasıl düşünebildiniz..."

Nikolay ablasının sözünü kesti:

"Eğer kaçış mümkünse, bunu örgütlemek gerek, hiç duraksamaya yer yok. Her şeyden önce, hapisteki arkadaşların bunu kabul edip etmeyeceklerini öğrenmemiz gerek."

Sandrin başını eğdi. Bir sigara yakan Sofia kardeşinin yüzüne baktı, kibriti odanın bir köşesine fırlattı. Ana:

"Kabul etmez olurlar mı hiç?" dedi. "Ne var ki, bunun mümkün olabileceğini pek sanmıyorum..."

Diğerlerinin, kaçışın elbette mümkün olduğunu söyleyeceklerini sanıyordu ama hiç kimse ağzını açmadı bu konuda.

"Vesevşikov'u görmem gerek," dedi Sofia.

Sandrin:

"Onu ne zaman, nerede görebileceğinizi yarın söylerim size," diye karşılık verdi.

Sofia odanın içinde gezinerek:

"Ne yapmayı düşünüyor?" diye sordu.

"Onu dizgici olarak bir basımevinde barındırmaya karar verdik. Şimdilik bir orman müfettişinin evinde kalıyor."

Sandrin'in alnı kırıştı. Yüzü her zamanki sert havasına büründü. Sesi de eskisi gibi kuru çıkıyordu. Nikolay, bardakları yıkamakta olan Ana'nın yanına gitti:

"Yarın değil öbür gün hapishaneye gidiyorsunuz. Pavel'e iki satırlık bir mektup vermeniz gerek. Anlıyorsunuz ya, onların ne düşündüklerini ve kararlarını bilmeliyiz."

"Anlıyorum, anlıyorum, veririm mektubu."

"Ben gidiyorum," dedi Sandrin.

Sessiz sedasız herkesin elini sıktı, sert adımlarla dimdik yürüyerek çıktı gitti.

Sofia elini Ana'nın omuzuna koydu, gülümseyerek sordu:

"Böyle bir kızınız olsun ister miydiniz?"

Ana ağlamaklı bir sesle:

"Ah!" dedi. "Onları bir gün, bir tek gün beraber görebilsem keşke!"

"Doğru," dedi Nikolay. "Azıcık mutluluk... Herkes için iyi olur. Ama hiç kimse azıcık mutluluk istemez. Ve mutluluk fazla büyük oldu mu, değeri azalır."

Sofia piyanonun başına geçip hüzünlü bir hava çalmaya başladı.

XII

Ertesi sabah hastanenin kapısında ufak bir kalabalık birikmiş, arkadaşlarının tabutunun dışarı çıkarılmasını bekliyordu.

Kalabalığın çevresinde sivil polisler sinsi tavırlarla dolaşıyor; söylenen sözleri kaçırmamak için civardakilere kulak kabartıyor; toplanan insanların yüzlerini ve davranışlarını belleklerine işlemek için gözlerini dört açıyorlardı. Sokağın karşısında ise belleri tabancalı resmî polisler duruyordu. Sivil polislerin korkusuz hareketleri ile resmî polislerin sırıtışları ve her an bir kuvvet gösterisine girişmeye hazır alaycı tavırları, kalabalığı sinirlendiriyordu. Bazıları öfkelerini gizleyerek şakalaşıyor, başkaları ise somurtup yere bakıyordu bu onur kırıcı manzarayı görmemek için. Kimileri de hırslarını boşaltıyor, tek silahları sözleri olan insanlardan korkan resmî makamlara verip veriştiriyor, alay ediyordu. Sonbaharın donuk gökyüzü, yuvarlak kurşuni kaldırım taşlarıyla döşenmiş sokağı aydınlatıyor, rüzgâr yerdeki kuru yaprakları savurup ayaklar altına atıyordu.

Ana, kalabalığın arkasındaydı. Tanıdığı yüzleri inceliyor, üzüntü ile şöyle düşünüyordu: "Hiç de kalabalık değilsiniz hani! İşçi hemen hemen hiç yok!" Gerçekten de otuz, kırk kişi ya var ya yoktu.

Kapılar açıldı, tabutun kızıl kurdelelerle süslü kapağı göründü sokağın içinde. Erkekler hep birden şapkalarını çıkardılar. Başlar üzerinde bir kuş sürüsü uçuştu sanki. Kırmızı yüzünü bir yandan bir yana kesen koyu bıyıklı, uzun boylu bir polis komiseri hızla kalabalığın içine daldı. Arkasından ilerleyen polisler ağır çizmeleriyle kaldırım taşlarını döve döve, kabaca itip kaktılar kalabalığı. Polis komiseri boğuk ve buyurucu bir sesle:

"Lütfen kurdeleleri çıkarın!" dedi.

Kadın erkek, yoğun bir çember halinde kuşattılar adamı. Hep bir ağızdan konuşuyorlar kollarını sallıyorlar, birbirlerini kışkırtıyorlar, öne geçmek istiyorlardı. Titrek dudaklı, soluk, öfkeli yüzler oynaştı Ana'nın heyecandan büyüyen gözleri önünde. Bir kadın hırsından ağlıyordu.

Genç bir ses:

"Kahrolsun zorbalık!" diye bağırdı ama tartışmanın şamatası içinde bu söz eriyip gitti.

Ana da bir burukluk duydu yüreğinde. Yanı başında duran fakir kılıklı bir gence dönerek isyan etti:

"Bir insanın, arkadaşlarının isteğine göre gömülmesine bile izin yok, ne rezalet bu!"

Öfke büyüyordu. Tabutun kapağı başlar üstünde dalgalanıyordu. Rüzgâra kapılan kurdeleler kuru bir şaklamayla yüzleri kırbaçlıyordu.

Beklenen bir çatışmadan korkan Ana yanındakine usulca:

"Ne yapalım," dedi. "Madem böyle, çıkartsınlar kurdeleleri, başka yapılacak bir şey yok!.."

Sert, çın çın bir ses patırtıyı bastırdı:

"İşkence yaptığınız bir arkadaşımıza son istirahatgâhına kadar eşlik edeceğiz, buna hiçbir şekilde karışılmasını istemiyoruz..."

Birisi ince ve keskin sesiyle bir marş okumaya başladı:

"Büyüklerimiz öldükten sonra biz alacağız onların yerini."*

"Kurdeleleri çıkartmanızı rica ediyorum! Yakovlev, kes şunları." diye tekrar etti komiser.

Aynı anda kınından sıyrılan bir kılıcın şakırtısı işitildi. Ana gözlerini yumdu, bir çığlık işitmek korkusuyla bekledi. Gelgelelim patırtı dindi. Oradakiler homurdandılar, aç kurtlar gibi dişlerini gösterdiler. Sonra sesler kesildi. Başlar eğildi. Yürümeye başladılar. Sokak ayak sesleriyle doldu.

Tabutun kapağı önden gidiyordu. Kurdeleleri koparılmış, çelenkler parçalanmıştı. Atlı polisler cenaze alayının ardından gidiyorlardı. Ana, kaldırımdan yürüyordu. Çevresindeki yoğun kalabalıktan tabutu göremiyordu. Kalabalık farkına varılmaksızın artıyor, gittikçe büyüyor, bütün sokağı kaplıyordu. Kalabalığın arkasında atlıların kurşuni karaltıları görünüyordu. İki yan-

* Fransa milli marşı *La Marseillais*'in ikinci mısrasının başı. *–çev.*

da, yaya polisler yürüyorlardı; elleri kılıçlarının kabzasındaydı. Ve dört bir yanda, Ana'nın tanıdığı, dikkatle yüzleri inceleyen sivil polislerin keskin gözleri vardı.

Güzel sesli iki kişi üzüntüyle:

"Elveda, arkadaşımız, elveda!" diye bir şarkı tutturdular.

Birisi:

"Şarki söylemek yok!" diye bağırdı. "Susalım arkadaşlar!"

Bu ses sertti, ağırdı. Şarkı kesildi, uğultu dindi. Sokakta uyumlu adımların tok sesi kaldı sadece. Bu ses başlar üstünde yükseliyor, henüz uzaklarda bulunan bir fırtınanın ilk gök gürültüsünü andırıyordu. Gitgide şiddetlenen soğuk rüzgâr, tozu toprağı suratlara çarpıyor, etekleri ve saçları havalandırıyor, gözleri kör ediyordu.

Hazin ilâhilerden yoksun bu sessiz cenaze töreni, kendi iç evrenine dalmış bu çatık kaşlı yüzler, bir felaket duygusu uyandırıyordu Ana'da. Kafasında ağır ağır dönüp duran düşünceler, izlenimlerini geri plana itiyordu.

"Biz ki hakikat için savaşıp duruyoruz, sayımız hiç de fazla değil buna rağmen..."

Başı önde ilerliyordu. Gömmeye gittikleri şey Yegor değil de başka bir şeymiş gibi geliyordu ona. Alışılagelmiş, kendisine yakın ve gerekli bir şey. Bu yüzden üzüntülüydü, huzursuzdu. Kendisini kaygılandıran buruk bir duygu doluyordu yüreğine, Yegor'a eşlik edenlerle aynı kanıda değildi. Şöyle düşünüyordu:

"Elbette Yegor Tanrı'ya inanmazdı; bütün bu insanlar da inanmıyorlar ya..."

Ama düşüncesinin sonunu getirmedi. Ruhunu ezen ağırlığı gidermek amacıyla içini çekiyordu:

"Ey Tanrım, ey Mesih! Yoksa ben de mi böyle... Beni de mi böyle..."

Mezarlığa ulaştılar. Mezarlar arasındaki daracık yollardan dolanıp epeyce geç vardılar kazılan çukura. Boş bir alanda, ötede beride beyaz haçlar çakılıydı toprağa. Kalabalık, mezar çukurunun çevresinde toplandı. Sessizlik çöktü. Ölüler dünyasında

sağların bu ağır sessizliği, korkunç bir şeyin habercisi gibiydi. Ana'nın yüreği titredi, olacakları beklerken donup kaldı. Rüzgâr haçlar arasında uluyup ıslık çalıyor, tabutun üzerindeki solmuş çiçekler çırpınıyordu.

Tetikte duran polisler, komiserlerine bakıyorlardı. Soluk benizli, uzun boylu bir genç, mezarın üzerine çıktı; başı açık, saçları uzun, kaşları kara idi. Aynı anda polis komiserinin soğuk sesi işitildi:

"Beyler..."

Delikanlı yüksek sesle:

"Arkadaşlar!" diye söze başladı.

Polis komiseri:

"Durun!" diye bağırdı. "Konuşma yapmanıza izin veremem, bunu bilmiş olun..."

Genç adam istifini bozmadan:

"Ancak birkaç söz söyleyeceğim," dedi. "Arkadaşlar! Dostumuz ve önderimizin mezarı üzerinde, onun öğrettiklerini asla unutmayacağımıza ant içelim! Yurdumuzun başına gelen bütün felaketlerin kaynağını oluşturan zorba yönetimi yok etmeye, yurdumuza zulmeden bu kötülük kuvvetinin mezarını kazmaya ömrümüz boyunca bıkıp usanmadan çalışacağımıza ant içelim!"

"Yakalayın şunu!"

Polis şefinin buyruğu, top gibi patlayan bağrışmalar arasında boğulup gitti.

"Kahrolsun zorbalık!"

Ana bir yana itildi. Korku içerisinde bir haça yaslandı, gözlerini yumarak inecek olan darbeyi bekledi. Düzensiz bir kargaşa kulaklarını sağır etti. Ayakları altında yer sarsıldı sanki. Rüzgârdan ve korkudan soluk alamıyordu. Polis düdükleri ortalığı büsbütün velveleye veriyordu. Kaba, buyurucu bir ses yankılandı. Kadınlar isterik çığlıklar atıyorlardı. Tahta perdeler çatırdıyor, kuru, toprağı çiğneyen ayak sesleri işitiliyordu. Uzun sürdü bu durum, Ana gözleri kapalı duramadı artık. Korkusu dayanılmaz boyutlara ulaşıyordu.

Gözlerini açtı, bir çığlık kopardı, kollarını uzatarak ileriye doğru atıldı. Biraz ileride, mezarlar arasındaki dar bir yolun üzerinde, uzun saçlı delikanlıyı kuşatan polisler her yandan saldıran kalabalığa karşı kendilerini koruyorlardı. Yalın kılıçlar parıltılar saçıyordu havada, başlar üstünde kalkıp kalkıp iniyordu. Sopalar, tahta perde parçaları uçuşuyordu. Ayaklanan kalabalığın içindeki soluk benizli delikanlının güçlü sesi fırtına gibi esen öfkeleri bastırdı:

"Arkadaşlar, gücümüzü boş yere harcamayalım!"

Bu sese boyun eğdiler. Herkes elindeki sopayı fırlatıp attı, kavga yerinden çekilip gittiler. Ana dizginlenemez bir atılımla öne doğru yol açıyordu kendisine. Şapkası ensesine kayan Nikolay'ın, gözü dönmüş göstericileri geriye ittiğini görüyor, sitemli sesini işitiyordu:

"Çıldırdınız mı siz? Kendinize gelin!"

O an için sanki bir eli kızıla boyanmış gibi geldi. Ona doğru koşarak bağırdı:

"Nikolay, gidin buradan!"

"Nereye koşuyorsunuz böyle? Kafanıza bir şey inecek..."

Birisi omuzundan yakaladı. Sofia idi bu. Başı açıktı, saçları darmadağındı. Çocuk sayılabilecek yaşta genç bir delikanlıya yardım ediyordu. Delikanlı, şişmiş, kanlı yüzünü eliyle siliyor, dudaklarını titreterek:

"Bırakın beni... Bir şeyim yok..." diye mırıldanıyordu.

Sofia hızlı hızlı talimat verdi:

"Bununla ilgilenin siz, bize götürün. Alın şu mendili yüzüne bağlayın."

Delikanlı elini Ana'nın eline verdi.

"Hemen gidin, tutukluyorlar!" diyerek kaçtı.

Kalabalık dört bir yana dağılıyordu. Polisler arkalarından gidiyor, mezarlar arasından hantal adımlarla yürüyor, kaputları bacaklarına dolanınca sövüyor, kılıçlarını savuruyorlardı. Delikanlı kurt gibi bakıyordu. Ana onun yüzünü silerek zayıf bir sesle:

"Hadi, daha çabuk!" diye bağırdı.

Yaralı, kan tükürerek mırıldandı:

"Siz merak etmeyin... Ağrımıyor... Kılıcının kabzasıyla vurdu... Ama ben de öyle bir patlattım ki sopayı!.. Öküz gibi böğürdü!"

Kanlı yumruğunu salladı, kısık kısık:

"Durun... Daha bitmedi... Bir başkaldırdık mı, bak nasıl ezeriz onları!.."

Ana mezarlığın duvarında bulunan bir kapıya doğru seğirterek:

"Çabuk olalım!" dedi.

Polisler duvarın ardında bekliyorlarmış da dışarı çıkar çıkmaz üstlerine atılıp tepeleyeceklermiş gibi bir his vardı içinde. Neyse ki, küçük kapıyı çekine çekine açıp da dışarıya bir göz atınca, alacakaranlığa bürünen kırın sessiz tenhalığı yüreğine su serpti.

"Durun hele, yüzünüzü sarayım," dedi.

"Gereği yok. Yaralarımdan utanmıyorum ki! Bir ben yedim, bir o... Ödeştik..."

Ana, yarayı hemen silip bağladı. Kanı görünce yüreği sızladı; parmaklarında ılık sıvıyı hissedince de korkuyla ürperdi. Yaralıyı kolundan tutup tarlalar arasından çekip götürdü. Oğlan ağızını sargıdan kurtardı, hafif bir gülücükle:

"Beni nereye sürüklüyorsunuz, arkadaş?" dedi. "Yalnız başıma da yürüyebilirim!"

Pelageya delikanlının sendelediğini, adımlarının düzensiz olduğunu, kolunun titrediğini duyuyordu. Sorular soruyor, karşılık beklemeden konuşuyor ve sesi gittikçe zayıflıyordu:

"Adım İvan, tenekeciyim. Ya siz? Biz üç kişiydik Yegor'un hücresinde, üç tenekeci... Toplam on bir kişi. Onu çok severdik. Allah rahmet eylesin!.. Gerçi ben inanmam ya Tanrı'ya..."

Bir sokakta Ana bir araba tuttu, İvan'ı bindirdi.

"Şimdi susun bakalım!" diye fısıldadı ve mendille yaralının ağzını kapattı.

Delikanlı elini yüzüne götürdü ama ağzını açmayı başaramadı. Güçsüz eli dizlerinin üzerine düştü. Bununla birlikte, mendilin arasından mırıldanmaya devam etti:

"Bu darbeleri hesabınıza yazıyorum, aslanlarım... Yegor'dan önce Titoviç adında bir öğrenci vardı, bize siyasal iktisat öğretirdi... Sonra onu tutukladılar..."

Ana, İvan'a sarıldı, başını göğsüne dayadı. Yaralı bütün ağırlığıyla yaslandı ve sustu. Ana çevresine korkulu bakışlar fırlatıyordu. Her sokak köşesinden polisler atılacak, İvan'ın sargılı başını görüp yakalayacak, onu öldürecekler diye ödü patlıyordu.

Arabacı arkaya dönüp hoşgörülü bir gülümsemeyle:

"İçti mi?" diye sordu.

Pelageya içini çekti:

"Hem de nasıl!"

"Oğlun mu?"

"Evet. Kunduracıdır. Ben de aşçıyım..."

"Zor meslek. Deeeh!"

Atına bir kırbaç salladı, yeniden döndü, alçak sesle yine konuşmaya başladı:

"Az önce mezarlıkta çatışmışlar galiba. Politikaya karışan, hükümete karşı gelen, başkaldıranlardan birini gömüyorlarmış... Onun gibileri, arkadaşları tabii. Hem de bağırıyorlarmış, 'Kahrolsun hükümet, halkı mahveden onlar!' diye bağırıyorlarmış, böyle diyorlarmış... Polis yalınkılıç kalabalığın içine dalmış. Ölenler var diyorlar. Polisten de yaralananlar olmuş..."

Başını üzüntüyle salladı, sonra garip bir sesle:

"Ölüleri rahatsız ediyorlar, merhumları uyandırıyorlar!" diye ekledi.

Araba sarsılıyor, kaldırım taşları üzerinde tekerlekler patırtı ediyordu. İvan'ın başı Ana'nın göğsüne düşüyordu sallandıkça. Arabacı yarı dönük durumda düşünceli düşünceli mırıldanıyordu:

"Halk huzursuz, kıpır kıpır... Her yerde düzensizlik var. Dün gece komşulara jandarmalar geldi, sabaha dek ne yaptılar bilmem. Sonra bir demirciyi tutup götürdüler. Gecenin birinde ırmağın kıyısına götürüp gizlice boğacaklarmış. Öyle diyorlar. Oysa o demirci iyi bir adamdır."

Ana:

"Adı ne?" diye sordu.

"Kim? Demirci mi? Adı Savel. Daha gençtir ama çok şey anlıyordu. Anlamak yasak galiba. Bazen bize gelir, 'Siz arabacıların hayatı da hayat mı sanki!' derdi... 'Doğru', derdik biz de, 'köpekler gibi yaşıyoruz.'"

"Burada dur," dedi Ana.

Ani olarak duran arabanın sarsıntısı İvan'ı uyandırdı. Hafif hafif inlemeye başladı.

"Oğlan amma da olmuş ha!" dedi arabacı. "Hey, votkacı!"

İvan güçlükle adım atarak, sendeleye sendeleye bahçeyi geçti.

"Bir şeyim yok, yürüyebilirim," diyordu.

XIII

Sofia'yı eve dönmüş buldular. Telaşlı ve heyecanlıydı. Ağzında sigarayla karşıladı Ana'yı. Yaralıyı sedire yatırdı, usta ellerle sargıyı çözdü. Bir yandan da emirler veriyordu. Sigaranın dumanından kaçınmak için gözlerini kırpıyordu.

"Geldiler, doktor! Yorgun musunuz Nilovna? Korktunuz değil mi? Siz dinlenin şimdi. Nikolay, bir bardak şarap ver içsin."

Başına gelenlerden sersemlemiş olan Ana güçlükle soluyordu. Göğsüne bir ağrı girmişti.

"Siz beni merak etmeyin," diye mırıldandı.

Oysa bütün benliğiyle gerilmişti; özenli birkaç söz, yatıştırıcı bir okşama bekliyordu.

Nikolay yandaki odadan çıktı geldi. Eli sargılıydı. Doktor, Nikolay'ın arkasından geliyordu. Kirpi gibi diken dikendi saçları. İvan'ın yanına geldi, üzerine eğildi.

"Su, bol su, temiz bez, pamuk!" dedi.

Ana mutfağa yöneldi. Ama Nikolay onu kolundan tutup yemek odasına götürdü, okşayıcı bir sesle:

"Size değil, Sofia'ya söylüyor," dedi. "Epey heyecan yaşadınız, değil mi aziz dostum?"

Ana onun dikkatli ve acımalı bakışıyla karşılaşınca kendini tutmadı, hıçkırarak haykırdı:

"Ah! Nikolaycığım, korkunç bir şeydi. Halkı kılıçtan geçiriyorlardı, kılıçtan!"

Nikolay bir yandan bardağa şarap dolduruyor, bir yandan da başını sallıyordu:

"Gördüm. İki taraf da biraz kızıştı. Ama üzülmeyin, kılıcın tersiyle vurdular. Yalnızca bir tane ağır yaralı varmış galiba. Dayak yediğini görünce kavga yerinden uzaklaştırdım onu."

Nikolay'ın yüzü, sesi, odanın ılık ve aydınlık havası Pelageya'yı yatıştırdı. Minnettar bir bakışla sordu:

"Siz de dayak yediniz mi?"

"Ben kendi kendimi yaraladım. Dikkatsizlik işte, elim yere takılmış olacak. Derim sıyrılmış. Şu çayı için. Hava soğuk. Siz de ince giyinmişsiniz..."

Ana elini bardağa uzattı, parmaklarında pıhtılaşmış kanları gördü. Titreyen elini dizinin üzerine bıraktı. Entarisi nemliydi. Kaşlarını kaldırmış, büyüyen gözlerle yan yan parmaklarına bakıyordu. Başı dönüyor, hep aynı düşünceye saplanıyordu:

"Pavel'e de aynı şeyi yapacaklar, yapabilirler!"

Doktor içeri girdi. Ceketini çıkarmış, gömleğinin kollarını sıvamıştı. Nikolay'ın sessiz sorusuna ince sesiyle karşılık verdi:

"Yüzündeki yara derin değil. Gelgelelim kafatasında bir çatlak var. Ama o da ağır değil. Delikanlı sağlam yapılı. Bununla beraber çok kan yitirmiş. Hastaneye yollayacağız onu."

"Neden? Burada kalsın!" diye haykırdı Nikolay.

"Bugün kalabilir, yarın da kalsa olur ama ondan sonra benim için kolay olmaz. Hasta ziyaretleri yapacak zamanım yok. Mezarlıktaki olaylar konusunda bir bildiri hazırlayacak mısın?"

Nikolay:

"Elbette!" dedi.

Ana sessizce kalktı, mutfağa doğru gitti. Nikolay onu durdurdu:

"Nereye Nilovna? Sofia tek başına becerebilir."

Ana titreyerek ona baktı, tuhaf bir gülümsemeyle:

"Kana bulanmışım!" dedi.

Odasına gidip üstünü değiştirdi. Çevresindeki insanların ne denli serinkanlı olduklarını, korkunç bir duruma ne çabuk hâkim olabildiklerini düşünüyordu. Kendine geldi, yüreğindeki korkuyu sildi. Yaralının bulunduğu odaya döndüğünde, delikanlının üstüne eğilmiş olan Sofia şöyle diyordu:

"Saçma laflar ediyorsunuz, arkadaş."

İvan zayıf bir sesle karşılık verdi:

"Ama sizi rahatsız edeceğim!"

"Susarsanız daha iyi etmiş olursunuz."

Ana Sofia'nın arkasında durdu, elini genç kadının omuzuna koydu, gülümseyerek yaralının solgun yüzüne baktı. Arabada nasıl sayıkladığını, ihtiyatsız sözlerinin kendisini ne kadar korkuttuğunu anlattı. İvan dinliyordu. Nöbetten gözleri parlıyor, dişleri birbirine vuruyordu. Utançla haykırdı:

"Ah, ne budalayım ben!"

Sofia yorganı düzelttikten sonra:

"Hadi, sizi yalnız bırakalım da dinlenin," dedi.

İki kadın yemek odasına geçtiler. Nikolay ve doktorla uzun uzun olaylar üzerine konuştular. Geçen olaydan, uzak bir geçmişte olup bitmiş bir şeymiş gibi söz ediyorlar, geleceğe sükûnetle bakıyorlar, ertesi günün yapılacak işlerini tartışıyorlardı. Gerçi yüzleri yorgundu yorgun olmasına ama düşünceleri canlıydı. Yapacağı işten söz eden kim olursa olsun, kendisinden hoşnutsuzluğunu gizlemiyordu. Doktor, sandalyenin üzerinde sinirli sinirli kımıldıyor, ince sesini kalınlaştırmaya uğraşarak şöyle diyordu:

"Propaganda, propaganda! Artık propaganda yetmiyor, emekçi gençlik haklı! Daha geniş bir alanda eylem yapmak gerek, işçiler haklı diyorum size..."

Nikolay keyifsiz bir tavırla karşılık verdi:

"O kadar kitap yokluğundan yakınılıyor, biz hâlâ doğru dürüst bir basımevi kuramıyoruz. Liudmila bitkin durumda. Kendisine yardımcılar bulamazsak hasta olacak."

Sofia sordu:

"Peki ya Vesovşikov?"

"O, şehirde oturamaz. Ancak yeni basımevinde çalışmaya başlayacak. Ama daha bir kişi eksik."

Ana usulca:

"Ben yapamaz mıyım?" diye önerdi.

Üçü de Ana'ya baktılar ve birkaç saniye konuşmadılar.

"İyi fikir!" dedi Sofia:

Nikolay kesin bir sesle:

"Hayır, o iş sizin için çok ağır Nilovna," dedi. "Şehir dışında yaşamak zorunda kalacaksınız, Pavel'i göremeyeceksiniz, hem zaten..."

Pelageya içini çekerek haykırdı:

"Pavel için büyük bir eksiklik değil bu. Benim için de ziyaretler çok üzücü, yüreğim kanıyor. Hiçbir şey hakkında konuşturmuyorlar. Oğlumun karşısında alık alık duruyorum. Hiç! Fazla bir söz söylersiniz diye gözlerini dudaklarınızdan ayırmıyorlar…"

Son günlerin olaylarından bitkin düşmüştü. Şehirden uzak yaşama fırsatı çıkınca, kaçırmamak için dört elle sarılıyordu şimdi.

Fakat Nikolay, konuşmanın akışını değiştirdi.

"Ne düşünüyorsun?" diye sordu doktora.

Doktor başını kaldırdı, somurtarak:

"Sayıca azız, onu düşünüyorum," dedi. "Mutlaka daha fazla enerjiyle çalışmak gerek... Hem, Pavel'le Andrey'i kaçmaları için kandırmalıyız. İkisi de, hiçbir şey yapmadan oturmak için fazla değerli elemanlar..."

Nikolay kaşlarını çattı, Ana'ya kaçamak bir bakış fırlatarak kuşkuyla başını salladı. Önünde serbestçe oğlundan söz edemediklerini anlayıp odasına çekildi. Arzusuna hiç aldırmadıkları için onlara karşı hafif bir hınç duyuyordu.

Yatağa girdi ama gözlerini yummadı. Mırıltı halinde kulağına erişen sesleri dinleyerek kaygılarına kaptırdı kendini. Anlaması zor, üzüntülü ve felaketlere gebe bir gün geçirmişti. Ama bunu düşünmek hoşuna gitmiyordu. Aklı karanlık izlenimlerden sıyrılıp Pavel'e yöneldi. Onu hem serbest görmek istiyor, hem de bundan korkuyordu. Çevresinde bir gerginlik vardı; ağır çatışmaların yakın olduğunu seziyordu. Halkın sessizce baş eğmesi yerine daha fazla gerginlik ve öfke egemen olmaya başlamıştı. Sert eleştiriler duyuluyordu. Her bildiri ateşli tartışmalara yol açıyordu. Şehirde her tutuklama, devrimcilerin açıklamalarını yorumlayan çekingen, ürkek, kimi zaman da olumlu yankılar yaratıyordu. Pelageya, eskiden kendisini ürküten sözcükleri gittikçe daha sık işitiyordu basit insanların ağzından. Uyuklayan düşünce yavaş yavaş uyanıyor, günlük olaylara karşı geleneksel tavırlar değişiyordu. Bütün bunları Pelageya dostlarından daha iyi görüyordu, çünkü yaşamın çirkin yüzünü onlardan daha iyi tanırdı. Şimdi bu yüzden farklı düşüncelerin ve gergin bir ruh halinin daha fazla belirdiğini görünce hem seviniyor, hem de korkuyordu. Seviniyordu, çünkü bunu oğlunun eseri sayıyordu; korkuyordu, çünkü oğlunun hapisten çıktığı zaman arkadaşlarının başına geçip en tehlikeli noktaya koşacağını ve öleceğini biliyordu.

Oğlunun görüntüsü kimi zaman bir efsane kahramanı boyutlarına ulaşıyordu gözünde. İşittiği bütün mert, yürekli sözleri, cesaret ve aydınlık adına bütün bildiklerini, sevdiği bütün insanları, oğlunda birleştiriyordu. O zaman coşuyor, ona karşı hayranlık ve gurur duyuyor, duygulanıyor ve umutlara kapılarak:

"Her şey yoluna girecek, her şey!" diye düşünüyordu.

İçindeki ana sevgisi tutuşur, onu bağırtacak ölçüde yüreğini sıkıştırır ve insanlığa karşı duyduğu sevginin büyümesini engeller, onu yok ederdi bazen de. Bu yüce duygunun yerinde yalnızca ezik, kaygılı bir düşünce kalırdı:

"Mahvolacak... Ölecek!.."

XIV

Öğle üzeri hapishane kaleminde, Pavel'in karşısında oturuyor, buğulu gözleriyle oğlunun sakallı yüzünü inceliyor, parmakları arasında sıkı sıkı tuttuğu mektubu ona verebileceği anı kolluyordu. Pavel:

"Sağlığım iyi, buradaki arkadaşların sağlığı da yerinde," dedi hafif bir sesle. "Ya sen nasılsın?"

"İyiyim... Yegor öldü!"

Pavel:

"Ya, öyle mi?" dedi ve başını yere eğdi.

Ana, sürdürdü:

"Cenaze töreninde polisle kavga çıktı, bir kişi tutuklandı."

Hapishanenin müdür yardımcısı yerinden fırladı, ince dudaklarını şapırdatarak homurdandı:

"Yasak efendim, yasak, bir türlü anlatamıyoruz. Siyaset konuşmak yasak!.."

Ana da kalktı, anlamamış gibi davrandı, şaşaladı:

"Siyaset konuşmuyordum ki! Çatışmayı anlatıyordum. Gerçekten kavga oldu. Hem de birisinin başı yarıldı..."

"Fark etmez. Susmanızı rica ediyorum. Yani yalnızca kendinizle ilgili şeyleri, ailenizi, evinizi ilgilendiren şeyleri konuşabilirsiniz!"

İşin içinden kendisinin de çıkamayacağını sezdiğinden, masaya oturdu, önündeki belgeyi düzelterek yavaş sesle, mahzun mahzun:

"Ben sorumluyum, ya!" diye sözlerine ekledi.

Ana adama bir göz attı, mektubu Pavel'in eline sıkıştırdı, rahat bir soluk aldı:

"Neyi konuşmamızı istediği anlaşılmıyor ki..."

Pavel gülümsedi:

"Ben de anlamıyorum!"

Memur ters ters:

"Öyleyse ziyaretin gereği yok," dedi. "Hem anlatacak şeyiniz yok, hem de gelip milleti rahatsız ediyorsunuz…"

Ana kısa bir sessizlikten sonra:

"Duruşma yakın mı?" diye sordu.

"Geçenlerde savcı geldi, dedi ki, yakında..."

İkisi için de yararsız, önemsiz laflar ettiler. Ana, Pavel'in kendisine tatlı ve sevecen gözlerle baktığını görüyordu.

Oğlu hiç değişmemişti. Hep sakin duruyordu. Yalnız, sakalı uzamıştı, bu yüzden daha yaşlı görünüyordu, elleri de daha beyazdı. Ana oğlunu sevindirmek, Vesovşikov'dan söz etmek istedi. İlginç olmayan bir şey anlatıyormuş gibi aynı ses tonuyla sürdürdü:

"Vaftiz evladını gördüm..."

Pavel anlamamıştı. Vesovşikov'un çopur yüzünü hatırlamak için parmağıyla yüzünde benekler yaptı.

"İyidir. Sağlam ve uyanık bir oğlan. Yakında işe girecek."

Pavel anladı. Gözleri sevinçle parladı, başını salladı:

"İşte bu iyi," diye karşılık verdi.

Ana:

"İşte böyle!" dedi.

Kendinden memnundu. Oğlunun sevinci kendisini de sevindirmişti.

Ayrılırken, Pavel anasının elini sıkıca kavradı:

"Teşekkür ederim anne!"

Sevinci, Ana'nın başına vurmuştu içki gibi. Oğlunun yüreğini kendi yüreğine bu denli yakın bulmanın verdiği sevinçti bu. Ona sözcüklerle karşılık vermek gücünü bulamadı, ancak sessizce elini sıktı.

Eve dönünce, Sandrin'i orada buldu. Genç kız, hapishaneyi ziyaret günlerinde gelmeyi alışkanlık edinmişti. Pavel üzerine hiç soru sormazdı. Eğer Ana kendiliğinden bu konuyu açmazsa, Sandrin durumu onun gözlerinden anlamakla yetinirdi. Ama bu kez, tasalı bir soruyla karşıladı Pelageya'yı:

"E, ne yapıyor?"

"İyidir."

"Mektubu verdiniz mi?"

"Elbette! Öyle ustalıkla davrandım ki…"

"Okudu mu?"

"Nerede okuyabilir ki?.."

"Sahi unutuyordum! Bir hafta daha bekleyelim. Bir hafta daha! Kabul edecek mi dersiniz?"

"Bilmem... Eğer risk yoksa niye etmesin?"

Sandrin başını salladı, sonra soğuk bir sesle sordu:

"Yaralıya ne verebiliriz, haberiniz var mı? Yemek istiyor da."

"Her şey, her şeyden verebiliriz. Hemen şimdi..."

Mutfağa girdi. Sandrin ağır adımlarla arkasından gitti.

"Yardım edeyim mi?"

"Teşekkür ederim, gereği yok."

Ana ocağın üstüne eğildi, bir tencere aldı.

Genç kız alçak sesle:

"Durun," dedi.

Yüzü solmuştu. Gözlerinde hüzün okunuyordu. Titrek dudaklarından şu sözler döküldü:

"Sizden şunu isteyecektim ki... Biliyorum, kabul etmeyecek. Kandırın onu! Davamız için kendisine gerek duyduğumuzu, ondan vazgeçemeyeceğimizi, hastalanmasından korktuğumu anlatın ona. Görüyorsunuz, duruşma günü hâlâ saptanmadı..."

Güçlükle konuşuyordu. Harcadığı çaba ona gerginlik veriyordu. Sesi kesik kesik çıkmaktaydı. Yorgun göz kapakları düşüyordu. Dudaklarını ısırdı, parmaklarının eklemlerini çıtırdattı.

Sandrin'in bu coşkulu ruh hali, Ana'yı allak bullak etti. Karamsarlık içinde genç kızı kucakladı, usulca:

"Yavrum," dedi. "Hiç kimseyi dinlemez o, hiç kimseyi! Bildiğini yapar."

İkisi de birbirine sarılmış durumda sessiz durdular. Nihayet Sandrin yavaşçacık sıyrıldı.

"Doğru, haklısınız," dedi. "Saçma laflar ediyorum. Sinirlerim bozuk da..."

Ve birden yatıştı.

"Yaralıya yemek verelim," dedi.

İvan'ın başucunda oturdu, sevecenlikle sordu:

"Başınız çok mu ağrıyor?"

"Hayır, çok değil. Ama kafamın içi karmakarışık. Ve güçsüz hissediyorum kendimi."

İvan utangaç bir tavırla yorganı çenesine dek çekti. Gözlerini ışıktan kamaşmış gibi kırpıştırdı. Sandrin, İvan'ın, karşısında yemekten utandığını fark ederek odadan çıktı.

İvan yatağın içinde oturdu, gözleriyle kızı izledi, gözünü kırparak:

"Güzel kız!" dedi.

Gözleri duru ve neşeliydi. Ufak, sık dişleri vardı. Sesi henüz adamakıllı kalınlaşmış değildi.

"Kaç yaşındasınız?" diye sordu Ana.

"On yedi yaşındayım."

"Ana babanız nerede?"

"Köyde. Ben yedi yıldır buradayım. Okulu bitirince geldim. Ya siz, sizin adınız ne, arkadaş?"

Kendisini böyle çağırmaları Ana'nın her zaman hoşuna giderdi. Gülümseyerek sordu:

"Adımı niçin öğrenmek istiyorsunuz?"

Bir an sustuktan sonra, delikanlı utangaç bir tavırla açıkladı.

"Bizim grupta bir öğrenci vardı, yani bizimle birlikte okuyan biri, işçi Pavel Vlasov'un anasından söz etmişti bize... Hani 1 Mayıs gösterisinde..."

Ana başını salladı, kulak kabarttı.

"İlk bayrak açan Pavel Vlasov olmuş."

Gururla söylüyordu bunu ve bu gurur Ana'nın yüreğinde de yankılandı.

"Ben orada değildim. O sırada biz de bir gösteri yapmayı düşünüyorduk. Ama yürümedi. Henüz yeterince kalabalık değildik o zaman. Ama bu yıl, artık yapabiliriz!.. Görürsünüz!.."

Coşkunluktan dili dolanıyor, geleceğin olaylarına daha şimdiden seviniyordu. Kaşığını sallayarak sürdürdü:

"Ne diyordum?.. İşte Vlasov'un anası o günden sonra Partiye girmiş. Şaşılacak bir kadın, diyorlar!"

Ana'nın ağzı kulaklarına vardı. Delikanlının coşkun övgülerinden hoşlanıyordu. "İşte o Ana benim!" diyecekti ki, kendini tuttu ve üzgün, biraz da alaycı bir bakışla:

"Ah koca budala!" dedi kendi kendine. Sonra delikanlıya doğru eğilerek coşkunluk içinde:

"Hadi, biraz daha yiyin!" dedi. "Davamızın yararına çabuk iyileşmeye bakın."

Kapı açıldı, sonbaharın nemli soğuğu içeri daldı. Arkasından Sofia girdi. Neşeliydi, yanakları al aldı.

"Sivil polisler peşimde. Taliplileri zengin bir kızın ardında nasıl dolaşırlarsa öyle, inanın! Buradan gitmem gerekiyor... Ey, İvan, iyi misin? Pavel ne diyor, Nilovna? Sandrin burada mı?"

Karşılığını beklemeden soruları art arda sıralıyor ve sigarasını yakıyordu, okşayıcı bakışlarını bir Ana'nın, bir delikanlının üzerinde gezdiriyordu. Pelageya için için gülümseyerek şöyle düşündü:

"Galiba ben de önemli bir kişi olmaya başlıyorum artık."

Ve yeniden İvan'a doğru eğildi.

"Çabuk iyileşin, evlat!" dedi.

Yemek odasına gitti. Sofia, Sandrin'e habire anlatıyordu:

"Kızcağız üç yüz nüsha hazırlamış! Böyle devam ederse ölür. Kahramanlık bu yaptığı! Gerçekten de Sandrin, böyle insanlarla birlikte yaşamak, onların arkadaşı olmak, onlarla çalışmak, büyük mutluluk..."

Genç kız:

"Evet!" diye karşılık verdi.

O akşam Sofia, Ana'ya dedi ki:

"Nilovna, yeniden bir köy ziyareti yapmanız gerekecek."

"Pekâlâ, olur. Ne zaman?"

"İki üç gün sonra. Mümkün mü?"

"Olur."

Nikolay:

"Yaya gitmeyin," dedi. "Posta arabası kiralayın ve başka bir yoldan gidin lütfen. Nikolskoye yönünden."

"Yol çok uzar," dedi Ana. "Sonra, arabayla pahalıya mal olur."

Nikolay devam etti:

"Aslında bana sorarsanız ben bu yolculuğu onaylamıyorum, yöre karışıklık içinde. Tutuklamalar yapılmış, özellikle bir öğretmen yakalanmış. Daha ihtiyatlı davranmak gerekir. Biraz beklersek iyi olur..."

Sofia parmaklarıyla masayı tıkırdatarak karşı çıktı:

"Matbaa dağıtımı kesintisiz sürmeli."

Birdenbire sordu:

"Oraya gitmekten korkmazsınız ya, Nilovna?"

Ana gücendi bu söze.

"Ne zaman gördünüz korktuğumu? İlk seferinde bile korkmadım ben. Ve şimdi birdenbire..."

Sözünü bitirmedi, başını eğdi. "Korkuyor musun?", "İşine gelir mi?", "Şu işi yapabilir misin?"… Boyuna bu tür sorular sorarlardı ve her seferinde bir rica havası sezilirdi bu sorularda. Kendisini bir kıyıya itiyorlarmış, kendisine karşı farklı davranıyorlarmış gibi gelirdi bazen. İçini çekerek sürdürdü:

"Korkup korkmadığımı sormanın ne gereği var şimdi? Kendi aranızda bunu soruyor musunuz birbirinize?"

Nikolay gözlüklerini hızla çıkardı, yeniden taktı, durağan gözlerini ablasına dikti. Sıkıntılı bir sessizlik oldu. Pelageya rahatsız oldu, ne yapacağını bilmeden ayağa kalktı. Bir şey söylemek istiyordu. Sofia elini tuttu, alçak sesle:

"Kusura bakmayın, bir daha yapmam!" dedi.

Bu söz Ana'yı güldürdü. Biraz sonra üçü birden, işi başından aşkın insanların telaşıyla yolculuğun ayrıntıları üzerinde konuşmaya dalmışlardı tam bir dostluk havası içinde.

XV

Şafak sökerken, Ana, güz yağmuruyla çamur deryasına dönen yolun üzerinde sarsıla sarsıla ilerliyordu. Nemli bir yel esiyor, ortalığa çamurlar sıçrıyordu. Arabacı Pelageya'ya doğru dönerek burnundan gelen bir sesle sızlanıyordu:

"Öyleyse dedim, kardeşime diyorum, öyleyse dedim paylaşalım. Ve başladık paylaşmaya..."

Birden sol taraftaki ata patlattı kamçıyı, öfkeli bir sesle bağırdı:

"Deeeh! Yürrü taş arabası!"

Semiz güz kargaları sürülmüş topraklarda yürüyor, ıslık çalarak saldıran, tüylerini birbirine geçiren soğuk rüzgâra yanlarını dönüyor, sendeliyor, sonunda kuvvete boyun eğerek havalanıyor, başka bir yerde dinlenmeye gidiyorlardı.

Arabacı hâlâ anlatıyordu:

"İşte o zaman dolandırdı beni. Gördüm ki yapılacak hiçbir şey kalmamıştı."

Ana bu sözleri rüyadaymış gibi işitiyordu. Şu son yıllarda başından geçen olaylar dizisi belleğinde geçit yapıyordu şimdi. Önceleri, yaşam kendisinin dışında geçiyor sanırdı, uzak bir şey gibi gelirdi. Yaşamı kim oluşturmuş, niçin oluşturmuş, bunları düşünmezdi. Oysa şimdi, gözleri önünde, kendisinin de katkıda bulunduğu bir sürü şey olup bitiyordu ve olup bitenler içinden çıkılmaz bir duygu uyandırıyordu onda. İnanası gelmiyordu ama bir tür memnuniyet de duyuyordu; hem şaşkındı, hem de durgun bir hüzün içindeydi...

Çevresinde görünen her şey ağır bir devinim içerisinde sallanıp duruyordu sanki. Gökte kurşuni bulutlar birbirini kovalıyor, yolun iki yanında ıslak ağaçlar geriye doğru kaçıyor, tarlalar döne döne açılıyor, tepeler dikiliyor, sonra gözden yitip gidiyordu.

Arabacının burnundan gelen sesi, beygirlerin çıngırakları ve rüzgârın nemli ıslığı birbirine karışıyor, tekdüze bir akım halinde kırların üstüne yayılıyordu.

Arabacı oturduğu yerde sallanarak anlatmaya devam ediyordu:

"Zengine cennet bile dar gelir. Gözü doymaz ki... Bu böyledir! Kardeşim benden para sızdırmaya başladı. Resmî makamlarla arası iyi."

Posta konağına varınca atları çözdü:

"Bana bir mangır verir misin, bir tek atayım?" dedi Ana'ya.

Sesi pek mutlu değildi ama Pelageya beş kapik verdi. Adam paraları avucunda şakırdattı, aynı tonla hesap verdi:

"Üçü votkaya, ikisi ekmeğe..."

Öğleden sonra Pelageya buz kesilmiş, yorgun argın, Nikolskoye kasabasına vardı, konak yeri olan hana girdi, çay istedi, ağır valizini kerevetin altına soktuktan sonra pencerenin yanına oturdu. Çiğnenmiş kuru otlarla kaplı ufak bir alan, koyu kurşuni renkte hükümet konağı ve binanın eğrilmiş damı görünüyordu camdan. Peronda, yalnızca bir bluz giymiş, dazlak kafalı, uzun sakallı bir köylü piposunu tüttürüyordu. Otların arasında bir domuz dolaşıyordu. Koyu bulut yığınları birbiri üzerine yuvarlanarak geçip gidiyordu. Hava kapalı, durgun ve sıkıntılıydı. Yaşam sanki soluğunu tutup saklamıştı.

Ansızın bir kazak çavuşu dörtnala alana vardı, al atını hükümet konağının önünde durdurdu. Kırbacını sallayarak bir şeyler bağırdı pipolu köylüye. Sesi hana kadar geliyordu, ne var ki Ana sözlerini işitemedi. Köylü kalktı, kolunu uzatıp ufku gösterdi. Çavuş yere atladı, sendeledi, yuları adama fırlattı, merdivene tutunarak hantal adımlarla basamaklardan çıktı, binaya girdi.

Tekrar sessizleşti ortalık. At iki kez yumuşak toprağı nalıyla eşeledi. Pelageya'nın bulunduğu odaya bir küçük kız girdi, sarışın kısa saçları ensesi üzerinde örülmüştü; yuvarlak bir yüzü, okşayıcı bakışları vardı. Dudaklarını ısırıyordu. Kenarları aşınmış, yüklü bir tepsi taşıyordu. Birkaç kez başını sallayarak selamladı.

Ana dostça:

"Günaydın becerikli küçük!" dedi.

"Günaydın!"

Küçük kız bardak ve tabakları masanın üzerine dizdi ve birdenbire coşkunlukla:

"Bir eşkıya yakalamışlar, şimdi buraya getireceklermiş!" diye haber verdi.

"Ne eşkıyası?"

"Bilmiyorum..."

"Peki, ne yapmış bu eşkıya?"

Küçük kız:

"Bilmiyorum," diye yineledi. "Sadece yakalandığını işittim. Emniyet görevlisi, komiseri çağırmaya koştu."

Ana pencereden baktı, yaklaşan köylüler gördü. Kimileri ağır ağır yürüyor, kimileri de koyun postundan ceketlerini telaşla ilikleyerek ilerliyorlardı. Peronun önünde durdular, sola baktılar.

Küçük kız sokağa bir göz attı, çarçabuk dışarı çıkıp kapıyı çarptı. Ana titredi, kerevetin altında duran çantasını elverdiğince geriye itti, şalını başına atıp kapıya doğru koştu. İçinde anlaşılmaz bir koşma isteği baş göstermişti birden...

Hanın kapısında, sanki bir darbe yedi göğsüne, soluğu kesildi, bacakları uyuştu. Ribin alanın ortasında ilerliyordu. Elleri arkasında bağlıydı. İki yanından iki muhafız yürüyor, ellerindeki sopayı yere vurarak yürüyüş temposunu ayarlıyorlardı. Hükümet konağının önünde sessiz bir kalabalık bekleşiyordu.

Ana şaşkına dönmüştü. Gözlerini Ribin'den ayıramıyordu. Ribin konuşuyordu. Ana işitiyordu onun sesini. Ama sözleri, titreyen yüreğinin karanlık boşluğunda yankılanmaksızın uçup gidiyordu.

Pelageya kendine geldi, soluk alabildi. Peronun yanında ayakta duran sarışın sakallı bir köylü gözlerini ayırmadan Ana'ya bakıyordu. Ana öksürdü, korkudan titreyen ellerini boynunda gezdirdi, güçlükle sorabildi:

"Ne var, ne oluyor?"

Köylü:

"Olanı görüyorsunuz işte, baksanıza!" diye karşılık verdi ve yüzünü öte yana çevirdi.

Başka bir mujik yaklaştı, adamın yanında durdu.

Muhafızlar gittikçe çoğalan ama sessizliğini koruyan kalabalığın önünde durdular. Birden Ribin'in gür sesi işitildi:

"Millet! Biz köylülerin yaşantısına ilişkin gerçeklerden söz eden o basılmış kâğıtları işittiniz mi hiç? İşte bana o kâğıtlar yüzünden zulmediyorlar... Onları ben dağıttım köylülere!"

Ribin'in çevresindeki halka daraldı. Sesi serinkanlı ve ölçülüydü. Ana da yatıştı. Bir köylü, sarışın sakallı, mavi gözlü adamı dirseğiyle dürttü, usulca:

"İşittin ya?" diye sordu.

Adam karşılık vermedi, başını kaldırıp yeniden Ana'ya baktı. İkinci köylü de baktı yabancı kadına. Birincisinden daha gençti. Yüzü zayıftı, siyah seyrek bir sakalla ve çillerle kaplıydı. Sonra ikisi birden perondan çekildiler. Ana:

"Korkuyorlar!" diye düşündü.

Dikkati daha da arttı. Merdivenin üstünde Ribin'in kararmış, şişmiş yüzünü açık seçik görüyor, ateşli bakışlarını fark ediyordu. Onun da kendisini görebilmesi için ayakuçlarına basarak başını uzattı.

Kalabalık, çekingen ve kuşkulu gözlerle Ribin'i seyrediyordu. Kimse ağzını açmıyordu. Yalnız en arkadaki saflarda kısık bir mırıltı işitiliyordu.

Ribin güçlü bir sesle:

"Köylüler!" dedi. "O kâğıtlarda yazılanlara inanın. Onlar yüzünden öldüreceklerdir belki beni. Dövdüler, işkence ettiler. Onları kimden aldığımı zorla söyletmek istiyorlardı bana. Yine dövecekler. Her şeye göğüs gereceğim. Çünkü o kâğıtlarda gerçekler yazılıdır, gerçek ise, ekmekten daha gereklidir bizler için. İşte bu kadar!"

İki köylüden biri alçak sesle:

"Bunları niye anlatıyor?" diye sordu.

Mavi gözlüsü karşılık verdi:

"Artık önemi yok ki. İnsan iki kez ölmez ama bir kere ölecektir nasılsa."

Herkes sessiz sedasız duruyor, yan yan bakıyordu. Hepsi de görünmez ama ağır bir yükün altında eziliyormuş gibiydi.

Çavuş, peronun başında göründü. Sendeliyordu. Sarhoş sesiyle:

"Kim konuşuyor?" diye avaz avaz bağırdı.

Ansızın merdivenlerden teker teker inip Ribin'i saçlarından yakaladı, başını çekti, sonra itti ve bağırdı:

"Sen misin konuşan, it oğlu it, sen misin?"

Kalabalık dalgalandı. Ana, güçsüzlük ve kaygı içinde başını eğdi. Ribin'in sesi yeniden yükseldi:

"İşte, görüyorsunuz ya, dostlar? Görün yaptıklarını..."

"Sus!"

Çavuşun yumruğu Ribin'in kulağında patladı. Ribin sendeledi, omuzlarını silkti.

"İnsanın ellerini bağlıyorlar, sonra istedikleri gibi işkence ediyorlar…"

"Muhafızlar, götürün şunu! Siz de dağılın bakalım!"

Çavuş, Ribin'in karşısına geçti, yumruklarını suratına, göğsüne, karnına indirmeye başladı. Kalabalıktan biri:

"Dövme!" diye bağırdı. Başka bir ses ekledi:

"Niye dövüyorsun adamı?"

Mavi gözlü köylü başını salladı:

"Gidelim!" dedi.

Ağır ağır yaklaştılar. Ana sevgiyle izledi onları. Rahat bir soluk aldı. Çavuş yeniden peronun başına çıktı, yumruğunu sallayarak avazı çıktığınca bağırdı.

"Onu buraya getirin diyorum size!"

Kalabalığın arasından güçlü bir ses yükseldi:

"Olmaz! Bırakmamalıyız, çocuklar! Eğer adamı içeri alırlarsa dayaktan öldürürler. Sonra da onu bizim öldürdüğümüzü söylerler. Binaya sokmalarına izin vermeyin."

Ribin:

"Köylüler!" diye haykırdı. "Görmüyor musunuz nasıl yaşadığınızı? Soyulduğunuzu, aldatıldığınızı, kanınızın emildiğini gör-

müyor musunuz? Her şey size dayanıyor, yeryüzünde başlıca güç sizsiniz. Haklarınız ne peki? Tek hakkınız açlıktan gebermek!.."

Köylüler birden haykırmaya başladı:

"Doğru söylüyor!"

"Komiseri çağırın! Komiser nerede?"

"Çavuş çağırmaya gitti..."

"Ama körkütük sarhoş o!.."

"Resmî görevlileri çağırmak bizim işimiz değil..."

Gürültü gittikçe artıyordu.

"Konuş! Seni dövmelerine göz yummayız!"

"Ellerini çözün..."

"Dikkat edin, yanlış bir iş olmasın bu yaptığınız?"

Ribin'in ölçülü sesi gürültüyü bastırdı:

"Ellerim acıyor. Kaçmayacağım, çocuklar. İçimdeki gerçekten saklanacak değilim ya..."

Birkaç kişi yavaş yavaş kalabalıktan ayrıldı, alçak sesle konuşa konuşa, başlarını sallayarak uzaklaştılar. Ama kalabalığa durmadan yeni katılımlar oluyor, eski püskü giysilerini alelacele üzerlerine atıvermiş insanlar heyecanla koşup geliyor, Ribin'in çevresinde köpüren sular gibi kaynaşıyorlardı.

Ribin ellerini havaya kaldırmış sallıyor ve bağırıyordu:

"Sağ olun iyi insanlar, sağ olun! Birbirimizin ellerini işte böyle biz kendimiz çözmeliyiz! Biz yapmasak kim yardım eder bizlere?"

Sakalını sildi, kana bulanan elini yeniden kaldırdı:

"Bakın kanıma: Gerçek uğruna akıyor bu kan!"

Ana basamakları indi ama kalabalığın arasında sıkıştığı yerden göremedi Ribin'i, yeniden yukarı çıktı basamaklardan. Göğsünde bir sıcaklık duyuyordu. Yüreği sevinçten küt küt çarpıyordu.

"Köylüler! Arayın o üzeri basılı kâğıtları, okuyun. Memurlarla papazlar bize gerçeği öğretmeye çalışanların imansız asiler olduklarını söylerlerse inanmayın. Gerçek yuvalanacak yer arıyor halkın içinde. Ateştir o. Gerçeğe katlanamayanlar yanacaklar o

ateşte. Gerçek, sizin için en iyi dost, onlar için baş düşman! Onun için gizliyorlar gerçeği."

Yeniden bağrışmalar işitildi:

"Dinleyin, Hristiyanlar..."

"Hey, kardeş, kendini mahvedeceksin..."

"Seni kim ele verdi?"

Muhafızlardan biri:

"Papaz!" diye karşılık verdi.

İki köylü okkalı bir küfür savurdular.

Bir uyarı işitildi:

"Dikkat, çocuklar!"

XVI

Kırsal bölge komiseri ilerlemekteydi. Uzun boylu, güçlü kuvvetli, yuvarlak suratlı bir adamdı. Kasketini kulağının üzerine eğmişti. Bir bıyığı yere, bir bıyığı havaya dönüktü. Cansız, alık bir gülümsemeyle biçimsizleşen suratı büsbütün acayip duruyordu. Sol eliyle kılıcını tutuyor, sağ elini havada sallıyordu. Kendinden emin, hantal adımları duyuluyordu. Kalabalık yarıldı önünde. Yüzlerde karamsar, üzgün bir hava belirdi. Gürültü hafifledi, yerin dibine batmış gibi dindi. Ana, alnının derisinin titrediğini, gözlerine doğru bir sıcaklık yükseldiğini duydu. Yeniden kalabalığın arasına karışmak istedi. Öne doğru eğildi, korku içinde bekledi.

Komiser, Ribin'in önünde durdu, yukarıdan aşağı süzdü onu.

"Bu ne böyle?" diye sordu. "Niye elleri bağlı değil bunun? Muhafızlar! Bağlayın şunu!"

Sesi kuvvetli ve açık seçikti, kişiliği yoktu. Muhafızlardan biri:

"Elleri bağlıydı ama halk çözdü!" diye karşılık verdi.

"Efendim?.. Halk mı?.. Ne halkı?"

Komiser, kendisini yarım çember halinde kuşatan halka baktı, aynı duygusuz, tekdüze, ne yükselen, ne alçalan sesle sürdürdü:

"Kimmiş o halk dediğin?"

Kılıcının kabzasıyla mavi gözlü köylünün göğsüne vurdu:

"Halk sen misin, Çumakov? Başka? Sen misin?"

Sağ eliyle başka bir köylünün sakalını çekti.

"Dağılın ulan serseriler! Yoksa sizin... Size kim olduğumu gösteririm!"

Sesinde ve suratında ne kızgınlık, ne de gözdağı havası okunuyordu. Sakin sakin konuşuyor, insanları dövmeye alışkın uzun ve güçlü elleriyle darbeler vurarak ilerliyordu. Onun yaklaştığını görenler geri çekiliyor, başlar öne eğiliyor, yüzler öte yana çevriliyordu. Muhafızlara dönüp:

"Peki, ne bekliyorsunuz daha?" dedi. "Bağlayın şunun ellerini."

Alaycı küfürler savurdu, yeniden Ribin'e bakıp bağırdı:

"Ellerini arkana götür!"

"Ellerimi bağlamalarını istemiyorum!" dedi Ribin. "Kaçacak değilim, kendimi savunmayacağım, bağlamaya ne gerek var ki?"

Komiser ona doğru bir adım attı.

"Ne?" diye sordu.

Ribin sesini yükseltti:

"Halka yeterince eziyet ettiniz, canavarlar! Yakında siz de cezanızı bulacaksınız."

Öylece duran Komiser, Ribin'e bakıyor, bıyıkları titriyordu. Bir adım geriledi, şaşkınlık içinde:

"Vay it oğlu it!" dedi. "Kime söylüyorsun lan?"

Birdenbire sert bir yumruk indirdi Ribin'in suratına.

Ribin komiserin üstüne yürüyerek bağırdı:

"Gerçeği yumruklarla öldüremezsin! Hem beni dövmeye hakkın yok senin, pis köpek!"

Komiser çileden çıktı:

"Senden mi korkacağım? Bana ha!"

Tekrar kolunu kaldırdı vurmak için. Ribin eğildi. Komiser geçti. O hızla az kalsın kendisi yere düşüyordu. Kalabalık arasından biri yüksek sesle güldü. Ribin'in öfkeli sesi yükseldi:

"Bana vurmana göz yumamam, iblis herif!"

Komiser çevresine bakındı. Köylüler sessizce yaklaşmış, saflar halinde bir halka çizmişlerdi çevresinde. Suratlar asıktı. Gözleriyle birisini arayarak:

"Nikita!" diye seslendi. "Hey, Nikita!"

Kalabalık arasından kısa boylu, tıknaz bir köylü çıktı. Koyun postundan kısa bir ceket giymişti. Saçları karmakarışıktı. Kocaman kafasını eğerek yere bakıyordu.

Komiser bıyığını burarak:

"Nikita," dedi. "Patlat şunun kulaktozuna bir tane!"

Köylü bir adım ilerledi, Ribin'in önünde durdu, başını kaldırdı. Ribin'in gerçek dolu şu sözleri yıldırım gibi indi köylünün beynine.

"İşte, kardeşler, görün bakın, bu yabaniler sizleri kendi ellerinizle boğduruyorlar! Bakın, düşünün!"

Mujik, kolunu yavaş yavaş kaldırdı, Ribin'in başına yumuşak bir darbe indirdi. Komiser yaygarayı kopardı:

"Öyle değil, pis herif!"

Kalabalıktan sesler yükseldi:

"Hey Nikita, Tanrı'yı unutma!"

Komiser, mujiği ensesinden tutup itti:

"Vur diyorum sana!" diye bağırdı.

Köylü bir adım yana çekildi, başını eğdi.

"Artık vurmam," diye homurdandı.

"Ne?"

Komiserin yüzü kasıldı, ter ter tepindi, sövüp sayarak Ribin'in üzerine saldırdı. Ribin yediği darbeden sendeledi, kolunu salladı. Komiser ikinci bir saldırıyla onu yere yıktı, üzerine sıçrayarak göğsünü, kaburgalarını, kafasını tekmelemeye başladı.

Düşmanca bir mırıltı yükseldi. Kalabalık dalgalandı, komiserin üstüne yürüdü. Komiser bunun farkına vardı, bir yana zıplayıp kılıcını çekti.

"Ya, öyle mi? Ayaklanıyorsunuz ha? Öyle mi?"

Sesi titredi, keskinleşti, kısıldı. Sesiyle birlikte gücünü de yitirdi, başını omuzları arasına gömdü. Sırtı kamburlaştı. Gözlerini dört bir yana çevirerek geriledi, kaygılı ve bir boğuk bir sesle:

"İyi ya!" diye bağırdı. "Alın onu, ben gidiyorum! Alçaklar, onun bir siyasi suçlu olduğunu biliyor musunuz? Çarımıza karşı savaşıyor, isyana kışkırtıyor, bunu biliyor musunuz? Ve siz onu savunuyorsunuz, ha? İsyancılarsınız yani!"

Ana hiçbir şey düşünemiyor, durgun bakışlarla olan biteni izliyor, sanki karabasan görüyormuş gibi dehşetin ağırlığı altında eziliyordu. Kalabalığın kızgın, kötü niyetli haykırışları kafasının içinde çınlıyordu. Komiserin sesi titriyordu. Fısıltılar dolaşıyordu havada.

"Eğer suçlu ise yargılansın!"

"Onu bağışlayın."

"Doğru ama sanki yasalar yokmuş gibi davranıyorsunuz!"

"Böyle şey olur mu? İnsanları böyle dövmeye başlarlarsa bunun sonu nereye varır?"

Köylüler iki gruba bölünmüştü. Bir bölümü komiserin çevresini almış, bağıra çağıra onu inandırmaya çalışıyordu. Sayıca daha az olan öbürleri yaralının yanında kalıyor, ters ters homurdanıyorlardı. Birkaç kişi Ribin'i ayağa kaldırdılar. Muhafızlar ellerini yeniden bağlamak istediler. Bağıranlar oldu:

"Beklesenize iblisler!"

Mikhail yüzündeki çamuru ve kanı sildi. Sessizce çevresine bakınıyordu. Bakışı Ana'nın üzerinden kayıp geçti. Ana ürperdi, istemeyerek elini salladı. Ribin öte yana döndü. Ama birkaç saniye sonra yine Ana'nın üzerine çevirdi gözlerini. Doğruldu, başını kaldırdı, kanlı yanakları titredi gibi geldi Pelageya'ya:

"Beni tanıdı mı... Acaba?"

Sevinci derin üzüntüsüne karıştı. Başıyla bir işaret yaptı. Fakat çok geçmeden, Ribin'in yanı başında duran mavi gözlü köylünün de kendisine baktığını gördü. Bu bakış, tehlikede olduğunu anlattı ona.

"Ne yapıyorum ben? Beni de yakalayacaklar mutlaka!"

Köylü, bir şeyler söyledi Ribin'e. Ribin başını salladı, kesik ama kararlı bir sesle konuşmaya başladı:

"Zararı yok. Yeryüzünde yalnız değilim ben. Tüm gerçeği hapse tıkamazlar. Nereden geçsem orada beni anımsayacaklardır. İşte bu! Yuva bozuldu, dostlar, arkadaşlar orada değiller artık..."

"Bunları benim için söylüyor!" diye düşündü Ana.

"Ama gün gelecek, kartallar özgürce havalanacak, halk kurtulacak!"

Bir kadın kovayla su getirdi, sızlanarak Ribin'in yüzünü yıkamaya koyuldu. İnce sesi Mikhail'in sözlerine karışıyordu. Ana işitemiyordu bu sözleri. Köylülerden birkaçı komiserin ardından ilerledi. Birisi bağırdı:

"Tutukluyu götürmek için bir araba verin. Kim verecek bakalım?"

Komiser konuştu; sesi değişmişti. Canı sıkılmış gibiydi.

"Ben sana vurabilirim ama sen bana vuramazsın, buna hakkın yok, aptal!"

"Ya! Sen kimsin peki? Tanrı mı?" diye bağırdı Ribin.

Kalabalıktan haykırışlar yükseldi:

"Tartışma arkadaş, hükümetin temsilcisi o..."

"Kızmayın, ne dediğini bilmiyor..."

"Sussana be adam!"

"Seni hemen şehre götürecekler..."

"Şehirde yasalara daha çok saygı vardır!"

Kalabalığın uzlaştırıcı, yalvaran çığlıkları, sızlanmaları birbirine karışıyordu. Hiçbir umut sesi işitilmiyordu bu uğultuda. Muhafızlar Ribin'i koltuklarından tutup peronun basamaklarını tırmandılar, tutukluyla birlikte binanın içine daldılar. Mavi gözlü adam Ana'ya doğru ilerledi, gizli bakışlar fırlattı ona. Ana'nın elleri titremeye başladı. Bir bitkinlik duygusu yüreğini burktu. Bulantı hissetti içinden.

"Gitmemeliyim!" diye düşündü. "Hayır, gitmemeliyim!"

Tırabzana kuvvetle tutunup bekledi.

Hükümet konağının peronunda ayakta duran komiser el kol hareketleri yaparak konuşuyordu. Boğuk, cansız sesinde sitemler birbirini kovalıyordu:

"Aptallar! İt oğlu itler! Aklınız hiçbir boka ermez, bu işe burnunuzu sokuyorsunuz, bir devlet işine! Hayvan herifler! Böyle iyi yürekli olduğum için öpüp başınıza koymalısınız beni! Eğer isteseydim topunuzu zindana attırırdım..."

Yirmi kadar mujik, şapkalarını ellerine almış, dinlemekteydiler. Akşam oluyordu. Bulutlar daha alçaktan uçuyordu. Mavi gözlü köylü Ana'ya yaklaştı, içini çekerek:

"Görüyorsunuz ya neler olup bitiyor bizde," dedi.

Pelageya usulca:

"Evet," diye karşılık verdi.

Adam içten bir tavırla Ana'ya bakarak sordu:

"Siz necisiniz?"

"Köylülerden dantel satın alırım, bez satın alırım."

Köylü, ağır ağır sakalını okşadı, canı sıkılmış gibi karşıki binaya baktı.

"Buralarda öyle şeyler bulunmaz," dedi.

Ana onu gözetleyerek hana dönmek için uygun zamanı bekledi. Köylünün yüzü düşünceliydi, güzeldi. Gözleri hüzünlüydü. Uzun boyluydu. Geniş omuzları vardı. Paramparça bir iş gömleği, temiz bir basma gömlek, köy işi kızılımtırak abadan pantolon giymişti. Çıplak ayaklarında kötü pabuçlar vardı.

Ana nedenini bilmeden rahatladı, içini çekti. Birdenbire, bulanık kafasından daha iyi işleyen bir önseziye kapılıp kendisini de şaşırtan bir soru sordu:

"Geceyi senin evinde geçirmek mümkün mü?"

Aynı zamanda kasları, kemikleri ve tüm vücudu şiddetle kasıldı. Doğruldu, gözlerini köylüye dikti. Zonklayan beyninden karmakarışık düşünceler geçiyordu:

"Nikolay'ın mahvına neden olacağım... Artık Pavel'i göremeyeceğim... Uzun süre göremeyeceğim! Tepeleyecekler beni!"

Mujik gözlerini yere dikti, iş gömleğinin önünü kapattı, ağır ağır konuştu:

"Geceyi geçirmek mi? Olabilir, niye olmasın? Yalnız, evim pek ahım şahım bir yer değil..."

Ana farkında olmayarak:

"Şımarık bir kadın değilim ben!" dedi.

Köylü onu bakışlarıyla inceleyerek:

"Olabilir!" dedi.

Karanlık çökmüştü. Köylünün gözlerinde soğuk bir parıltı vardı. Yüzü çok solgundu, Ana'nın içindeyse uçuruma yuvarlanıyormuş gibi bir duygu vardı. Yavaşça:

"Öyleyse," dedi. "Hemen geliyorum. Sen valizimi alırsın."

"Tamam."

Köylü iş gömleğini tekrar kavuşturdu göğsü üzerinde, alçak sesle:

"İşte yük arabası," dedi.

Hükümet konağının peronunda Ribin göründü. Ellerinden bağlamışlardı. Başı yüzü, kurşuni renkte sargılar yüzünden görünmüyordu. Alacakaranlığın soğuğunda:

"Elveda, iyi insanlar!" diyen sesi işitildi. "Gerçeği arayın ve titreyin onun üzerine, size doğrusunu anlatana inanın, gerçeği savunmak için gücünüzü esirgemeyin!"

Komiser:

"Sus ulan, it!" diye bağırdı. "Muhafız, sür atları, budala!"

"Yitireceğiniz hiçbir şey yok. Yaşantınız nedir ki?"

Araba hareket etti. İki muhafızın arasına oturmuş olan Ribin devam ediyordu:

"Açlıktan ölmeye niçin razı oluyorsunuz? Özgürlük için çalışın, o size ekmek de verir, gerçek de. Elveda, iyi insanlar!.."

Tekerleklerin takırtısı, atların nal şakırtısı, komiserin haykırmaları Ribin'in sözlerini bastırdı.

Köylü, başını sallayarak:

"Bu iş bitti!" dedi.

Sonra Pelageya'ya dönerek ekledi:

"Biraz bekleyin, çabucak gelirim..."

Ana hana döndü, semaverin bulunduğu masanın başına oturdu, bir parça ekmek aldı, üzerine baktı, usulcacık tabağa bıraktı. Aç değildi. Mide boşluğunda bir rahatsızlık duyuyordu yeniden. Onu bitkinleştiren, baş dönmesi veren, bulantı veren bir sıcaklık... Mavi gözlü mujik gözlerinin önüne geliyordu. Eksik kalmış gibi acayip bir surat vardı adamda. Pek güven vermiyordu yüzü. Ana açıktan açığa "beni ele verecek" demek istemiyordu ama kafasında bu düşünce yer etmişti bir kez ve göğsünde ağır bir baskı yapıyordu. "Beni fark etti!" diyordu, "beni fark etti, sezdi, anladı!" Ama bir tepki gösterme gücünü bulamıyordu kendinde, düşüncesi genişlemiyor, üzgün bir bitkinlik içerisinde boğulup gidiyordu.

Pencerenin ardında büzülmüş, çekingen bir sessizlik almıştı gürültünün yerini. Köyde bir tür korku, karamsarlık belirtisiydi bu. Sessizlik, Ana'nın yalnızlık duygusunu da kamçılıyor, ruhunu kül gibi yumuşak ve kurşuni karanlıklara boğuyordu.

Küçük kız içeri girdi, kapının dibinde durdu.

"Size omlet getireyim mi?" diye sordu.

"Hayır, canım istemiyor artık. Bu çığlıklar beni korkuttu."

Küçük kız yaklaştı, heyecanlı ama kısık bir sesle anlatmaya başladı:

"Nasıl vurdu komiser! Ta yakınındaydım, her şeyi gördüm... Adamın bütün dişlerini kırdı, adam kan tükürdü, katı bir kan, hem de simsiyah!.. Gözleri de görünmüyordu artık! Katrancıdır o. Çavuş bizde. Kalkamıyor. Öyle sarhoş ki. Hep şarap istiyor. Diyor ki bunlar çeteymiş, bu sakallısı da elebaşlarıymış, yani şefleri. Üçünü enselemişler ama bir tanesi kaçmış. Bir okul öğretmenini de yakalamışlar, onlarla birlikteymiş, Tanrı'ya inanmıyorlarmış, kiliseleri yağmalamalı diyorlarmış millete. İşte böyle adamlarmış! Buna acıyan köylüler de vardı, sonra başkaları da vardı ki, öldürmeli bunu diyorlardı. Bizim mujiklerde öyle kötü insanlar var ki inanamazsın!.."

Ana, kızın bu tutarsız ve coşkun sözlerini dikkatle dinliyor, kaygılarını dindirmeye, bu korkulu bekleyişi düşünmemeye çalı-

şıyordu. Küçük kız, herhalde kendisini dinleyen birisini bulduğu için sevinçli olacak ki, gittikçe artan bir coşkunlukla, sözcükleri yutarak, sesini alçaltarak, gevezeliğini sürdürüyordu:

"Babam, ürün yok da ondan diyor, ürün olmadı bu sene diyor. İki yıldır toprak ürün vermiyor diyor. Artık dayanamıyorlarmış. Şimdi köylüler bu yüzden böyle bir durumdaymış. Gerçek bir felaket! Toplantılarda bağırıp çağırıyorlar, dövüşüyorlar. Geçen gün, Vasiyukov vergilerini ödememiş de, mallarını haczedip sattılardı, o da belediye başkanının yüzüne bir yumruk indirdi: 'Al işte sana gecikmiş borçlarım!' dedi."

Kapının ardından ağır adım sesleri yükseldi. Ana, kalkmak için masaya dayandı...

Mavi gözlü köylü içeri girdi, kasketini çıkarmadan sordu:

"Nerede çantan?"

Valizi tüy gibi kaldırdı, sarstı.

"Boş mu!" dedi. "Marinka, yolcuyu eve götür."

Ve kimsenin yüzüne bakmadan çıkıp gitti.

Küçük kız:

"Geceyi kasabada mı geçireceksiniz?" diye sordu.

"Evet, dantel arıyorum, dantel satın alırım ben..."

"Bizde dantel yapmazlar. Tinkov'da, Darino'da bulabilirsiniz, burada yok."

"Yarın giderim öyleyse..."

Çayın hesabını ödedi, küçüğe de üç kapik verdi. Kız pek sevindi bu bahşişe, sokağa çıkınca:

"İster misiniz, Darino'ya gidip kadınlara buraya dantel getirmelerini söyleyeyim mi? Oraya gitmenize gerek kalmaz. Ne olsa on iki kilometre yol yürüyecekseniz."

Pelageya kızın yanı başında yürürken:

"Gerek yok, yavrum," dedi.

Soğuk hava Ana'yı ürpertti. Yavaş yavaş bir karar belirmeye başlıyordu kafasında. Henüz bulanık ama umut verici bir karardı bu. İçin için olgunlaşıyordu. Ana durmadan soruyordu kendi kendine:

"Nasıl yapmalı? Düpedüz, açıkça."

Gece nemli ve soğuktu. Pencerelerde ölgün, kızılımsı, donuk ışıklar görünüyordu. Sessizlik içinde hayvanlar tembel tembel böğürüyordu. Kesik haykırışmalar işitiliyordu. Kasabayı hüzünlü bir hava sarıyordu.

"Bu yandan," dedi kız. "Kötü bir ev seçtiniz. Bu köylü pek yoksuldur..."

El yordamıyla kapıyı açtı, sevinçle seslendi:

"Tatyana Ana!"

Ve kaçıp gitti. Karanlığın içinden neşeli sesi çınladı:

"Hoşça kalın!"

XVII

Ana, kapının eşiğinde durdu, elini siper ederek evi gözden geçirdi. Daracık ama temiz bir binaydı. Genç bir kadın sobanın arkasından başını uzattı, sessizce selamladı ve görünmez oldu. Bir köşede, masanın üzerinde bir lamba yanmaktaydı.

Evin erkeği masanın başında oturmuştu. Parmaklarını masanın üzerinde tıpırdatıyordu. Gözlerini Ana'ya dikmişti. Biraz zaman geçtikten sonra:

"Giriniz," dedi. "Tatyana, git Piyotr'u çağır. Çabuk ol!"

Kadın, ziyaretçiye bir göz bile atmadan çabucak çıktı. Pelageya köylünün karşısındaki sıraya ilişti, gözleriyle valizini aradı. Göremedi. Kulübede ağır bir sessizlik vardı. Yalnızca lambanın alevi hafif cızırtılar çıkarıyordu. Köylünün kaygılı, asık suratı pek belirgin görünmüyordu Ana'nın gözüne. Pelageya, birdenbire, kendisini de şaşırtan yüksek bir sesle sordu:

"Peki, valizim nerede benim?"

"Kaybolmamıştır..." diye, omuzlarını silkerek ve dalgın dalgın yanıtladı köylü.

Ve sesini alçaltarak ekledi:

"Az önce küçük kızın yanında çanta boşmuş diye mahsus söyledim, oysa hiç de boş değildi, hatta epey ağırdı!"

"O kadar ağır mı sahi?.. Ne demek istiyorsunuz yani?"

Köylü kalktı, Ana'nın yanına yaklaştı, eğilip alçak sesle sordu:

"O adamı tanır mısınız?"

Ana ürperdi ama güçlü bir sesle:

"Evet!" diye karşılık verdi.

Bu kısa yanıt, Ana'nın içinde bir ışık yaktı sanki ve bu ışık çevresini aydınlattı. Ferahlamış gibi derin bir soluk aldı, sedirin üzerine iyice yerleşti.

Köylü sessizce güldü.

"Yaptığınız işareti gördüm. O da gördü. Kulağına eğilip, orada, peronda duran kadını tanıyor musun?" diye sordum.

Ana heyecanla:

"O ne dedi?" diye sordu.

"O mu? Dedi ki: 'Kalabalığız biz!' Evet, biz kalabalığız dedi, böyle söyledi."

Yine gülümsedi ve Ana'ya bakarak sürdürdü:

"İçinde büyük bir güç taşıyor bu adam!.. Cesur! Dobra dobra 'Ben yaptım!' diyor. Dövüyorlar, gıkını çıkarmıyor..."

Köylünün kararsız, cılız sesi, gürbüz yüzü, içten mavi gözleri, Ana'yı gittikçe rahatlatıyordu. Kaygı ve umutsuzluk siliniyor, içinde Ribin'e karşı derin bir acıma duygusu doğuyordu. Dizginleyemediği ani ve buruk bir öfkeyle haykırdı:

"Haydutlar, canavarlar!"

Ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

Köylü üzgün bir tavırla başını salladı. Ana'nın yanından uzaklaştı.

"Hükümet bu davranışlarıyla çok dost kazanıyor doğrusu!" dedi.

Ve birdenbire Ana'nın yanına dönerek usulca seslendi:

"Bana sorarsanız, valizinizde gazete saklı, öyle değil mi?"

Pelageya yaşlarını sildi, kısaca:

"Evet, ona getirmiştim," dedi.

Köylü kaşlarını çattı, sakalını avucunun içine aldı, sustu, gözleri daldı.

"Bize de gelmişti. Küçük kitaplar da getirmişti. Tanıyoruz o adamı. Arada sırada görürdük."

Biraz durdu, sonra yine konuştu:

"Peki şimdi? Ne yapacaksınız bununla, valizle?"

Ana adamın yüzüne baktı, meydan okurcasına:

"Size bırakacağım!" dedi.

Köylü bu söze hiç şaşırmadı, karşı çıkmadı, yalnızca:

"Bize ha?" diye yineledi.

Başını sallayarak onayladı. Sakalını tutan yumruğu açıldı, parmaklarıyla taradı kıllarını, oturdu.

Ribin'e atılan dayak sahnesi Ana'nın gözleri önünden hiç gitmiyor, tüm düşüncelerini silip götürüyordu. Onun çektiği acıyı, alçalmasını ta içinde duyuyordu. Ve bu acı, tüm öbür duygularına gem vuruyordu. Artık ne valizi düşünebiliyordu, ne de başka bir şeyi. Gözlerinden yaşlar süzüldü. Onları tutmaya uğraşmadı. Ama yüzü kapanıktı ve yeniden ağzını açtığında sesi titremiyordu:

"Talan ediyorlar, eziyorlar, çamurda sürükleyip çiğniyorlar insanı, alçaklar!"

Köylü yavaşça:

"Güçlüdürler, çok güçlüdürler!" diye karşılık verdi.

"Peki, nereden buluyorlar bu gücü? Bizlerden, halktan alıyorlar!"

Ana öfkeli görünüyordu. O aydınlık yüzlü ama anlaşılmaz köylüye sinirleniyordu.

Adam yayvan yayvan:

"Doğru," dedi. "Öyle bir çark ki..."

Başını kapıya doğru uzatıp dikkatle kulak kabarttı, sonra usulca:

"Geliyorlar," dedi.

"Kim geliyor?"

"Bizimkilerdir umarım..."

Karısı içeri girdi. Arkasından bir köylü adımını içeri attı, kasketini bir köşeye fırlattı, hızla ev sahibinin yanına yaklaştı ve sordu:

"Ne diyorsun?"

Öteki, başını olumlu anlamda salladı.

Sobanın yanında duran kadın:

"Stepan," dedi. "Konuğumuzun belki karnı açtır."

Ana:

"Hayır, sağ olun, çok naziksiniz," dedi.

Yeni gelen köylü Ana'ya yaklaştı, kısık bir sesle hızlı hızlı:

"İzninizle tanışalım," dedi. "Adım Rabinin ama herkes Piyotr der bana buralarda. Sizin işlerden birazcık anlarım. Okuma yazma bilirim, deyim yerindeyse aptal sayılmam yani."

Pelageya'nın uzattığı eli tutup sıktı, Stepan'a döndü:

"Bak görüyor musun Stepan? Bizim Bey'in karısı, iyi bir hanımefendi doğrusu! İşte o, der ki, bunlar hep saçma, düş. Dediğine göre, çoluk çocuk, öğrenci takımıymış bu saçmalıklarla halkın huzurunu kaçırmaya gelenler. Evet ama ikisini gördük işte: Demin ağırbaşlı, efendi bir köylüyü tutuklayıp götürdüler, şimdi de işte görüyorsun şu kadını, hiç de çocuk değil, bir bey hanımına da benzemiyor. Kızmayın ama... Siz kimlerden olursunuz?"

Soluk almaksızın hızlı hızlı, tane tane konuşuyordu. Çenesindeki ufak sakal titriyordu. Adam gözlerini kısarak Pelageya'nın yüzünü, dış görünüşünü inceliyordu. Saçları altüst, giysileri yırtık pırtıktı. Sanki az önce birisiyle dövüşmüş, hasmını yere sermiş de, başarının sevincini hâlâ yüreğinde taşıyor gibiydi. Başından beri dolambaçsız, yalın bir dille konuştuğundan ve de coşkunluğundan ötürü, Ana hoşlandı ondan. Sevecen bakışlarla yanıtladı sorusunu. Köylü, Ana'nın elini bir daha tutup kuvvetle salladı ve hafif, kısık kısık gülmeye başladı.

"Görüyorsun ya Stepan, namuslu bir iş bu! Haklı bir dava. Ben söyledim sana, halk kendi kendine harekete geçmeye başlıyor. Bizim Bey'in hanımı sana gerçeği söylemez ki. Çünkü onun çıkarına dokunur. Kendisini sayarım, diyecek yok doğrusu. İyi bir insan, bizim iyiliğimizi ister, yani birazcık iyilik, kendisine zarar vermeyecek ölçüde... Ama halk sağına soluna bakmadan yürümek ister, zarardan çekinmez, ne yana döneceğini bilmez;

her yandan kendisine 'Dur!' diye bağırıyorlar ve bundan başka bir söz işittiği de yok."

Stepan başını sallayarak:

"Belli!" dedi.

Ve hemen ekledi:

"İçi rahat değil. Valizi için..."

Piyotr kurnazca göz kırptı Pelageya'ya, elini sallayarak sürdürdü konuşmasını:

"Siz merak etmeyin, her şey yolunda. Sizin küçük valiz benim evde. Demin sizden söz ettiğinde, mutlaka bu işle ilginiz olduğunu, o adamı tanıdığınızı söylerken, ben de dedim ki: Dikkat et, Stepan, dilini sıkı tutmalısın, bu çok önemli bir iş! Şimdi görülüyor ki siz de, Ana, siz de bizleri yanı başınızda görünce kokuyu aldınız. Namuslu insanlar suratından belli olur, çünkü sokaklarda namuslu adam görmezsiniz pek. Sizin valiz bende..."

Ana'nın yanına oturdu, yalvaran bir bakışla sözlerini sürdürdü:

"Boşaltmak isterseniz size seve seve yardım ederiz! Çok ihtiyacımız vardı kitaba..."

Stepan:

"O hepsini bize bırakmak istiyor!" dedi.

"Çok iyi! Hepsini dağıtacak yer buluruz!"

Ayağa fırladı, gülmeye başladı, yukarı aşağı gezinerek hoşnutça söylendi:

"Şaşılacak bir iş gerçekten de! Oysa basit de. Kitap bir yere sokulur, sonra başka birisine aktarılır. Hiç de fena değil. Gazete de iyi bir şey. İnsanı etkiler, gözlerini açar. 'Beyefendilerin' hiç hoşuna gitmez bu durum. Buradan yedi, sekiz kilometre ötede bir hanımefendinin yanında çalışıyorum. Marangozluk yaparım. İyi bir kadın doğrusu. Her türlü kitap verir bize. Çoğu kez okuruz da, bize fikir verir. Kendisine minnettarız zaten. Ama bu gazetelerden birini gösterdim ona, kızdı biraz. 'Atın bunu, Piyotr' dedi bana. 'Bunları akılsız çocuklar çıkarıyorlar,' dedi. Bunlar üzüntülerinizi artırır, sizi hapse, Sibirya'ya götürür dedi..."

Birdenbire sustu, düşünceye daldı.

"Baksanıza," dedi. "O adam... Sizin akrabanız mı?"

Ana:

"Hayır," dedi. "Birbirimize yabancıyız."

Piyotr sessizce gülmeye başladı, başını salladı. Pek hoşnut görünüyordu. Ama neden hoşnut olduğu pek belli değildi yine de. Pelageya, "yabancı" sözcüğünün Ribin'e uymadığını ve kendisi için de küçük düşürücü olduğunu sezdi:

"Benim ailemden değil," dedi. "Ama çoktandır tanırım onu, öz kardeşim gibi... Ağabeyim gibi sayarım onu."

Gerekli sözcüğü bulamıyordu. Bu durum canını sıktı, hıçkırığını tutamadı. Üzüntülü bir bekleyiş içerisinde sessizlik çöktü. Piyotr başını omuzunun üstüne eğmiş, ayakta duruyordu. Bir şey bekliyor gibiydi. Stepan dirseklerini masaya dayamış, hiç durmadan parmaklarıyla masayı tıkırdatıyordu. Karısı gölgede, sobaya dayamıştı sırtını. Gözlerini kendisinden ayırmadığını seziyordu ve kendisi de arada sırada onun yağız yüzüne bakıyordu. Kadının düz bir burnu, sivri çenesi vardı. Yeşilimsi gözlerinden dikkat ve uyanıklık okunuyordu.

Piyotr yavaşça:

"Demek bir dostunuz," dedi. "Evet, kişilik sahibi biri... Onurlu. Böyle olmalı işte. Adam diye buna derler, öyle değil mi Tatyana? Sen de dersin ki..."

Kadın sözünü kesti:

"Evli mi?"

Ve dudaklarını kuvvetle sıktı.

Ana üzgün bir tavırla:

"Dul!" diye karşılık verdi.

Tatyana derin bir sesle:

"Onun için yürekli böyle!" dedi. "Evli bir adam bunu yapmaz, korkar..."

Piyotr haykırdı:

"Ya ben? Ben evliyim ama yine de..."

Kadın, Piyotr'a bakmadan dudak büktü.

"Anladık, dostum!" diye susturdu. "Sen nesin ki? Boyuna konuşursun, başka bir şey yaptığın yok. Ara sıra da küçük bir kitap okursun. Köşede bucakta Stepan'la fısıldaşmakla insanlara büyük bir hizmet etmiş olmazsın yani!"

Köylü gocundu.

"Beni dinleyen çok!" dedi. "Sen ne dersen de, ben burada bir tür maya gibiyim..."

Stepan sessizce karısına baktı, başını yeniden yere eğdi. Tatyana sordu:

"Peki, köylülerin evlenmesi neye yarıyor? Çalışan bir kadın gerekli derler... Nesine çalışacakmış?"

Stepan boğuk bir sesle:

"İşin başından aşkın değil mi sanki?" dedi.

"Böyle çalışmanın yararı ne? Nasılsa karnımızı doyuramıyoruz. Çocuklar dünyaya geliyor, onlarla uğraşacak zaman yok, çünkü hep çalışırız, hem de yaptığımız işten ekmeğimizi bile çıkaramayız."

Ana'ya yaklaştı, yanına oturdu sızlanmasız, üzüntüsüz, inatla sürdürdü:

"Benim iki çocuğum oldu. Biri iki yaşındayken kaynar suyla haşlandı, öbürü ölü doğdu, hep bu kahrolası iş yüzünden. Benim için pek keyifli bir şey sanki! Her zaman söylerim: Köylüler evlenmekle boşu boşuna sıkıntıya girerler, elleri ayakları bağlanır, işte o kadar. Serbest olsalardı, bize gerekeni elde etmek için savaşır, tıpkı o adam gibi açıktan açığa gerçeği bulmaya çalışırlardı. Dediğim doğru değil mi?"

"Doğru," dedi Pelageya. "Doğru, sevgili Tatyana... Başka türlü sahip olamayız kendi yaşamımıza..."

"Kocanız var mı?"

"Öldü. Bir oğlum var."

"O nerede? Sizinle birlikte mi yaşıyor?"

"Hapiste."

Bunu söylerken, bu sözcüğün her zaman neden olduğu üzüntüye, bu kez durgun bir gururun da karıştığını duydu.

"İkinci tutuklanışı bu. Bütün bu başına gelenler, Tanrı gerçeğini anladığı içindir, herkese açıkça anlattığı içindir... Daha genç, güzel, akıllı bir oğlan! O düşündü gazete çıkarmayı, Mikhail Ribin'i yöneltti gerçek yoluna, kendisinden iki kat yaşlı olan Mikhail'i hem de! Şimdi, oğlumu bu nedenle yargılayacaklar ve... mahkûm edecekler... O da Sibirya'dan kaçacak, dönecek, yeniden işe başlayacak işte..."

Konuştukça, duyduğu gurur artıyor, boğazı düğümleniyor, bir kahraman imajı yaratmak için gerekli sözleri bulup çıkarıyordu. O gün tanık olduğu, korkunçluğu ve acımasızlığı altında ezildiği o karanlık sahneye karşılık, akıl ve aydınlıkla işlenmiş bir tablo çizmenin gerekliliğine inanıyordu. Bu gerekliliğe bilinçsizce baş eğerek, aydınlık ve temiz gördüğü ne varsa hepsini bir tek alev halinde birleştiriyordu ve bu alevin parlak ışığı gözlerini kamaştırıyordu.

"Bu gibi insanlar bugüne kadar birçok yerde birçok kez doğdu, bugünden sonra gittikçe daha da çok doğacaklar ve hepsi de ölene kadar özgürlük için, gerçek için savaşacaklar..."

Her türlü sakınganlığı bir yana bırakmıştı artık ama yine de isim vermiyordu. Halkı sömürü zincirinden kurtarmak için yapılan gizli çalışmalar konusunda bildiklerini anlattı. Anlatımını pek hoşlandığı imajlarla süslüyor; sözlerine tüm gücünü, hayatın acıları ve darbeleri altında içinde uyanmış olan tüm sevgiyi katıyordu. Coşkun bir sevinç içerisinde, anılarında aydınlık ve güzellik ışığıyla parıldayan insanlardan kendisi de heyecan duyarak söz ediyordu.

"Tüm dünya için bütün kentlerde yürütülen bir çalışma bu. Namuslu, iyi insanlar öyle bir güç ki, ne ölçülmesi mümkün bunun, ne de sayılması. Boyuna büyüyor bu güç ve zafer gününe kadar büyümeye devam da edecek..."

Sesi hiç değişmeden akıp gidiyordu âdeta. Sözcükleri kolayca buluyor, rengârenk boncuklar gibi sıralıyordu, kalbini o günün kanından, çamurundan arıtmak için her şeyi yapıyordu. Kendisi konuşmaya başladığından beri köylüler de heykelleşmişlerdi sanki. Kımıldamadan duruyor, ciddi bakışlarını Ana'dan ayırmıyorlardı.

Yanında oturan kadının kısık kısık soluduğunu duyuyordu. Söylediklerine, vaat ettiği güzel dünyaya olan inancı artıyordu.

"Zor bir hayat yaşayanlar, sefaletten ezilenler, haklarından yoksun kalanlar, zenginlerin ve onların uşaklarının kölesi olanlar, bütün herkes, kendileri için hapislerde çürüyenleri, işkenceye ve ölüme gidenleri takip etmelidir. Onlar hiçbir kişisel çıkar gözetmeksizin herkes için mutluluk yolunun nerede olduğunu gösteriyorlar, bunun eziyetli bir yol olduğunu da açıkça söylüyorlar. Onlar hiç kimseyi zorla sürüklemezler ama bir kere onların saflarında yer aldınız mı, artık ayrılmazsınız, çünkü haklı olduklarını ve bu yolun en iyi yol olduğunu, başka yol olmadığını görürsünüz."

Ana, nihayet emeline ulaşmış olmanın sevinci içerisindeydi: İşte kendisi de gerçeği öğretiyordu insanlara!

"Halk böyle insanlarla omuz omuza yürüyebilir. Onlar ufak tefek sonuçlar elde edince, hemen uzlaşmaya yanaşanlardan değiller. Bütün yalancıları, kötüleri, açgözlüleri yenmedikçe durmayacaklar. Halk tek can halinde birleşmedikçe, tek ses halinde 'Efendi benim, herkes için eşit kanunları ben kendim yapacağım!' demedikçe, kollarını kavuşturup oturmayacaklar!.."

Sustu. Yorulmuştu. Arkadaşlarına baktı. Sözlerinin, iz bırakmamacasına uçup gitmeyeceğinden emindi. Köylüler yüzüne bakıyorlar, konuşmasını sürdürmesini bekliyorlardı sanki. Piyotr kollarını kavuşturmuş, gözlerini kırpıştırıyor, çilli yanaklarını titreterek gülümsüyordu. Stepan, bir dirseği masada, bütün gövdesiyle ileriye doğru eğilmiş, hâlâ dinliyormuş gibi boynunu uzatmıştı. Ana'nın yanında oturan Tatyana dirseklerini dizlerine dayamış, yere bakıyordu.

Piyotr:

"İşte böyle!" diye mırıldandı ve başını sallayarak usulca bankın üzerine oturdu.

Stepan yavaş yavaş doğruldu, bir şey kucaklamak ister gibi kollarını açtı. Ağır bir sesle:

"İnsan bu işe katılmak istiyorsa, gerçekten baş koyması gerek!" dedi.

Piyotr çekingen bir tavırla üsteledi:
"Evet... Hiç geriye bakmadan!"
Stepan devam etti:
"Büyük bir iş bu!"
Piyotr:
"Tüm dünya için girişilen bir iş!" diye tamamladı.

XVIII

Ana sırtını duvara dayamış, başını geriye atmış, onların düşüncelerini dinliyordu. Tatyana kalktı, etrafına bakındı, tekrar oturdu. Yeşil gözlerinde kuru bir parıltı vardı. İki erkeğe hoşnutsuz, küçümseyici bakışlar fırlatıyordu. Birdenbire Ana'ya dönüp:

"Çok acı çekmiş olduğunuz belli!" dedi.

"Öyle, çok çektim!"

"İyi konuşuyorsunuz, sözleriniz sürükleyici. Tanrım, bu gibi insanları, böyle bir hayatı bir aralıktan da olsa seyredebilsem diye düşünüyor insan. Peki biz nasıl yaşıyoruz? Koyunlar gibi. Bakın örneğin ben, okuma yazma bilirim, kitap okurum, çok düşünürüm, bazen geceleri aklıma fikirler gelir, uykumu kaçırır. Ama neye yarar? Düşünmesem... Bir hiç için üzülürüm; düşünürsem, o da bir hiç için, boş şeyler işte..."

Bakışı alaycıydı. Köylüler susuyorlardı. Rüzgâr pencere camlarını okşuyor, damın sazlarında uğulduyor, ocakta boğuk sesler çıkarıyordu. Bir köpeğin uluma sesleri işitildi uzaktan. Yağmur damlaları sanki istemeye istemeye camları kamçılıyordu. Lambanın alevi titredi, söner gibi oldu, sonra hemen canlandı, eskisi gibi yanmaya devam etti.

"Söylediklerinizi dinledim: İşte bunun için yaşıyor insanlar. İşin tuhafı, görüyorum ki bütün bunları ben biliyordum zaten! Ama sizi dinlemeden önce bunları hiç duymamıştım ve kafamda bu gibi düşünceler yoktu..."

Stepan ağır, neşesiz bir sesle:

"Yemek yiyip lambayı söndürmek gerek, Tatyana," dedi. "Görenler diyecek ki, Çumakov'larda lamba geç saatlere dek yanık kaldı. Bizim için önemi yok ama konuğumuz için belki hoş olmaz bu..."

Tatyana yerinden kalktı, sobanın başında işe koyuldu. Piyotr gülümseyerek:

"Eveeeet!" dedi yavaşça. "Şimdi dostum, tetikte olmalıyız. Gazete ortaya çıkınca..."

"Ben bunu kendim için söylemedim ki. Beni tutuklasalar bile bu bir felaket olmaz!"

Karısı masaya yaklaştı.

"Çekil bakalım," dedi.

Kalktı, bir yana çekildi karısının sofrayı kurmasını izledi. "Topumuzun değeri ne ki!" diye sürdürdü. "Sürüsü beş para!"

Ana birdenbire acıdı ona. Gittikçe daha çok hoşlanıyordu ondan. Konuşup içini boşalttıktan sonra o günün ağır ve korkunç yükünden kurtulmuş, hafiflemiş hissediyordu kendini. Kendinden hoşnuttu ve herkese iyi davranmak istiyordu.

"O dediğiniz doğru değil, usta!" dedi "Bir insan, kanını emmekten başka bir şey istemeyenlerin biçtiği fiyatı kabul etmek zorunda değildir. Düşmanlarınız için değil, dostlarınız için ne değer taşıdığınızı bilmeniz gerekir..."

Köylü:

"Bizim dostumuz kim?" diye haykırdı. "Bizdeki dostluk bir kemik parçası için hırlaşmaya başlayıncaya dek sürer."

"Yanılıyorsunuz, halkın dostları vardır..."

Stepan dalgın dalgın karşılık verdi:

"Var ama burada değil. Sorun bu!"

"Öyleyse burada da dost edinmelisiniz."

Stepan düşündü:

"Evet, edinmeli."

Tatyana:

"Sofraya oturun," dedi.

Yemek sırasında, Ana'nın sözlerinden keyfi kaçmış görünen Piyotr coşkuyla konuşmaya başladı:

"Dikkati çekmemeniz için buradan biraz erken çıkmanız gerekecek. Bir sonraki konaktan bir posta arabasına binersiniz ama şehre giden bir araba olmasın..."

Stepan:

"Niye?" diye sordu. "Ben götürürüm onu."

"Olmaz. Bir şey olursa senden sorarlar. 'Bu kadın evinde mi yattı?' derler. 'Evet' diyeceksin mecbur. 'Nereye gitti?' 'Ben götürdüm onu.' 'Ya! Demek sen götürdün ha? Öyleyse hapse gir bakalım! Anlaşıldı mı?' Hapse girmeye acelen mi var peki? Neye yarar bu? Her şeyin bir zamanı var; zamanı gelir, Çar ölür derler. Ama eğer dersen ki, 'burada yattı, bir araba kiraladı, bindi, gitti,' sana bir şey yapmazlar. Geceyi onun bunun evinde geçiren yolcu çok! Bizim köy işlek bir yer..."

Tatyana alaycı bir sesle:

"Sen korkmayı nerede öğrendin Piyotr?" diye sordu.

Köylü elini dizine vurdu.

"İnsan her şeyi bilmeli bacım!" diye haykırdı. "Korkmasını da bilmeli, yürekli olmasını da. Bucak müdürü o gazete yüzünden Vaganov'u nasıl hırpalamıştı? Bizim Vaganov'a ne yapsan ne etsen bir kitaba el sürdüremezsin artık. İnanın bana, herkese oyun oynayan bir maskara olarak tanırım ben onu. Bunu herkes bilir. Küçük kitapları ve bildirileri, istediğiniz kadar dağıtabilirim de kimse benden kuşkulanmaz. Bizdeki insanlar öğrenim görmemiştir pek, bir hayli de korkaktır. Ama ne de olsa zamanın akışıyla birlikte öylesine etkileniyorlar ki, kimse gözünü açmadan, neler olup bittiğini kendi kendine sormadan duramıyor. İşte o zaman o küçük kitap ona bir yanıt veriyor, olanları açıklıyor, işte bu bu demek, şu şu demek, düşün, anla diyor o kitap. Öyle durumlar vardır ki, cahili bilmişinden daha iyi anlar, hele bilmişin karnı toksa. Ülkeyi tanırım ben, çok şey görür gözüm. Hiç kuşku yok ki hayatta kalmak mümkün ama bir çırpıda yakayı ele vermemek için insan da kafa olmalı ve çok ustalıklı davranmalı. Hükümet

çevreleri de durumun değiştiğini seziyorlar. Köylü onlara soğuk davranıyor, pek gülümsemiyor, gülümserse de tatlı gülümsemiyor. Sözün kısası, resmî makamlara başvurmak istiyor. Geçen gün Smoliakovo'da, bizim buralardaki bu ufacık köyde vergi toplamaya gitmişler, ama köylüler yabalarına, dirgenlerine sarılıp karşılarında dikilmişler. Komiser hemen yapıştırmış: 'Ulan, orospu çocukları, Çar'a karşı geliyorsunuz öyle mi?' diye. Orada Spivakin adında bir mujik varmış, açmış ağzını: 'Çar'ına da, sana da' diye başlamış. 'Kimmiş sırtımızdaki son gömleğimizi de soyan o Çar dediğin?' diye devam etmiş. Bak ne günlere vardık Ana! Tabii yakalayıp götürmüşler hemen Spivakin'i; şimdi hapiste. Ama söylediği söz belleklerde, hatta haylazlar o sözü yineleyip duruyorlar. Yani, kendisi hapiste ama sesi her yerde çıkıyor, yaşıyor, yankılanıyor!"

Yemek yemiyor, hızlı hızlı konuşup duruyordu. Kara, kurnaz gözleri parıltılar saçıyordu. Köy yaşantısından edindiği sayısız gözlemleri, bir torbaya ufak paraları boşaltır gibi cömertçe Ana'nın önüne döküyordu.

Stepan, iki kez:

"Yesene!" dedi.

O ise bir parça ekmek ve bir kaşık alıyordu eline, sonra cıvıldayan bir saka kuşu gibi yeniden gevezeliğe dalıyordu. Sonunda, yemek son bulunca, ayağa fırlayıp:

"Hadi bakalım, gitme zamanı geldi!" dedi.

Ana'nın elini sıktı:

"Hoşça kalın! Belki bir daha görüşemeyiz. Size şunu demek isterim ki, bütün bu olup bitenler çok iyi. Sizinle görüşüp konuşmanızı dinlemek, çok iyi. Valizinizde kitap ve gazete dışında başka bir şey var mı peki? Yün başörtü mü vardı? Tamam, bir yün başörtü, aklında tut Stepan. Biraz sonra valizi getirecek size. Hadi Stepan! Hoşça kalın. Her şey gönlünüzce olsun..."

Çıkıp gittiler, damda ve ocakta rüzgârın çıkardığı uğultuyla birlikte yağmurun pencerelere çarpma sesi işitildi. Tatyana sedirin üzerine giysiler sererek bir döşek hazırladı.

"Becerikli bir çocuk!" dedi Pelageya.

"Boyuna çınlayan bir çıngırak ama sesi pek uzaktan duyulmaz." diye yanıtladı onu Tatyana.

"Ya kocanız?"

"İyi adam, içki içmez, iyi anlaşıyoruz. Yalnız, zayıf karakterli."

Doğruldu, bir an sessiz durduktan sonra ekledi:

"Şimdi ne yapmalı? Halkı ayaklandırmalı mı? Elbette herkes bunu düşünüyor ama kendi köşesinde düşünüyor. Oysa bunu yüksek sesle söylemek gerek. Nihayet birisi bu cesareti göstermeli..."

Sedirin üzerine oturdu, birdenbire sordu.

"Diyorsunuz ki, bu işle uğraşan küçük hanımlar da var, giderler işçilere kitap okurlarmış... Bu onları sıkmıyor mu? Korkmuyorlar mı hiç?"

Ana'nın dediklerini dikkatle dinledikten sonra derin derin içini çekti, başını eğdi.

"Bir kitapta şöyle bir şey okumuştum: Hayatın anlamı yoktur. Ne demek istediğini hemen anlayamamıştım. O biçim hayatı bilirim ben. İnsanın kafasında düşünceler olur ama bazen bunların birbiriyle bağlantısı olmaz. Çobansız koyunlar gibi dolaşıp durur, onları toparlayacak kimsecikler de yoktur... Anlamı olmayan hayat budur işte. Hiç geriye bakmaksızın bu hayatı koyup kaçabilsem bir... Az buçuk aklı erdi mi çok üzüntü duyar insan!"

Ana bu üzüntüyü onun yeşil gözlerinde, zayıf yüzünde görüyor, sesinde duyuyordu. Onu avutmak, sevecenlik göstermek istedi:

"Ama siz, güzelim, siz anlıyorsunuz ne yapmak gerektiğini..."

Tatyana sözünü kesti:

"Bilmek de gerek... Yatağınız hazır, yatın isterseniz."

Sobaya doğru gitti, dimdik, sessiz durdu. Bütün düşüncesini tek bir nokta üzerine toplamış görünüyordu. Ana soyunmadan yattı. Kemikleri sızlıyordu yorgunluktan. Hafiften inledi. Tatyana lambayı üfürüp söndürdü. Kulübeyi saran yoğun karanlık içerisinde kalın, tekdüze sesi yeniden yükseldi. Acılarını dindirmek istiyordu sanki:

"Dua etmiyorsunuz. Ben de ne Tanrı'nın, ne de mucizelerin varlığına inanırım."

Ana, döşeğinde kaygıyla döndü. Derin karanlık, pencereden kendisini dikizliyordu. Sessizlik içinde belli belirsiz duyulabilen bir hışırtı sesi geliyordu kulağına. Mırıldanır gibi, ürkek bir sesle:

"Tanrı'yı bilmem ama İsa'ya inanırım ben... Sözlerine de inanırım. 'Bütün insanları kendin gibi sev' demiş mesela... Evet, ona inanıyorum."

Tatyana susuyordu. Ana onun belirsiz, dik ve kurşuni gölgesini görüyordu karanlıkta, sobanın koyu fonu üzerinde. Genç kadın hâlâ hareketsiz, hâlâ ayaktaydı. Ana kaygıya kapılıp gözlerini yumdu.

Ansızın buz gibi bir ses işitildi:

"Çocuklarımın ölümü için ne Tanrı'yı, ne de insanları affederim... Asla."

Pelageya duygulandı, doğruldu. Bu sözleri söyleten derin acıyı anlıyordu. Sevecenlikle:

"Gençsiniz daha, çocuğunuz olur," dedi.

"Hayır, benden geçti artık. Doktor artık hiç çocuk doğuramayacağımı söylüyor."

Bir sıçan kaçtı yerde. Döşeme çatırdadı sanki görünmez bir şimşek çakmış gibi. Damın sazları arasında yağmurun hışırtısı işitildi yeniden. Su damlaları hüzünlü bir ses çıkarıyordu düşerken.

Ana, ağır bir uyuşukluk içinde, önce sokakta, sonra evin girişinde ayak sesleri işitti. Kapı usulca açıldı, boğuk bir ses:

"Tatyana, yattın mı?" diye sordu.

"Hayır."

"Uyuyor mu?"

"Herhalde."

Bir alev parladı, titredi, söndü. Köylü döşeğe yaklaştı, Ana'nın bacaklarını örten koyun postundan giysiyi düzeltti. Bu Pelageya'yı duygulandırdı. Gülümseyerek gözlerini yumdu. Stepan sessizce soyunup sekiye tırmandı. Bütün sesler kesildi.

Ana kımıldamadan yatıyor, en ufak bir sese kulak kabartıyordu. Karanlığın içinde, Ribin'in kana bulanmış yüzü beliriyordu sanki karşısında.

Sekiden bir fısıltı işitildi:

"Görüyorsun ya? Bak kimler koyuluyorlar bu işlere. Yaşını başını almış, bin bir üzüntü geçirmiş kişiler, çalışmışlar, çabalamışlar, dinlenmeye hak kazanmışlar artık, ama görüyorsun işte hâlâ en ön safta yürüyorlar. Ya sen, sen ki gençsin, sağduyu sahibisin, ha? Söylesene Stepan, sen ne yapıyorsun?.."

Köylünün kalın sesi karşılık verdi:

"Bu gibi işlerde iyice düşünüp taşınmadan angaje olunmaz..."

"Bu lafı çok işittim..."

Sesler alçaldı, sonra yeniden yükseldi. Stepan mırıldandı:

"Şöyle yapmalı: Önce ayrı ayrı konuşmalı. Mesela Aleksey Makov'u al, ateşli bir genç, öğrenim de görmüş, hükümete karşı... Şorin de öyle, akıllı bir adam… Kniyazer de namuslu ve yürekli. Sonrası Allah kerim. Kadının söz ettiği kimselerle de görüşmeli. Baltamı alıp kente uzanayım bir, odun yarmaya gidiyormuşum gibi. Dikkatli davranmalı, kadın doğru söylüyor: Her insan kendi değerini kendisi biçmeli. Gördün ya o Ribin denen köylüyü, şeytanın karşısında bile gerilemez işte o. Her şeye göğüs gerdi de, ıh bile demedi. Ya Nikita'ya ne dersin? Nasıl da utandı, vicdanı sızladı? Müthiş bir şey bu!"

"Gözünüzün önünde bir insanı dövüyorlar da siz ağzınızı açmıyorsunuz..."

"Biraz bekle hele! Tanrı'ya şükür de, iyi ki adamcağızı biz dövmedik de. Bu kadarı bile büyük bir şey."

Uzun süre fısıldaştılar. Sesleri kimi zaman öyle alçalıyordu ki, Ana onların sözlerini belli belirsiz işitebiliyordu. Kimi zaman da adam fazla yükseltiyordu sesini, karısı susturuyordu:

"Yavaş konuş, uyandıracaksın onu."

Ana derin bir uykuya daldı sonunda. Uyku ağır bir bulut gibi üzerine çökmüş, alıp götürmüştü onu düşler evrenine...

Gün ağarırken Tatyana uyandırdı Ana'yı. Kilisenin çanı soğuk havada titreşimler yaparak sessizliği bozdu.

"Çay demledim, için, yoksa sabah mahmurluğuyla üşürsünüz arabanın içinde."

Stepan sakalını tarayarak, kendisini kentte nasıl bulabileceğini sordu Ana'ya. Pelageya köylünün yüzünü daha olgunlaşmış, bir gün öncesine göre daha cana yakın buldu. Adam, çayını içerken güldü:

"Ne tuhaf oldu, değil mi?"

"Tuhaf olan ne?" diye sordu Tatyana.

"Tanışmamız. Öyle basit ki..."

Ana düşünceli ama emin bir tavırla:

"Bu gibi işlerde her şey şaşılası bir basitlik içinde olur biter," dedi.

Birbirlerine fazla konuşmadan veda ettiler. Bununla birlikte, karı koca yapacağı yolculukla çok ilgilendiler, bir sürü öğüt verdiler.

Pelageya arabaya bindikten sonra köylüyü düşündü: Sakınganlıkla işe koyulacak, köstebek gibi sessiz, durup dinlenmeden çalışacaktı şimdi adam. Karısının hoşnutsuz sesi de hep çınlayacaktı Pelageya'nın kulağında, yeşil gözlerinin parıltısı sönmeyecekti hiç. Ve yaşadığı sürece, ölen yavrularının üzerine ağlayan bir ananın hınçlı acısı da yaşayacaktı içinde.

Ribin'i, yüzünü, ateş gibi gözlerini, döktüğü kanı, söylediği sözleri anımsadı. Yırtıcı hayvanlar karşısında güçsüz olmanın buruk duygusu yüreğini kanattı. Mikhail'in iri yarı bedeni, kara sakalı, yırtık gömleği, arkadan bağlı elleri, sakalına karışmış saçları, öfkeyle ve gerçeğe olan inançla aydınlanmış yüzü, yol boyunca gözleri önünden gitmedi.

Hayat, toprağı sürülmemiş, inişli çıkışlı bir ova gibi görünüyordu gözüne. Sessiz sedasız çiftçileri bekleyen ve bu özgür, namuslu ellere, "Beni aklın ve gerçeğin tohumlarıyla döllendirin, yüz misli ürün veririm size!" diye vaatte bulunan bir ova...

Yolculuğunun başarılı geçtiğini anımsadı ve yüreğinin derinliklerinde tatlı bir sevincin pır pır ettiğini duyar gibi oldu.

Utangaçlıkla susturdu bu sevinci.

XIX

Kapıyı Nikolay açtı. Elinde bir kitap vardı. Saçları karmakarışıktı. Neşeyle haykırdı:

"Ne o, döndünüz mü? Ne çabuk?"

Gözlüklerinin ardından gözleri sevecenlikle kırpışıyordu. Mantosunu çıkarmasına yardım etti ve dost bir gülümsemeyle:

"Bu gece burayı aramaya geldiler, biliyor musunuz?" dedi. "Niçin geldiklerini anlamadım. Başınıza bir şey gelmiş olmasından korkuyordum. Ama beni tutuklamadılar. Kuşkusuz sizi yakalamış olsalardı beni de bırakmazlardı."

Ana'yı yemek odasına soktu, ateşli ateşli konuşmaya devam etti:

"Ama işten attılar beni. Üzülmüyorum. At sahibi olmayan köylü sayısını hesaplamaktan bıkmıştım zaten artık!"

Sanki bir dev, muziplik etmek istemiş, odanın içi altüst oluncaya dek dışarıda evin duvarlarına vurmuş da vurmuştu. Portreler yerlerde sürünüyordu. Duvar örtüleri yırtılmış, lime lime sarkıyordu. Döşemenin bir bölümü sökülüp çıkarılmış, pencerenin pervazı kırılmış, sobanın yanına küller dökülmüştü. Ana evin durumunu görünce başını salladı. Nikolay'a baktı, onda bir yenilik olduğunu seziyordu.

Masanın üzerinde, sönmüş semaverin yanı başında, kirli kap kacak duruyordu. Kâğıt içinde sucuk ve peynir vardı. Ötede beride ekmek artıkları ve kırıntılar görülüyordu. Darmadağınık kitaplar ve semaverin közleri, bu tabloyu tamamlıyordu. Ana gülümsedi. Nikolay da sıkılgan bir gülümsemeyle karşılık verdi:

"Bu talan manzarasına ben de katkıda bulundum ama zararı yok Nilovna, fark etmez. Yine gelecekler sanırım, onun için her şeyi olduğu gibi bıraktım. Siz onu bırakın da, yolculuk nasıl geçti, onu anlatın."

Bu soru Ana'nın yarasını deşti. Ribin'in hayali yeniden canlandı gözünün önünde. Gelir gelmez hemen ondan söz etmediği için suçlu saydı kendisini. Nikolay'a yaklaştı ve serinkanlılığını

bozmadan, hiçbir ayrıntıyı unutmamaya çalışarak anlatmaya başladı:

"Yakaladılar onu..."

Nikolay titredi:

"Nasıl oldu?"

Ana bir el hareketiyle onu susturdu anlatmaya devam etti. Sanki adaletin önünde bulunuyordu, sanki bir insana yapılan işkence için davacı olmaya gelmişti. Nikolay sandalyenin arkalığına yaslandı ve her şeyi usulca dinledi. Yüzü sapsarı olmuştu. Dinlemeye devam etti. Ağır ağır gözlüklerini çıkardı, masanın üzerine koydu, gözle görünmez bir örümcek ağını çıkarmak istiyormuş gibi eliyle yüzünü sildi. Yüzünün çizgileri derinleşti. Elmacık kemikleri daha da belirginleşti. Burun kanatları titredi. Pelageya onu ilk kez bu durumda görüyordu. Hafiften bir ürküntü duydu.

Ana sözünü bitirince, Nikolay ayağa kalktı, sessizce birkaç adım attı. Ellerini cebine sokmuştu. Dişleri arasından mırıldandı:

"Yaman bir adam. Hapiste acı çekecek. Onun gibiler hapse dayanamazlar."

Ellerini biraz daha indirdi cebine, sanki yumruğunu sıktı. Coşkunluğunu dizginlemeye uğraşıyordu. Ama Ana duyuyordu bu coşkuyu, kendisine de geçiyordu.

Nikolay'ın gözleri bir anda bıçak ucu gibi inceldi. Yeniden yürümeye başlayarak soğuk bir öfkeyle şöyle dedi:

"Bakın ne korkunç bir şey! Bir avuç akılsız insan vuruyor, boğuyor, eziyor; bunu, halk üzerinde kurmuş olduğu uğursuz egemenliği sürdürmek için yapıyor. Vahşet artıyor, zalimlik hayatın yasası haline geliyor... Düşünsenize! Onlar vuruyorlar, vahşi hayvanlar gibi paralıyorlar, çünkü cezasız kalacaklarından eminler, eziyet etmekten zevk alıyorlar; bu kötülüğe susamışlık, ilkel içgüdülerini ve hayvani alışkanlıklarını sertlikle tatmin etme iznine sahip kölelerin iğrenç hastalığı değil mi? Ötekiler ise, intikam hissiyle zehirlenmişler. Geri kalanı da zorbalıktan sersemlemiş,

kör ve dilsiz olmuş. Halkı, tüm halkı yozlaştırıyorlar işte böyle böyle."

Durdu, susup dişlerini sıktı.

"Bu vahşi yaşamda hepimiz bilinçsiz olarak vahşileşiyoruz," dedi usulca.

Heyecanını biraz bastırdı, yatıştı. Parlayan gözlerini Ana'ya çevirdi. Yanaklarından aşağı yaşlar akıyordu.

"Hadi Nilovna, hadi sevgili arkadaş, kendimize gelelim, kaybedecek zamanımız yok."

Hüzünlü bir gülümsemeyle yaklaştı, elini tuttu, sordu:

"Valiziniz nerede?"

"Mutfakta."

"Ev sivil polislerle kuşatılmış durumda. Onca kâğıdı göze batmadan dışarı çıkarmayı başaramayız. Onları nereye saklayacağımı bilemiyorum. Üstelik bu gece yine gelecekler sanırım. Bu durumda, pek yazık olacak ama yakmamız gerek."

Ana:

"Neyi yakacağız?" diye sordu.

"Valizin içindekileri."

Pelageya anladı. Üzüntüsüne karşın, görevini başarmış olmanın gururuyla gülümsedi:

"Valizde hiçbir şey yok! Bomboş!"

Ve yavaş yavaş canlanarak Çumakov'la tanışmasını anlattı.

Nikolay önce kaygıyla kaşlarını çatarak, sonra şaşkınlıkla dinledi. Sonunda, Ana'nın sözünü keserek:

"Ama bu olağanüstü bir şey! Yaşasın!" diye haykırdı. "Müthiş bir şansınız var!"

Elini ateşli ateşli sıktı:

"Halka karşı beslediğiniz bu inanç ve güven beni öyle duygulandırıyor ki!.. İnanın, öz annem gibi seviyorum sizi."

Ana gülümsüyor, ilgiyle onu izliyordu. Bu yepyeni canlılığın ona nereden geldiğini anlamaya çalışıyordu.

Nikolay ellerini ovuşturarak:

"Gerçekten çok güzel bir şey bu!" dedi.

Sonra hafif bir gülücükle:

"Biliyor musunuz bu son günleri nasıl geçirdim? Hep işçilerle birlikteydim. Onlara kitap okudum, konuştum, seyrettim. Hep sağlıklı ve temiz şeyler kazandım onlarla birlikte yaşamaktan. Ne iyi insanlar, Nilovna! Genç işçilerden söz ediyorum. Sağlam, duyarlı, her şeyi anlamak için yanıp tutuşan gençler. İnsan onları görünce, Rusya'da yeryüzünün en parlak demokrasisinin gerçekleşeceğini düşünmekten kendini alamıyor."

Elini yemin eder gibi kaldırdı, sonra yine konuşmaya başladı:

"Kapanık bir yaşantım vardı. Yazı yazıyordum ve... Bir ölçüde buruklaşmıştım, kâğıtlar, rakamlar arasında küflenmiştim. Yaklaşık bir yıl böyle yaşamak korkunç bir şey. Ben işçiler arasında yaşamaya alışmıştım, o ortamdan kopunca kendimi rahat hissetmiyordum, yeni yaşantıma alışmak için kendimi zorlamam gerekiyordu. Ama şimdi, yeniden özgürce yaşayabilirim. Onları görebilecek, onlarla çalışabileceğim. Anlıyor musunuz? Yeni doğan düşüncelerin beşiğinin başucunda kalacağım, yaratıcı gücün, gençliğin yanında. Şaşılacak ölçüde basit, güzel, müthiş coşturucu bir şey bu. İnsan gençleşiyor, sağlamlaşıyor. Zengin bir yaşantıya kavuşuyor."

Biraz sıkılganlık seziliyordu tavırlarında. Neşeyle gülmeye başladı. Onun sevinci Ana'ya da geçti. Pelageya anlıyordu onun ruh durumunu.

Nikolay:

"Siz de şaşılacak bir kadınsınız!" diye haykırdı. "İnsanları öyle çarpıcı ayrıntılarıyla anlatıyorsunuz ki... Onları öyle iyi tanıyorsunuz ki!.."

Ana'nın yanına oturdu, sıkılganlığını gizlemek için eliyle saçlarını düzelterek neşeli yüzünü öte yana çevirdi. Biraz sonra Ana'ya doğru döndü ve onun yalın, açık bir dille anlattığı öykünün devamını ilgiyle dinledi.

"Olur şey değil, bu ne şans!" diye haykırdı. "Onda dokuz olasılıkla yakayı ele vermeniz gerekirken, ansızın... Evet, öyle görülüyor ki köylüler kıpırdanmaya başlıyorlar. Ki bu da olağandı. O

kadının ne biçim bir kadın olduğunu çok iyi anlıyorum! Özel olarak kırsal bölgelerle uğraşan insanlar gerekli bize. Ama elimizde adam yok… Yüzlerce kola gerek var bu işte!"

Ana yavaşça:

"Pavel'im özgürlüğüne bir kavuşabilse... Andrey de!" diye mırıldandı.

Nikolay, Ana'ya baktı, başını eğdi:

"Bakın, Nilovna, söyleyeceğim şey sizi çok üzecek ama yine de söylemeliyim size. Pavel'i iyi tanırım ben, hapisten kaçmaz o! Yargılanmak ister, bütün gücüyle görünmek ister... Bu kararından caymayacaktır. Caymaması gerekir de. Sibirya'dan kaçacaktır o."

Ana içini çekip usulca şu karşılığı verdi:

"İyi ya! En doğru yolun hangisi olduğunu o bilir..."

Biraz sonra Nikolay gözlerini Ana'ya dikip:

"Hımm!" dedi. "Ya sizin köylü bizi görmekte tez davranırsa?.. Kırsal bölge için, Ribin konusunda mutlaka bir yazı hazırlamak gerek. Mademki bu kadar yürekli davranıyor, kendisine zarar vermez yazacağımız şey. Ben hemen bugün hazırlarım yazıyı, Liudmila hemencecik basar... Peki, ama bildiriyi nasıl ulaştıracağız ta oralara?"

"Ben götürürüm..."

Nikolay derhal:

"Hayır, teşekkür ederim!" diye atıldı. "Ama bunu Vesovşikov pekâlâ yapabilir, ne dersiniz?"

"Konuşayım mı kendisiyle?"

"Tamam, deneyin bir bakalım. Nasıl davranması gerektiğini de iyice bir anlatın."

"Ya ben? Ben ne yapacağım?"

"Siz hiç merak etmeyin."

Oturdu, yazmaya başladı. Ana hem sofrayı kaldırıyor, hem ona bakıyordu. Parmakları arasında kalem titriyor, bir sürü sözcüğü kâğıda döküyordu. Arada bir ensesi ürperiyordu sanki. Başını kaldırıp gözlerini yumuyor, çenesi oynuyordu.

Sonunda ayağa kalktı.

"Tamam, hazır!" dedi. "Üzerinizde saklayın bu kâğıdı. Yalnız biliyorsunuz, jandarmalar gelirlerse sizin üstünüzü de ararlar."

Ana rahat bir tavırla:

"Canları cehenneme!" diye karşılık verdi.

Akşama doktor geldi. Odada sinirli sinirli gezinerek:

"Hükümet çevreleri neden birdenbire bu kadar kaygılanmaya başladılar acaba?" dedi. "Bu gece yedi yerde arama yapıldı!.. Bizim hasta nerede?"

Nikolay:

"Dün gitti," dedi. "Bugün cumartesi ya, anlarsın, okuma seansını kaçırmak istemez..."

"Kafası yarılan bir kimsenin bunu yapması saçma."

"Ben de aynen öyle dedim kendisine ama para etmedi."

Ana kendi düşüncesini açıkladı:

"Arkadaşlara biraz böbürlenmek istemiştir canı. Bakın işte, ben kanımı döktüm bile, diyecek..."

Doktor, Ana'ya baktı, dişleri arasından:

"Amma da kana susamışsınız!" dedi.

"Hadi dostum, git artık, burada yapacağın hiçbir şey kalmadı, biz de konuk bekliyoruz. Nilovna, versenize ona kâğıdı."

"Yine mi kâğıt?"

"Al bakalım, basımevine götüreceksin."

"Pekâlâ, veririm. Hepsi bu kadar mı?"

"Evet... Kapıda bir sivil polis duruyor."

"Gördüm. Benim kapımda da var bir tane. Hadi öyleyse, hoşça kalın, kıyıcı kadın!.. Hem biliyor musunuz dostlarım, mezarlıktaki çatışma, sonuç olarak iyi bir şey. Bütün şehir ondan söz ediyor. Yazdığın makale de iyiydi ve tam zamanında yetişti. Ben hep derim: İyi bir cenk kötü bir barıştan daha iyidir."

"Ben de o görüşteyim. Ama artık gitmen gerekiyor!"

"Hiç de nazik değilsin! Elinizi sıkayım, Nilovna!.. Çocuk akılsızca davranmış. Nerede oturduğunu biliyor musunuz?"

Nikolay adresi verdi:

"Yarın bir uğrayıp görmeliyim onu. İyi bir çocuk, değil mi?"

"Çok iyi bir çocuk..."

"Onunla ilgilenmeli, aptal bir çocuk değil," dedi doktor ayrılırken. "Proletaryanın gerçek aydın kesimini oluşturacak olanlar bunlar işte, bizler sınıf çelişkisi bulunmayan bir başka dünyaya göçtükten sonra bunlardır yerimize geçecek olanlar..."

"Çok geveze olmuşsun sen..."

"Neşeliyim de ondan... Demek hapse girmeye hazırlanıyorsun ha? Orada dinlenmeni dilerim."

"Sağol ama yorgun değilim."

Ana, genç işçiyle ilgilendikleri için mutluydu. Doktor gittikten sonra Nikolay ile Pelageya sofraya oturup gece konuklarını beklemeye başladılar. Nikolay, sürgünde yaşayan arkadaşlarından, kaçıp düzmece bir adla mücadeleyi sürdürenlerden uzun uzun bahsetti. Odanın çıplak duvarları, dünyayı yenilemek için güçlerini harcayan bu alçakgönüllü, çıkar gözetmeyen kahramanların öyküsüne şaşmış ve inanmamış gibi, onun boğuk sesini geri çeviriyordu. Yumuşak, dost gölgeler kuşatıyordu Ana'yı. Hayalinde sonsuz kuvvet ve cesaret sahibi bir tek yaratık halinde beliren bütün o yabancılara karşı, sıcacık sevgi dolu elleriyle asırlık yalanların küfünü söküp atıyor, hayatın yalın ve aydınlık gerçeğini insanların gözleri önüne seriyordu. Yeniden doğan bu büyük gerçek, hiçbir ayrım yapmaksızın bütün insanları kendisine çağırıyor, yeryüzüne korku salan üç canavardan, kıskançlıktan, kinden ve yalandan onları kurtarmaya söz veriyordu... Böyle düşününce, eskiden daha az üzüntülü bir gün geçirdiği için şükranını bildirmek üzere ikonların önünde diz çöktüğünde duyduklarına benzer duygular uyanıyordu içinde. Şimdi artık unutmuştu o günleri. Duyguları büyümüş, daha aydınlık, daha sevinçli olmuş, içinde daha derin kök salmıştı ve gitgide ateşleniyordu.

Nikolay birdenbire sözünü yarıda kesti.

"Jandarmalar gelmeyecekler galiba!" diye haykırdı.

Ana, Nikolay'a bakıp:

"Canları cehenneme!" dedi.

"Elbette! Ancak, yatma zamanı geldi Nilovna. Çok yorgun olmalısınız. Şaşılacak bir direnciniz var doğrusu. Onca heyecan ve kaygıya çok iyi dayanıyorsunuz. Sadece saçlarınız çabuk ağarmaya başladı sanki. Hadi gidin de dinlenin şimdi, hadi!"

XX

Ana uyanıverdi. Mutfak kapısına sert darbeler indiriliyordu. Sabırlı bir inatla aralıksız bir biçimde vuruluyordu kapıya. Ortalık karanlık ve sessizlik olduğundan, bu inat kaygı vericiydi. Ana çabucak giyindi, mutfağa koştu ve kapı arkasından sordu:

"Kim o?"

Yabancı bir ses:

"Benim!" diye karşılık verdi.

"Siz kimsiniz?"

Hafif, yalvaran bir sesti:

"Açın lütfen."

Ana sürgüyü çekti, kapıyı ayağıyla itti, İgnati içeri girdi. Sevinçle:

"Oh! Yanılmamışım!" dedi.

Beline dek çamura bulanmıştı. Yüzü kül gibiydi, gözlerinin çevresinde siyah halkalar vardı. Kıvırcık saçları kasketinden dışarı fırlıyordu. Kapıyı kapadıktan sonra:

"Başımıza bir felaket geldi!" diye mırıldandı.

"Biliyorum..."

İgnati şaşkın şaşkın sordu:

"Nereden biliyorsunuz?"

Ana olanları kısaca anlattı.

"Ya öbür ikisi, arkadaşların? Onları da yakaladılar mı?"

"Orada değillerdi. Askerlik şubesine gitmişlerdi. Mikhail baba ile birlikte beş kişi tutukladılar."

Burnunu çekti, gülümsedi:

"Ben paçayı kurtardım, şimdi beni arıyorlardır kuşkusuz."

"Nasıl sıyrıldın peki?"

Odanın kapısı usulca aralandı.

İgnati bir sıranın üzerine oturup çevresine baktı:

"Ben mi?" dedi. "Jandarmaların gelmesinden bir dakika önce korucu koşa koşa geldi, pencereye vurdu, 'Dikkat çocuklar' dedi, 'Sizi yakalamaya geliyorlar.'"

Hafifçe güldü, iş gömleğinin ucuyla yüzünü sildi.

"Mikhail baba kolay kolay telaşa kapılmaz. Bana 'İgnati, o yaşlı kadını hatırlıyorsun ya' dedi ve oracıkta birkaç satır karalayıp elime tutuşturdu, 'Hadi git, bu mektubu ona ulaştır' dedi. Mektubu aldım, çalıların arkasına sinip saklandım. Jandarmaların usulca ilerlediklerini işittim. Çok jandarma vardı. Her yan doluydu, iblisler! Bizim şantiyenin çevresine ağ germişlerdi. Uzun süre saklandım. Yanımdan geçip gittiler. Sonra kalktım, yürü ha yürü, ha babam yürü! İki gece, bir gün boyunca, durup dinlenmeden..."

Kendinden hoşnut olduğu görülüyordu. Kahverengi gözlerinin içi gülüyor, kırmızı, kalın dudakları titriyordu.

Ana semaveri kaldırıp:

"Sana hemen bir çay pişireyim," dedi.

"Mikhail'in mektubunu vereyim önce."

Yüzünü ekşite ekşite, sövüp sayarak güçlükle kaldırdı bacağını, ayağını sıranın üzerine koydu.

Nikolay kapının eşiğinde göründü. Gözlerini kısarak:

"Günaydın, arkadaş," dedi. "İzninizle size yardım edeyim."

Eğildi, çamurlu sargıları çabuk çabuk çözmeye başladı. Oğlan bacağını elleriyle havada tutarak şaşkın şaşkın Ana'ya baktı:

"Ne olacak?" dedi.

Ana kendi işine baktı:

"Ayaklarını alkolle ovmak gerek."

"Elbette!" dedi Nikolay.

İgnati sıkılganlıkla burnunu çekti.

Nikolay mektubu buldu, açtı, buruşuk kâğıt parçasını gözlerine yaklaştırıp okudu:

"İşin ardını sakın bırakmayın, Ana. Hanımefendiye de lütfen söyleyin, bizlerin sorunları için daha fazla yazı yazmayı unutmasın. Elveda. Ribin."

Nikolay, mektubu tutan elini ağır ağır yere indirdi, hafif bir sesle:

"Olağanüstü bir şey bu!" dedi.

İgnati, çıplak ayağının kirli parmaklarını usulca oynatarak onlara bakıyordu. Ana, gözyaşlarından ıslanan yüzünü kaçırarak suyla dolu bir leğen getirdi, yere oturdu, oğlanın bacağına uzattı elini. Ama İgnati ürkek bir tavırla bacağını sıranın altına kaçırdı.

"Ne istiyorsunuz?" dedi.

"Çabuk ayağını ver bana."

"Size alkol getireyim," dedi Nikolay.

Delikanlı ayağını biraz daha soktu sıranın altına:

"Ne oluyoruz, hastane mi burası?" diye söylendi.

Ana öbür ayağın sargılarını da çözmeye koyuldu.

İgnati seslice burnunu çekti, gülünç bir hareketle dudaklarını gerdi, boynunu bükerek Ana'ya baktı.

Pelageya:

"Biliyor musun, Mikhail Ribin'i dövdüler," dedi.

Sesi titriyordu.

İgnati korkuyla:

"Yok canım!" dedi.

"Evet! Nikolskoye'ye getirdiklerinde zaten dayak atmışlardı. Nikolskoye'de çavuşla komiser yeniden dövdüler, suratını tekmelediler. Kan içinde kaldı."

Oğlan kaşlarını çattı. Omuzları titredi.

"Dayak atmakta ustadırlar," dedi. "İblisten korkar gibi korkarım onlardan!.. Ya köylüler, onlar da dövdüler mi?"

"Yalnız birisi. Komiser buyurdu döv diye, ötekiler el kaldırmadılar, hatta araya girdiler. 'Dövmemeliler' diyorlardı."

"Vaaay! Savunucuları kimlerdir? Neyi savunuyorlar, niye savunuyorlar? Köylüler bunu anlamaya başlıyorlar demek."

"Sağduyu sahibi olanlar da var işte."

"Her yerde var. Olması da gerekir. Var olmasına var ya, onları bulmak zor."

Nikolay bir şişe alkol getirdi, semavere kömür koydu, çıktı. İgnati onu meraklı gözlerle izledi, sesini alçaltarak:

"Bu efendi, doktor mu?" diye sordu Ana'ya.

"Bu davada efendi mefendi yok, yalnızca arkadaşlar, yoldaşlar var."

Şaşkınlıkla gülümsedi. İnanmadığı belliydi.

"Artık anlayamıyorum!" dedi.

"Neyi anlayamıyorsun?"

"Valla, bir yerde dayak atıyorlar, başka bir yerde ayaklarını yıkıyorlar. Peki, ikisinin ortasında ne var?"

Odanın kapısı açıldı, Nikolay içeri girdi.

"İkisinin ortasında, dayak atanlar ve kurbanların kanını emenlerin ellerini yalayanlar var. Bunlar var işte ortada!" dedi.

İgnati saygı ile süzdü Ana'yı ve bir an sessizlikten sonra:

"Bu doğru işte!" dedi.

Kalktı, bir sağ ayağı üzerine, bir de sol ayağı üzerine kuvvetle bastı.

"Yepyeni ayaklarım oldu şimdi, sağ olun!" dedi.

Çay içmek için yemek odasına geçtiler. İgnati ağırbaşlılıkla anlatmaya başladı:

"Gazeteyi ben dağıtırım. Yürümekten yorulmam."

Nikolay:

"Okuyan çok mu?"

"Okuma bilen herkes okur bizim oralarda. Zenginler bile. Tabii bizden yana çıkmaz onlar. Toprağı alın teri ve kanla sulayan köylülerin, onu paylaşmaya başlayacağını anlarlar. Bunu öyle bir yapacaklardır ki geriye ne patron kalacaktır ne de işçi. Elbette, eğer böyle olmayacaksa ne diye mücadele edilsin ki zaten?"

İgnati kızar gibi görünüyor, karşılık bekler gibi kuşku ile bakıyordu Nikolay'a. Nikolay sessizce gülümsüyordu.

"Bugün savaşılsa, yani başarıya ulaşılsa, yarın baştan başlar aynı hikâye, yine biri zengin, öbürü yoksul olur. Yok, eksik olsun!

Servet kuma benzer, yerinde rahat durmaz, her yöne akar. O zaman bütün bunlar kime yaramış olur? Hayır, eksik olsun!"

"Kızma!" dedi Ana şakacıktan.

Nikolay düşünceli duruyordu.

"Ribin'in tutuklanmasını haber veren bildiriyi nasıl ulaştıracağız çabucak?"

İgnati kulak kabartarak:

"Bildiri mi çıkacak yani?"

"Evet."

İgnati ellerini ovuşturarak:

"Verin bana, ben götürürüm," dedi.

Ana, oğlana bakmaksızın usulca gülmeye başladı.

"Ama yorgunsun ve korkuyorsun, sen söyledin."

İgnati geniş elini kıvırcık saçları arasından geçirdi, ağır ve durgun bir sesle karşılık verdi:

"Korku başka bir şey. İş iştir. Niçin alay ediyorsunuz?.. Amma da tuhafsınız ha!"

Ana ona bakıp neşeleniyordu. Kendini bu neşeye kaptırıp elinde olmayarak:

"Çocuğum!" dedi.

"Ya! Şimdi de çocuk olduk, öyle mi?"

Gözlerini kırpıştırarak iyi niyetle İgnati'yi süzen Nikolay:

"Oraya gitmeyeceksiniz," dedi.

İgnati kaygılandı:

"Nereye gideceğim ya?"

"Sizin yerinize bir başkası gidecek. Nasıl yapacağını ona ayrıntılarıyla anlatacaksınız, tamam mı?"

Bir anlık bir duraksamadan sonra, istemeye istemeye:

"Pekâlâ!" dedi İgnati.

"Size sağlam bir kimlik belgesi bulup, orman bekçisi diye işe yerleştiririz..."

İgnati başını birdenbire kaldırdı. Kaygılıydı.

"Bekçi mi? Peki ya tutar da köylüler odun ya da... başka bir şey almaya gelirlerse ben ne yaparım? Enseleyecek miyim yani onları? Bana yaramaz böyle bir iş."

Ana gülmeye başladı. Nikolay da güldü. Bu durum oğlanı yeniden üzdü. Nikolay onu yatıştırdı:

"Hemen telaşlanmayın canım, köylüleri enseleyecek değilsiniz."

İgnati neşeyle gülümsedi:

"O zaman olur. Ben fabrikada çalışmak isterdim. Fabrikada kafası işleyen kimseler var diyorlar..."

Ana sofradan kalkıp pencereden dışarı baktı. Dalgın dalgın:

"Hayat bu!" dedi. "Günde on kez güleriz, ağlarız! Çayını bitirdin mi İgnati? Hadi git yat artık, biraz dinlen."

"Ama ben uyumak istemiyorum ki!"

"Git, git..."

"Amma katı yüreklisiniz! Peki gidiyorum. Çay için teşekkürler. Bana gösterdiğiniz özen için de..."

Ana'nın yatağına uzanırken başını kaşıyarak mırıldandı:

"Şimdi burası leş gibi katran kokacak... Hem de boş yere: Uykum yok ki benim... Vay canına! Dayak atanlarla ayak yıkayanların ortasında ne olduğunu nasıl da iyi açıkladı herif! Yaman adammış!.."

Ve birdenbire, kaşları havada, ağzı açık, horul horul horlayarak uykuya daldı.

XXI

Akşam İgnati, bir bodrum katının ufak odasında Vesovşikov'un karşısında oturmuş, kaşlarını çatıp sesini alçaltarak şöyle diyordu:

"Ortadaki pencerenin camına dört kez vuracaksınız."

Vesovşikov kuşkuyla:

"Dört kez!.." diye yineledi.

"Önce üç kez, şöyle!"

Bükülü parmağını masaya vurarak saydı:

"Bir, iki, üç. Sonra bir darbe daha."

"Pekâlâ."

"Kızıl saçlı birisi açacak, ebeyi mi arıyorsunuz?" diye soracak. "Kendisine, evet, patron gönderdi, diyeceksiniz. Bu kadarı yeter, o anlar."

Başlarını birbirlerine doğru eğiyorlardı. İkisi de sağlam yapılıydı; kararlıydılar, konuşurken seslerini alçaltıyorlardı. Ana kollarını göğsünde kavuşturmuş, masanın yanında duruyor, onlara bakıyordu. Bu esrarengiz darbeler, bu soru-cevaplar için için güldürüyordu onu.

"Bunlar çocuk daha!" diye düşünüyordu.

Duvara asılı bir lamba koyu rutubet lekelerini ve dergilerden kesilmiş gravürleri aydınlatıyordu. Yerlerde yamru yumru kovalar ve damdaki oluklar için kullanılan saçlardan artakalan hurda parçaları görülüyordu. Pas, yağlıboya ve küf kokusu dolduruyordu odayı.

İgnati kalın bir kürklü pardösü giymişti. Bu pardösüyü çok severdi. Kol uçlarını okşuyor, kendi kendini seyrediyordu. Sıcak bir sevecenlik duygusu doldu Ana'nın yüreğine: "Sevgili yavrularım!.."

İgnati ayağa kalktı.

"Hepsi bu kadar. Unutmayın: Önce Muratov'a gidecek, büyükbabayı görmek isteyeceksiniz..."

"Unutmam," dedi Vesovşikov.

Ama İgnati pek inanmıyordu. İşaretleri, parolaları ikide bir tekrarlatıyordu. Sonunda elini uzattı:

"Onlara selam söyleyin benden. Ne kadar iyi insanlar olduklarını, siz de göreceksiniz."

Kıvançla kendini inceledi, eliyle pardösüsünü düzeltip okşadı.

"Ben gideyim mi artık?" diye sordu Ana'ya.

"Yolu bulabilir misin?"

"Elbette. Hoşça kalın arkadaşlar."

Ve çıkıp gitti. Omuzlarını yükseltiyor, göğsünü kabartıyordu.

Yeni şapkasını kulağının üstüne eğmiş, ellerini iyice cebine sokmuştu. Sarışın bukleler neşeyle titreşiyordu şakakları üstünde. Vesovşikov, Ana'ya yaklaşıp:

"Bana da ne güzel iş çıktı," dedi. "Canım sıkılmaya başlamıştı. Hapisten kaçmam neye yaradı ki sanki? Gizlenmekten başka bir şey yapamadım. Hapishanede bir şeyler öğreniyordum hiç değilse. Pavel kafamızı dolduruyordu, öğrenmek bir zevkti... Eee, kaçış konusunda ne karar verildi şimdi?"

Ana elinde olmayarak iç çekti:

"Bilmiyorum."

Vesovşikov elini Ana'nın omuzuna koydu, yüzünü yüzüne yaklaştırdı.

"Açıkla onlara, seni dinlerler. Kaçmak çok kolay, bunu sen kendin de anlayabilirsin. Bak, hapishanenin duvarı var ya, onun yanında da bir sokak feneri. Karşıda bir yıkıntı var, solda bir mezarlık, sağda da sokak, şehir. Fenerci gündüz saatlerinde feneri temizlemeye gelir. Merdivenini duvara dayar, tırmanır, duvarın tepesine bir ip merdivenin çengellerini takar, ip merdiveni hapishanenin bahçesine salar: Tamam! Arkadaşların tek yapacakları, saati tam olarak belirlemek, işte o sırada adi suçlulara şamata ettirirler ya da kendileri ederler, kaçacak olanlar da ip merdivenden yukarı tırmanırlar, olur biter!"

Planını Ana'ya açıklarken elini neredeyse burnunun dibinde sallıyordu. Dediğine bakılırsa her şey çok kolaydı, ustalıkla başarılacaktı. Pelageya, Vesovşikov'u ağır, beceriksiz bir adam olarak tanımıştı. Onun gözleri eskiden her şeye kuşkuyla, kızgınlıkla, ters ters bakardı. Şimdiyse yeni gözler takmış gibiydi. Ana'yı ikna eden, heyecanlandıran, sıcak aydınlık gözler.

"Düşün, görüyorsun ki gündüz gözüyle olup bitecek bunlar. Düşün bir kez! Bir tutuklunun tüm hapishanenin gözü önünde gündüz gözüyle kaçmaya yelteneceği kimin aklına gelir ki?"

Ana derin bir ürpermeyle:

"Ya üzerlerine ateş ederlerse?" dedi.

"Kim ateş edecek? Asker yok ki. Gardiyanlar fil bile vuramazlar tabancalarıyla."

"Bütün bunlar gereğinden fazla kolay geliyor bana..."

"Söylediklerimin doğru olduğunu göreceksin. Ötekilere de anlat. Ben hemen her şeyi şimdiden hazırladım, ip merdiveni, çengelleri... Ev sahibim de fenerci olacak..."

Kapının ardında birisi öksürdü. Teneke şıngırtısı işitildi.

"İşte o da geldi," dedi Vesovşikov.

Kapıda bir çinko banyo belirdi. Kısık bir ses homurdandı:

"Canına yandığımın banyosu, geçmeyecek misin şu kapıdan?.."

Ardından kır saçlı toparlak bir baş göründü. Şapkası yoktu. Gözleri patlaktı. Babacan yüzünü bir bıyık süslüyordu.

Nikolay Vesovşikov, banyoyu içeri sokmak için ona yardım etti. Adam odaya girdi. Uzun boyluydu. Sırtı kamburlaşmıştı. Sakalsız yanaklarını şişirerek öksürdü.

"Selam!" dedi.

"İşte, sor bakalım ona!" dedi Nikolay.

"Bana mı? Ne soracak?"

"Kaçış için..."

Siyah parmaklarıyla bıyıklarını sildi.

"Haaa!" dedi.

"Sorun şu, Yakov, kaçışın kolay olduğuna inanmıyor."

"Ya! İnanmıyor demek! Kaçmalarını istemiyor da ondan. Ama biz ikimiz istiyoruz, bunun için de inanıyoruz."

Birdenbire iki büklüm oldu, öksürmeye başladı. Uzun sürdü öksürük nöbeti, odanın ortasında ayakta duruyor, burnunu çekerek göğsünü ovalıyor, büyüyen gözleriyle Ana'ya bakıyordu.

"Kararı Pavel'le arkadaşları verecekler," dedi Pelageya.

Nikolay Vesovşikov düşünceli bir tavırla başını eğdi.

Ev sahibi oturdu.

"Kim bu Pavel?" diye sordu.

"Oğlum."

"Soyadı ne?"

"Vlasov."

Adam başını salladı, tabakasını, piposunu çıkardı, doldurdu, kısık kısık:

"Bu adı işittim," dedi. "Yeğenim tanıyor onu. Yeğenim de hapishanede, adı Yevşenko, tanır mısınız? Benim adım da Garbuniya... Yakında bütün gençler hapiste olacaklar, o zaman bizler, yaşlılar için pek tatlı olacak hayat! Jandarma bizim yeğeni Sibirya'ya yollamaya bile söz verdi. Yapar mı yapar namussuz!"

Sık sık yere tükürerek piposunu çekmeye başladı. Vesovşikov'a dönerek sordu:

"Demek, istemiyor kaçmalarını? Kendi bileceği iş. Herkes özgürdür. Oturmaktan yorulduysan, yürürsün; yürümek istemiyorsan otursun. Seni soyuyorlar mı? Sesini çıkarma! Dövüyorlar mı? Katlan! Öldürüyorlar mı? Öl! Her şey ortada işte... Ama ben, yeğenimi çıkaracağım oradan. Evet, çekip çıkaracağım!"

Havlamaya benzeyen kısa, kesik sözleri şaşkına çevirmişti Ana'yı ama son sözleri imrendirdi onu.

Dar sokakta, soğuk bir rüzgârın getirdiği yağmura karşı yürürken Vesovşikov'u düşündü:

"Vay canına! Ne kadar da değişmiş!"

Sonra Garbuniya geldi aklına:

"Öyle görünüyor ki yeniden yaşamaya başlayan yalnız ben değilim!"

Ve oğlunu anarak derin bir of çekti:

"Bir razı olsa!"

XXII

Pazar günü, hapishanenin görüşme yerinde Pavel'den ayrılırken, eline ufak topak haline getirilmiş bir kâğıt parçası sıkıştırdığını hissetti. Eli yanmış gibi titredi, yalvaran bakışlarla oğluna baktı. Ama karşılık alamadı. Pavel'in mavi gözlerinde her zamanki sakin ve kararlı gülümseme vardı. Ana içini çekerek:

"Hoşça kal!" dedi.

Pavel elini yeniden uzattı, yüzü sevecenlikle parladı.

"Güle güle, anne!"

Pelageya oğlunun elini bırakmadı, bekledi.

"Kaygılanma, kızma," dedi Pavel.

Bu sözler ve de alnındaki inatçı çizgi, beklediği yanıtı vermiş oldu Ana'ya. Başını eğerek mırıldandı:

"Niye böyle diyorsun? Ne yapmaya?.."

Telaşla çıktı. Gözyaşlarını ve dudaklarının titreyişini göstermemek, üzüntüsünü belli etmemek için oğlunun yüzüne bakamadı bile. Yol boyunca, mektubu sıkı sıkı tutan elindeki eklemlerin acıdığını hissediyordu. Kolu ağırlaşmıştı, omuzuna bir darbe yemişti sanki. Eve girer girmez mektubu Nikolay'a verdi. Sıkıştırılmış kâğıt açılırken yeniden umuda kapıldı. Ama Nikolay:

"Böyle diyeceği belliydi zaten!" dedi. "İşte yazdığı: 'Arkadaşlar, biz kaçmıyoruz, kaçamayız. Hiçbirimiz kaçmayacak. Kendimize karşı saygımızı yitiririz kaçarsak. Yeni tutuklanan köylüyle ilgilenin siz. İlgimize layıktır, gayret etmemize değer. Çok acı çekiyor burada. Her gün müdüriyetle çatışıyor. Daha şimdiden yirmi dört saat hücrede kaldı. Ona işkence ediyorlar. Hepimiz bağışlanmasına çalışıyoruz. Annemi avutun, ona tatlı davranın. Kendisine açıklayın, her şeyi anlar o."

Ana başını kaldırdı, titrek bir sesle usulca:

"Neyi açıklayacaksınız?" dedi. "Anlıyorum!"

Nikolay öte yana döndü, mendilini çıkardı, gürültüyle burnunu sildi.

"Nezle olmuşum..."

Eliyle gözlüğünü yerleştirdi, odanın içerisinde dolaşarak söylendi:

"Nasılsa başaramayacaktık..."

Ana'nın göğsü kaygıyla doldu. Alnı kırıştı.

"Zararı yok!" dedi. "Yargılansın."

"Petrograd'daki bir arkadaştan mektup aldım..."

"Sibirya'dan da kaçabilir, değil mi? Olabilir, değil mi?"

"Elbette. Arkadaş şöyle yazıyor: 'Davaya yakında bakılacak, karar belli, hepsi sürgüne gönderilecek.' Görüyorsunuz ya, daha duruşma başlamadan karar Petrograd'da verilmişti bile..."

Ana kararlı bir sesle:

"Bırakın Nikolay, beni avutmak, açıklamalar yapmak gereksiz. Pavel asla yanlış iş yapmaz. Yok yere ne kendini üzer, ne başkalarını. Ve beni de sever... Sever ya!.. Görüyorsunuz ya nasıl da beni düşünüyor! 'Açıklayın, onu avutun' diye yazmamış mı?"

Yüreği hızla çarpıyor, heyecandan başı dönüyordu.

Nikolay olağanüstü bir güçle:

"Oğlunuz hayranlık duyulacak bir insan!" diye haykırdı. "Ona karşı çok saygım vardır."

"Ribin için ne yapacağımızı düşünmeliyiz."

Ana hemen işe koyulmak, bir yerlere gitmek, yoruluncaya dek yürümek istiyordu. Nikolay:

"Evet, doğru," dedi. "Şey yapmak gerek... Sandrin'in..."

"Gelir birazdan. Pavel'i gördüğüm günler muhakkak çıkar gelir."

Nikolay başını eğdi, Ana'nın yanında kanepeye oturdu. Dudaklarını ısırıyor, çenesindeki sakalla oynuyordu.

"Yazık ki ablam burada yok..."

"Pavel hapishanedeyken bu işi hemen düzenleyebilsek... Memnun kalırdı!"

Bir an sustular. Birdenbire Ana alçak ve ağır bir sesle:

"Anlamıyorum," dedi. "Niçin istemiyor?"

Nikolay ayağa kalkarken kapı çalındı. Ana ile Nikolay birbirlerine baktılar. Nikolay usulca:

"Sandrin olacak... Hımm!" dedi.

Pelageya da usulca:

"Ona nasıl söyleyeceğiz?" diye sordu.

"Evet... Zor..."

"Acıyorum ona."

Çıngırak bir kez daha çaldı ama daha hafif, kapıdaki sanki duraksıyormuş gibi... Nikolay'la Ana onu birlikte karşılamaya gittiler. Ancak, kapıya varınca Nikolay geriledi.

"Siz söyleseniz daha iyi olur," dedi.

Pelageya kapıyı açar açmaz genç kız sordu:

"Kabul etmiyor mu?"

"Hayır."

"Biliyordum etmeyeceğini," dedi Sandrin kısaca. Yüzü solmuştu. Mantosunun düğmelerini çözdü, sonra ikisini yeniden ilikledi, bu haldeyken mantosunu çıkarmak istedi, beceremedi.

"Yağmur, rüzgâr... Berbat bir hava!" dedi. "Kendisi iyi mi?"

"İyi."

Eline bakarak yavaşça:

"Neşeli, sağlıklı..." diye mırıldandı.

Ana, kızın yüzüne bakmaksızın haberi verdi:

"Ribin'i kaçırmamızı yazıyor."

"Öyle mi?"

Genç kız ağır ağır konuşuyordu:

"Bana öyle geliyor ki bu planı uygulamalıyız."

Nikolay kapının önünde gözüktü:

"Ben de bu görüşteyim. Selam Sandrin."

Genç kız ona elini uzattı:

"Buna engel olan ne? Bu planın başarılabileceğini herkes kabul ediyor."

"İyi ama kim örgütleyecek? Herkesin işi başından aşkın."

Sandrin ayağa fırladı:

"Bana bırakın bu işi," dedi. "Benim zamanım var."

"Öyle olsun. Ama başkalarından da..."

"İyi, başkalarından da yardım isterim. Hemen gidiyorum ben."

Yeniden ilikledi mantosunun düğmelerini.

Ana:

"Dinlenseniz iyi olurdu," dedi.

Sandrin hafifçe gülümsedi, sesini tatlılaştırdı:

"Merak etmeyin, yorgun değilim..."

Başka hiçbir şey söylemeden ellerini sıkıp gitti.

Ana ile Nikolay pencerenin yanına gittiler, Sandrin'in avludan geçerek parmaklığın ardında yitip gidişini izlediler. Nikolay hafif bir ıslık tutturdu, sonra masaya oturup yazmaya koyuldu.

Ana düşünceliydi.

"Bu işle uğraşacak ve bu da avutacak onu," dedi.

"Evet, elbette," dedi Nikolay.

Gülümseyerek Ana'ya doğru döndü:

"Bu dert sizin de başınıza gelmedi mi?.. Hiç sevda çekmediniz mi?.."

Ana elini sallayarak:

"Onu da nereden çıkardınız? Ben mi sevda çekecektim? İlahi! Beni şununla ya da bununla evlendirirler diye ödüm kopardı."

"Hiç hoşunuza giden birisi yok muydu?"

Biraz düşündü:

"Aklımda bile kalmadı, dostum," diye karşılık verdi. "Kuşkusuz vardı. Herhalde... Hoşlandığım biri olmuştur elbet, ama aklımda kalmadı artık."

Nikolay'a baktı, durgun bir hüzünle yeniden konuştu:

"Kocam beni çok döverdi. Onunla evlenmeden önceki her şey silinmiştir belleğimden."

Nikolay gözlerini yine kâğıtlara çevirdi. Pelageya bir dakika odadan çıktı, hemen geri döndü. Nikolay ona sevecenlikle baktı, anılarına usulca dalarak, içlerinden bir hatırayı seçip âdeta sevgiyle okşayarak konuşmaya başladı:

"Benim de, tıpkı Sandrin gibi, başımdan geçen romanesk bir maceram vardı! Genç bir kızı severdim... Şaşılası bir yaratık, eşsiz bir kız. Ona rastlayalı yirmi yıl kadar oldu. Doğrusunu söylemek gerekirse hâlâ severim onu! Eskisi kadar severim... Bütün ruhumla, minnetle, sonsuza dek..."

Yanı başında ayakta duran Ana, onun gözlerinde sıcak ve parlak bir alev görüyordu. Nikolay, Ana'nın sandalyenin arkalığını tutan ellerine başını yaslıyor, uzakta bir yerlere bakıyordu. Çevik, zayıf fakat gürbüz vücudu, bir bitkinin güneşe uzanması gibi öne doğru eğiliyordu. Ana:

"Ee, peki, evlensenize?" dedi.

"Beş yıldır evli o..."

"Daha önce niye evlenmediniz öyleyse?"

Nikolay biraz düşündü.

"Doğrusunu söylemek gerekirse, fırsat bulamadık: O serbestken ben hapisteydim, ben serbestken o hapiste ya da sürgündeydi. Sandrin'in durumuna benzer bir durum işte. Sonunda on yıllık bir mahkûmiyetle onu Sibirya'ya yolladılar, çok uzağa! Ben de onun arkasından gitmek istiyordum hatta. Ama ikimiz de utandık. Orada başka bir adama rastladı, benim bir arkadaşım, çok iyi bir çocuk. Sonra birlikte kaçtılar. Şimdi yurt dışında yaşıyorlar. İşte böyle..."

Sustu, gözlüklerini çıkarıp sildi, camları ışığa tuttu, yeniden silmeye koyuldu.

Ana başını sallayarak:

"Vah dostum!" dedi.

Ona acıyordu. Hem de sıcak bir analık duygusu doğuyordu yüreğinde. Gülümsedi.

Nikolay oturuşunu değiştirdi, kalemi eline aldı, sözlerini sürdürdü:

"Aile hayatı devrimcinin enerjisini eksiltir, daima eksiltir. Çoluk çocuğa karışırsın, geçim sıkıntısı olur, ekmeğini kazanmak için çok çalışmak zorunda kalırsın... Oysa bir devrimci sürekli olarak gücünü her yönde geliştirmelidir. Bu da zaman ister. Biz hep önden gitmeliyiz, çünkü biz, tarihin zorlamasıyla, eski dünyanın yerine yeni bir hayat kuracak olan kimseleriz. Eğer geride kalırsak, yorgun düşersek, eğer küçük bir başarının yakın olasılığına kendimizi kaptırırsak, sonuç kötü olur, hatta neredeyse ihanet olur. İnancımızdan ödün vermeden ayak uydurabileceğimiz hiç kimse yoktur. Ve şunu hiç unutmamalıyız ki, işimiz ufak tefek başarılar elde etmek değil, kesin zafere ulaşmaktır."

Sesinde kararlılık vardı. Yüzü solmuştu. Gözleri her zamanki güçle parıldıyordu yeniden.

Kapı bir daha vuruldu. Gelen Liudmila idi bu defa. Yanakları soğuktan kıpkırmızı kesilmişti. Mevsime göre çok ince bir pardösü geçirmişti üstüne. Yırtık lastiklerini çıkarırken, sinirli bir sesle:

"Duruşma tarihi tespit edildi, sekiz gün sonra," dedi.

İçeriden Nikolay bağırdı:

"Sahi mi?"

Ana içeri koştu. Sevinçten mi, yoksa korkudan mı heyecanlanmıştı; doğrusu bunu kendisi de anlayamadı. Liudmila, Ana'nın ardından giderken alaycı bir sesle konuşuyordu:

"Sahi, mahkemede verilecek yargının şimdiden kararlaştırılmış olduğunu söylüyorlar. Ne demek bu? Hükümet, kendi atadığı memurların, devrimcilere karşı yumuşak davranabileceğinden mi çekiniyor yani? Kendisine hizmet edenleri bunca zaman özenle yozlaştırdıktan sonra, onların namussuzluk etmeye hazır olduklarından hâlâ şüphe mi ediyor?"

Zayıf yanaklarını elleriyle ovarak sedirin üzerine oturdu. Sesinde gittikçe büyüyen bir öfke seziliyordu.

Nikolay kızı yatıştırmak için:

"Boşuna üzmeyin kendinizi, Liudmila," dedi. "Sizi işitmezler..."

Ana genç kızı can kulağıyla dinliyor ama pek bir şey anlamıyordu. Makine gibi hep aynı sözcükleri yineliyordu içinden. Duruşma... Sekiz gün sonra duruşma!

Gaddar, insanlık dışı bir şeyin yaklaşmakta olduğunu hissediyordu.

XXIII

Bu şaşkınlık ve üzüntü içerisinde, kaygılı bir bekleyişle geçirdi iki gününü.

Üçüncü gün Sandrin geldi, Nikolay'a:

"Her şey hazır," dedi. "Bugün, saat birde..."

Nikolay şaşkınlıkla:

"Ne o? Oldu mu?" diye sordu.

"Ne olacak ki? Bana düşen iş yalnızca Ribin için saklanacak bir yer ve üst baş ayarlamaktı. Geri kalan her işi Garbuniya üstlendi. Ribin birkaç yüz metre yürüdükten sonra kılık değiştirmiş

olan Vesovşikov onu karşılayıp bir pardösü, bir de kasket atacak ve yolu gösterecek. Ben Ribin'i bekleyeceğim, kılık değiştirip götüreceğim onu."

"Fena değil!" dedi Nikolay. "Peki, kim bu Garbuniya dediğiniz?"

"Tanırsınız. Çilingirlerle onun evinde sohbet ediyordunuz."

"Ha evet, tanıyorum. Biraz garip bir ihtiyar değil miydi?"

"Eski bir asker. Tenekeci. Pek gelişmiş biri değildir. Her türlü şiddete karşı sonsuz nefret duyar. Filozof tarafı da biraz güçlüdür."

Sandrin düşünceli bir tavırla pencereden dışarıya bakıyordu.

Ana ağzını açmadan dinliyordu. Kafasında yavaş yavaş bir düşünce olgunlaşıyordu.

"Garbuniya yeğenini kaçırmak istiyor. O hoşunuza giden çocuk Yevşenko, hani fazla şıklığa özenen, temizliğe düşkün delikanlı, bildiniz mi?"

Nikolay başını salladı.

Sandrin devam etti:

"Her şeyi kusursuz düzenledi. Ama ben, başarıdan kuşku duymaya başladım. O saatte tutuklular gezinirler, merdiveni görünce çoğu kaçmak isteyecektir..."

Bir an sustu, gözlerini yumdu. Ana, kıza yaklaştı.

"Ve birbirlerine engel olacaklar elbette..."

Üçü de pencerenin önünde ayakta duruyorlardı. Ana, Nikolay'la Sandrin'in arkasındaydı. Hızlı hızlı konuşmaları, içinde belirsiz bir duygu uyandırıyordu. Ansızın:

"Ben de gideceğim!" dedi.

Sandrin sordu:

"Niye ki?"

"Gitmeyin dostum, başınıza bir şey gelebilir. Gitmemelisiniz."

Ana yüzlerine baktı, sesini alçalttı:

"Hayır, gideceğim," diye yineledi.

Birbirlerine baktılar. Sandrin omuzlarını silkti:

"Anlıyorum..." dedi.

Sonra Ana'ya dönüp kolunu onun beline doladı, sıcak, içten bir sesle:

"Ama bakın, söyleyeyim size: Boşuna umutlanıyorsunuz..."

Pelageya titrek elleriyle Sandrin'i göğsüne bastırdı.

"Birtanem, lütfen, beni de götürün!" diye haykırdı. "Size yük olmam. Görmem gerek olanı biteni. Kaçışın mümkün olduğunu sanmıyorum."

"Peki, o da gelsin," dedi genç kız. Nikolay'a.

"Sizin bileceğiniz iş."

"Ama birlikte kalamayacağız. Siz tarlalara gideceksiniz, bahçelere doğru. Oradan hapishanenin duvarı görünür... Ya orada ne aradığınızı sorarlarsa size?"

Ana sevinç içinde, kendine olan güvenini dile getirdi:

"Verecek bir karşılık bulurum elbette!"

"Unutmayın ki, gardiyanlar sizi tanıyorlar. Sizi orada görürlerse..."

"Beni göremezler, merak etmeyin!"

O ana dek içinde gelişen umut birdenbire alevlendi. Çarçabuk giyinirken, "belki o da..." diye aklından geçiriyordu.

Bir saat sonra, hapishanenin arkasındaki tarlalardaydı.

Soğuk bir rüzgâr eteklerini şişiriyor, donmuş toprağı dövüyor, yanından geçmekte bulunduğu bir bahçenin tahta perdesini sarsıyor, hapishanenin fazla yüksek olmayan duvarlarına çarparak avluya dalıyor, insan seslerini süpürüp göklere doğru savuruyordu. Bulutlar hızla kaçışıyordu sanki. Zaman zaman mavi enginler beliriyordu gökte.

Ana'nın gerisinde bahçeler, önünde mezarlık, sağında da, yirmi metre kadar ötede hapishane vardı. Mezarlığın yakınında bir asker, bir atı yularından tutmuş gezdiriyordu; onun yanında başka bir asker ısınmak için ayaklarını yere vuruyor, bağırıyor, gülüyor, ıslık çalıyordu. Hapishanenin yakınında başka kimsecikler yoktu.

Sağına ve arkasına kaçamak bakışlar atarak yavaş yavaş askerleri geçti, mezarlığın duvarına doğru ilerledi Pelageya. Ve birden-

bire bacaklarının ağırlaştığını hissetti. Sanki don, ayaklarını yere yapıştırıyordu. Hapishanenin köşesinde sırtı kamburlaşmış bir adam belirmişti; sırtında bir merdiven vardı ve fenerciler gibi hızlı adımlarla yürüyordu. Ana, gözlerini korkuyla kırpıştırarak askerlere baktı, durdukları yerde tepiniyorlardı. At, askerlerin çevresinde dolanıyordu. Adam, merdivenini duvara dayamış, yavaş yavaş tırmanıyordu. Avluya doğru elini salladı, hızla merdivenden indi, hapishanenin köşesinde görünmez oldu. Ana'nın yüreği hızla çarpıyordu. Saniyeler çok yavaş ilerliyordu. Çamurla kirlenmiş, sıvası yer yer dökülmüş, altından tuğlaları görünen duvarın üstünde merdiven ancak seçilebiliyordu. Ansızın duvarın tepesinde siyah bir baş, sonra bir gövde belirdi. Gövde duvarın öbür yanına geçti, aşağı kaydı. Tüylü başlık taşıyan, siyah bir yumak gibi bir ikincisi göründü, yere atladı, duvarın dönemecinde hızla yitip gitti. Ribin doğruldu, çevresine baktı, kafasını salladı.

Ana, ayağını yere vurarak mırıldandı:

"Kaç! Kaç!"

Kulakları çınlıyordu. Bağrışmalar işitiyordu. Ve duvarın tepesinde üçüncü bir baş belirdi. Ana'nın elleri göğsü üzerinde kasıldı. Heykel gibi bakıyordu. Sakalsız sarışın baş, gövdeden ayrılmak istiyormuşçasına havada bir atılım yaptı, duvarın ardında yok oluverdi.

Çığlıklar artıyordu. Rüzgâr, çığlıkları da düdük sesleriyle birlikte alıp götürüyordu. Ribin duvar boyunca ilerledi, duvarı geride bıraktı, hapishane ile şehir konutları arasındaki açık alanı geçmeye başladı. Çok ağır ilerliyor, başını gereksiz yere fazla yukarı kaldırıyor gibi geliyordu Ana'ya. Yüzünü gören bir daha unutmayacaktı bu durumda.

"Daha çabuk! Daha çabuk!" diye mırıldanıyordu Ana.

Hapishane duvarlarının gerisinden çarpmaya benzer boğuk bir ses duyuldu. Bir cam kırıldı sanki. Askerlerden biri, ayaklarını yere dayamış, atı kendisine doğru çekiştiriyordu. Öbür asker, elini boru gibi ağzına koymuş, hapishaneye doğru bir şeyler bağırıyor, sonra başını yana çevirip kulak veriyordu.

Ana kasılıp kalmıştı. Bakışlarını dört bir yana çeviriyordu. Gözlerine inanamıyordu. Korkunç bir şey, karışık bir iş sandığı şey çabucak, kolaycacık olup bitmişti işte. Bu hız, baş dönmesi veriyordu ona. Düşünceleri bulanıyordu. Sokakta Ribin'den eser yoktu artık. Uzun bir pardösü giymiş, uzun boylu bir adam yürüyordu. Küçük bir kız koşuyordu. Üç gardiyan hapishanenin köşesinden fırladılar. Sağ ellerini ileriye doğru uzatıp yan yana koşuyorlardı. Askerlerden biri onlara doğru atıldı. Öbür asker, atın çevresinde dönüyor, sırtına binmeye uğraşıyordu. Hayvan kaçıyor, şahlanıyor, ortalığı tozutuyordu. Düdük sesleri hiç durmaksızın etrafı velveleye veriyordu. Bu ses, Pelageya'ya tehlikeyi anımsattı. Titreyerek mezarlığın duvarı boyunca ilerledi. Gardiyanları da gözden kaçırmıyordu. Gardiyanlarla askerler hapishanenin öbür köşesini dönüp kayboldular. Pelageya'nın iyi tanıdığı müdür yardımcısı, düğmeleri çözük üniformasının eteklerini savura savura onların ardı sıra koştu. Nereden çıktıkları belli olmayan polisler görüldü. Küçük gruplar oluşturdular.

Rüzgâr sevinçten sapıtmış gibi dönüp duruyor, uzaktaki sesleri Ana'nın kulaklarına kadar taşıyordu. Bu telaş, bu kargaşa, Ana'ya şenlik oldu âdeta. Adımlarını hızlandırdı.

"Demek o da kaçabilecekti, isteseydi!" diye düşündü.

Mezarlık duvarının bir köşesini dönünce iki polisle burun buruna geldi ansızın. Polislerden biri soluk soluğa:

"Dur!" diye bağırdı. "Sakallı... Bir adam... Görmedin mi?"

Eliyle bahçeleri gösterdi, gönül rahatlığıyla karşılık verdi:

"Şu yana kaçtı. Ne oldu?"

"Yegorov, çal düdüğü!"

Ana evine döndü. İçin için hayıflanıyordu. Bir burukluk, bir küskünlük yer ediyordu yüreğinde. Şehre varırken önüne bir at arabası çıktı. Başını kaldırdı. Arabanın içinde sarışın bıyıklı, solgun benizli, yorgun bir delikanlı gördü. O da Ana'ya baktı. Yanlamasına oturmuş olduğu için sağ omuzu öbüründen daha yüksek görünüyordu.

Nikolay sevinçle karşıladı Ana'yı.

"Ee, nasıl geçti bakalım?"

"Galiba başarılı geçti."

Bütün ayrıntıları anımsamaya çalışarak kaçışı anlatmaya başladı. Sanki bir başkasının anlattığını kendisi bir daha anlatıyormuş ama anlattığına kendisi de inanmıyormuş gibi konuşuyordu.

Nikolay ellerini ovuşturdu.

"Şansımız varmış," dedi. "Ama bir bilseniz sizin için ne kadar endişelendim! Dinleyin Nilovna, size dostça bir öğütte bulunacağım. Duruşmadan yana hiçbir kuşkunuz, hiçbir korkunuz olmasın. Ne denli çabuk olup biterse, Pavel'in kurtuluş günü de o denli yakın olur, inanın bana. Belki de Sibirya'ya giderken yolda kaçar. Duruşmaya gelince, aşağı yukarı şöyle olabilir..."

Oturumun tablosunu çizmeye başladı. Ana dinliyor, korktuğunu düşünüp kendisini yüreklendirmek istediğini anlıyordu. Ansızın:

"Yoksa yargıçlara bir şey söylerim, bir ricada bulunurum diye mi korkuyorsunuz?" diye sordu.

Nikolay yerinden hopladı, ellerini kaldırdı, kırgın bir sesle:

"Ne diyorsunuz!" diye haykırdı.

"Korkuyorum, doğru! Ama neden korktuğumu bilmiyorum!.."

Bakışlarını odanın içerisinde gezdirdi.

"Bazen bana öyle geliyor ki küçük düşürecekler Pavel'i, 'Pis mujik, mujik oğlu mujik, kendini ne sandın?' diyecekler. Pavel gururludur, ağızlarının payını verir bakarsın. Ya da Andrey alay eder onlarla... Hepsi de ateşli çocuklar. Düşünüyorum ki, birdenbire sabırları taşar... Ve onlara öyle bir ceza verirler ki, artık bir daha hiç göremeyiz yüzlerini!"

Nikolay ağız açmadı. Sinirli sinirli sakalıyla oynuyordu. Ana zayıf bir sesle sürdürdü:

"Bu düşünceleri atamıyorum kafamdan. Araştırmaya, tartışmaya başlayacaklar... Korkunç bir şey! Aslında korkunç olan ceza değil, yargılama galiba. Yargılama korkunç bir şey! Nasıl söyleyeceğimi bilemiyorum..."

Söylediklerini Nikolay'ın anlamadığını düşünüyor, duyduğu korkuyu açıklamakta büsbütün sıkıntı çekiyordu.

XXIV

Bu korku, ağır bir nem kokusu, solumayı güçleştiren bir küf gibi içinde büyüdü, yayıldı ve duruşma günü gelip çatınca, Ana, belini büken ağır bir yük taşıyarak girdi mahkeme salonuna.

Sokakta, varoştan gelen komşularla karşılaştı, sessizce eğilerek onların selamına karşılık verdi, somurtkan kalabalığın içinden yol açtı kendisine. Koridorlarda ve duruşma salonunda sanık akrabalarıyla karşılaştı. Alçak sesle konuşuyorlardı. İşittikleri de bir işe yaramazdı zaten, çünkü duyduğunu pek anlayamayacak bir haldeydi. Hepsi perişandı. Çoğunluğun üzüntüsü Ana'ya da geçiyor, kendi üzüntüsünü bir kat daha artırıyordu.

Sizov sıranın üzerinde, yanında yer açarak:

"Buyurun, yanıma oturun." dedi.

Ana söz dinledi, giysinin kıvrımlarını düzeltti ve dikkatle çevresine bakındı.

Yanında oturan bir kadın alçak sesle:

"Bizim Grigori'yi senin oğlun felakete sürükledi!" dedi.

Sizov ters ters:

"Sus Nataşa!" dedi.

Pelageya kadına baktı. Samoylov'un anasıydı. Babası da biraz ötede oturmuştu. Dazlak kafalı, sevimli yüzlü, yelpaze şeklinde kızıl sakalı olan bir adamdı. Kemikli bir yüzü vardı. Gözlerini kısarak önüne bakıyordu, sakalı titriyordu.

Salonun yüksek pencerelerinden bulanık bir ışık süzülüyordu içeriye. Pencerelerin arasında Çar'ın yaldızlı kalın çerçeveli büyük bir portresi asılıydı. Çerçevenin kıyıları, ahududu renginde ağır perdelerin kaskatı kıvrımları ardında kaybolmaktaydı. Portrenin önünde, üzeri yeşil çuha ile örtülü bir masa, salonu hemen enlemesine kaplıyordu. Sağda, parmaklıklar arkasında, iki tahta

sıra, solda ise kırmızı döşemeli iki dizi koltuk bulunuyordu. Göğsü ve karnı üzerinde sarı düğmeler bulunan yeşil yakalı mübaşirler gürültüsüzce girip çıkıyorlar, ortalıkta dolaşıyorlardı. Bulanık havanın içinde kısık seslerden oluşan ürkek bir mırıltı, hiç kesilmeden sürüp gidiyordu. Hafif bir eczane kokusu duyuluyordu. Bütün bu renkler, pırıltılar, sesler ve kokular gözleri ağırlaştırıyor, ciğerlere doluyor, yüreklere üzüntü, korku ve karamsarlık saçıyordu.

Ansızın biri yüksek sesle bir şeyler söyledi. Ana titredi. Herkes ayağa kalktı. Ana da Sizov'un koluna yaslanarak kalktı.

Sol köşede yüksek bir kapı açıldı, gözlüklü bir ihtiyar sallanarak içeri girdi. Küçük, kül rengi yüzünde seyrek, beyaz favoriler titreşiyordu. Tıraşlı üst dudağı ağzının içine giriyordu. Sivri elmacık kemikleri ve çenesi, üniformanın yüksek yakasına dayanıyordu. Boynu yokmuş gibi görünüyordu. Yuvarlak, kırmızı, porselen suratlı iri yarı bir genç arkadan destek oluyordu ihtiyara. Altın sırmalardan geçilmeyen üniformalar giymiş üç kişiyle üç de sivil girdi ihtiyarın hemen ardından.

Masanın arkasında uzun uzadıya görüşüp koltuklara yerleştiler. Oturduktan sonra, üniformasının önü iliklenmemiş, tüysüz, gevşek biri, şişkin dudaklarını sessizce kımıldatarak ufak tefek ihtiyarla konuşmaya daldı. İhtiyar dinliyor, kaskatı ve hareketsiz duruyordu. Gözlüklerinin arkasından iki küçük ve renksiz leke görünüyordu.

Masanın ucunda, uzun boylu, dazlak bir adam ufak bir yazı masası önünde ayakta duruyor, hafif hafif öksürerek kâğıtlarını karıştırıyordu.

İhtiyar ileriye doğru uzandı, konuşmaya başladı. İlk sözcüğü anlaşılır biçimde söyledi ama öteki sözcükler ince dudakları üzerinde uçup gitti sanki.

"Beyan ederim... İçeri alın..."

Sizov, Ana'yı hafifçe dürterek:

"İşte, bak!" diye fısıldadı.

Ve ayağa kalktı.

Parmaklığın ardında bir kapı açıldı, önce yalın kılıcını omuzuna dayamış bir asker girdi, sonra Pavel, Andrey, Fedor, Mazin, Gusev kardeşler, Bukin, Samoylov, Somov ve Ana'nın adlarını bilmediği başka beş delikanlı daha göründü. Pavel dostça gülümsüyordu. Andrey de dişlerini göstererek gülümsüyordu ve başıyla işaretler yapıyordu. Gülümsemeleri, yüzleri ve canlı jestleri, ortamın gergin, yapmacık sessizliğine aydınlık ve içtenlik kattı. Üniforma sırmalarının altın parıltısı, onların varlığıyla birlikte sanki solup yumuşadı. Ana'nın yüreğinden de bir güven ve cesaret akımı geçti, güçlendi, canlandı, uyuşukluktan sıyrıldı. Arkasında, o ana dek kalabalığın boynu bükük bekleştiği sıralardan, sanıkların selamlarına cevaben bir uğultu yükseldi.

"Korkmuyorlar!" diye fısıldadı Sizov.

Sağında, Samoylov'un anası hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

Sert bir ses:

"Susun!" diye bağırdı.

Ufak tefek bir ihtiyar:

"Sizi uyarıyorum..." dedi.

Pavel'le Andrey yan yana oturmuşlardı. Mazin, Samoylov ve Gusev'ler de onlarla birlikte birinci sıraya yerleştiler. Andrey sakalını kestirmişti. Bıyıkları uzamıştı ve uçları aşağıya doğru sarkıyordu. Bu yeni görünümünde, yusyuvarlak başı bir kedi başına benziyordu. Yüzünde de yepyeni bir anlam vardı. Ağzında keskin, alaycı çizgiler, gözlerinde karanlık bir bakış görülüyordu. Mazin'in üst dudağını koyu bir çizgi gölgeliyordu; yüzü de daha dolgunlaşmış gibiydi. Samoylov'un saçları eskisi gibi bukle bukleydi. İvan Gusev hep aynı geniş gülümsemeyi sergiliyordu. Sizov başını öne doğru eğdi:

"Ah! Fedor! Fedor!" diye mırıldandı.

İhtiyar, sanıklara hiç bakmaksızın belirsiz sorular yöneltiyordu. Üniformasının yakası üzerinde başı hiç kımıldamıyordu. Ana, soruları dinliyor, oğlunun sakin, kısa yanıtlarını işitiyordu. Nedense, başkanın ve onun meslektaşlarının kötü yürekli, acımasız kişiler olamayacaklarını düşünüyordu. Yargıçların yüzle-

rini dikkatle inceliyor, bir şeyler sezmeye uğraşıyor, yüreğinde yeni bir umudun doğduğunu duyuyordu.

Porselen suratlı adam tekdüze sesiyle bir belgeyi okumaktaydı. Soğuk sesi dinleyicileri uyuşturan bir sıkıntı yayıyordu salona. Dört avukat alçak sesle, çabuk ve ateşli jestlerle sanıklarla konuşuyorlardı.

İhtiyarın bir yanında, yağ katmerleri arasında kaybolmuş, ufacık gözleri olan, şişko bir yargıç âdeta koltuğundan taşarak oturuyordu. Öbür yanında, sırtı kamburlaşmış, solgun yüzlü, kızılımtırak bıyıklı bir adam, bezgin bir tavırla başını iskemlesinin arkalığına dayamış, gözlerini kısarak düşünüyordu. Savcı da yorgun ve sıkkındı. Yargıçların arkasında şehrin belediye başkanı oturmuştu. Şişman ve gürbüz bir adamdı. Düşünceli bir tavırla yanağını okşuyordu. Kır saçlı, uzun sakallı, kırmızı yüzlü, iri ve tatlı gözlü bir adam –soyluların temsilcisi– ve mantosunun uzun kıvrımları altında gizlemeyi bir türlü başaramadığı kocaman göbeğinden ötürü rahatsız görünen ilçe sendik'i* de oradaydılar.

Salonda Pavel'in güçlü ve kararlı sesi yükseldi birdenbire:

"Burada ne cani vardır, ne de yargıçlar. Yalnızca ezenler ve ezilenler var..."

Sessizlik oldu. Birkaç saniye süreyle Ana yalnızca mürekkepli kalem ucunun kâğıtta çıkardığı ince sesi ve yüreğinin çarpıntısını duydu.

Mahkeme üyeleri kıpırdandılar. Başkan konuşmaya başladı: "Efendiiim... Andrey Nakhodka! Suçunuzu kabul ediyor musunuz?.."

Andrey yavaş yavaş doğruldu, bıyığını burarak yan yan ihtiyara baktı, omuzlarını silkti, o ağırbaşlı ve etkili sesiyle:

"Hangi suçu kabul edecekmişim?" dedi. "Ben ne adam öldürdüm, ne de bir şey çaldım. İnsanları birbirlerini soymaya, birbirlerini öldürmeye zorlayan bir düzene başkaldırıyorum sadece…"

İhtiyar zayıf ama kolay işitilebilen bir sesle:

"Daha kısa karşılıklar verin!" dedi.

---

* Ticari işletmelerin menfaatlerini gözetmekle görevli kimse.

Ana, arka sıralarda bir canlılık sezdi. Dinleyiciler birbirlerinin kulağına bir şeyler fısıldıyor, kıpırdanıp duruyorlardı. Porselen suratlı adamın sözlerinin etkisinden kurtulmak istiyorlardı sanki.

Sizov:

"İşitiyor musun ne biçim karşılık veriyorlar?" diye fısıldadı.

"Fedor Mazin, yanıt verin..."

Fedor:

"Vermiyorum," dedi.

Yüzü heyecandan kızarmıştı. Gözleri ateş saçıyordu. Kim bilir neden, ellerini ardında kavuşturmuştu.

Sizov boğuk bir "Ah!" çekti. Ana'nın gözleri fal taşı gibi açıldı.

"Avukat tutmayı kabul etmedim... Konuşmayacağım, mahkemenizi de yasa dışı sayıyorum... Siz kimsiniz? Halk bizi yargılamak hakkını verdi mi size? Hayır, vermedi! Sizi tanımıyorum!"

Oturdu. Alev alev yanan yüzü Andrey'in omuzu arkasında kayboldu.

Şişko yargıç başkana doğru eğildi, bir şeyler fısıldadı. Solgun yüzlü yargıç göz kapaklarını kaldırıp yan yan sanıklara baktı, elini uzattı, önündeki kâğıda bir şeyler yazdı. İlçe sendik'i kafasını salladı, ayaklarını dikkatle düzeltti, göbeğini dizleri üzerine yerleştirdi ve elleriyle örttü. İhtiyar, başını oynatmaksızın, gövdesini kızıl saçlı yargıca doğru çevirdi, dudaklarını oynattı. Öbürü, başını eğerek dinledi. Soyluların temsilcisi alçak sesle savcı ile görüştü; belediye başkanı, yanağını ovuşturarak onları dinliyordu. Başkanın ölgün sesi yeniden yükseldi.

Sizov şaşalamıştı, Ana'nın kulağına eğildi:

"Nasıl posta koydu, gördün mü? Hepsinden daha yaman çıktı vallahi!"

Ana anlamıyor, gülümsüyordu. Geçen olaylar, birdenbire ortaya çıkacak ve bir çırpıda dinleyicileri dehşete boğacak korkunç bir şeyin gereksiz, sıkıcı önsözü gibi gelmişti önce. Oysa Pavel'le Andrey'in serinkanlı karşılıkları, sanki mahkeme önünde değil de varoştaki küçük evde söyleniyormuş gibi korkusuz ve sert çık-

mıştı. Fedor'un yapıştırdığı ateşli yanıt herkesi canlandırdı. Bir yüreklilik, gözü peklik yayıldı salonun içine. Ana, arkada oturan dinleyicilerin davranışlarından da anladı yüreklenenin yalnızca kendisi olmadığını.

"Siz ne dersiniz?" diye sordu ihtiyar.

Savcı ayağa kalktı, bir elini kürsüsüne dayadı, birtakım rakamlar ileri sürerek tumturaklı ve uzun tümcelerle çabuk çabuk konuşmaya başladı. Sesinde korkutucu hiçbir şey yoktu. Bununla birlikte Ana, yüreğinde kuru bir ağrı duyuyor ve bu ağrı onun kaygısını yeniden canlandırıyordu. Belli belirsiz bir düşmanlık duygusuydu hissettiği şey. Tehditsiz, çığlıksız ama gittikçe büyüyen, görünmez, elle tutulmaz bir düşmanlık... Yargıçların çevresinde dönüp dolaşıyor, onları yoğun bir bulutla sarıyor ve dıştan gelen hiçbir etki bu bulutu yarıp yargıçlara ulaşamıyordu.

Ana yargı kurulunu izliyor, onların tutumunu bir türlü anlayamıyordu. Hiç beklediği gibi olmamıştı. Pavel'e, Fedor'a sinirlenmiyorlardı. Kırıcı laflar etmiyorlardı. Sanki sorularından hiçbiri kendilerince önemli değildi, istemeye istemeye soruyor ve yanıtları da kendilerini zorlayarak dinliyorlardı. Sanki her şeyi önceden biliyorlardı da hiçbir şey onları ilgilendirmiyordu.

Şimdi karşılarında bir jandarma duruyor, alçak sesle tanıklık ediyordu:

"Herkes baş kışkırtıcı olarak Pavel Vlasov'u göstermiştir…"

Şişko yargıç isteksiz bir tavırla sordu:

"Ya Nakhodka?"

"O da..."

Avukatlardan biri ayağa kalktı:

"İzninizle..."

İhtiyar, birisine sordu:

"İtirazınız mı var?"

Bütün yargıçların sağlığı bozukmuş gibi geliyordu Ana'ya. Duruşlarında, yüzlerinde, seslerinde, hastalıklı bir bezginlik okunuyordu. Can sıkıntısından patlıyorlardı sanki. Belli ki hoşlanmıyorlardı olan bitenden. Üniformaları, mahkeme salonu,

jandarmalar, avukatlar, koltuklarda mıhlanıp kalmak, soru sorup yanıtlar dinlemek, her şey ağır geliyordu onlara.

Sıra, Ana'nın tanıdığı sarı yüzlü subaya gelmişti. Önemli bir insan tavrıyla, çın çın öten bir sesle, yayvan yayvan Pavel'den ve Andrey'den söz etmeye başladı. Ama onu dinlerken, içinden, "Senin bildiğin fasa fiso!.." demekten kendini alamıyordu.

Sanıklar için korkmuyor, onlara acımıyordu artık. Yalnızca şaşırıyordu onlara. Ve seviyordu hepsini. Şaşkınlığı sakin; sevgisi sevinçli ve rahattı. Sıcacıktı. Sanıklar genç, sağlam delikanlılardı. Bir yanda, duvarın yakınında oturmuşlar, tanıklarla yargıçların tekdüze konuşmalarına, avukatlarla savcının tartışmalarına hemen hiç karışmıyorlardı. Arada sırada içlerinden biri küçümseme belirten bir gülümsemeyle arkadaşlarına bir şeyler söylüyordu, arkadaşları da alaycı alaycı gülüyorlardı. Andrey'le Pavel, Ana'nın bir gün önce Nikolay'ın evinde görmüş olduğu bir avukatla hemen hiç durmadan alçak sesle konuşmaktaydılar. Ötekilerden daha canlı, daha yerinde duramaz haldeki Mazin, onların konuşmalarına kulak veriyordu. Bazen Samoylov, İvan Gusev'le konuşuyordu. O zaman İvan dirseğiyle arkadaşını hafifçe dürtüyor, kahkahasını güç tutuyor, kıpkırmızı kesiliyordu, yanakları şişiyordu, saklanmak için başını eğiyordu. İki üç kez makaraları koyverecek gibi oldu, sonra birkaç dakika kasıldı, ciddi görünmeye çabaladı. Hepsinin kanı kaynıyor, gençlik ateşinin taşkınlığına set çekmek çabaları boşa gidiyordu.

Sizov dirseğiyle hafifçe Ana'yı dürttü. Pelageya, Sizov'a döndü, onu hoşnut ve azıcık kaygılı gördü. Sizov:

"Şu yumurcakların haline bak, nasıl da kendilerinden emin görünüyorlar!" diye fısıldadı. "Sanki hepsi birer derebeyi!"

Tanıklar kişiliksiz seslerle, hızlı hızlı konuşarak ifade veriyorlardı. Yargıçlar isteksiz umursamaz tavırlarla soruyorlardı sorularını. Şişko yargıç ağzını tombul eliyle kapatarak esniyordu. Kızıl bıyıklı yargıcın yüzü daha da solmuştu; arada sırada kolunu kaldırıp parmağını kuvvetle şakağına bastırıyor, alabildiğine büyümüş gözlerini bakar kör gibi tavana dikiyordu.

Savcı zaman zaman önündeki kâğıda bir şeyler karalıyor, sonra soyluların temsilcisiyle konuşmasını sürdürüyordu. Temsilci kır sakalını sıvazlıyor, güzel iri gözlerini sağa sola çevirerek gülümsüyor, önemli kişiler gibi gerdan kırıyordu. Belediye başkanı, bacak bacak üstüne atmış, sessizce parmaklarını dizine vuruyor, parmaklarının hareketlerini büyük bir dikkatle inceliyordu. İlçe sendik'i ise dizlerinin üzerine sarkmış göbeğini elleriyle özenle tutuyor, başını eğiyordu. Konuşmaların tekdüze mırıltısına kulak kabartan yalnızca oydu galiba. Bir de, tam bir hareketsizlik içerisinde koltuğuna mıhlanmış gibi duran küçük ihtiyar.

Bu durum uzadı da uzadı. Uyuşukluk ve can sıkıntısı yeniden sarmaya başladı dinleyicileri.

"Bildiririm ki..." dedi ufak tefek ihtiyar.

Ve gerisini yutarak ayağa kalktı.

Bir uğultu kapladı salonu: iç çekmeler, boğuk nidalar, öksürmeler, ayak sesleri... Sanıklar götürüldüler. Gülümseyerek akraba ve yakınlarına işaretler yaptılar. İvan Gusev birisine yavaşça seslendi:

"Dayan Yegor!"

Ana ile Sizov koridora çıktılar. Yaşlı işçi dostça:

"Büfeye gidip bir çay içelim mi?" diye sordu. "Bir buçuk saat bekleyeceğiz nasıl olsa."

"Sağol, ben istemem."

"İyi ya, ben de gitmem. Gördün ya çocukları? Sanki gerçek insan bir tek onlar da, ötekiler birer hiç! Ya Fedor, ha? Gördün mü?"

Samoylov'un babası, elinde kasket, yanlarına yaklaştı. Asık suratında bir gülümseme görüldü.

"Ya bizim Grigori? O nasıldı ama? Avukat istemedi, konuşmayı da reddetti. İlk olarak o verdi örneği. Seninki, Pelageya, avukat istiyordu. Ama benimki istemiyorum deyince dört kişi daha öyle yaptı..."

Karısı da yanındaydı. Gözlerini sık sık kırpıştırıyor, mendilinin ucuyla burnunu siliyordu. Adam sakalını avucunun içine almış, yere bakarak konuşuyordu:

"Canına yandığımın işi! Bu çocuklar kendilerini boş yere mahvediyorlar deniyor; sonra birdenbire, belki de onlar haklı diye düşünüyor insan... Fabrikada, bu harekete katılanların sayısı gitgide artıyor. İstedikleri kadar yakalayıp götürsünler, ırmaktaki sazan balıkları gibi köklerinin hiç kuruduğu yok. Aksine, çoğalıyor. İnsan kendi kendine diyor ki: Belki de arkalarında büyük bir kuvvet var..."

"Böyle şeyleri anlamak bizim için çok zor!" dedi Sizov.

"Öyle, bize göre zor!"

Samoylov onayladı:

Karısı burnunu çekip söze karıştı:

"Hepsinin de sağlığı yerinde, haydutların!"

Porsumuş ablak suratında bir gülümseme belirdi.

"Az önce, seninkinin yüzünden oldu bütün bunlar dediğim için sakın kızma bana, Nilovna. Doğrusunu istersen, kimin en çok kabahatli olduğunu kim bilebilir ki? Bizim Grigori için jandarmaların, sivil polislerin söylediklerini gördün mü? O da çılgınlıklar yapıyormuş, salak!"

Belli ki oğluyla gururlanıyordu. Belki de farkında değildi bunun. Ne var ki Ana bu duyguyu tanıdığı için candan bir gülümseyişle:

"Genç yürekler oldum olası daha yakın olurlar gerçeğe!" diye cevap verdi.

Dinleyiciler koridorlarda geziniyor, kümeler oluşturuyor, düşünceli ya da ateşli konuşmalara dalıyorlardı. Kimse bir köşeye çekilmiyordu. Herkesin yüzünde konuşmak, soru sormak, dinlemek isteği okunuyordu açık seçik. İki duvar arasındaki beyaz boyalı dar geçitte insanlar dolaşıyorlar, rüzgâra tutulmuş gibi sarsılarak sağlam, emin bir şeye tutunmak istiyorlardı sanki. Bukin'in ağabeyi, soluk yüzlü iri yarı bir delikanlı, sağa sola dönüp durarak el kol hareketleri yapıyor:

"İlçe sendik'inin bu işle ilgisi olmaması gerekir!" görüşünü ileri sürüyordu.

Ufak tefek, yaşlı bir adam olan babası, çevresine ürkek bakışlar atarak:

"Sus, Kostia!" dedi.

"Hayır susmayacağım! Geçen yıl, karısıyla ilişki kurdu diye memurunu öldürmüş. Ve şimdi karısıyla birlikte yaşıyormuş. Akıl erer mi buna? Üstelik düpedüz hırsız da?"

"Aman neler söylüyorsun, Kostia?"

"Doğru!" dedi Samoylov. "Doğru! Yargıç koltuğuna kurulmuş ama kendisi hiç de hırlı bir insan değil..."

Konuşmaları işiten Bukin'in ağabeyi, ötekileri de beraberinde sürükleyerek yaklaştı. Heyecandan kıpkırmızı olmuştu. Öfkeli hareketler yaparak bağırmaya başladı:

"Dava konusu eğer bir hırsızlık ya da cinayetse jüri yargılar ve bu jüri sıradan insanlardan, köylülerden, zanaatkârlardan oluşur. Ama hükümete karşı olanları hükümet yargılar. Böyle olmaz ki! Sen bana sövüp sayacaksın, okkalı bir şamar yapıştıracağım suratına, sana vurduğum için sen yargılayacaksın beni, eh, elbette ben suçlu çıkacağım. Ama kim başlattı? Sen!"

Göğsü madalyalarla süslü, kambur burunlu yaşlı bir gardiyan kalabalığı bir yana itti, Bukin'in ağabeyini parmağıyla tehdit ederek:

"Hey, bana bak sen, bağırma öyle, burası meyhane değil!" dedi.

"İzninizle cancağızım... Anladık. Şimdi dinleyin: Ben size vursam, sonra da sizi yargılamaya kalksam, ne dersiniz buna?.."

"Şimdi ben seni dışarı çıkarırsam görürsün!" dedi gardiyan sertçe.

"Nereye çıkaracaksınız? Niçin?"

"Sokağa. Öğretirim sana zırlamayı."

Bukin'in ağabeyi bakışlarını çevresinde gezdirdi, alçak sesle:

"Bunlar için önemli olan susmaktır!" dedi.

İhtiyar, kabaca bağırdı:

"Öyle olduğunu bilmiyor muydun?"

Bukin'in ağabeyi kollarını açtı, sesini biraz daha alçalttı:

"Sonra efendim, duruşma niye halka açık olmuyor da yalnızca akrabalar içeri alınıyor peki? Yargılama eğer adilce yapılacaksa, herkesin gözleri önünde yapılabilir, neden korkuyorlar?"

Samoylov:

"Bu doğru işte." diye yineledi. "Mahkeme, insanın vicdanını rahatlatmıyor."

Ana, yargılamanın kanunsuzluğu hakkında Nikolay'ın ağzından dinlediklerini Samoylov'a anlatmak istedi ama dinlediklerini iyi kavrayamamış, sözcükleri de kısmen unutmuş olduğundan yapamadı. Nikolay'ın sözlerini anımsamak için bir kıyıya çekildi. Kendisine bakan, sarışın bıyıklı bir genç gözüne çarptı. Sağ eli pantolonunun cebindeydi. Bu yüzden sol omuzu da daha alçak görünüyordu. Bu özellik, Ana'ya bir şeyler hatırlatır gibi geldi, daha dikkatli bakacaktı ki delikanlı o sırada sırtını çevirdi. Ana da anılarına dalıp yabancıyı unuttu.

Biraz sonra yavaş sesle söylenen bir soru geldi kulağına:

"Şu kadını mı?"

Birisi daha yüksek sesle:

"Evet, o," dedi.

Pelageya sesin geldiği yöne baktı. Çarpık omuzlu genç kendisine doğru yan dönmüş, yanında duran kara sakallı, kısa pardösülü, uzun çizmeli bir delikanlıyla konuşmaktaydı.

Yeniden kaygı yaratan bir anı uyandı içinde ama kesin bir tespit yapamadı. Çevresindeki insanlara oğlunun idealini anlatmak, ileri sürülecek karşı savları dinlemek ve bu savlara göre mahkemenin kararını kestirmek hevesine kapılmıştı. Sakıngan davranarak, hafif bir sesle Sizov'a:

"Demek yargılama böyle yapılıyor," dedi. "Her birinin ne yaptığını araştırıyorlar ama niçin yaptığını sormuyorlar bile. Sonra, hepsi yaşlı. Gençleri gençler yargılamalı..."

"Evet," dedi Sizov. "Bu işe bizim akıl erdirmemiz çok zor, çok zor!"

Düşünceli düşünceli başını salladı.

Gardiyan salonun kapısını açmış, bağırıyordu:

"Akrabalar... Biletlerinizi gösterin!"

Alaycı bir ses işitildi:

"Biletmiş... Sirkteyiz sanki!"

Şimdi herkeste gizli bir sinirlilik, belli belirsiz bir ataklık seziliyordu. Dinleyiciler daha az sıkılganlık gösteriyor, gürültü ediyor, mübaşirlerle tartışıyorlardı.

XXV

Sizov sövüp sayarak sıranın üzerine oturdu. Ana:

"Neyin var?" diye sordu.

"Hiç!.. İnsanlar aptal..."

Bir çıngırak sesi işitildi. Kayıtsız bir ses, yargı kurulunun gelişini bildirdi.

Herkes yeniden ayağa kalktı. Yargıçlar aynı sırayla içeri girip yerlerine oturdular. Hemen ardından sanıklar da içeri alındılar.

Sizov fısıldadı:

"Dikkat! Savcı konuşacak."

Ana boynunu uzatıp öne doğru eğildi, kaskatı kesildi. Yine korkunç bir şeyler olmasını bekliyordu.

Savcı ayağa kalktı, dirseğini kürsüsüne dayadı, başını yargıçlara çevirdi, derin bir soluk aldı, sağ elini sertçe sallayarak konuşmaya başladı.

Ana, ilk sözleri anlayamadı. Savcının sesi gür ve rahattı. Kâh ağır, kâh hızlı konuşuyordu. Sözcükler uzun, tekdüze bir dizi halinde dökülüyordu dudaklarından; bir şeker parçasına konmuş karasinekler gibi ansızın havada uçuşuyor, birbirini kovalıyor, dönüp duruyordu. Ama Pelageya onun sözlerinde korkunç, tehdit edici hiçbir şey görmüyordu. Bu sözler kar gibi soğuk, kül gibi renksizdi. İnce, kuru bir kum gibi tane tane dökülüyor, salonu kısır bir iç sıkıntısına boğuyordu. Duygudan yana cimri, laf bakımından cömert bu konuşma Pavel'le arkadaşlarının kulağına varmıyordu kuşkusuz. Onlar hiç oralı değillerdi. Eskisi kadar soğuk-

kanlıydılar. Usulca aralarında konuşuyorlar, kâh açıktan açığa gülümsüyor, kâh gülüşlerini asık suratları ardında gizliyorlardı.

Sizov:

"Yalan söylüyorlar!" diye mırıldandı.

Pelageya aynı şeyi söyleyemiyordu. Savcı'nın sözlerini duyuyor, istisnasız hepsini suçladığını anlıyordu. Pavel'in adını anarken Fedor'dan söz etmeye başlıyor, onu da aynı ayarda gösteriyor, sonra Bukin'i de ısrarla onların düzeyine çıkarıyordu. Bütün sanıkları aynı torbaya koyup sıkıyordu. Sözlerinin açık anlamı Ana'yı doyurmuyordu ama onu ne üzüyor, ne de korkutuyordu. Ana, o korkunç şeyi bekliyordu hâlâ; onu sözcüklerde arıyor, savcının yüzünde, gözlerinde, sesinde, havada sallanan bembeyaz elinde arıyordu inatla. Evet, oradaydı o korkunç şey, Ana duyuyordu onu ama elle tutulur bir şey değildi, anlatılması olanaksızdı. Ama yine de yüreğini sıkıştırıyor, acıtıyordu.

Savcının uzun sözleri belli ki canını sıkıyordu yargıçların. Bu tekdüze sözler, yargı kurulunu da umursamazlık ve bıkkınlık bulutuyla sarmaktaydı.

Başkan mumya gibi kaskatı duruyordu. Gözlüğünün camları arkasında ufacık gri gözbebekleri zaman zaman görünmez oluyordu. Bu ölü hareketsizlik, bu soğuk kayıtsızlık karşısında Ana şaşkın şaşkın soruyordu kendi kendine:

"Peki, bunlar yargılama mı yapıyorlar şimdi?"

Bu şaşkınlık, beklediği olağanüstü şeylerden duyduğu korkuyu yüreğinden siliyor, derin bir küçük düşürülme duygusu boğazında düğümleniyordu.

Savcının sözleri birdenbire kesildi. Çabuk çabuk birkaç söz ekleyip yargıçların önünde eğildi, ellerini ovuşturarak yerine oturdu. Soyluların temsilcisi başını salladı, belediye başkanı elini uzattı, sendik göbeğini süzdü ve gülümsedi.

Görünüşe göre yargıçlar, savcının konuşmasından hoşnut kalmamış olacaklar ki hiç yerlerinden kıpırdamadılar.

Ufak tefek ihtiyar, bir kâğıdı burnunun dibine kadar yaklaştırıp:

"Söz... Fedoseyev'in, Markov'un ve Zagaro'nun avukatında," dedi.

Pelageya'nın, Nikolay'ın evinde görmüş olduğu avukat ayağa kalktı. Geniş, babacan yüzünde parlak gözlerinin içi gülüyordu. Keskin bakışlarıyla ortalığı tarayarak konuşmaya başladı. Sesi pürüzsüz ve yüksekti. Ne var ki, Ana onu dinleyemedi. Sizov kulağına fısıldadı:

"Anladın mı ne dediğini? Anladın mı? Bunlar biraz dengesiz, zıpır çocuklardır, diyor. Fedor zıpır mı yani?"

Ana karşılık vermedi. Ağır bir düş kırıklığı altında eziliyordu. Alçalma duygusu ruhunda şiddetli bir baskı yaratıyordu. Şimdi anlıyordu adaletten ne beklediğini. Oğluyla yargıçlar arasında karşılıklı inançlarını, görüşlerini ortaya koyan erkekçe, sert bir tartışma izlemeye hazırlanmıştı. Yargıçların Pavel'i uzun uzadıya, dikkatle, ayrıntılara kadar dalarak sorguya çekeceklerini, kalbini açmasını isteyeceklerini, bütün düşüncelerini, eylemlerini, uğraşlarını akıl gözüyle inceleyeceklerini düşünmüştü. Pavel'in dürüst bir delikanlı olduğunu görünce, açık açık adaletle:

"Bu adam haklı!" demelerini bekliyordu.

Oysa hiç de böyle olmamıştı. Sanıklarla yargıçlar arasında fersah fersah uzaklık vardı sanki. Yargıçlar sanıkların umurunda bile değildi. Ana yorgunluk duyuyordu. Artık duruşma ile ilgilenmiyor, dinlemiyordu bile. Gururu kırılmıştı.

"Böyle mi yargılarlar insanı?" diye düşünüyordu.

Sizov başını sallayarak mırıldandı:

"İyi oldu onlara, buna müstahaktılar!"

Başka bir avukat konuşuyordu şimdi. Ufak tefek, solgun, alaycı, sivri yüzlü bir adamdı. Yargıçlar sözünü kesiyorlardı.

Savcı fırladı, sinirli bir sesle usule ilişkin bir şeyler söyledi. Sonra ufak tefek ihtiyar söz aldı, savcıyı serinkanlı olmaya çağırdı. Avukat, başını saygıyla eğerek onları dinledi ve konuşmasını sürdürdü:

"Hırpala onları, hırpala!" dedi Sizov.

Mahkeme salonu yeniden kaynaşmaya başlamıştı. Dinleyicilerin kavgacı damarı kabarıyordu. Avukat, yargıçların kösele suratını iğneleyici sözlerle kırbaçlıyordu. Yargıçlar avukatın yenilmez yutulmaz çıkışlarından korunmak için saflarını sıklaştırıyor, şişiyor, yayılıyorlardı sanki.

Ve Pavel ayağa kalktı. Ansızın bir sessizlik oldu. Ana, ileriye doğru eğildi. Pavel rahat bir tavırla söze başladı:

"Ben bir partinin üyesi olduğum için yalnızca kendi partimin mahkemesini tanırım. Bu nedenle, kendimi savunmak için değil, avukat istemeyen öteki arkadaşlarımın isteğini yerine getirmek için konuşacağım. Sizin anlamadığınızı açıklamaya çalışacağım. Savcı, sosyalizmin bayrağı altında yaptığımız gösteriyi, iktidara karşı bir ayaklanma olarak niteledi ve bizleri sürekli Çar'a karşı isyancılar diye tanımladı. Şunu söylemek isterim ki, bizler için otokrasi, ülkeyi halkaları arasında tutan tek bir zincir değil, en elle tutulur ilk zincirdir ve biz halkı bu zincirden kurtarmalıyız."

Bu tok ses yükselince, sessizlik daha da derinleşmişti. Pavel sanki salonun duvarlarını kaldırmış, dinleyicilerden çok uzaklaşmış ama aynı zamanda çok daha göze çarpar bir hale gelmişti. Yargıçlar kaygıyla yerlerinde kıpırdandılar. Soyluların temsilcisi gevşek yüzlü yargıca bir şeyler fısıldadı, yargıç başını sallayıp ufak tefek ihtiyarla konuşmaya başladı. O sırada hasta suratlı yargıç, ihtiyarın öbür kulağına bir şeyler söylüyordu. İhtiyar yargıç koltuğunun içinde bir sağa, bir sola eğilerek Pavel'e seslendi ama sesini duyuramadı. Pavel konuşmasını sürdürüyordu:

"Bizler sosyalistiz. Bu demektir ki, biz insanları birbirlerinden ayıran, birbiri aleyhinde silahlandıran, birbiriyle çatıştıran, amansız bir çıkar karşıtlığı yaratan, bu karşıtlığı gizlemek ya da haklı göstermek için yalana başvuran, bütün insanları yalan, ikiyüzlülük ve kinle yozlaştıran kişisel çıkarlara karşıyız. Biz diyoruz ki: İnsanı, zenginleşmek için bir alet olarak gören toplumlar, insanlığa karşıdır, bize düşmandır. Onun ikiyüzlü ve yalancı ahlakını kabul edemeyiz. Bu düzenin, insanların kişiliğine karşı gösterdiği edepsizlik ve gaddarlık bizi tiksindiriyor. Böyle

bir toplum tarafından insanın bedenen ve ruhen köleleştirilmesinin bütün biçimlerine karşı, servet tutkusuyla ezilmesine karşı savaşmak istiyoruz ve savaşacağız da. Dev makinelerden tutun da çocukların oyuncaklarına dek, her şeyi biz işçiler yaratırız ama insanlık onurumuzu korumak için mücadele etme hakkından yoksunuz. Herkes, amacına erişmek için bizi alet olarak kullanma ayrıcalığını tanır kendisine. Şimdi biz, zamanla tüm iktidarı halka devredebilmek için gerekli özgürlüğe kavuşmak istiyoruz. Çalışmak, herkes için zorunlu olmalıdır. Görüyorsunuz ki isyancı değiliz biz."

Başkan, açık seçik ve güçlü bir sesle:

"Rica ederim, konuya gelin!" dedi.

Pavel'e doğru dönmüş, yüzüne bakıyordu. Donuk gözünde kötü bir parıltı var gibi geldi Ana'ya. Bütün yargıçlar genç sanığa bakıyorlardı. Gözleri sanki onun yüzüne, bedenine yapışıyor, kanını emerek kendi porsumuş, aşınmış organizmalarını canlandırmaya uğraşıyorlardı. Pavel dimdik ayakta duruyor, kolunu onlara doğru uzatarak, bağırmadan, dupduru bir sesle sürdürüyordu konuşmasını:

"Bizler devrimciyiz. Ve birtakım kimseler yalnızca buyruk verirken kimileri yalnızca çalıştığı müddetçe, devrimci kalacağız. Sizin, çıkarlarını korumakla görevli olduğunuz düzene karşı savaşmaktayız. Bu düzenin de, sizlerin de uzlaşmaz düşmanıyız biz; ancak sizleri yendikten sonra barışabiliriz. Ve yeneceğiz sizleri! Çıkarlarını savunduğunuz sınıf, sanıldığı kadar güçlü olmaktan çok uzaktır. Köleleştirdikleri milyonlarca insanı feda ederek biriktirip korudukları bu servetleri, yani bize egemen olmalarını sağlayan bu güçleri, kendi aralarında da düşmanlık, karşıtlık ve çekişme yaratmakta, onları hem maddi, hem manevi bakımdan mahvetmektedir. Mülkiyetin savunması çok büyük bir gerilim gerektirir. Ve gerçekten de efendilerimiz olan sizler, topunuz bizden daha fazla kölesiniz. Sizin kafalarınız tutsaktır, bizim ise bedenlerimiz. Sizi manen öldüren önyargıların ve alışkanlıkların boyunduruğundan kendinizi kurtaramazsınız. Oysa

bizim içten özgür olmamıza kimse engel olamaz. Bize verdiğiniz zehirler, istemeyerek bilincimize akıttığınız panzehirlerden daha güçsüzdür. Bu bilinç durmaksızın büyüyüp gelişiyor, gitgide alevleniyor, üyesi bulunduğunuz sınıfta bile en iyi, manen sağlıklı ne varsa ardından sürüklüyor. Bakınız, daha şimdiden sizin gücünüz adına ideolojik mücadele yürütebilecek hiç kimseniz kalmamıştır. Tarihsel adaletin şamarına karşı sizi koruyabilecek tüm kanıtları tüketmiş durumdasınız artık. Fikir alanında hiçbir yeni şey yaratamazsınız, kafaca kısırlaşmış durumdasınız. Oysa bizim fikirlerimiz her yerde boy atıyor, her an daha parlak bir ışık saçıyor, halk yığınları arasında yayılıyor ve onları özgürlük savaşına hazırlıyor. İşçi sınıfının büyük rolünün bilinci, tüm işçileri tek bir can halinde birleştiriyor. Yaşamın yenilenmesi sürecini, gaddarlık ve edepsizlikten başka hiçbir şey durduramaz. Şu var ki, edepsizlik apaçık ortada, gaddarlık ise sadece öfke doğuruyor. Bugün bizi boğan eller yakında bizim ellerimizi sıkacaklar kardeşçe. Sizdeki enerji, altını çoğaltmaya yönelik mekanik enerjidir, birbirini paralamaya mahkûm gruplar halinde birleştirir sizleri. Bizim enerjimiz, işçiler arasındaki dayanışma bilincinin canlı gücüdür. Sizin yaptığınız bütün işler cinayettir, çünkü amacınız insanları köleleştirmekten başka bir şey değil. Bizim çabamız, yalancılığınızın, kininizin, açgözlülüğünüzün yaratmış olduğu ve halkı korkutmak için kullandığınız umacılardan kurtaracaktır dünyayı. Siz insanı yaşamdan söküp aldınız, ezdiniz, toz ettiniz; sosyalizm sizin yakıp yıktığınız dünyayı koskocaman, görkemli bir bütün halinde birleştirir. Ve birleştirecektir de!"

Pavel bir an durdu ve daha güçlü bir sesle:

"Birleştirecektir!" diye yineledi.

Yargıçlar garip bir biçimde suratlarını ekşitiyor, aralarında fısıldaşıyorlardı. Bir yandan da yiyecekmiş gibi Pavel'e bakıyorlardı. Ana, sağlığını, gücünü, tazeliğini kıskandıkları oğlunun çevik ve sağlam yapılı vücudunu bakışlarıyla kirlettiklerini düşünüyordu. Sanıklar, arkadaşlarının sözlerini dikkatle dinliyorlardı. Yüzleri solgundu. Gözlerinde sevinç pırıltıları vardı. Ana,

oğlunun sözlerini kaçırmıyor, belleğine işliyordu. Ufak tefek ihtiyar birkaç kez Pavel'in sözünü kesti, bir şeyler açıkladı. Hatta bir seferinde hüzünlü bir gülümseme belirdi dudaklarında. Pavel sessizce dinliyor, sonra aynı durgun, sert sesle sürdürüyordu konuşmasını. Yargıçların iradesini kendi iradesine tabi kılıyor, onların dikkatini üzerine çekiyordu.

Sonunda ihtiyar, elini Pavel'e doğru uzatarak bağırmaya başladı. Pavel, karşılık olarak hafif alaycı bir sesle:

"Bitiriyorum," dedi. "Sizi şahsen kırmak istemiyorum. Yargılama dediğiniz bu maskaralığa zorla katıldığınız için neredeyse acıyacağım size. Her şeye karşın insansınız. Amacımıza karşı olsalar da, insanların böylesine aşağılık bir biçimde zorbalığa alet edilerek alçaldıklarını, insanlık onurlarını bu derece yitirdiklerini görmekten her zaman üzüntü duyarız."

Yargıçlara bakmadan yerine oturdu. Ana soluğunu tutarak yargı kuruluna bakıyor, bekliyordu.

Ağzı kulaklarına varan Andrey, kuvvetle Pavel'in elini sıktı. Samoylov, Mazin ve ötekiler de onu kutladılar. Pavel gülümsüyordu. Arkadaşlarının coşkunluğu onu biraz utandırmıştı. Anasına doğru bir göz attı, başını salladı. "Nasıl, iyi konuştum mu?" diye sormak istiyordu sanki. Ana coşkun bir sevgiyle derin derin içini çekti. Sevinçliydi.

"Bu kez, gerçek yargılama başladı artık!" dedi Sizov. "Nasıl benzetti ama herifleri, öyle değil mi?"

Ana karşılık vermedi, başını salladı. Oğlunun böylesine atak, böylesine gözü pek konuşmasından mutluydu. Sözünü bitirdiği için daha mutluydu belki de.

Kafasının içinde bir soru dolaşıp duruyordu:

"Peki, şimdi? Başınıza neler gelecek acaba?"

XXVI

Oğlunun söylediklerinde bir yenilik yoktu kendisi için. Onun fikirlerini bilirdi. Ama mahkeme önünde ilk kez duyuyordu onun inancının sürükleyici gücünü. Pavel'in rahatlığı etkilemişti Ana'yı. Yaptığı konuşma, aydınlık saçan bir gerçekler demeti halinde gözleniyor, haklı olduğu, muzaffer olacağı inancını pekiştiriyordu. Şimdi yargıçların Pavel'le sert tartışmalara girişeceklerini, öfkeyle karşılık vereceklerini, kendi gerçeklerini onunkine karşı dikeceklerini düşünüyordu. Oysa Andrey ayağa kalktı, sallandı, yan yan yargı kuruluna baktı.

"Sayın savunma avukatları," diye söze başladı.

Hasta suratlı yargıç güçlü ve sinirli bir sesle bağırdı:

"Karşınızda bulunan yargı kuruludur, savunma avukatları değil!"

Ana, Andrey'in yüz ifadesinden, dalga geçmek niyetinde olduğunu anlıyordu. Bıyığı titriyor, gözlerinde kedilerinki gibi okşayıcı ve kurnaz bir parıltı görünüyordu. Ana iyi bilirdi bu parıltıyı! Andrey uzun eliyle hızlı hızlı başını kaşıdı:

"Yok canım!" dedi. "Ben sizlerin yargıç değil, sadece savunma avukatı olduğunuzu sanıyordum..."

Ufak tefek ihtiyar kesin bir tonla:

"Asıl sorun hakkında konuşmanızı rica ederim," dedi.

"Asıl sorun mu? Peki öyleyse! Gerçekten yargıçlar olduğunuza, bağımsız, namuslu kimseler olduğunuza inanmak istiyorum…"

"Mahkemenin sizin takdirinize ihtiyacı yoktur!"

"İhtiyacınız yok mu? Hımmm!.. Ama yine de ben devam edeyim... Sizler özgür insanlarsınız. Sizin için ne dost var, ne düşman şimdi, karşınızda iki taraf var. Biri, beni soydu ve ağzımı burnumu kırdı diye yakınıyor. Öbür taraf, soymaya ve ağzını burnunu kırmaya hakkım var, çünkü tüfeğim var diye karşılık veriyor..."

İhtiyar, sesini yükselterek sordu:

"Mesele hakkında bir diyeceğiniz var mı?"

Eli titriyordu. Kızmaya başladığını görmekten memnun kaldı Ana. Fakat Andrey'in davranışından pek hoşnut kalmamıştı. Pavel gibi konuşmuyordu Küçükrusyalı. Oysa Pelageya ciddi ve sert bir tartışma olmasını istiyordu.

Küçükrusyalı, ihtiyarın yüzüne baktı, sonra başını kaşıyarak ağır bir tonla:

"Sorunun özü konusunda mı?" dedi. "Niçin sorunun özü hakkında konuşacakmışım ki? Bilmeniz gereken şeyleri zaten arkadaşım söyledi. Geri kalanını da, zamanı gelince başkaları söyler..."

Küçük ihtiyar yerinden doğruldu.

"Söz hakkınızı geri alıyorum!.. Grigori Samoylov!"

Andrey dudaklarını sıktı, umursamaz bir tavırla yerine oturdu. Samoylov kalktı. Kıvırcık saçları oynuyordu.

"Savcı bize vahşi dedi, kültür düşmanı dedi..."

"Siz yalnızca sizi ilgilendiren sorundan söz edin."

"Ben de öyle yapıyorum zaten... Her şey ilgilendirir namuslu insanları. Hem sözümü kesmemenizi rica ederim. Sizin kültürünüz ne? Sorarım size."

"Buraya karşılıklı konuşmaya gelmedik. Sadede gelin."

Andrey'in davranışı belli ki yargıçların mizacını değiştirmiş, onlarda bir şeyleri yok etmişti. Kül gibi benizlerinde lekeler, gözlerinde soğuk, sarı kıvılcımlar belirmişti. Pavel'in konuşması onları sinirlendirmişti ama sözlerindeki güç öfkelerini gemlemiş, saygı uyandırmıştı. Küçükrusyalı ise onların tutukluğunu yok etmiş, gizli yüzlerini ortaya çıkarmıştı. Aralarında fısıldaşıyorlar, yüzlerini buruşturuyorlardı. Yargıçlara yakışmayacak kadar telaşlı, hızlı jestler yapıyorlardı.

"İspiyoncu yetiştirirsiniz, kadınları, kızları yoldan çıkarır fuhuşa itersiniz, insanı hırsız ve katil yapar, votka ile zehirlersiniz... Dünya çapında katliamlar, evrensel yalanlar, tüm halkın sefihleştirilmesi, hayvanlaştırılması, işte budur sizin kültürünüz! Ve biz bu kültüre düşmanız!"

Küçük ihtiyarın çenesi titredi.

"Rica ederim!" diye bağırdı.

Ama kıpkırmızı kesilen Samoylov da gözlerinden ateş saçarak bağırıyordu.

"Söz hakkınızı geri alıyorum!.. Fedor Mazin!"

Küçük Mazin delikten fırlayan bir sıçan gibi dikiliverdi, kızgınlıkla:

"Ye... yemin ederim, biliyorum beni mahkûm edeceğinizi!" dedi.

Sesi kısıldı, yüzü soldu, gözlerinden ateş saçarak kolunu uzattı:

"Namusum üzerine söz veriyorum!" diye bağırdı. "Nereye isterseniz gönderin beni, kaçıp geri döneceğim, her zaman bunun için çalışacağım... Ömrümün sonuna dek! Namusum üzerine söz veriyorum!"

Sizov kuvvetle öksürdü, oturduğu yerde sallandı. Salondan garip bir uğultu yükseliyordu. Dakikadan dakikaya artan bir sinirlilik dinleyicileri dalgalandırıyordu. Jandarmalar sanıklara alık alık, dinleyiciler ise öfkeyle bakıyorlardı. Yargıçlar bir sağa, bir sola eğilip duruyorlardı. İhtiyar, ciyak ciyak bağırdı:

"Gusev İvan!"

"Konuşmak istemiyorum!"

"Vasil Gusev!"

"Konuşmuyorum!"

"Bukin Fedor!"

Albino olan genç, ağır ağır ayağa kalktı.

"Utanın biraz!" dedi. "Benim tahsilim yok ama adaletten anlarım."

Kolunu başının üstünde yukarı kaldırıp sustu. Uzakta bulunan bir şeye dikkatle bakıyormuş gibi gözlerini kıstı.

Küçük ihtiyar hem şaşırmış, hem kızmıştı. Koltuğunun arkasına yaslanarak:

"Ne oluyor?" diye bağırdı.

"Sizi..."

Fedor gerisini getirmedi, sıranın üzerine çöktü. Anlaşılmaz sözlerinde hem bir büyüklük ve ağırbaşlılık, hem de üzüntülü ve saf bir yergi vardı. Bunu herkes hissetti. Yargıçlar bile, bu keli-

melerden daha kolay anlaşılır bir yankı bekliyorlarmış gibi kulak kabarttılar. Dinleyici sıraları tam bir hareketsizlik ve sessizliğe gömülmüştü. Yalnızca bir ağlama sesi işitildi.

Savcı alaycı bir gülümsemeyle omuzlarını silkti. Soyluların temsilcisi şiddetle öksürdü. Fısıldaşmalar yeniden başladı, salon yavaş yavaş canlandı.

Ana, Sizov'a doğru eğildi.

"Yargıçlar mı konuşacaklar şimdi?" diye sordu.

"Hayır. Bitti. Karar açıklanacak..."

"Başka bir şey yok mu yani?"

"Yok..."

Pelageya inanamadı.

Samoylov'un anası kaygılı kaygılı kıvranıyor, omuzuyla, dirseğiyle Pelageya'ya çarpıp duruyordu. Alçak sesle kocasına sordu:

"Nasıl olur? Olacak iş mi bu?"

"Görüyorsun işte, oluyor!"

"Ama ya bizim Grigori?.."

"Kafa ütüleme..."

Salonda bir şeyler değişmiş, bir şeyler yok olmuş, bir şeyler kırılmıştı sanki. Kuvvetli bir ışık karşısındaymış gibi sık sık açılıp kapanan gözlerde şaşkınlık okunuyordu. Birdenbire büyük bir güç duyuyorlardı içlerinde. Bu duyguyu anlayamıyorlardı ama kolay anlaşılır izlenimler halinde başkalarına aktarıyorlardı. Bukin'in ağabeyi çekinmeden şöyle diyordu:

"Ne demek efendim, niçin bırakmıyorlar konuşsunlar? Savcı istediği kadar konuşuyor, her istediğini söyleyebiliyor da, bizimkiler niye konuşamıyor!"

Sıranın yakınında duran bir mübaşir elini sallayarak:

"Yavaş! Yavaş!" dedi.

Baba Samoylov geriye çekildi, karısının arkasında saklanıp homurdandı:

"Diyelim ki suçludurlar. Ama bıraksınlar da açıklasınlar, neyin karşısına dikilmişler? Anlamak istiyorum. Bu beni de ilgilendirir..."

Mübaşir parmağıyla gözdağı vererek haykırdı:

"Susunuz!"

Sizov aksi aksi başını salladı.

Ana, gözlerini yargıçlardan ayırmıyordu, onların gittikçe artan sinirliliğini, anlaşılmaz sözcüklerle fısır fısır konuştuklarını görüyordu. Soğuk ve kalleş sesleri yüzüne çarpıyor, bu temas yanaklarını titretiyor, ağzında iğrenç bir tat oluşturuyordu. Hepsi de oğlunun ve arkadaşlarının bedenlerinden, bu kanı kaynayan güçlü gençlerin kaslarından, organlarından söz ediyorlar gibi geliyordu. Bu canlılık fışkıran bedenler, onlarda bir dilencinin kötücül kıskançlığını, işi bitmişlerin yapışkan açgözlülüğünü uyandırıyor olmalıydı. Dudaklarını şapırdatıyorlar, çalışıp zengin edebilen, yaşamın tadını çıkartabilen, yaratabilen bu kasları yerinerek, özlemle izliyorlardı. Şimdi ihtiyarlar bu canlılık akımından vazgeçiyorlar, ona egemen olmak, gücünden yararlanmak, onu yutmak olanağını da yitiriyorlardı. Bu gençler bu yüzden yaşlı yargıçlarda hınçlı ve üzgün bir öfke yaratıyordu. Gücünü yitirmiş yırtıcı hayvanlardı bu kocamışlar; taze etin kokusunu alıyorlardı ama artık onu pençeleyip koparmaya güçleri yetmezdi, başkalarında bulunan gücü kendilerine aşılayamazlardı ve yaşam kaynağının ellerinden kaçtığını görünce acılarından homurdanıyor, umutsuzlukla uluyorlardı.

Ana, yargıçlara dikkat ettikçe bu garip düşüncesi belirginleşiyordu. Eskiden her şeyi yutabilen ama artık bu güçlerini yitirip aç kalan yırtıcı hayvanlar, bu güçsüz kudurmuşluğu gizlemeye çalışmıyorlardı. Pelageya, hem bir ana hem de bir kadın olarak, oğlunun vücudunu, onun –alışılagelmiş deyimle– ruhundan daha çok severdi. Bunakların ölgün gözlerinin oğlunun yüzüne, göğsüne, ellerine, sıcacık tenine sürtündüğünü görünce dehşete kapılıyordu. Bu sürtünmeyle sertleşmiş damarlarındaki kanı yeniden ısıtmak, mahkûm edecekleri bu genç yaşamın aşısıyla, yıpranmış, yarı ölü kaslarını birazcık canlandırmak istediklerini düşünüyordu. Ve oğlunun, bu iğrenç temasları duyuyormuş gibi ürpererek kendisine baktığını sanıyordu.

Pavel'in yorgunca, durgun ve sevecen gözleri anasından ayrılmıyordu. Arada sırada başını sallayarak gülümsüyordu. "Yakında özgür olacağım!" diyen bu gülümseme Pelageya'nın gönlünü okşuyordu.

Yargıçlar hep birden ayağa kalktılar.

"Gidiyorlar!" dedi Sizov.

"Karar için mi?"

"Evet."

Gerginliği birden yok oldu. Ezici bir yorgunluk sardı tüm vücudunu. Kaşı, gözü oynamaya başladı. Alnında ter damlaları belirdi. Ağır bir düş kırıklığı, bir aşağılanma duygusu doldu yüreğine, bu duygu hızla yargıçlara ve yargılarına karşı dayanılmaz bir küçümsemeye dönüştü. Alnının altında bir ağrı belirdi. Ağrıyan yeri eliyle kuvvetlice sıkıp çevresine baktı. Sanıkların akrabaları parmaklığa yaklaşıyorlardı. Konuşmaların uğultusu salonu kapladı. Ana da Pavel'in yanına gitti, elini sıktı, hıçkırmaya başladı. Utanç ve sevinç doluydu içi. Karşıt duyguların birbiriyle çarpıştığı bir karmaşa içinde bocalıyordu sanki. Pavel okşayıcı laflar etti; Küçükrusyalı ise şakalaşıp gülüyordu.

Bütün kadınlar ağlıyorlardı. Ama daha çok, üzüntüden değil de alışkanlıktan. İnsanın kafasına inen beklenmedik, sert bir darbenin sersemleştirici acısı değildi bu. Çocuklardan ayrılacaklarını bilmenin hüznü sarmıştı herkesi. Gelgelelim, o günün yarattığı olağanüstü izlenimler içerisinde bu hüzün de eriyip yitiyordu. Ana-babalar evlatlarına karmaşık duygularla bakıyorlardı. Gençliğe karşı besledikleri kuşku, kendilerini üstün sayma alışkanlıkları, garip bir saygıya karışıyordu. Şimdi nasıl yaşayacaklarını düşünüyorlardı üzüntü içinde. Bu bunaltıcı düşünce, başka bir yaşam, daha iyi bir yaşantı olanağından korkusuzca söz eden gençlerin uyandırdıkları ilgi karşısında etkisiz kalıyordu. Gerçi bu tür duyguları dile getirmeye alışkın olmadıkları için çok konuşuyorlardı ama hep basit şeylerden söz ediyorlardı: çamaşır, giysi, sağlığını korumak gibi...

Bukin'lerin büyüğü, küçük kardeşini yüreklendirmeye uğraşıyordu:

"İşte adalet dedikleri bu!"

Kardeşi cevap veriyordu:

"Bizim sığırcık kuşuna iyi bak..."

"Sen hiç merak etme!"

Sizov yeğeninin elini tutuyor, ağır ağır:

"Ya, Fedor, demek gidiyorsun!" diyordu.

Fedor eğildi, kurnaz bir gülümsemeyle bir şeyler fısıldadı onun kulağına. Yanlarında bulunan muhafız eri de gülümsedi ama hemen sert bir tavır takınarak öksürdü ve kendini toparladı.

Herkes gibi Ana da aynı konulardan söz etti Pavel'e. Çamaşırlardan, sağlığını korumaktan falan filan... Oysa yüreğinde neler vardı neler! Sandrin konusunda, Pavel konusunda, bizzat kendisi hakkında soracağı onca şey. Söylediği bütün sözlerde oğluna karşı beslediği sonsuz sevgiyle, onun hoşuna gitme isteği, ona daha çok yakınlık gösterme hevesiyle çırpınıp duruyordu. Beklediği o olağanüstü şeyin korkusu dağılıp gitmiş, hiç de hoş olmayan bir ürpertiye ve yargıçlara karşı duyduğu hınca bırakmıştı yerini. İçinde engin, ışıklı bir sevincin doğduğunu seziyordu ama bu sevinci anlayamıyor, heyecanlanıyordu. Küçükrusyalı herkesle ayrı ayrı konuşuyordu. Ana, Andrey'in birkaç tatlı söze Pavel'den daha çok gereksinim duyduğunu anladı.

"Bu yargılamadan hiç hoşlanmadım!" dedi ona.

Andrey minnetle gülümsedi:

"Niye, küçük anne?" diye haykırdı. "Eski bir çark bu ama hâlâ tıkır tıkır işliyor..."

Ana, tereddütle:

"Korkulacak bir şey değil," dedi. "İnsan anlayamıyor... Adalet bunun neresinde?"

"Ha! Adalet mi istiyordunuz? Siz mahkemelerin gerçeği aradığını mı sanıyorsunuz?"

Ana içini çekti, gülümsedi.

"Ben... Müthiş şeyler olacağını düşünüyordum..."

"Yargı kurulu geliyor!"

Herkes yerine koştu.

Başkan bir elini masaya dayadı, yüzünün karşısında tuttuğu bir kâğıttan, zayıf ve uğultulu bir sesle okumaya başladı. Sizov kulak kabartarak:

"Kararı okuyor," dedi.

Tam bir sessizlik çökmüştü ortalığa. Herkes kalkmış, gözlerini ufak tefek ihtiyara dikmişti. Başkan, görünmeyen bir elin tuttuğu bir sopaya benziyordu. Yargıçlar da ayaktaydılar. İlçe sendik'i başını ensesine yıkmış, tavana bakıyordu. Belediye başkanı kollarını göğsünde kavuşturmuştu! Soyluların temsilcisi sakalını sıvazlıyordu. Hasta suratlı yargıç, şişko meslektaşı ve savcı, sanıklara bakıyorlardı. Yargıçların arkasında, hemen başları üstünde, kırmızı üniformalı Çar salona bakıyordu!

Sizov derin bir soluk aldı. Rahatlamıştı.

"Sürgün!" dedi. "Sonunda bitti, Tanrı'ya şükür. Kürek cezasına çarptırılacaklar deniyordu. İşler yolunda Ana, bu bir şey değil!"

"Böyle olacağını biliyordum," dedi Ana alçak sesle.

"Eee, belli olmaz! Ama şimdi kesinleşti! Kim bilebilirdi ki önceden!"

Mahkûmları götürüyorlardı. Arkalarından seslendi:

"Güle güle Fedor, hepinize güle güle! Tanrı yardımcınız olsun!"

Ana oğluyla arkadaşlarına başı ile bir işaret yaptı. Ağlamak istiyordu. Gelgelelim utandı gözyaşlarını göstermekten.

XXVII

Mahkemeden çıktığında, havanın kararmış, fenerlerin yanmış, gökte yıldızların belirmiş olduğunu görünce şaşırdı. Adalet Sarayı'nın yakınında küçük gruplar toplanıyordu. Hava buz gibiydi. Kar, ayaklar altında gıcır gıcır sesler çıkarıyordu.

Birbirini kesen genç sesler çınlıyordu havada. Gümüşi kukuletalı bir adam Sizov'a yaklaşıp telaşla sordu:

"Karar ne?"

"Sürgün."

"Hepsi mi?"

"Hepsi."

"Teşekkür ederim."

Adam uzaklaştı.

"Görüyor musun?" dedi Sizov. "İlgi uyandırıyor burada olup bitenler..."

Ansızın on kadar delikanlı ve genç kız etraflarını sardı. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Başkaları da oraya gelmeye başladılar. Kararı öğrenmek, mahkûmların davranışlarını, kimin hangi konuda ne anlattığını bilmek istiyorlardı. Soru soranlar öylesine meraklı ve içten davranıyorlardı ki, sorularını karşılıksız bırakmak olanaksızdı.

Birisi:

"Arkadaşlar, Pavel Vlasov'un annesi bu!" dedi.

O anda herkes susuverdi.

"Elinizi sıkmama izin verin!"

Güçlü bir el coşkuyla Ana'nın elini sıktı. Heyecan dolu bir ses devam etti:

"Oğlunuz hepimiz için bir cesaret simgesi olacaktır..."

Beri yandan yüksek bir ses çınladı:

"Yaşasın Rus işçileri!"

Sağdan, soldan haykırışlar yükseldi. Dört bir yandan insanlar koşup geliyor, Sizov'la Ana'nın çevresini sarmaya devam ediyorlardı. Polislerin düdükleri havayı yırttı ama bağrışmaları bastıramadı. İhtiyar Sizov gülüyordu. Bütün bu olanlar güzel bir düş gibi geliyordu Ana'ya. Gülümsüyor, el sıkıyor, selam alıp veriyordu. Mutluluk yaşları tıkıyordu boğazını. Dizleri yorgunluktan titriyordu ama her şeyi unutturan bir sevinçle dolup taşan yüreği, durgun bir gölün suları gibi yansıtıyordu izlenimleri. Yanı başında öfkeli bir ses şöyle diyordu:

"Yoldaşlar! Rus halkını yutan doymak bilmez canavara bugün yine kurbanlar verildi..."

"Biz gidelim artık Ana," dedi Sizov.

Tam o sırada Sandrin göründü. Ana'nın koluna girip karşı kaldırıma geçirdi hemen.

"Gelin," dedi. "Polis belki cop kullanır, belki tutuklamaya girişir. Sürgün mü? Sibirya'ya mı?.."

"Evet, evet Sibirya'ya sürgün kararı çıktı."

"Nasıl konuştu? Hoş! Nasıl konuştuğunu bilmez miyim sanki! Elbette ki öbürlerinden daha güçlü ve daha özlü konuşmuş olmalı... Ve de daha sert. Duyarlıdır, sevecendir. Yalnız, duygularını göstermekten utanır."

Sevgisinden fışkıran sözcüklerin sıcaklığı Ana'nın heyecanını yatıştırdı, yeniden güçlendirdi onu. Ana, onun elini sıktı, tatlı bir sesle usulca:

"Ne zaman yanına gideceksiniz?" diye sordu.

Genç kız, sabit gözlerle önüne bakarak:

"Benim işimi yapabilecek birisini bulur bulmaz gideceğim," diye karşılık verdi. "Zaten ben de mahkûm olacağım. Herhalde beni de Sibirya'ya gönderirler. Onun bulunduğu yere sürülmemi isteyeceğim..."

Arkada Sizov'un sesi yükseldi:

"Giderseniz benden de selam söyleyin. Sizov'dur adım. Tanır beni. Fedor Mazin'in amcasıyım."

Sandrin durdu, ona doğru dönüp elini uzattı.

"Tanırım Fedor'u. Benim adım Sandrin."

"Ya soyadınız?"

Kız, yüzüne bakarak:

"Benim babam yoktur," dedi.

"Öldü mü?"

"Hayır yaşıyor."

Bunu öfkeyle söyledi, sesinde ve yüzünde katı, direngen bir hava belirdi.

"Toprak sahibidir. Bölgede bucak müdürüdür şimdi. Köylüleri soyup soğana çeviriyor..."

Sizov pek üzgün bir tavırla:

"Ya! Demek öyle!" dedi.

Gözünün ucuyla genç kızı süzdü, ekledi:

"Hadi hoşça kal Ana. Ben soldaki sokağa sapacağım. Hoşça kalın küçük hanım... Babanıza karşı fazla sertsiniz! Elbette, sizin bileceğiniz iş ama..."

Sandrin şiddetle haykırdı:

"Eğer oğlunuz kötü bir çocuk olsaydı, başkalarına zarar verseydi ve siz ondan nefret etseydiniz, herkese söyler miydiniz?"

Sizov bir an duraksadıktan sonra:

"Doğrusu, söylerdim!" dedi.

"Demek ki gerçeği oğlunuzdan üstün tutacaksınız. Benim için de gerçek, babamdan daha değerli..."

Sizov başını sallayarak gülümsedi, içini çekti:

"Doğrusu, laf altında kalmıyorsunuz! Sizinle çatışmaya gelmiyor, yaşlıları mat etmesini biliyorsunuz, yaman kızsınız!.. Hoşça kalın, iyi şanslar! Ama insanları biraz daha hoş görün, olmaz mı? Sana da iyi akşamlar Nilovna! Pavel'i görürsen konuşmasını dinlediğimi söyle. Her şeyi anlamadım gerçi, hatta zaman zaman beni korkuttu da, ama söyledikleri doğruydu, öyle söyle kendisine..."

Kasketini kaldırıp selamladı, ağır ağır yürüyerek sokağın köşesinden saptı.

Sandrin gözleriyle onu izledi.

"İyi bir adam olsa gerek," dedi.

Yüzünde her zamankinden daha sevimli bir anlam var gibi geldi Ana'ya.

Eve dönünce, sedirin üzerinde birbirlerine sokulup oturdular. Sakin bir biçimde odada dinlenirlerken, Pelageya yine Sandrin'in tasarısından söz açtı. Genç kız gür kaşlarını kaldırmış, iri, hülyalı gözlerini uzaklara dikmişti. Derin düşüncelere dalmış gibiydi. Yüzü solgundu.

"İleride, çocuklarınız olduğu zaman ben de gelir onlara bakarım. Orada yaşamak, buradakinden daha kötü olamaz ya. Pavel bir iş bulur. Çok beceriklidir."

Sandrin dikkatle Ana'yı süzdü:

"Hemen peşinden gitmek istemez misiniz?"

Pelageya içini çekti:

"Ona ne yararım olur ki? Kaçmaya kalksa ayak bağı olurum. Belki o da kabul etmez peşinden gitmemi."

Sandrin başını salladı:

"Kabul etmez."

Pelageya gururlu bir tavırla:

"Evet!" diye karşılık verdi.

"Ve işimiz olması iyi..."

Bir yükten kurtulmuş gibi birden ürperdi. Sesini alçaltarak:

"Oraya yerleşmez... Mutlaka kaçar..." dedi.

"O zaman sizin haliniz nice olur?.. Ve eğer çocuğunuz olmuşsa, çocuk ne olur?.."

"Bakarız. O beni hesaba katmamalı, ben de ona engel olmamalıyım. Ondan ayrılmak güç olur benim için ama dayanırım elbette... Hayır, ben de ayak bağı olmam ona!"

Ana, Sandrin'in dediği gibi de yapabileceğini hissetti. Acıdı kıza. Kucakladı onu.

"Sevgili yavrum, çok zor gelecek sana!"

Sandrin tatlı tatlı gülümsedi, Ana'ya sokuldu.

Nikolay döndü. Yorgundu. Soyunurken çabuk çabuk konuşmaya başladı:

"Hadi Sandrin, çok geç olmadan tabanları yağlayın. Bu sabahtan beri iki sivil polis beni izliyor. Hem öylesine pervasızca izliyorlar ki, işin ucunda bir tutuklama varmış gibi kokuyor. Önsezim öyle diyor bana! Bir yerde bir terslik olmuştur herhalde. Ha, unutmadan, alın şunu, Pavel'in konuşması. Basmaya karar verildi. Liudmila'ya götürün, yalvarın, elinden geldiğince çabuk yapsın. Pavel çok güzel konuşmuş Nilovna! Polislere dikkat et, Sandrin."

Donmuş ellerini hızla ovuşturdu. Sonra masanın yanına gitti, çekmeceleri açtı, birtakım kâğıtlar çıkardı, bir bölümünü yırttı, bir bölümünü bir yana koydu. Telaşlı ve kaygılıydı:

"Burayı temizleyeli çok olmadı, yine dolmuş... Şuna bakın, aman Tanrım!.. Nilovna, geceyi burada geçirmeseniz daha doğru olur. Öyle değil mi? Bu gülünç oyunda hazır bulunmanız hoş olmaz doğrusu. Sonra bakarsınız sizi de götürürler, yaparlar hani! Hem siz Pavel'in konuşmasını dağıtacaksınız her yerde."

"Yok canım, beni niye tutuklasınlar?"

Nikolay elini sallayarak emin bir tavırla:

"Ben koku alırım," dedi. "Kaldı ki, Liudmila'ya yardım da gerekiyor. Kurdun pençesine düşmeden sıvışsanız iyi olur."

Pavel'in konuşmasının basımında emeği geçeceğini düşünmek mutluluk verdi Ana'ya.

"Madem öyle, gidiyorum ben," diye karşılık verdi.

Alçak sesle ama güvenle, söylediğine kendisi de şaşırarak, ekledi:

"Tanrı'ya şükür, artık hiçbir şeyden korkum yok."

Nikolay, Ana'ya bakmaksızın:

"Mükemmel!" diye haykırdı. "Kuzum, söyler misiniz bana nerede çamaşırlarım, valizim? Her şeyi elinize aldınız, kendi eşyamı bile serbestçe kullanamıyorum!"

Sandrin hiç ağzını açmadan yırtık kâğıtları yakıyordu sobada. Sonra, küllerini kömürün külü ile karıştırdı.

Nikolay:

"Sandrin, gidin artık!" dedi elini uzatarak. "Güle güle! Bana kitap göndermeyi unutmayın, ilginç bir kitap çıkarsa tabii. Hadi güle güle sevgili arkadaşım, yine görüşürüz. Dikkatli olun."

"İçeride çok mu kalırsınız?" diye sordu Sandrin.

"Onu ancak şeytan bilir. Epey kalırım herhalde. Benden hesabını soracakları yığınla şey birikti. Nilovna birlikte gidin, olur mu? İki kişiyi izlemek daha zor olur. Tamam mı?"

"Oldu. Giyiniyorum hemen."

Ana, Nikolay'ı dikkatle inceliyordu ama yüzündeki iyilik ve tatlılık havasını örten dalgınlıktan başka bir şey çekmedi dikkatini. Herkesten çok sevdiği bu adamda ne bir sinirlilik ne de coşkunluk belirtisi görünüyordu. O, her zaman herkese karşı sevecen ve ölçülü davranır, herkesle aynı ölçüde ilgilenir, her zaman sakin ve düzenli yaşardı. Dostları için hep aynı Nikolay'dı: sanki başkalarından daha ileride yaşayan, esrarengiz bir iç yaşantı sürdüren Nikolay. Yine de en çok Pelageya'ya açılmıştı galiba. Ve Pelageya, ona kendinden emin olmayan bir sevgiyle bağlıydı. Şimdi, sözle anlatılmaz bir acıma hissi doluyordu yüreğine. Fakat zapt ediyordu bu hissi. Çünkü Nikolay'ın bunu görürse sarsılacağını, heyecana kapılacağını, her zaman olduğu gibi biraz gülünç bir duruma düşeceğini biliyordu. Oysa onu bu durumda görmek istemiyordu.

Odaya döndüğü zaman, Nikolay, Sandrin'in elini sıkıyor, şöyle diyordu:

"Mükemmel! Onun için de, sizin için de çok iyi olur, eminim. Azıcık kişisel mutluluk zarar vermez... Hazır mısınız Nilovna?"

Gözlüklerini düzeltip gülümseyerek Ana'ya yaklaştı.

"Hadi bakalım, üç, dört ay ya da altı ay, diyelim altı ay sonra tekrar görüşürüz... Hayatta uzun bir süre bu... Rica ederim, kendinizi kollayın, olur mu? Gelin... Kucaklaşalım."

Güçlü kollarını Pelageya'nın boynuna sardı, gülerek gözlerinin içine baktı.

"Size âşık oldum galiba, boyuna öpüyorum sizi!"

Ana bir şey demeden onu alnından ve yanaklarından öptü. Ellerinin titrediğini görmesin diye de iki elini birden yere doğru sarkıttı.

"İhtiyatlı olun. Liudmila'nın yanında becerikli bir velet var, yarın sabah onu yollayın, gelsin baksın bir. Hadi güle güle arkadaşlar. Her şey yolunda gider umarım!"

Sokağa çıkınca Sandrin usulca:

"Ölmek gerekirse, ölüme de aynı sadelikle gider," dedi. "Az önce yaptığı gibi biraz acele eder, o kadar. Ölümün geldiğini görünce de gözlüklerini düzeltir, 'Mükemmel!..' der ve ölür."

Ana:

"Onu çok severim!" diye mırıldandı.

"Beni şaşırtıyor... Sevmeye gelince, hayır! Çok saygım var ona. İyi kalpli, hatta bazen müşfik olmasına rağmen, biraz kurudur... Gereği kadar insancıl değil... Bu arada bizi izliyorlar galiba... Ayrılalım. Peşinizden gelen biri olduğundan kuşku duyarsanız gitmeyin sakın Liudmila'nın evine."

"Biliyorum," dedi Ana.

Fakat Sandrin ısrar etti:

"Liudmila'ya gitmeyin. Bana gelin daha iyi. Şimdilik hoşça kalın."

Hızla geri döndü.

XXVIII

Birkaç dakika sonra Pelageya, Liudmila'nın ufak odasında, sobanın yanında ısınıyordu. Liudmila siyah bir elbise giymiş, beline meşin bir kemer takmıştı. Odanın içinde ağır ağır gidip geliyor, etekliğinin hışırtısı otoriter sesine karışıyordu. Soba gürül gürül yanıyor, bir yandan odanın havasını emerken bir yandan da ıslık çalıyordu.

"İnsanlar kötü olmaktan çok aptaldırlar," diyordu Liudmila.

"Ancak burunları dibinde bulunanı görebilirler. Oysa yakın olan her şey bayağıdır; değerli şeyler uzaktakilerdir. Hayat değişse, kolay yaşansa, insanlar daha akıllansa, her şey çok daha hoş olur ve herkes kârlı çıkar. Ama bu hedefe varmak için şimdilik rahatlıktan feragat etmek gerekiyor..."

Ana'nın önünde durdu, sesini alçaltarak özür diler gibi:

"Çok az kimse gördüğüm için, birisi beni ziyarete geldiğinde hemen gevezeliğe başlıyorum. Kusura bakmayın. Gülünç değil mi?"

"Niye gülünç olsun?"

Pelageya etrafında olağanüstü bir durum göremiyor, broşürleri nerede bastığını bulmaya çalışıyordu. Odanın, sokağa bakan

üç penceresi, bir kanepe, bir kitaplık, sandalyeler, duvarın dibinde bir karyola, onun yanında, köşede bir lavabo, öbür köşede bir soba, duvarlarda fotoğraflar vardı. Her şey yeniydi, sağlamdı ve tertemizdi. Hepsinin üzerine de, kuru ve sert ev sahibesinin soğuk gölgesi düşüyordu. Gizli ve esrarlı bir şeyin varlığı hissediliyordu odada ama nerede, ne olduğu tam anlaşılamıyordu. Ana kapılara baktı. Bu kapılardan birinden az önce kendisi girmişti odaya, öbür kapı sobanın yanındaydı, dar ve yüksekti.

Liudmila'nın kendisini süzdüğünü hissetti, ezile büzüle:

"Bir iş için geldim," dedi.

"Biliyorum, zaten başka bir şey için gelmezler evime..."

Garip bir biçimde söylemişti bu sözleri. Ana yüzüne baktı, dudaklarının uçlarında beliren gülümsemeyle gözlüklerinin ardından bakan donuk gözleri çekti dikkatini. Bakışını öte yana çevirdi, Pavel'in konuşma metnini uzattı.

"Bunu mümkün olduğu kadar çabuk basmanızı istiyorlar," dedi.

Sonra Nikolay'ın, tutuklanacağını tahmin ederek hazırlık yaptığını anlattı.

Liudmila sessiz sedasız bir sandalyeye oturdu, kâğıdı alışkanlıkla kemerinin arasına soktu. Ateşin kızıl parıltısı gözlüklerinin camına yansıdı. Hareketsiz yüzünde yakıcı bir tebessüm görüldü. Ana'nın anlattıklarını dinledikten sonra kararlı ve pes bir sesle:

"Bana gelirlerse üstlerine ateş ederim," dedi. "Şiddete karşı kendimi korumak hakkına sahibim. Eğer başkalarını zorbalığa karşı mücadeleye çağırıyorsam, bunu önce kendim yapmalıyım."

Alevin ışıkları yüzünden ayrıldı. Yeniden sert ve biraz tepeden bakan bir havaya büründü.

Ana ona karşı sevecenlik duydu birden. "Senin de yaşamın yaşam değil ya!" diye düşündü.

Liudmila, Pavel'in konuşmasını okumaya koyuldu. Önce isteksizdi. Okudukça kâğıdın üzerine eğiliyor, okuduğu yaprakları çabuk çabuk bir kıyıya fırlatıyordu. Okumasını bitirince kalkıp Ana'nın yanına gitti:

"Çok güzel bir konuşma!"

Bir an başını eğip düşündü:

"Sizinle oğlunuz hakkında konuşmak istemem. Kendisini hiç görmedim ve üzüntü verici konuşmalardan hoşlanmam. Bir yakını sürgüne göndermenin ne demek olduğunu da bilirim! Ama... yine de size şunu sormak istiyorum: Onun gibi bir oğula sahip olmak iyi bir şey mi?"

"Evet, iyi bir şey!" dedi Ana.

"Ve... Korkunç bir şey, değil mi?"

"Yooo... Şimdi artık korkunç değil..."

Liudmila esmer eliyle yapışık saçlarını düzeltti, pencereye doğru döndü. Hafif bir gölge –belki de dizginlenen bir gülümsemenin gölgesi– oynuyordu yanağında.

"Hemen işe koyulacağım. Siz yatacaksınız. Üzücü bir gün geçirdiniz, yorgunsunuz. Burada benim yatağıma yatın. Ben uyumayacağım. Bu gece bana yardım etmeniz için belki sizi de uyandırırım."

Sobanın içine iki kütük attı, doğruldu, sobanın yanındaki dar kapıdan çıkıp kapıyı iyice kapattı. Pelageya gözleriyle onu izledi, soyunmaya başladı.

"Bir acısı var bunun!" diye düşünüyordu.

Yorgunluk başına vurmuştu, gelgelelim ruhunda şaşılası bir ferahlık duyuyordu. Gözünde her şey tatlı, okşayıcı, rahatlatan bir ışıkla aydınlanıyor, bu ışık yüreğine de doluyordu. Büyük coşkunlukların arkasından gelen bu gönül rahatlığını tanıyordu artık. Eskiden bu duygudan korkar, telaşa kapılırdı biraz. Ama şimdi ruhu zenginleşiyor, derin güçlü bir duyguyla daha da sağlamlaşıyordu.

Lambayı söndürdü, soğuk yatağa girdi, yorganın altında büzüldü, çok geçmeden derin bir uykuya daldı...

Gözünü yeniden açtığında, aydınlık bir kış gününün soğuk, beyaz ışığı odaya dolmuştu. Liudmila sedire uzanmış kitap okuyor, bambaşka bir gülümsemeyle Ana'ya bakıyordu.

Pelageya utandı biraz.

"Aman Tanrım!" diye haykırdı. "Çok mu uyudum?"

"Günaydın," dedi Liudmila. "Neredeyse saat on. Kalkın da çay içelim."

"Niçin uyandırmadınız beni?"

"Uyandırmak istedim... Ama uyurken öyle tatlı gülümsüyordunuz ki!"

Çevik bir sıçrayışla ayağa kalktı, karyolanın yanına geldi, Ana'nın üstüne eğildi. Pelageya onun donuk gözlerinde içtenlik, yakınlık ve anlayış okudu.

"Sizi uyandırmaya elim varmadı... Belki güzel bir düş görüyordur diye düşündüm..."

"Hiç düş görmedim!"

"Neyse, önemli değil. Ama gülümseyişiniz hoşuma gitti. Öyle sakin, öyle tatlıydı ki!"

Liudmila boğuk, yumuşak bir sesle gülmeye başladı.

"Sizi düşünüyordum... Zor bir yaşantınız var, öyle değil mi?"

Ana kaşlarını oynatıyor, susuyor, düşünüyordu.

"Elbette ki zordur!" diye haykırdı Liudmila.

Ana:

"Gerçekten de bilmiyorum," dedi tereddütle. "Zaman olur, zor olduğunu düşünürüm. Öyle çok şey oluyor ki... Hepsi de öylesine ciddi, şaşılası şeyler ve birbirini öylesine... öylesine hızla takip ediyor ki…"

İyi bildiği o coşkunluk akımı yüreğine doğru yükseliyor, imgelerle, düşüncelerle dolduruyordu onu. Karyolanın üzerine oturdu, düşüncelerini toparlamaya koyuldu:

"Çok şeyler oluyor, sonuç hep aynı... Üzücü olan öyle çok şey var ki, bir bilseniz! İnsanlar acı çekiyorlar, acımasızca tokat yiyorlar. Onlara birçok zevk yasak... Çekilmez bir yaşam bu!"

Liudmila başını kaldırdı, derin bir bakışla kucakladı Ana'yı.

"Siz kendinizden söz etmiyorsunuz ama!"

Ana kalkıp giyinmeye başladı.

"İnsan nasıl çekilebilir ki bir köşeye? Birini seviyorsunuz, öbürüne bağlısınız, herkes için korku duyuyorsunuz, acıyorsu-

nuz... Bütün bunlar insanın yüreğinde çatışır... Nasıl çekilebilirsiniz bir köşeye?"

Yarı giyinik durumda odanın ortasında duruyor, düşünüyordu. Artık eski Pelageya değilmiş gibi geliyordu ona. Oğlu için onca kaygı ve korku çeken, oğlunu sağ salim yanında tutmak düşüncesiyle yaşayan Pelageya. O Pelageya yoktu artık, kopup gitmişti, kim bilir nereye, belki de yanıp tükenmişti üzüntülerin ateşinde ve bu ateş ruhunu hafifletmiş, arıtmıştı. Taptaze bir güç yüreğini yeniliyordu şimdi. İç dünyasına kulak veriyordu. Hem bilmek istiyordu orada olup bitenleri, hem de eski kaygıları yeniden canlandırmaktan korkuyordu.

Liudmila yaklaştı, sevecen bir sesle:

"Ne düşünüyorsunuz?" diye sordu.

"Bilmiyorum..."

Sustular, bakıştılar, gülümsediler. Liudmila:

"Benim semaver ne âlemde acaba?" diyerek odadan çıktı.

Ana pencereden dışarı baktı. Yoğun bir aydınlık gördü. Yüreğinin içi de alabildiğine aydınlıktı, yalnız dışarısı gibi soğuk değildi, tam tersine sıcacıktı. Her şeyden söz etmek, uzun uzun, neşeyle konuşmak istiyordu canı. Ruhuna dolan, orasını batan güneşin kızılına boyayan bu duyguları kendisine bağışladığı için belli belirsiz bir gönül borcu duyuyordu Tanrı'ya. Dua etmek isteği çırpınıyordu içinde. Çoktandır duymamıştı bu isteği. Kutsal birtakım imgeler aranırken bambaşka hayaller düştü zihnine. Genç bir yüz geldi aklına, belleğinde dupduru bir sesle bağırdı: "Pavel Vlasov'un anası bu!.." Sandrin'in gözleri kıvılcımlar saçtı neşe ve sevgiyle, Ribin'in karartısı dikildi karşısına sonra. Pavel'in güneş yanığı, içine kapanık yüzü gülümsedi onun hemen ardından. Nikolay sıkılgan bir tavırla göz kırptı. Ve ansızın bütün bu imgeler hafif bir yele tutulup birbirlerine karıştılar, saydam, alacalı bir buluta dönüştüler ve bütün düşünceleri bir huzur hissi içinde eriyip gitti.

Liudmila odaya döndü.

"Nikolay'ın hakkı varmış!" dedi. "Tutuklatmışlar onu. Bana dediğinizi yaptım, çocuğu yolladım. Polis, Nikolay'lardaymış

daha. İçlerinden biri sokak kapısının arkasında gizleniyormuş. İspiyoncular da o civarda dolaşıyorlarmış, çocuk tanıyor onları."

"Ya!" dedi Ana başını sallayarak. "Zavallıcık..."

İçini çekti ama kederli değildi. Biraz kendisi de şaştı bu duruma.

"Şu son günlerde şehirdeki işçilerle çok toplantı yaptı. Ortadan toz olması gerekirdi," dedi Liudmila sükûnetle.

"Arkadaşlar buradan gitmesini öğütlediler de aldırmadı. Bence bu gibi durumlarda öğüt vermek değil, zorlamak gerek…"

Pembe yanaklı, siyah saçlı, mavi gözlü, gaga burunlu küçük bir oğlan göründü kapıda. Çınlayan sesiyle.

"Semaveri getireyim mi?" diye sordu.

"Evet, lütfen Sergey... Koruduğum çocuk bu işte..."

Ana bu sabah Liudmila'yı daha yalın, daha girgin buluyordu. Uyumlu bedeninin çevik kımıltıları, biraz daha güzel, daha güçlüydü ve solgun yüzünün sertliğini biraz olsun yumuşatıyordu. Gözaltlarındaki siyah halkalar uykusuz geçirdiği gecenin etkisiyle daha da genişlemiş, koyulaşmıştı. Sürekli bir çaba içerisinde gözüküyordu. Ruhu alabildiğine gerilmiş bir ip gibiydi.

Çocuk semaveri getirdi.

"Sergey, Pelageya Nilovna'dır bu, hani dün mahkûm edilen işçi var ya, onun annesi işte."

Çocuk bir şey demeden eğildi, Ana'nın elini sıktı, gidip ufak francalalar getirdi, sofraya oturdu. Liudmila çayları doldururken, polisin Nikolay'ın evinde kimi beklediği anlaşılmadan eve dönmemesi için üsteledi.

"Bekledikleri belki de sizsiniz," dedi. "Mutlaka sizi sorguya çekmek istiyorlardır..."

"Çeksinler!" diye karşılık verdi Ana. "Tutuklayacaklarsa tutuklasınlar, felaket değil ya, alt tarafı bir tutuklama. Ne var ki, daha önce Pavel'in konuşmasını dağıtmak gerek."

"Dizildi, hazır. Yarına kadar şehirde ve varoşta dağıtacak kadar nüsha geçer elimize... Nataşa'yı tanır mısınız?"

"Tanımaz olur muyum?"

"Onu da götürün..."

Çocuk, sayfalarını açmış bir gazete okuyordu. Hiçbir şey işitmiyor gibiydi. Ama arada bir gözlerini kaldırıp Ana'nın yüzüne bakmayı da ihmal etmiyordu. Ana, çocuğun ateşli ve güleç bakışlarından hoşlanıyordu. Liudmila yeniden Nikolay'dan söz açtı. Ona acıyor gibi bir hali yoktu. Bu davranışı doğal buldu Ana. Zaman, diğer günlerden daha çabuk geçiyordu. Kahvaltı bittiğinde neredeyse öğlen olmuştu.

Liudmila:

"Vay canına!" diye söylendi. Hızlı hızlı kapıya vuruluyordu.

Çocuk kalktı, kaşlarını çatarak ev sahibesine baktı, emir bekledi.

"Aç Sergey. Kim olabilir acaba?"

Serinkanlılıkla elini etekliğinin cebine soktu.

"Eğer gelen jandarmaysa, siz şurada şu köşede durursunuz," dedi Ana'ya.

"Sen de, Sergey..."

Çocuk alçak sesle:

"Biliyorum!" deyip ortadan yok oldu.

Ana gülümsedi. Bu hazırlıklar kendisini heyecanlandırmıyordu. Bir felaket önsezisi yoktu içinde.

İçeriye, küçük doktor girdi. Telaşla:

"Nikolay tutuklandı, bu bir... A! Siz burada mısınız Nilovna? Tutuklandığı sırada evde değil miydiniz?"

"Beni buraya göndermişti."

"Hımm! Bunun size bir yarar sağlayacağını ummuyorum!.. Sonra efendim, dün gece gençler film üzerinde Pavel'in konuşmasından beş yüz kopya çıkarmışlar. Gördüm, hiç de fena değil, açık seçik ve okunaklı. Bu akşam, şehirde dağıtmak istiyorlar. Ben buna karşıyım. Şehirde, basılı kâğıtlar kullanmalı. Onları başka bir yere göndermeliyiz."

"İyi işte, ben onları Nataşa'ya götürürüm, bana versenize!" diye haykırdı Ana.

Bir an önce Pavel'in konuşmasını dağıtmak, oğlunun sözlerini tüm yeryüzüne yaymak için yanıp tutuşuyordu. Bu yüzden dikkatle, yalvararak bakıyordu doktora.

Doktor kararsız görünüyordu.

"Aslında," dedi. "Şu anda sizin bu işe girişmeniz doğru olur mu, bilmiyorum."

Saatini çıkarıp baktı.

"Saat on bir kırk üç. Tren ikiyi beş geçe kalkar. Saat beşi çeyrek geçe oradasınız. Akşama varırsınız. Gereği kadar geç değil... Ama asıl sorun bu değil..."

Liudmila'nın alnı kırıştı.

"Evet, asıl sorun bu değil!" diye yineledi.

Ana yaklaştı.

"Peki, asıl sorun neymiş bakalım?" diye sordu. "Bütün sorun, işi başarıyla yürütmekte."

Liudmila sabit gözlerle Ana'ya baktı, alnını silerek:

"Sizin için tehlikeli," diye karşılık verdi.

Ana ateşli bir sesle ayak diredi:

"Nedenmiş o?"

Doktor hızlı hızlı konuştu:

"Nedeni şu: Nikolay'ın tutuklanmasından bir saat önce evden yok oldunuz. Fabrikaya uğrayacaksınız, orada sizi öğretmen hanımın teyzesi olarak tanıyorlar. Sizin gelmenizden sonra yasak bildiriler ortaya çıkacak. Bütün bunlar size karşı çok güçlü kanıtlar olacak."

"Beni fark etmezler bile. Hem eğer dönüşümde beni yakalarlar da nereye gittiğimi sorarlarsa..."

Bir saniye durdu, sonra haykırdı:

"Ne söyleyeceğimi biliyorum. Ben doğru varoşa giderim. Orada bir tanıdığım var, Sizov... Derim ki, duruşmadan hemen sonra Sizov'a gittim, üzüntülüydüm, o da üzüntülüydü, yeğenini de mahkûm ettiler, birlikte dertleştik. Sizov da sözlerimi doğrular. Görüyorsunuz ya işte!"

Kabul etmek üzere olduklarını sezinliyor, onları kesin olarak inandırmak için gitgide büyüyen bir dirençle konuşuyordu. Sonunda pes ettiler. Doktor istemeye istemeye:

"Ne yapalım, öyle olsun, gidin bakalım!" dedi.

Liudmila odanın içinde düşünceli düşünceli gidip geliyor, gittikçe sessizleşiyordu. Yüzü asılmış, avurtları çökmüştü. Başı birdenbire ağırlaşmış da göğsü üzerine düşecekmiş gibi boynunun kasları geriliyordu.

"Hep beni kolluyorsunuz ama hiç kendinizi düşünüp kolladığınız yok!" dedi Ana.

Doktor cevap verdi:

"Bu dediğiniz doğru değil. Kendimizi de kolluyoruz, kollamamız gerekir. Güçlerini boşa harcayanları da kınıyoruz hanımefendi, ya!.. Şimdi dinleyin beni... Bildiriyi size istasyonda teslim edecekler..."

Ne yapacağını açıkladı, sonra yüzüne bakarak:

"Hadi iyi şanslar!" dedi.

Ve çekip gitti. Kendinden hoşnut görünmüyordu pek.

Kapı ardından kapanınca, Liudmila Ana'ya yaklaşıp sessizce güldü.

"Sizi anlıyorum," dedi.

Koluna girip birkaç adım attı yeniden.

"Benim de bir oğlum var, on üç yaşında. Babasının yanında. Kocam savcı yardımcısı. Çocuk onunla birlikte yaşıyor. Bu çocuk ne olacak diye düşünürüm sık sık."

Sesi titriyordu, yeniden konuşmaya başladı:

"Onu yetiştiren adam, yeryüzünün en iyi insanları saydığım kimselerin bilinçli düşmanı. Oğlum büyüyünce bana düşman olabilir. Onu yanıma alamam, düzmece bir kimlikle yaşıyorum. Sekiz yıldır görmedim onu... Dile kolay, sekiz yıl..."

Pencerenin önünde durdu; solgun, açık gökyüzüne baktı.

"Benim yanımda olsaydı daha güçlü olurdum, bana sürekli acı çektiren bu yarayı taşımazdım yüreğimde. Hatta ölmüş bile olsa, daha az acı duyardım..."

Kalbi merhametle dolup taşan Ana:

"Zavallı yavrum!" diye söylendi.

"Siz mutlusunuz!" dedi gülümseyerek Liudmila. "Yan yana, omuz omuza yürüyen ana ile oğul, olağanüstü bir şey bu, ender rastlanır bir şey!"

Pelageya:

"Evet, güzel bir şey!" diye haykırdı.

Kendi de şaştı dediğine. Sır verir gibi sesini alçalttı:

"Siz, Nikolay, hakikat için çalışan herkes... Hepiniz yan yana yürüyorsunuz! Hepiniz birdenbire sevgili akrabalar haline gelmişsiniz. Hepinizi anlıyorum. Sözcükleri anlayamıyorum, hayır, ama sözcükler dışında her şeyi anlıyorum."

"Öyle, doğru söylüyorsunuz," dedi Liudmila.

Ana elini onun omuzuna koydu, hafifçe sıktı, yüksek sesle düşünüyormuş gibi, mırıltı halinde:

"Benim anladığım şu ki, yeryüzünün güzel çocukları hareket halindeler. Tüm dünyada, her yönden aynı hedefe doğru yürüyorlar... En yüce gönüllüler, en namuslu kafalar, kararlı adımlarla kötü olan her şeyin üstüne yürüyorlar, yalanı çiğneyip geçiyorlar. Gençler, sağlam gençler, dizginlenemez güçlerini bir tek hedef için kullanıyorlar: adalet için. İnsanların acılarını yenmek için yürüyorlar. Dünyadaki felaketleri yok etmek için silaha sarılmışlar. Bayağılıkları, çirkinlikleri yenmek için savaşıyorlar. Ve zafer onların olacaktır. 'Yeni bir güneş yakacağız!' demişti bana onlardan biri; evet, yakacaklar! 'Bütün kırık yürekleri bir tek yürek halinde birleştireceğiz!' demişti bir başkası. Başaracaklar bunu da!"

Unutmuş olduğu dualardan sözcükler geliyordu dilinin ucuna, yeni imanını alevlendiriyor, yüreğinden kıvılcımlar halinde fışkırıyordu.

"Adalet ve akıl yolunda ilerleyen çocuklar, her şeye sevgilerini de katıyorlar, ruhlarından taşan söndürülmesi olanaksız bir ateşle aydınlatıyorlar her şeyi. Çocuklarımızın tüm dünyaya karşı besledikleri yakıcı sevgi içinde yeni bir yaşam oluşuyor. Bu sevgiyi kim öldürebilir ki, kim? Onu yenecek üstün bir güç var

mı? Bu sevgiyi yaratan yeryüzüdür ve tüm yaşam onun zaferini bekliyor... Evet, tüm bir yaşam!"

Heyecan yormuştu onu. Liudmila'dan uzaklaştı, soluyarak oturdu. Liudmila da oturdu, usulca, gürültü etmeden, bir şey kırmaktan korkar gibi. Sonra kalktı, odanın öbür ucuna gitti, derin bakışını uzaklara dikti. Boyu daha uzamıştı sanki, vücudu daha dik, daha ince görünüyordu. Dudaklarını sıkıyordu.

Odaya çöken sessizlik Ana'yı çabucak yatıştırdı. Genç kadının yüzündeki düşünceli havayı görünce ürkek bir sesle:

"Ters bir şey mi söyledim yoksa?" diye sordu.

Liudmila hemen Ana'ya döndü, bir şeyi durdurmak istiyormuş gibi elini uzattı, telaşla:

"Yooo! Dedikleriniz çok doğru!" dedi. "Ama bırakalım bu konuyu. Sizin söylediğiniz gibi kalsın."

Sonra daha durgun bir sesle:

"Birazdan yola çıkmalısınız... Gideceğiniz yer uzak."

"Evet, birazdan. Ah! Bilseniz ne kadar seviniyorum! Oğlumun, kanımın sözlerini götüreceğim! Benim canım demektir bu!"

Pelageya gülümsüyordu. Ama gülümsemesi ancak soluk bir biçimde yansıyordu Liudmila'nın yüzüne. Genç kadının ağırbaşlı tavrı Ana'nın sevincini yarıda bırakıyordu. Bunu sezince, Pelageya birdenbire coşkunluğunu bu hırçın ruha da geçirmek, kendi coşkusunu ona da aşılamak, onu da aynı sevinçle sarsmak isteğine kapıldı. Liudmila'nın elini tutup kuvvetle sıktı:

"Canım benim, yaşamda bütün insanlar için yeterli ışık bulunduğunu, bir gün o ışığı herkesin göreceğini, onu bütün şenlikleriyle kucaklayacaklarını bilmek ne güzel bir şey!"

Yüzü titriyor, gözleri ışıldıyor, kirpikleri birbirine vuruyordu. Yüksek düşüncelerden sarhoş gibiydi; onları parlak sözcüklerle özetliyordu:

"Yeni bir Mesih gibi. Her şey herkes için, herkes her şey için! Sizi böyle görüyorum ben. Gerçekte, hepiniz arkadaşsınız, akrabasınız, hepiniz aynı ananın, gerçeğin çocuklarısınız."

Yeniden bir coşkunluk dalgasına kapıldı, soluk almak için durdu, sonra kollarını kucaklar gibi uzatıp:

"Arkadaş sözcüğünü, yoldaş sözcüğünü duyup kullandığım zaman, yüreğimde de 'Yürüyorlar!' diye yankı yapıyor."

Başarmıştı işte. Liudmila'nın yüzü alev alev yanıyor, dudakları titriyor, gözlerinden yaşlar akıyordu.

Ana onu kolları arasına alıp sıktı. Sessizce gülüyordu. Yüreğinde zaferin tatlı gururunu duydu.

Birbirlerinden ayrılırken Liudmila gözlerinin içine baktı ve usulca:

"Biliyor musunuz, sizin yanınızda olmak mutluluk veriyor insana!" dedi.

XXIX

Sokağa çıkınca, kuru soğuk boğazını sıktı, burnunu sızlattı, soluğunu göğsünde sıkıştırdı. Durup çevresine bakındı. Az ileride, sokağın köşesinde, kalpaklı bir arabacı vardı. Ötede, başını omuzları arasına çekmiş olan bir adam iki büklüm yürüyordu. Adamın önünde bir asker kulaklarını ovarak, hoplaya zıplaya koşuyordu.

"Herhalde şu küçük askeri alışverişe yollamış olmalılar!" dedi Ana kendi kendine.

Ve karın gıcırtısına zevkle kulak vererek yürüdü.

Erkenden vardı gara. Katar henüz hazır değildi ama üçüncü mevki bekleme salonunda, kir, pas ve duman içinde bir kalabalık birikmiş, bekleşiyordu. Demiryolu işçileri soğuktan kaçıp oraya sığınmışlardı. Arabacılar ve yersiz yurtsuz takımından hırpaniler azıcık ısınmak için içeriye dalmışlardı. Yolcular da vardı; birkaç köylü, kürk paltolu şişko bir tüccar, bir papaz, çopur yüzlü küçük bir kız, beş altı asker, işi başından aşkın küçük burjuvalar. Sigara, çay ve votka içiyorlar, çene çalıyorlardı. Büfenin önünde birisi kahkahalarla gülüyordu. Başlar üzerinde duman bulutla-

rı uçuşuyordu. Kapı açılırken gıcırdıyor, kapanırken de çarpma sesiyle birlikte camlar sarsılıp zangırdıyordu. Tütün kokusu burunları tırmalıyordu.

Ana orta yerde, kapının yakınına oturup bekledi. Birisi içeri girince bir soğuk hava akımı dalıyordu salona. Ana hoşlanıyordu bundan, temiz havayı ciğerlerine dolduruyordu. Kaba giysili, paketlerle yüklü adamlar giriyor, kapıya takılıyor, sövüyor, yüklerini yere veya bir sıranın üzerine fırlatıyor, yakalarına, kollarına yapışmış buzları silkeliyor, sakallarını bıyıklarını silip homurdanıyorlardı.

Sarı bir çanta taşıyan bir genç girdi, çevresine hızlı bir bakış fırlattı, doğru Ana'nın yanına gitti.

"Moskova'ya mı?" diye sordu usulca.

"Evet, Tanya'ya."

"İşte, buyurun."

Valizi Ana'nın yanına, sıranın üzerine koydu, cebinden bir sigara çıkarıp yaktı, kasketini hafifçe kaldırdı, hiçbir şey demeden başka bir kapıdan çıkıp gitti. Ana dirseğini çantaya yasladı, soğuk meşini eliyle okşadı. Mutluydu. Kalabalığı izlemeye koyuldu. Az sonra yerinden kalktı, çıkış kapısının daha yakınında bulunan bir sıraya doğru gitti. Küçük çantayı güçlük çekmeden taşıyabiliyordu. Başını dik tutuyor, önünden geçenlerin yüzüne bakıyordu.

Yakası kalkık kısa bir üstlük giymiş olan genç bir adam kendisine çarptı, parmağını kasketine götürerek bir yana çekildi. Daha önce onu görmüş gibi geldi Ana'ya, arkasından dönüp baktı. Adamın mavi gözleri kalkık yakasının arasından kendisini dikizliyordu. Bu dikkatli bakış Ana'yı delip geçti. Çantayı tutan eli titredi. Birdenbire ağır geldi yükü.

"Ben bu adamı bir yerde gördüm!" diye düşündü. Bulanık, hoş olmayan bir duygu kabardı göğsünde. Usul usul yüreğini burmaya başlayan bu duyguyu tanımlamak istemiyordu ama istese de, istemese de, benliğini kaplıyordu. Önce boğazı, sonra ağzı kurudu, acı bir tatla doldu. Arkaya dönmekten, adama bir daha bak-

maktan kendini alamadı. Genç aynı yerde, bir sağ ayağı, bir sol ayağı üzerinde duruyordu. Sağ elini üstlüğünün düğmeleri arasına geçirmiş, sol elini cebine sokmuştu. Bu duruşta, sağ omuzu sol omuzundan daha yüksek gözüküyordu.

Ana yavaş yavaş sıraya yaklaştı, yavaşça oturdu. Bir terslik önsezisiyle kamçılanan belleğinde bu adamın iki ayrı görüntüsü belirdi: Birincisi, tarlalarda, hapishanenin yakınlarında, Ribin'in kaçmasından hemen sonra; ikincisi de mahkemede. Ribin kaçarken, yalan söyleyerek yanlış yola yönelttiği polisin yanında görmüştü bu adamı. Demek ki tanıyorlardı kendisini, takip ediyorlardı besbelli!

Bir an:

"Yakayı ele mi verdim yoksa?" diye sordu kendi kendine. Ve titreyerek:

"Belki de değil," diye düşündü.

Sonra kendini soğukkanlı olmaya zorladı:

"Tamam, yakayı ele verdik!"

Çevresine baktı, bir şey göremedi. Kafasında kıvılcımlar gibi arka arkaya düşünceler fışkırıp fışkırıp sönüyordu.

"Çantayı bıraksam mı?.. Koyup gitsem mi acaba?"

Ama başka bir kıvılcım, daha canlı bir kıvılcım parladı:

"Oğlumun sözlerini mi atayım?.. Kahpe ellere mi bırakayım?.."

Çantaya sıkı sıkı sarıldı.

"Çantayı alıp da kaçsam mı?.. Koşsam mı acaba?.."

Bu düşünceler, zorla kafasına sokulmuş gibi yabancı geliyordu ona. Beynini yakıyor, kızgın demir gibi yüreğini dağlıyordu. Kendinden utandırıyordu. Kendinden de, Pavel'den de, yüreğinde özdeşleşmiş olan her şeyden de uzaklaşıyordu. Ana düşmanca bir gücün kendisini kahredici bir korkuya düşürerek ezmeye, küçültmeye, alçaltmaya çalıştığını duyuyordu. Boynunun damarları hızlı hızlı atmaya başladı. Saçlarının dibine bir sıcaklık yayıldı.

Birdenbire tüm gücünü kullanarak silkindi, içindeki bütün kötü, miskin, sünepe kıpırdanışları, zayıflığı koparıp attı, kendini toparladı:

"Utan! Utan!" dedi.

Ve rahatladı. Kararlılığı pekişti.

"Oğlunun onurunu lekeleme! Hiç kimse korkmuyor..."

Üzgün, utangaç bir bakışa rastladı gözleri. Sonra Ribin'in yüzü geldi aklına. O birkaç saniye süren korku güçlendirmişti Ana'yı. Yürek atışları düzeldi. Sivil polise bakarak:

"Şimdi ne olacak?" diye düşündü.

Adam bir bekçiye işaret yapmış, bakışıyla Ana'yı göstererek bir şeyler fısıldıyordu. Bekçi sivil polise dikkatle baktı, geri çekildi. Başka bir bekçi yaklaştı, dinledi, kaşlarını çattı. Saçı sakalı kırlaşmış, iri yarı bir ihtiyardı. Sivil polise bir baş hareketi yaptı. Ana'nın oturmakta olduğu sıraya doğru yürüdü. Sivil polis ortalıktan yok oldu.

İhtiyar bekçi ağır ağır yürüyor, kızgın gözlerini Ana'dan ayırmıyordu. Pelageya sıranın üzerinde gerileyerek büzüldü.

"Umarım dövmezler beni..." diye düşündü.

Bekçi yanı başında durdu, sonra kalın ve sert bir sesle sordu:

"Ne bakıyorsun öyle?"

"Hiç."

"Ya, öyle mi, hırsız? Yaşını başını almışsın, hâlâ bu mesleği yapıyorsun!"

Bu sözler suratında bir çift şamar gibi patladı. Yanakları parçalanmış, gözleri yuvalarından fırlamışçasına acı duydu.

"Ben mi? Ben mi hırsızım?" diye var gücüyle bağırdı.

Öfkesinden, çevresindeki her şeyin sallandığı duygusuna kapıldı. Açıkça alçaltılmış olmanın acısı içinde çantanın kapağını çekip açtı, bir deste bildiri çıkardı, ayağa kalkıp başının üstünde salladı.

"Bak!" diye haykırdı. "Hepiniz bakın!"

Kulakları uğulduyordu ama yine de orada bulunanların haykırışlarını işitiyordu. Sağdan soldan Pelageya'nın yanına koşuşanlar oldu.

"Ne var?"

"İşte bak, bir gizli polis müfettişi..."

"Ne olmuş?"

"Hırsızlık yapmış diyorlar..."

"Saygıdeğer bir kadına da benziyor... Çok yazık!"

Çevresinde yoğunlaşan kalabalığı gören Ana azıcık rahatladı. Avazı çıktığınca:

"Ben hırsız falan değilim!" diye bağırdı. "Dün siyasi tutukluları yargıladılar. Oğlum da onlar arasındaydı... Vlasov. Mahkemede bir konuşma yaptı. İşte o konuşma burada, çantanın içinde! Konuşmayı herkese dağıtacağım, dağıtacağım ki okusunlar da gerçekler üzerinde kafa yorsunlar..."

Birisi usulca bildirileri elinden çekip aldı. Ana elinde kalan kâğıtları havaya sallayıp kalabalığa fırlattı.

Ürkek bir ses şöyle dedi:

"Bu yaptığın için de hoş geldin demezler sana ya!"

Ana, kâğıtları topladıklarını, ceketlerin altına, ceplere sokup sakladıklarını görünce yeniden güç kazandığını duydu. Biraz daha sakinleşti. Gurur duyuyordu. Bunun sevinci coşturdu onu. Valizden tomar tomar bildiri çıkarıp sağa sola saçıyordu. Bir yandan da konuşuyordu.

"Oğlumu ve arkadaşlarını niye yargıladılar, biliyor musunuz? Söyleyeceğim ve siz de inanacaksınız ak saçlı bir Ana'nın sözlerine: Dün onları mahkûm ettiler, çünkü onlar size, hepinize gerçeği anlatıyorlardı. Bu gerçeği hiç kimsenin ama hiç kimsenin suçlayamayacağını dün anladım."

Gitgide büyüyen ve yoğunlaşan kalabalık susmuş, Ana'yı canlı bir halka içine almıştı.

"Çalışmak, yoksulluktan, açlıktan ve hastalıktan başka bir şey kazandırmıyor insanlara. Her şey aleyhimizde. Tüm ömrümüzü sabahın köründen gece yarılarına dek çalışıp didinerek tüketiyoruz, çirkefin ve aldatmacanın içinde sürünüyoruz, kahroluyoruz, öte yanda ise başkaları çektiğimiz çileler sayesinde çatlayıncaya dek yiyor, içiyor, eğleniyor. Ve bizleri köpekler gibi tasmalı, zincirli tutuyorlar, cehalet içinde bırakıyorlar, korku içinde yaşatıyorlar... Evet, hiçbir şeyden haberimiz yok ve her şeyden korkarız! Bizim yaşamımız bir geceden ibaret, zifirî karanlık bir gece!"

Birkaç yerden boğuk sesler yükseldi:

"Gerçekten de öyle!"

"Kapat şunun çenesini!"

Ana, kalabalığın gerisinde ispiyoncuyu gördü; yanında iki de jandarma vardı. Son tomarları da dağıtmak için acele etti, fakat elini valizin içine sokunca orada bir başka ele rastladı.

"Alın! Alın!"

"Dağılın!" diye bağırdılar jandarmalar kalabalığı geriye iterek.

Kalabalık, bu itiş kakış arasında belki de istemeyerek jandarmaları sıkıştırıyor, hareketlerine mani oluyordu. Kır saçlı, dürüst bakışlı, yüzünden iyilik akan bu kadının müthiş bir çekiciliği vardı. Hayatın akışı içinde birbirinden kopmuş, yalnızlaşmış bu insanlar, şimdi onun sözleri karşısında bir bütün halinde kaynaşıyorlardı. Belki de çoktandır bekliyorlardı bu ateşli sözleri, susamışlardı belki, feleğin sillesini yiyen, haysiyetlerini unutan bu fakir insanlar bu tür sözlere ve onların gösterdiği gerçeğe muhtaçtı. Ana'ya en yakın duranlar suskundu. Pelageya onların dikkatli, doymak bilmez gözlerini görüyor, ılık nefeslerini yüzünde hissediyordu.

"Git buradan, kocakarı!"

"Yakalayacaklar seni!"

"Hiç korktuğu da yok!"

Jandarmalar yaklaşıyorlar:

"Yallah! Dağılın bakalım!" diye bağırıyorlardı.

İtilip kakılanlar sendeliyor, birbirlerine tutunuyorlardı.

Orada bulunan herkesin, söylediklerini anlamaya, inanmaya hazır olduklarını düşünen Pelageya, bütün bildiklerini, kudretini hissettiği bütün düşüncelerini telaşla anlatmak, ortaya dökmek istiyordu. Sözler ve düşünceler, ta içinden hiç çaba harcamadan fışkırıyor, dudaklarının ucuna geliyordu bir şarkı gibi. Ancak, sesinin titreyip kısıldığını da fark ediyor ve sıkılıyordu.

"Oğlumun sözü, işçi sınıfının bir evladının, namuslu bir insanın tertemiz sözüdür! Dürüst insanlar cesaretlerinden tanınırlar!.."

Genç gözler coşku ile bakıyordu Ana'ya.

Göğsüne bir darbe yiyip sendeledi, sıranın üzerine çöktü. Başlar üstünde jandarmaların elleri sallanıyordu. Önlerinde dizilen insanları yakalarından ve omuzlarından tutup bir kenara itiyor, şapkalarını kapıp uzağa fırlatıyorlardı. Ana'nın gözleri kardı, yer sallanıyormuş gibi hissetti. Fakat tuttu kendini, gücü yettiği kadar bağırdı:

"Halk, bütün güçlerini tek bir güç halinde birleştirmeli!"

Jandarmalardan birinin iri, kırmızı eli boynundan yakalayıp sarstı.

"Sus!"

Ensesi duvara çarptı. Korku bürüdü yüreğini. Fakat içinde yanan ateş, korkusunu dağıttı.

"Yürü!" dedi jandarma.

"Hiçbir şeyden korkunuz olmasın! Bir ömür boyu çektiğiniz çileden beteri yoktur..."

"Sus diyorum sana!"

Jandarma kolundan tutup kabalıkla çekti. İkinci bir jandarma öbür kolundan yakaladı, sürükleyip götürdüler.

"... her gün kalbinizi kemiren, göğsünüzü kurutan bu çile..."

İspiyoncu, Ana'nın üstüne yürüdü, yumruğunu sallayarak bağırdı:

"Susacak mısın, kahpe!"

Pelageya'nın gözleri büyüyüp ateş saçtı, çenesi titredi. Dizlerini bükerek onu sürüklemeye çalışanlara karşı direndi.

"Dirilen bir ruh öldürülemez..."

"İt!"

İspiyoncunun yumruğu Ana'nın suratına indi. Hınçlı bir ses duyuldu:

"Hak etti bunak karı!"

Ana'nın gözlerinde şimşekler çaktı, siyah-kırmızı bir perde kör etti onu bir an, kanın tuzlu tadı doldu ağzına.

Etraftan yükselen haykırışlar kendine getirdi onu.

"Vurmayın!"

"Hey! Çocuklar!"

"İt oğlu it!"

"Vur kafasına!"

"Akıl kanda boğulmaz!"

Boynundan, sırtından itiyorlar, omuzlarına, başına vuruyorlardı. Her şey sallanıyordu, feryatlar, çığlıklar, düdükler girdabında kayboluyordu. Sağır olmuş gibiydi. Soluğu tıkanıyordu. Yer sanki tümüyle kaydı ayaklarının altından. Dizleri büküldü. Vücudu duyduğu acılardan titredi, ağırlaştı, sallandı. Dermanı kesiliyordu. Fakat gözleri hâlâ parlıyordu. Çevresinde cüretle parlayan bir sürü başka göze takılıyordu. Bu parıltıyı iyi bilirdi ve de severdi.

Kapıya doğru ittiler onu. Bir elini kurtarıp pervazı yakaladı, asıldı, direndi.

"Gerçeğin ateşi kan deryalarında bile söndürülemez..."

Eline vurdular.

"Çılgınlar! Bu yaptığınızla ancak kin kazanabilirsiniz. Ve işte bu kin boğacak sizi!"

Bir jandarma boğazına sarıldı, sıktı.

Bir hırıltı sesi çıktı Ana'nın boğazından:

"Zavallılar..."

Bir hıçkırık cevap verdi.

SON